

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдучий І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декана факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 3 лютий 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року

ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 14.02.19 р.

Підписано до друку 14.02.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1402/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН

Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра
Могили

Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського державного університе-
ту імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління

Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету
політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського дер-
жавного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту,
Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук

Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського державного університету імені Пе-
тра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 3 лютий 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "АКС Центр"

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 14.02.19 р.

Підписано до друку 14.02.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1402/1.

Віддруковано у ТОВ «АКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 3 лютий 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Руснак А. В., Прохорчук С. В., Карнаушенко А. С.

Сучасний стан та перспективи розвитку аграрних розписок в Україні 5

Білоткач І. А.

Інституціональне забезпечення розвитку інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції 12

Бондаренко Л. П., Мороз Н. В., Лащук І. І.

Функціональні особливості застосування блокчейн технології у фінансовому секторі 21

Макаренко А. П., Семенов О. В.

Удосконалення методики проведення аудиту єдиного соціального внеску для підвищення ефективності роботи підприємства 26

Меліхова Т. О., Троян О. В., Лауреанті Д. С.

Удосконалення методики внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення економічної безпеки підприємства 34

Гамова О. В., Козачок І. А., Ракоєд Н. В.

Особливості ведення обліку та розробка програми державного аудиту основних засобів в бюджетній установі 42

Подмешальська Ю. В., Феофанов А. К., Горбатова П. О.

Розробка програми аудиту власного капіталу 50

Попович О. В., Титаренко А. І.

Тлумачення економічної сутності категорії "фінансові результати" 58

Гаврилова А. В.

Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу 65

Сидоров І. П.

Формування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства 72

Державне управління

Бугайцов С. Г.

Теоретичні засади державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні 77

Миколаєць А. П.

Комунікативний аспект спільної діяльності між чиновниками і неприбутковими організаціями 83

Сіцінський Н. А.

Експертний аналіз результатів соціологічного дослідження щодо реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері 86

Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні 93

Нонік В. В.

Дослідження сутності та трактування поняття "корупція": еволюційний аспект 99

Голінська О. В.

Мережева взаємодія як методологічна основа багаторівневого публічного управління в Україні 106

Горбик В. М.

Трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів 112

Муц Луай Файсал

Академічна мобільність українських студентів як показник міграційних процесів в Україні 118

Залізнюк В. П.

Державна підтримка аграрного сектору економіки країни як основа забезпечення продовольчої безпеки 123

Чорна К. П.

Деякі особливості встановлення та здійснення більшовицького урядування на українських теренах у 1917—1920 рр. 128

Зима І. Я.

Світові та національні інститути розвитку вищої освіти України 134

Ярмолинська І. В.

Сучасні тенденції розвитку наукового знання щодо механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні 138

Динник І. П.

Міжнародний досвід ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства та його імплементація в практику державного управління України 143

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 3 / 2019

CONTENTS:

Economy

Rusnak A., Prokhorchuk S., Karushenko A.

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR AGRARIAN RECEIPTS IN UKRAINE 5

Bilotkach I.

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE INFRASTRUCTURE OF THE MARKET
OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS 12

Bondarenko L., Moroz N., Lashchik I.

FUNCTIONAL FEATURES OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IMPLEMENTATION IN THE FINANCIAL SECTOR 21

Makarenko A., Semenov O.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF CONDUCTING AN AUDIT OF A SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION
FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE 26

Melikhova T., Troyan O., Laurent D.

IMPROVEMENT OF INTERNAL CONTROL METHOD OF COSTS OF PRODUCTION FOR INCREASING
ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY 34

Gamova O., Kozachok I., Rakoed H.

FEATURES OF ACCOUNTING AND DEVELOPMENT OF PROGRAM OF STATE AUDIT OF THE FIXED ASSETS
ARE IN BUDGETARY ESTABLISHMENT 42

Podmeshalska Yu., Feofanov L., Horbatova P.

DEVELOPMENT OF THE PROGRAM OF AUDIT OF OWN CAPITAL 50

Popovych O., Titarenko L.

INTERPRETATION OF THE ECONOMIC ESSENCE OF THE CATEGORY "FINANCIAL RESULTS" 58

Gavrilova L.

PERSPECTIVE BUDGET PLANNING AS A COMPONENT OF THE BUDGET PROCESS 65

Sydorov I.

FORMATION OF INNOVATION-INVESTMENT STRATEGY FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT 72

Public administration

Bugaytsov S.

THEORETICAL FORMS OF PUBLIC GOVERNMENT FOR ECONOMIC SECURITY GUARANTEE IN UKRAINE 77

Mykolaiets A.

COMMUNICATIVE ASPECTS OF JOINT ACTIVITY BETWEEN PERSONNEL AND INDEPENDENT ORGANIZATIONS 83

Sitsinskiy N.

EXPERT ANALYSIS OF RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH ON IMPLEMENTATION OF THE POLICY
OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN FOREIGN POLITICAL SECTOR 86

Galytskiy O., Livinsky A., Diachenko O.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF STATE REGULATION OF AGRARIAN PRODUCTION IN UKRAINE 93

Nonik V.

RESEARCH NATURE AND INTERPRETATION OF THE CONCEPT "CORRUPTION": EVOLUTION ASPECT 99

Golynska O.

NETWORKING AS A METHODOLOGICAL BASIS OF MULTILEVEL PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE 106

Horbyk V.

TRANSFORMATION OF THE REPRODUCTIVE PROCESS IN THE STATE MANAGEMENT OF THE NATURAL
AND ECONOMIC POTENTIAL OF REGIONS 112

Muts Luai Faisal

ACADEMIC MOBILITY OF UKRAINIAN STUDENTS — AS AN INDICATOR OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE 118

Zalizniuk V.

STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF THE COUNTRY
AS A BASIS FOR PROTECTION OF FOOD SAFETY 123

Chorna K.

SOME FEATURES OF THE ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE BOLSHEVIK GOVERNANCE
OF THE UKRAINIAN TERRITORY IN 1917—1920 128

Zyma I.

WORLD AND NATIONAL INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE 134

Yarmolynska I.

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF MECHANISMS OF PUBLIC
ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INSTITUTIONAL CARE AND HEALTH OF CHILDREN IN UKRAINE 138

Dynnyk I.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE EFFECTIVE INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY
AND ITS IMPLEMENTATION IN THE PRACTICE OF THE STATE ADMINISTRATION OF UKRAINE 143

УДК 657.4:336.648

*А. В. Руснак,**д. е. н., доцент, професор кафедри економіки, Херсонська філія**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна**С. В. Прохорчук,**к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Приватний вищий**навчальний заклад "Міжнародний університет бізнесу і права", м. Херсон, Україна**А. С. Карнаушенко,**к. е. н., асистент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад**"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.5

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ РОЗПИСОК В УКРАЇНІ

A. Rusnak,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics,
Kherson Branch of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

S. Prokhorchuk,

Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,
Private Higher Educational Institution "International University of Business and Law", Kherson, Ukraine

A. Karnaushenko,

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor of the Department of Economics and Finance,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson, Ukraine

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR AGRARIAN RECEIPTS IN UKRAINE

Залучення додаткових ресурсів сільськогосподарськими виробниками є проблемним питанням, тому пошук нових інноваційних інструментів є важливим для аграрних підприємств. У статті узагальнено аргументи та контраргументи в межах наукової дискусії з питання застосування в діяльність малих та середніх сільськогосподарських підприємств інноваційного інструменту — аграрної розписки. Основною метою проведеного дослідження є оцінка сучасного стану, виявлення переваг та недоліків, а також обґрунтування подальших перспектив використання аграрної розписки в сільському господарстві України. Систематизація літературних джерел та підходів до вирішення проблеми подальшої перспективи застосування аграрних розписок в діяльності агровиробників засвідчила, що такий інструмент набуває популярності та набагато полегшує доступ мікрофермерських господарств до додаткових ресурсів. Встановлено, що з використанням аграрних розписок залучені кошти адаптуються до потреб агровиробників, адже майбутній врожай може використовуватися як застава за зобов'язаннями з банками, постачальниками та іншими кредиторами.

У статті досліджено основні особливості аграрної розписки. Проаналізовано динаміку залучення фінансових ресурсів за допомогою аграрних розписок за 2015—2018 рр. та встановлено, що з кожним роком вона збільшується. Здійснено аналіз застосування аграрних розписок в регіонах України та виявлено, що найбільше їх застосовують області, у яких діяв пілотний проєкт "Аграрні розписки в Україні". Розглянуто структуру видавців аграрних розписок, серед яких основними є малі та середні сільськогосподарські підприємства та структуру в розрізі предметів застави. Визначено основних партнерів-кредиторів, які приймають аграрні розписки в якості плати за надані товари, роботи та послуги. Виявлено переваги та недоліки використання аграрних розписок в Україні для сільськогосподарських виробників та їх партнерів-кредиторів. Визначено, що для подальшої популяризації даного інноваційного інструменту потрібно про-

довжити роботу, яка буде направлена на проведення тренінгів серед агровиробників, залученні нових кредиторів, усунення невідповідностей у законодавчих актах. Запропоновано напрями подальшої активізації впровадження та використання аграрних розписок на всій території України.

The mobilization of additional resources by agricultural producers is a problematic issue; therefore the search for new innovative tools is important for agrarian enterprises. The article summarizes the arguments and counterarguments in the framework of the scientific discussion on the issue of the use of an innovative instrument — agrarian receipt — in the activity of small and medium-sized agricultural enterprises. The main objective of the carried out research is to assess the current state, to identify the advantages and disadvantages, as well as to substantiate the future prospects of using agrarian receipts in agriculture in Ukraine. Systematization of literary sources and approaches to solving the problem of the future prospect of agrarian receipts being used in the activities of agricultural producers has shown that this tool is becoming popular and greatly facilitates the access of micro-farms to additional resources. It is established that with the use of agrarian receipts, the funds attracted adapt to the needs of agricultural producers, since the future harvest can be used as a pledge under commitments with banks, suppliers and other lenders.

The article investigates the main features of agrarian receipt. The dynamics of attraction of financial resources with the help of agrarian receipts for 2015—2018 is analyzed and it is established that it increases each year. The analysis of the use of agrarian receipts in the regions of Ukraine was carried out and it was found that most widely they were used by the regions where the pilot project "Agrarian Receipts in Ukraine" took place. The structure of issuers of agrarian receipts, among which the main ones are small and medium-sized agricultural enterprises, and the structure in terms of pledged items are considered. The main partners-lenders who accept agrarian receipts as payment for the given goods, works and services are identified. The advantages and disadvantages of using agrarian receipts in Ukraine for agricultural producers and their partners-lenders are revealed. It is determined that for further promotion of this innovative tool it is necessary to continue the work, which will be aimed at conducting training among agricultural producers, attracting new lenders, eliminating inconsistencies in legislative acts. The directions of further revitalization of introduction and use of agrarian receipts throughout the territory of Ukraine are proposed.

Ключові слова: аграрна розписка, фінансові та товарні аграрні розписки, кредитування агровиробників, інноваційні інструменти, сільськогосподарські підприємства, кредитування під майбутній врожай.

Key words: agrarian receipt, financial and commodity agrarian receipts, lending to agricultural producers, innovative tools, agricultural enterprises, lending against future harvest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство в Україні є однією з важливих галузей економіки країни, що повністю забезпечує продовольчу безпеку, а також дозволяє експортувати значні обсяги сільськогосподарської продукції за кордон. Продовольча безпека країни безпосередньо залежить від вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції. При здійсненні господарської діяльності у аграрних підприємств виникають багато проблем та ризиків, однією із яких є недостатня кількість фінансових ресурсів та обмеженість доступу до них.

Протягом багатьох років головним джерелом фінансування підприємства є власний капітал господарства, який забезпечує фінансову ліквідність, стабільність та незалежність виробника від різних зовнішніх чинників. Але як свідчить практика, ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств неможлива без залучення позикових коштів для ведення, розширення господарської діяльності та підвищення рівня рентабельності підприємства. Високі кредитні ставки, вимоги надання застави та надмірна банківська бюрократизація — основні причини, які зумовлюють відмовитися

від банківського кредитування та активізувати пошуки альтернативних джерел фінансування. Все більшої популярності серед сільськогосподарських виробників набуває новий для України фінансово-кредитний інструмент — аграрна розписка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Чимало вітчизняних та закордонних науковців займаються дослідженням альтернативних джерел фінансування господарської діяльності аграрних підприємств, а саме: Лупенко Ю.О. [1, с. 65—78], Феценко В.В., Правдюк Н.Л. [2, с. 69—79], Бондаренко Н.В. [3, с. 71—79], Радченко Н.Г., Стендер С.В. [4, с. 800—805], Непочащенко О.О., Нарумов А.А., Стойко О.Я. [5], Семенюк С.Я. [7], Даніловська А.І., Жаренко В.Ф. [6, с. 82—87]. Питанням залучення додаткових фінансових ресурсів за допомогою аграрних розписок займалися такі вчені: Абрамова І.В., Кравчук А.О., Вихристюк С.В., Савченко В.Ф., Вудвуд В.В., Гришук Н.В. та ін. Разом з тим, це питання залишається актуальним, потребує додаткового вивчення та дослідження в частині оцінки ризиків, які

пов'язані з отриманням та погашенням аграрних розписок, а також аналізу сучасного стану розрахунків аграрними розписками в сільському господарстві України загалом та в розрізі регіонів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз сучасного стану застосування інноваційного інструменту кредитування сільськогосподарських підприємств — аграрної розписки, виявлення основних переваг та недоліків, які пов'язані з її використанням, а також визначення основних перспектив розвитку в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Сільськогосподарське господарство є базовим сектором української економіки, саме від нього залежить продовольча безпека країни. Стан розвитку сільськогосподарських виробників та, як наслідок, обсяги виробленої ними продукції є одним з найбільш важливих показників якості здійснених в державі економічних реформ та програм, реалізація яких направлена на розвиток агропромислового комплексу. АПК охоплює практично всі елементи ринкових відносин, а його розвиток сприяє не тільки вирішенню широкого колу питань, а також пов'язує різні галузі економіки України, такі як легка промисловість, транспорт, оптова та роздрібна торгівля тощо. Сільське господарство є одним з найприбутковіших видів діяльності в Україні, рівень рентабельності якого у 2017 р. становив 22,7 % проти 8,9% в цілому по економіці країни. Аграрні підприємства в 2017 р. отримали чистого прибутку близько 79,1 млрд грн, що на 25 млрд грн перевищує цей показник у промисловості. У загальному обсязі чистого прибутку всіх підприємств України, сільське господарство займає лідируючу позицію та забезпечило 43,5 % від загальної суми показника [7]. Сільське господарство є високоризикованим виробництвом, великий вплив на обсяги вирощеної продукції мають чинники, які не залежать від людини, а саме природно-кліматичні умови.

Незважаючи на значимість сільськогосподарського виробництва у вирішенні таких стратегічних завдань, як забезпечення продовольчої незалежності держави та стимулювання розвитку всього АПК країни, частка кредитних коштів, що залучені галуззю значно нижче аналогічних показників розвинених зарубіжних країн. Це пояснюється тим, що підприємства не здатні вчасно оновлювати технічний і технологічний стан власних основних фондів, як наслідок, спостерігається низький рівень кредитування сільськогосподарських виробників у зв'язку з тим, що немає заставного майна. Тому виробники сільськогосподарської продукції постійно перебувають у пошуку нових джерел фінансування власної діяльності відмінних від кредитування.

У свою чергу, держава та фінансово-кредитні інститути розробляють проекти та програми фінансування сільськогосподарських виробників, які впливають на якість функціонування процесів виробництва сільськогосподарської продукції, а також які сприяють суттєвим змінам в АПК, що призводить до появи нових альтернативних інструментів фінансування діяльності аграрних підприємств. Одним з таких інструментів є аграрна розписка.

Використання аграрних розписок — це передовий досвід розвинутих аграрних країн світу. Завдяки аграрним розпискам Бразилія пододала затяжну кризу в економіці 70—80 рр., що стало основою розвинутого кредитування під заставу майбутнього врожаю. Саме раз цей підхід демонструє впевнений розвиток та захоплення все нових ринків сільськогосподарської продукції [10].

Дане поняття з'явилося в Україні в 2012 р. з прийняттям Закону України "Про аграрні розписки", згідно з цим документом "аграрна розписка — товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах" [8].

Аграрні розписки — зручний та простий інструмент, який допоможе залучити сільгоспвиробників до співпраці з постачальниками запасів (насіння, добрив, запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, сільськогосподарської техніки), дистриб'юторами, банками, фінансовими установами, виконавцями робіт та послуг, агротрейдерами, переробними підприємствами та іншими учасниками ринку.

Аграрна розписка — це борговий цінний папір, що фіксує зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою під майбутній врожай, здійснити поставку продукції або сплатити кошти.

Фактично аграрна розписка є угодою між сільгоспвиробником (позичальником) і кредитором (банком, постачальником чи іншим суб'єктом), за якою заставою є майбутній врожай. Залежно від умов розрахунку аграрні розписки можуть бути фінансовими та товарними. За фінансовими розписками розрахунок відбувається грошима, за товарними — частиною зібраного урожаю [8].

Аграрна розписка має спільні риси з векселем та певні ознаки форвардного контракту, за яким сторони домовляються поставити в майбутньому товар на умовах, які визначені в день укладення договору [11]. Інакше кажучи, товаровиробник аграрної продукції зможе одержати грошові кошти на посів сільськогосподарських культур, виробництво або інші потреби в обмін на гарантію пізніше у визначений в розписці час поставити продукцію чи оплатити розписку.

Тобто, що аграрна розписка — це особливий вид кредитування, який надає змогу сільськогосподарському товаровиробнику отримати фінансові або матеріальні ресурси, які йому необхідні зараз для якісного господарського процесу, як наслідок, отримання майбутніх прибутків, а розрахунок за користування цими ресурсами відбувається після збору врожаю, на який витрачені дані ресурси.

Це двостороння угода, з однієї сторони, позичальник, тобто агровиробник, з іншої — кредитор, тобто постачальник матеріальних або фінансових ресурсів. Обов'язковою умовою видачі аграрної розписки є нотаріальне засвідчення та внесення її даних в єдиний Реєстр аграрних розписок. Додатковими умовами може бути залучення фахівців зі страхування та експертної оцінки врожаю.

Їх особливістю є те, що сільськогосподарський виробник повинен бути власником земельної ділянки або мати право користування нею, при чому сама ділянка

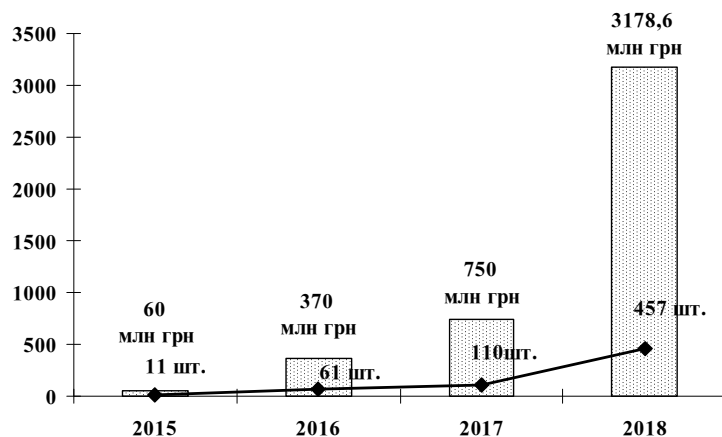

Рис. 1. Динаміка залучення фінансових ресурсів за допомогою аграрних розписок за 2015–2018 рр.

не є предметом застави, що особливо важливо для аграрних підприємств. Саме майбутній врожай є заставою та гарантією повернення отриманих позичальником коштів за надані матеріальні та фінансові ресурси.

До основних особливостей аграрних розписок можна віднести:

1. Безумовне зобов'язання, з особливою процедурою стягнення.
2. Предмет застави — майбутній врожай, прив'язаний до конкретної земельної ділянки.
3. Гнучкість у визначенні ціни: фіксована, майбутня, прив'язка до валютного обмінного курсу.
4. Пріоритетність вимог кредиторів за аграрною розпискою в отриманні виконання.
5. Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі.
6. Право кредитора на моніторинг застави [10; 11; 14].

Для швидшого впровадження даного інструменту в Україні діє Проект "Аграрні розписки в Україні", який впроваджується IFC (International Finance Corporation),

членом Групи Світового банку, в партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією [12, 13]. Спочатку даний Проект був пілотний та працював лише в 8 областях України, зокрема у Вінницькій, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях, а з 2018 р. почав діяти на всій території, крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Основною метою є покращення доступу до фінансових ресурсів для малих та середніх сільськогосподарських виробників шляхом впровадження аграрних розписок в Україні.

У 2018 р. у сільське господарство України залучено понад 4,8 млрд грн та видано 752 аграрних розписок, з них 314 товарних аграрних розписок на загальну суму 2698 млн грн та 438 фінансових аграрних розписок на загальну суму 2102 млн грн [9] (рис. 1).

Проаналізувавши дані рисунка 1, встановлено, що у 2018 р. в порівнянні з 2017 р. кількість укладених аграрних розписок збільшилась більше ніж у 4 рази, а залучені кошти збільшились на суму 2428,6 млн грн.

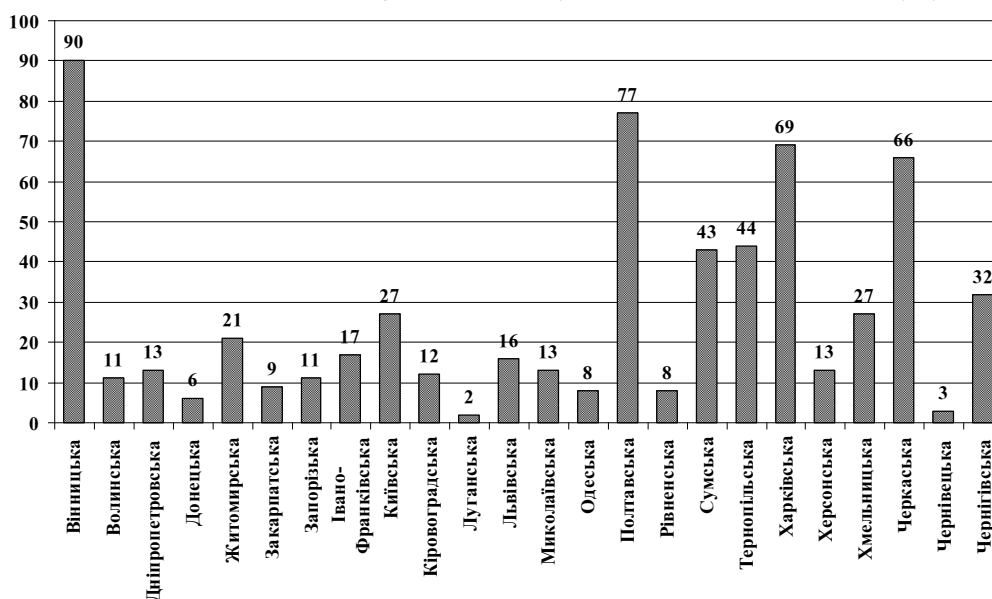

Рис. 2. Регіональні особливості аграрних розписок в Україні станом на 25.09.2018 р.¹

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

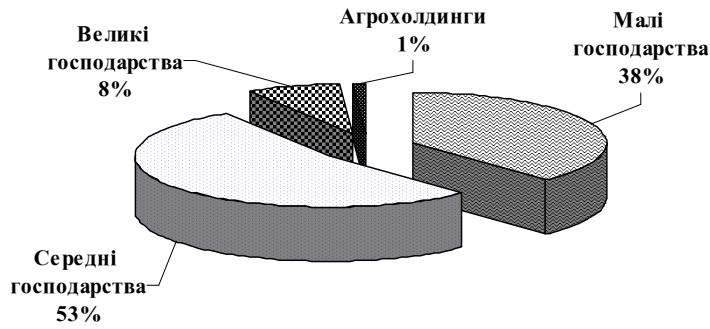

Рис. 3. Розмір аграрних виробників, що видали аграрні розписки

Навесні 2018 р. агровиробники з усіх областей України отримали додаткову можливість фінансування завдяки аграрним розпискам (рис. 2).

Найбільша кількість розписок була видана господарствами з пілотних регіонів, як-от Вінницька, Полтавська та Харківська області, лідером з долучених областей стала Київська та Житомирська. Херсонська область поки що знаходиться на 13 місці з 24 областей по кількості виданих аграрних розписок. Основними видавцями товарних аграрних розписок в Херсонській області є ДП "ДГ "Каховське" (Каховський район), ПП "Бедевля" (Нижньосірогізький район), ФГ "Чайка" (Білозерський район), ТОВ "Агроленд Херсон" (м. Херсон), СТОВ "Більшовик" (Скадовський район) та ін. Ними було видано аграрних розписок на суму понад 38,87 млн грн. Основними культурами були кукурудза (понад 900 т), пшениця (понад 9220 т) та ячмінь (понад 422 т).

На рис. 3 відображено розміри сільськогосподарських виробників, які видавали аграрні розписки.

Проаналізувавши рисунок 3, встановлено, що 91 % розписок видані малими та середніми аграрними підприємствами, тобто 9 з 10 виданих аграрних розписок були видані малими і середніми підприємствами, що

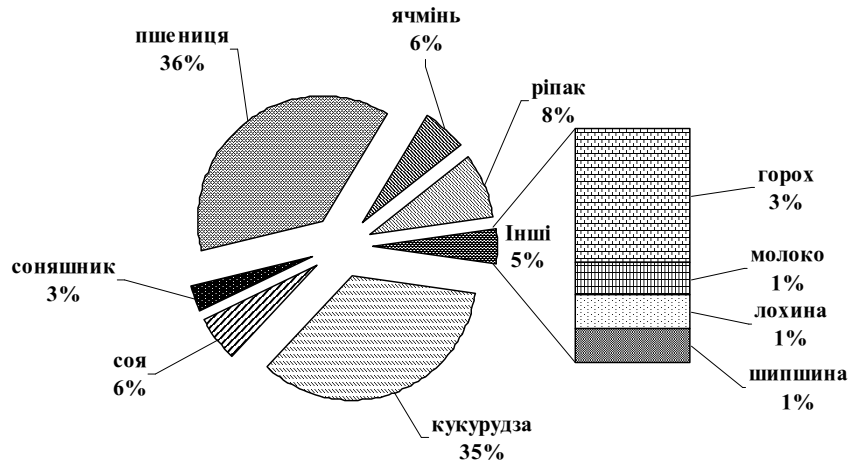

Рис. 4. Структура товарних розписок у розрізі предметів застави в 2018 р.

підтверджує той факт, що даний інструмент дійсно створений для підтримки та стимулювання розвитку невеликих агровиробників та фермерських господарств.

На рисунку 4 зображено структуру товарних розписок в розрізі предметів застави.

На сьогодні врожай 24 сільськогосподарських культур може бути предметом застави під час видачі товарної розписки. Основними культурами є: кукурудза, пшениця, соя, ріпак. Менш популярними предметами застави є ягоди, гречка, горох, рис, молоко та овочі.

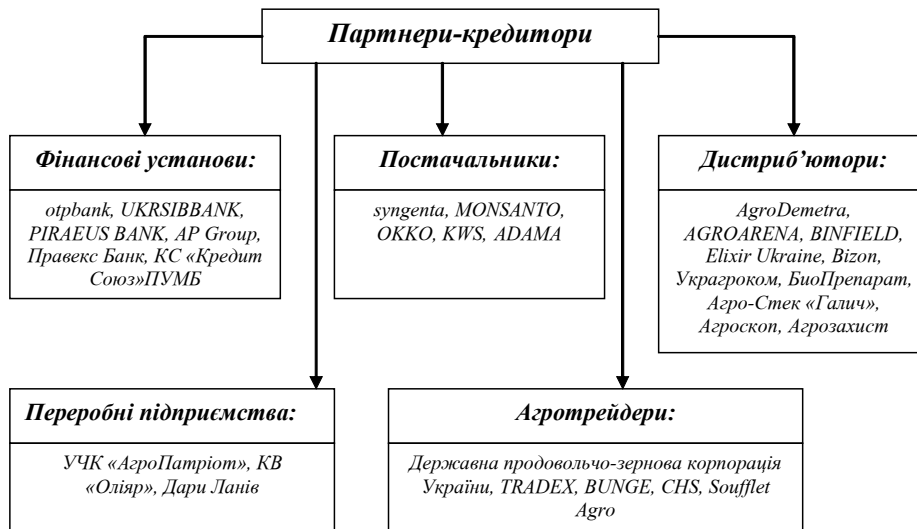

Рис. 5. Партнери-кредитори, які приймають аграрні розписки від сільськогосподарських виробників

В Україні налічується більше 30 партнерів-кредиторів, які приймають аграрні розписки. Кредиторами можуть виступати: фінансові установи, постачальники, дистриб'ютори, переробні підприємства та агротрейдери (рис. 5).

Аграрні розписки є інноваційним інструментом залучення додаткових ресурсів до виробничого процесу у сільському господарстві, які мають багато переваг в порівнянні з іншими джерелами фінансування. До переваг застосування розписок можна віднести: швидкість оформлення (до 7 днів) та легкість застосування, наявність застави (тобто майбутній урожай), а як наслідок: безумовність виконання аграрної розписки, обов'язкове нотаріальне посвідчення, реєстрація аграрних розписок в єдиному Реєстрі аграрних розписок, публічний доступ до єдиного Реєстру аграрних розписок, погашення розписки прив'язано до збору урожаю, в разі неврожаю або форс-мажорних обставин може бути від термінованою або заміненою на інший вид сільськогосподарської продукції, полегшена процедура стягнення через виконавчу службу без залучення суду.

Незважаючи на вищеперераховані переваги, існують деякі негативні моменти пов'язані із застосуванням аграрних розписок для сільськогосподарських товаровиробників, а саме:

- широке коло повноважень кредиторів та обмеження прав боржника;
- нагляд та моніторинг за процесом виробництва та право втручання в нього кредитором, що вносить незручності для боржника;
- можливість вимагати від боржника усунути порушення технологічного процесу, а у разі не усунення — самостійно доростити майбутній врожай, а витрати, які понесли кредитори покласти на боржника;
- незважаючи на відчуження земельної ділянки, застава на врожай зберігається за цією земельною ділянкою;
- передача кредиторами аграрної розписки третім особам без згоди та повідомлення боржника;
- обов'язкова наявність кадастрового номера для земельної ділянки;
- видача аграрної розписки на кожний вид продукції окремо, що значно підвищує витрати на її випуску;
- обов'язкове нотаріальне посвідчення вимагає сплати державного мита, що збільшує затрати на її оформлення;
- подвійне оподаткування податком на додану вартість;
- деякі кредитори встановлюють мінімальні обсяги на загальну партію сільськогосподарської продукції понад 500 т обраної культури, що значно обмежує доступ мікрофермерських господарств та малих підприємств до даного інструменту [8; 10; 14; 15].

Загалом аграрна розписка, незважаючи на вищеперелічені негативні моменти, є дієвим механізмом фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, яка набуває все більшої популярності серед агровиробників та надає можливість отримання більш дешевших ресурсів в порівнянні з іншими інструментами залучення ресурсів. Адже станом на 22.01.2019 р.

вже видано 25 розписок на загальну суму 126,34 млн грн, з них 20 фінансових аграрних розписок на суму 86,783 млн грн та 5 товарні аграрні розписки на суму 39,557 млн грн [9].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Залучення позикових ресурсів з урахуванням особливостей ведення діяльності в сільському господарстві є економічною необхідністю. Саме аграрні розписки можуть стати тим основним інструментом економічного зростання аграрного сектору та дати поштовх до розвитку малих аграрних суб'єктів господарювання завдяки додатковим джерелам фінансування.

Однак потрібно враховувати, що в сільськогосподарському виробництві існують значні ризики пов'язані з несприятливими подіями природного характеру та цінової кон'юнктури, внаслідок яких закриття аграрної розписки стає проблематичним. Для подолання таких негативних наслідків повинні бути розроблені і впроваджені механізми агрострахування, які зараз в Україні майже не працюють. Для подальшої популяризації даного інноваційного інструменту потрібно продовжити навчальні тренінги по всій Україні серед агровиробників, тим самим підвищуючи рівень їх обізнаності, залучати нових потенційних кредиторів з числа міжнародних компаній, усунути недоліки законодавчих актів, а також перерозподілити ризики, що пов'язані з аграрними розписками.

Література:

1. Лупенко Ю.О., Феценко В.В. Ринок капіталу для фінансування малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки. Фінанси, облік та аудит. — 2014. — Вип. 2 (24). — С. 68—78.
2. Правдюк Н.Л. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект. Облік і фінанси. — 2016. — № 4 (74). — С. 69—79.
3. Бондаренко Н.В. Альтернативні інструменти кредитування аграрного сектору економіки. Науковий вісник НУБІП України. Серія: Економіка, Аграрний менеджмент, бізнес. — 2015. — № 222. — С. 71—79.
4. Стендер С.В. Аграрна розписка та вексельна форма як альтернативні джерела кредитування аграрних підприємств. Економіка і суспільство. — 2017. — Вип. 8 — С. 800—805.
5. Стойко О.Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6229>
6. Жаренко В.Ф. Застава майбутнього урожаю за аграрною розпискою. Правовий вісник академії банківської справи. — 2013. — № 2 (9). — С. 82—87.
7. Семенюк С.Я. Аграрні розписки — ефективний шлях залучення коштів в агробізнес [Електронний ресурс]. Protocol. 2018. URL: https://protocol.ua/ua/agrarni_rozpiski_efektivniy_shlyah_zaluchennya_koshtiv_v_agrobiznes/
8. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

9. Єдиний реєстр аграрних розписок. Аграрні розписки: офіційний веб-сайт ДП "Аграрні реєстри". URL: <http://agroregisters.com.ua/>

10. Інструкція по використанню фінансової аграрної розписки: затверджена Європейським Банком Реконструкції та Розвитку від 01 березня 2017 р. URL: [http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%20\(%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8E\).pdf](http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%20(%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8E).pdf)

11. Sodoma R., Shvorak A., Shmatkovska T., Zhurakovska I. Peculiarities of agrarian receipts as a modern financial tool. *ECONOMIC ANNALS-XXI*. 2018. № 169 (1—2) p. 46—50.

12. Розвиток економіки України в контексті активізації підприємницької діяльності: [Колективна монографія] / За ред. Н.С. Танклевської. — Херсон. 197 с. URL: http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F_2018_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_.pdf

13. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія. — Херсон: Айлант, 2015. — 184 с.

14. Petrenko V., Melnykova K. Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital. *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*. 2018. — С. 13—15. URL: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608>

15. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України [Колективна монографія] / За ред. А.В. Руснак. — Херсон: ТОВ "ВКФ "СТАР" ЛТД". 2017. — 432 с.

References:

1. Lupenko, Yu.O. and Feshchenko, V.V. (2014), "Capital market to finance small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy", *Finansy, oblik ta audyt*, vol. 2 (24), pp. 68—78.

2. Pravdyuk, N.L. (2016), "Agrarian receipts as an alternative form of lending to agricultural enterprises: accounting aspect: accounting and finance", *Oblik i finansy*, no. 4 (74), pp. 69—79.

3. Bondarenko, N.V. (2015), "Alternative lending to the agrarian sector of the economy", *Naukovyy visnyk NUBIP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, Ahrarnyy menedzhment, biznes*, no. 222, pp. 71—79.

4. Stender, S.V. (2017), "Agrarian letter and bill form as alternative sources of crediting agrarian enterprises", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 8, pp. 800—805.

5. Stoyko, O.Ya. (2016), "Capitalization of agrarian enterprises through the use of agrarian receipts", *Efektivna ekonomika*, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229> (Accessed 10 January 2019).

6. Zharenko, V.F. (2013), "The pledge of the future harvest for agrarian note", *Pravovyy visnyk akademiyyi bankivskoyi spravy*, vol. 2 (9), pp. 82—87.

7. Semenyuk, S.YA. (2018), "Agrarian receipts — an effective way to raise funds in agribusiness", *Protocol*, [Online], available at: https://protocol.ua/ua/agrarni-rozpiski_efektivniy_shlyah_zaluchennya_koshtiv_v_agrobiznes/ (Accessed 14 January 2019).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "About agricultural receipts"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (Accessed 14 January 2019).

9. The official site of the State Enterprise "Agrarian Registries" (2012), "The only register of agrarian receipts", available at: <http://agroregisters.com.ua/> (Accessed 14 January 2019).

10. European Bank for Reconstruction and Development (2017), "Instruction on the use of a financial agrarian receipt", available at: [http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%20\(%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8E\).pdf](http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%20(%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8E).pdf) (Accessed 14 January 2019).

11. Sodoma, R. Shvorak, A. Shmatkovska, T. and Zhurakovska, I. (2018) "Peculiarities of agrarian receipts as a modern financial tool", *Economic annals-XXI*. vol. 169 (1—2) pp. 46—50.

12. Tanklevska, N.S. (2018), *Rozvytok ekonomiky Ukrainy v konteksti aktyvizatsiyi pidpryyemnytskoyi diyalnosti [Development of the Ukrainian economy in the context of business activation]*, STAR LTD, LLC, Kherson, Ukraine. available at: URL: http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F_2018_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_.pdf (Accessed 14 January 2019).

13. Tanklevska, N.S. and Karnaushenko, A.S. (2015), *Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyalnosti silskohospodarskykh pidpryyemstv [Development of financing of innovation activity of agricultural enterprises]*, Aylant, Kherson, Ukraine.

14. Petrenko, V. and Melnykova, K. (2018), Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital, *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*, [Online], pp. 13-15. available at: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (Accessed 14 January 2019).

15. Rusnak, A.V. (2017), *Stratehichni napryamy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Strategic directions of socio-economic development of agrarian sector of Ukrainian economy]*, STAR LTD., LLC, Kherson, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 22.01.2019 р.*

*І. А. Білоткач,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.12

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

I. Bilotkach,
Ph.D, Associate Professor, Associate Professor Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS

Мета. Аналіз інституціональних та інституційних аспектів формування та розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є діалектичний та аналітичний підхід до вивчення існуючих інституціональних та інституційних особливостей стану та розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції та особливостей розвитку і регулювання органічного агровиробництва в Україні.

Результати дослідження. Стверджується, що сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні ставить вимоги для підприємств усіх галузей, включаючи і традиційне сільське господарство, звертатися до нових сучасних методів виробництва сільськогосподарської продукції, враховуючі ту користь, яку продукція сільськогосподарського виробництва повинна нести споживачам. Одним із таких напрямків розвитку аграрної сфери є створення й реалізація проектів органічного (природного) агровиробництва.

Наголошується, що одним із складних питань розвитку органічного ринку є неврегульованість інституціональної бази, що ускладнює роботу вітчизняних органічних операторів. З метою удосконалення інституційного регулювання органічного виробництва, Верховною Радою України був прийнятий новий Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" (№ 2496-VIII, набрав чинності 02 серпня 2018 р., вступає в дію з 02 серпня 2019 р.). Виконання норм цього Закону буде сприяти підвищенню ефективності ринкової ситуації в органічному секторі.

При визначенні сутності ринкової ситуації зазначено, що сам вид ринку органічної сільськогосподарської продукції має ознаки олігополістичного, що треба враховувати державним інституціям, зокрема антимонопольному комітету України, для унеможливлення зловживать та зговорів як серед виробників та продавців органічної продукції, адже головна мета в забезпеченні споживача якісною та доступною продукцією для покращення якості життя.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано авторське визначення сутності терміну "ринку органічної сільськогосподарської продукції" та структурно-логічна схема зв'язків між основними суб'єктами органічного ринку України.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження поглиблюють теоретичні аспекти розвитку та забезпечують можливість активізації інноваційного процесу органічного агровиробництва в Україні.

Purpose. Analysis of methodological aspects of the assessment of the state and development of the market of organic agricultural products. Formation of a set of methods, their content, consistency and expediency of application for improving the development of the organic agricultural production market.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a dialectical and analytical approach to studying the existing institutional and institution features of the state and development of the market for organic agricultural products and the features of development and regulation of organic agricultural production in Ukraine.

Findings. It is argued that the current stage of development of market relations in Ukraine sets requirements for enterprises of all branches, including traditional agriculture, to apply to new modern methods of agricultural production, taking into account the benefits that agricultural products have to bear on consumers. One of these areas of development of the agrarian sphere is the creation and implementation of projects for organic (natural) agricultural production.

It is noted that one of the complex issues of development of the organic market is the unresolved institutional framework. In order to improve the institutional regulation of organic production, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a new Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products" (No. 2496-VIII, enacted on August 2, 2018, enters into force from 2 August 2019). The implementation of the norms of this Law will contribute to the improvement of the market efficiency in the organic sector.

In determining the essence of the market situation, it is noted that the very type of the market of organic agricultural products has oligopolistic features, which should be taken into account by state institutions, in particular, the antimonopoly committee of Ukraine, in order to prevent abuses and conspiracies both among producers and sellers of organic products, since the main goal is to provide the consumer with high quality and affordable products to improve the quality of life.

Originality. The author proposes the definition of the essence of the term "market of organic agricultural products" and the structural and logical scheme of relations between the main participants of the organic market of Ukraine.

Practical value. The obtained research results deepen the theoretical aspects of development and provide an opportunity to activate the innovative process of organic agricultural production in Ukraine.

Ключові слова: органічна сільськогосподарська продукція, органічне агровиробництво, ринок органічної сільськогосподарської продукції, ефективний розвиток, якість життя.

Key words: organic agricultural products, organic agricultural production, market of organic agricultural products, effective development, quality of life.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із головних питань в розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні нині є формування ефективної інфраструктури яка забезпечить всіх учасників процесу можливостями раціонально виробляти, транспортувати, реалізовувати та споживати органічну сільськогосподарську продукцію та продукцію отриману після її переробки. Важливою умовою формування і розвитку ефективного функціонування ринку органічної сільськогосподарської продукції виступає наявність якісного інституційного забезпечення, що сприяє формуванню оптимальної інфраструктури, якісному виконанню функції розподілу, нагромадження, маркетингову, комунікаційну тощо.

Якісна інфраструктура була б здатна забезпечити скорочення непродуктивних витрат органічної сільськогосподарської продукції, підвищити її якість, сприяти формуванню оптимальних ринкових цін.

Все вищенаведене обґрунтовує актуальність цього дослідження, що має важливе значення для розвитку як ринку органічного агровиробництва, так і інституційної системи взагалі в нашій країні та за її межами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти оцінки стану та розвитку ринку сільськогосподарської продукції знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних вчених та науковців, зокрема П. Саблука, О.Гудзинського, М. Куницької-Іляш, Т. Лозинської, І.Червена, М.Куліша, П.Гайдучького, В. Месель-Веселяка, В. Гречкосія., І. Гурова та ін.

Теоретичним і прикладним аспектам впровадження та розвитку ринку органічної продукції присвячені наукові праці таких науковців: Р.М. Безус, Л.Г. Мельник, Л.С. Гринів, В.В. Підліснюк, В.І. Артиш, М.І. Кобець, В.В. Писаренко, В.Ф. Сайко, Б.В. Буркинський, Є.В. Милованов, Т.О. Зайчук, Т.Г. Дудар та інші поважні науковці.

Дослідженню розвитку інституціональних процесів в економіці в цілому і в сільському господарстві зокрема присвячені наукові праці О. Гончаренко, С. Ілляшенко, Л. Антонюка, Н. Апатової, Ю. Бажала, В. Вишневського, В. Гейця, В. Дементьєва, П. М. Леоненко, В.Н. Тарасевича, П. Юхимчука, А. Чухно, Ю. Яковця та інші не менше поважні особистості.

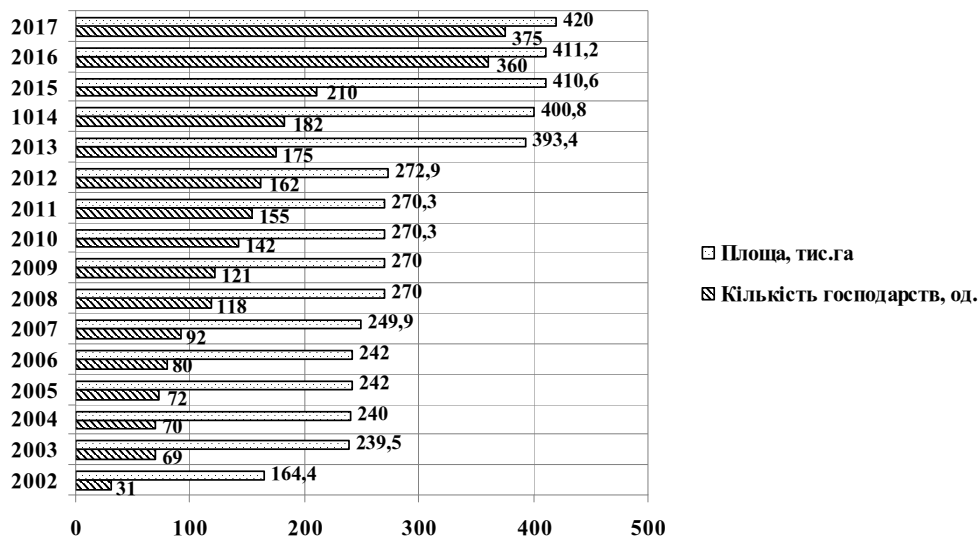

Рис. 1. Кількість підприємств-виробників органічної продукції та площі в їх обробітку в Україні

Джерело: побудовано на основі [6].

Але необхідність удосконалення наявної інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції та її ефективний розвиток потребує більш детального удосконалення інституціональних чинників формування ринку органічної сільськогосподарської продукції, що забезпечить товаропостачання якісної сільськогосподарської продукції споживачам.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У матеріалах дослідження, представлених у статті ставиться за мету аналіз інституціональних та інституційних аспектів формування та розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції.

Об'єктом дослідження є стан та розвиток ринку органічної сільськогосподарської продукції України.

Предметом дослідження є сукупність інституціональних чинників, що використовуються та використання яких можливе при формуванні та розвитку органічного агровиробництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринку продуктів органічного виробництва є досить актуальним на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг, що притаманні цій сфері діяльності. Сектор виробництва та реалізації органічної продукції України останнім часом характеризується позитивною і сталою динамікою, причому дані тренди співпадають із загальносвітовими.

Згідно з постановою ЄС 834/2007, "Екологічне виробництво утворює комплексну систему управління сільськогосподарськими підприємствами та виробництва продуктів харчування, яка поєднує в собі передову практику екологічного господарювання, підтримання високого рівня видового різноманіття, захист природних ресурсів, застосування високих стандартів у справі захисту тварин і способів виробництва, який враховує той факт, що певні споживачі надають перевагу продукції, виробленої із застосуванням природних речовин і з використанням природних процесів. Екологічний спосіб виробництва грає тим самим подвійну суспільну роль,

оскільки, з одного боку, на специфічному споживчому ринку задовольняє попит на екологічні продукти, а з іншого боку надає суспільні блага, які вносять певний внесок у справу захисту навколишнього середовища і тварин, а також розвитку сільських регіонів" [1].

У свою чергу під органічною продукцією розуміється продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва, причому ця сертифікація на території нашої країни, у зв'язку із вступом в дію прийнятого Закону України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" (№425-VII, від 3 вересня 2013 року), повинна проводитися виключно у відповідності із цим Законом [1].

Світовий ринок органічних харчових продуктів щороку збільшується на 10-15%, і вже сягнув понад 75 млрд євро [2].

За інформацією Дослідного інституту органічного сільського господарства FiBL (Швейцарія), традиційними лідерами у світі за площами під органічними культурами є Австралія (22,7 млн га), Аргентина (3,1 млн га), США (2,0 млн га), Іспанія (2,0 млн га), Китай (1,6 млн га), Італія (1,5 млн га), Франція (1,4 млн га), Уругвай (1,3 млн га), Індія (1,2 млн га) та Німеччина (1,1 млн га) [2].

Україна має добрі умови для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, а саме: наявність великих площ родючих ґрунтів; відносно низький рівень використання хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив; потенційно великий внутрішній ринок для споживання органічної сільськогосподарської продукції; розвиток органічного руху на території України. Але органічне сільське господарство на теперішній час не завжди є високоефективним [3].

Серед основних причин які стримують ефективність виробництва органічної продукції в Україні необхідно виділити такі: недосконале інституційне забезпечення та відсутність державної фінансової підтримки; інноваційна пасивність більшості виробників та управлінських структур; слабка обізнаність виробників щодо специфіки органічного виробництва та населення щодо переваг органічної продукції; переважання експорту органічної сировини; переробка, виробництво, гуртова

та роздрібна торгівля органічними продуктами споживання все ще перебувають у нерозвиненому стані; дефіцит зерна та інших сільськогосподарських культур органічного походження; недостатня кількість великої рогатої худоби як основного виробника органічних добрив; висока вартість позичкових коштів (відсоткові ставки на сільськогосподарські кредити на рівні 25—29 %); високе техногенне навантаження на площі Центральної та Східної України [4].

Загальна площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, на яких вирощується органічна продукція з кожним роком зростає (рис. 1). Станом на 2017 р. вона становила 420,0 тис. га, що на 155,5 % більше порівняно з 2002 р. Таке стрімке зростання площ, що обробляються, можна пояснити специфікою економічного розвитку України. У складний період переходу до ринкових відносин деякі поля тут не оброблялися по декілька років. За наявності історії полів і допустимих хімічних показників ґрунту проходження процесу сертифікації виробництва за органічними стандартами займало період до двох років [5].

Позитивна тенденція зберігається і в зміні кількості підприємств, що займаються виробництвом органічної продукції. У 2017 р. їх кількість зросла до 375, що у 12,1 разів більше порівняно з 2002 р.

Українські виробники органічної продукції — це переважно великі підприємства, проте середня площа сільськогосподарських угідь в їх обробі скорочується з кожним роком. Так, у 2017 р. цей показник становив 1120,0 га, тобто лише 21,1 % порівняно з 2002 р. (рис. 2).

Коефіцієнт регресії в наведеному рівнянні вказує на те, що середньорічне зменшення середньої площі сільськогосподарських угідь українських підприємств-виробників органічної продукції становить 195,68 га. Коефіцієнт детермінації цього рівняння дорівнює 0,774, що свідчить про високий ступінь довіри до прогнозу, складеного за допомогою лінійного тренду [6].

Але концепція ринку продукції включає не тільки стадію виробництва. Загальне поняття "ринку" характеризує сукупність економічних відносин купівлі-продажу товарів і послуг в процесі взаємодії виробників, продавців та споживачів заснованої на механізмі вартісного оцінювання. Він є основним механізмом розподілу товарів та послуг між членами суспільства шляхом добровільного обміну. Об'єктами

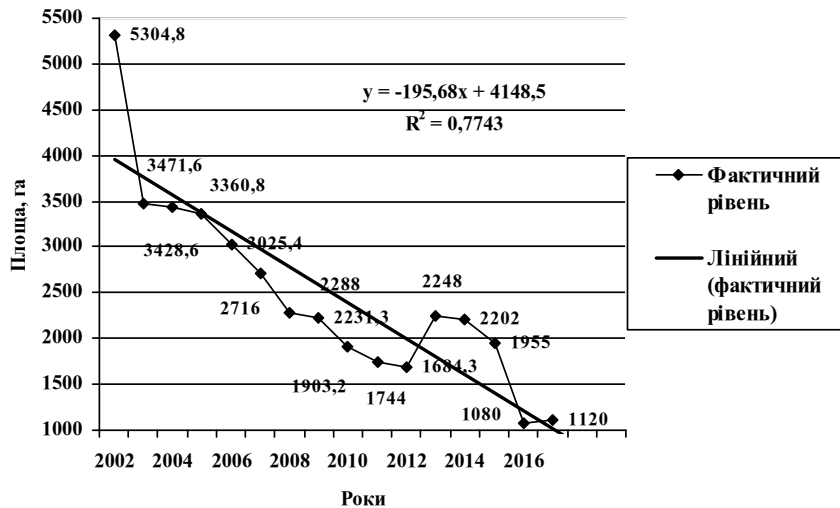

Рис. 2. Аналітичне вирівнювання середньої площі сільськогосподарських угідь українських підприємств-виробників органічної продукції

Джерело: побудовано на основі [6].

ринкових відносин виступають різноманітні матеріальні і нематеріальні цінності.

Якщо визначати поняття "ринку органічної сільськогосподарської продукції" то ми пропонуємо розуміти під цим терміном сукупність економічних відносин купівлі-продажу органічної сільськогосподарської продукції в процесі просування останньої від виробників до споживачів заснованому на механізмах обміну та вартісного оцінювання. Об'єктами ринкових відносин ринку органічної продукції виступає органічна сільськогосподарська продукція як елемент кінцевого споживання та як сировина для подальшої переробки.

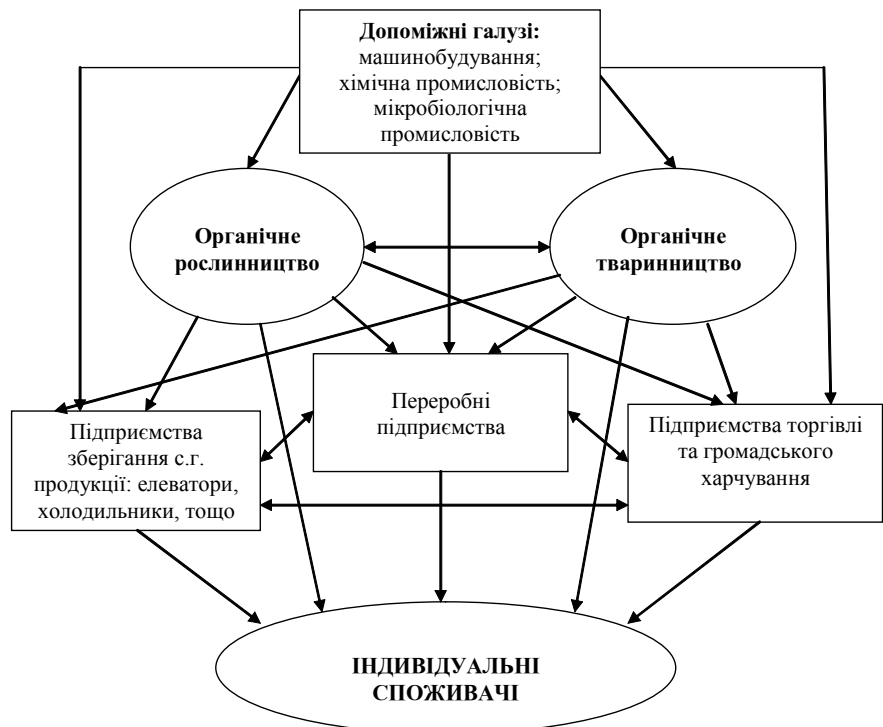

Рис. 3. Структурно-логічна схема груп суб'єктів ринку органічної сільськогосподарської продукції

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1. Розподіл операторів сертифікованої діяльності суб'єктів з органічного ринку України, 2017 рік

Регіональна приналежність	Кількість операторів	Регіональна приналежність	Кількість операторів
Україна	426	Миколаївська	13
Вінницька	19	Одеська	38
Волинська	10	Полтавська	18
Дніпропетровська	23	Рівненська	8
Донецька	2	Сумська	7
Житомирська	27	Тернопільська	7
Закарпатська	12	Харківська	29
Запорізька	12	Херсонська	38
Івано-Франківська	9	Хмельницька	21
Київська	58	Черкаська	14
Кіровоградська	14	Чернівецька	4
Луганська	1	Чернігівська	16
Львівська	26	Х	Х

Джерело: побудовано на основі [7].

Нині в Україні налічується 429 операторів органічного ринку, 375 із них — виробники, решта — трейдери, переробники, заготівельники так званих дикоросів. Близько 80% української продукції торік експортовано на понад \$60 млн. Її лівова частка йде до країн ЄС, Швейцарії, решта — США, Австралії, Канади, країн Азії. [5]. На жаль, статистична інформація, що характеризує розвиток ринку органічної продукції дуже розрізнена і не завжди співпадає по різних джерелах.

Що стосується структури груп суб'єктів що формують ринок органічної сільськогосподарської продукції то схематично її представлено на рисунку 3.

У запропонованій нами структурно-логічній схемі представлено всі основні групи стейкхолдерів виробництва, просування та споживання органічної сільськогосподарської продукції. При цьому інституційні чинники повинні впливати на кожен складову позицію визначеної схеми забезпечуючи сталий та ефективний розвиток органічного агровиробництва та просування органічної продукції до споживача.

Одним із складних питань розвитку органічного ринку є нерегульованість нормативно-правової бази, що ускладнює роботу вітчизняних органічних виробників. Необхідно відзначити, що прийнятий ще в 2013 році Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" є недієвим (Цей Закон діє в Україні до 01 серпня 2019 р.). Положення Закону є недосконалі та не в поній мірі відповідають законодавству ЄС у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Це негативно впливає на функціонування вітчизняного ринку органічної сільськогосподарської продукції, формує негативний імідж українського органічного виробництва на світовому ринку, що створює різного роду бар'єри для виробників-експортерів; споживач незахищений від фальсифікату "органіки", а виробник — від недобросовісної конкуренції.

На вимогу цього Закону, вже прийнято ряд нормативно-правових актів:

— Постанова КМУ від 30.09.2015 № 980 "Про затвердження Детальних правил виробництва органічних морських водоростей";

— Постанова КМУ від 30.09.2015 № 982 "Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури";

— Постанова КМУ від 09.12.2015 № 1023 "Про затвердження переліків вхідних продуктів, які дозволяється зберігати у виробничому підрозділі";

— Постанова КМУ від 23.03.2016 № 208 "Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва";

— Постанова КМУ від 30.03.2016 № 241 "Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження";

— Постанова КМУ від 08.08.2016 № 505 "Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)";

— Постанова КМУ від 31.08.2016 № 587 "Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження";

— Наказ Мінагрополітики від 25.12.2015 № 495 "Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини)", зареєстрований в Мін'юсті 19.01.2016 за № 99/28229.

З метою удосконалення інституційного регулювання органічного виробництва, зберігання, транспортування обігу та маркування органічної продукції та адаптації вимог органічного законодавства до права ЄС (оскільки більше 70% органічної продукції виробленої в Україні експортується до країн ЄС) Верховною Радою України був прийнятий новий Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" (№ 2496-VIII, набрав чинності 02 серпня 2018 р., вступає в дію з 02 серпня 2019 р.).

У новоприйнятому Законі враховані директиви й регламенти ЄС, що дозволить адаптувати українське законодавство до європейського; удосконалено вимоги до виробництва, маркування та обігу органічної продукції; та внесено інші вимоги як для виробників, так і інших потенційних суб'єктів ринку органічної сільськогосподарської продукції та органів сертифікації та контролю [6].

На теперішній час більшість органічних операторів в Україні сертифіковані за органічним стандартом ЄС, що є еквівалентним Регламентам ЄС 834/2007 та 889/2008 та застосовується як для експорту органічної продукції, так і на внутрішньому ринку.

За даними опитування усіх українських експортерів органічної продукції, проведеного органом сертифікації "Органік Стандарт", обсяг експорту становив близько 300 тис. т на суму понад \$65 млн у 2016 році. На внутрішньому ринку за цей період реалізовано продуктів на €21 млн, що приблизно дорівнює €0,5 на особу [5].

Українські органічні оператори також часто сертифіковані відповідно до Національної органічної програми США (NOP). Інші органічні стандарти, які використовують в Україні: Bio Suisse (Біо Свісс, Швейцарія), Bioland (Біоланд, Німеччина), Naturland (Натурланд, Німеччина), COR (Канада), Soil Association (Велика Британія) та KRAV (Швеція).

Інфраструктурне забезпечення виробництва органічної продукції має регіональні особливості, які зале-

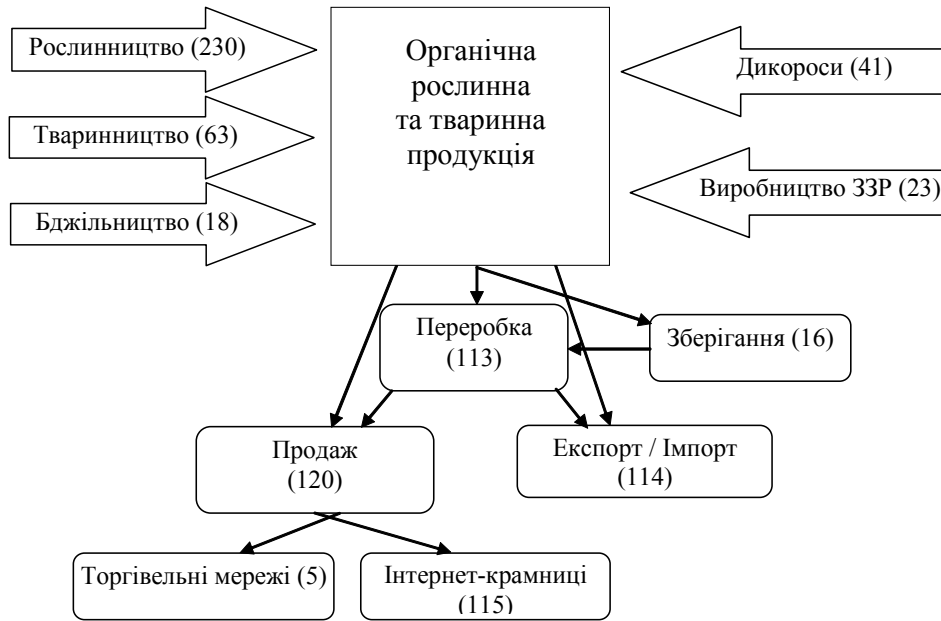

Рис. 4. Учасники ринку органічної продукції України, 2017 р.

Джерело: побудовано на основі [7] та власних дослідженнях автора.

жать від виду сертифікованої діяльності суб'єкта господарювання та їх концентрації (табл. 1).

Цілком логічно, що суб'єкти господарювання, які так або інакше пов'язані з виробництвом та просуванням органічної продукції, будуть сприяти формуванню відповідної інфраструктури, яка здатна забезпечити повторюваність процесу. Інфраструктурне забезпечення сектору чи галузі має включати в себе інформаційний елемент, для забезпечення процесу саморегуляції та зовнішньої і внутрішньої комунікації. Інформаційний елемент став на заваді стрімкому поширенню в Україні у 2010—2017 рр. масової появи псевдо органічної продукції, боротьба проти якої полягала у формуванні інформаційного простору щодо ідентифікації справжньої продукції сертифікованої за органічними стандартами, а також місць її придбання. Результатом такого виклику перед інституціями, що піклуються про оригінальність органічних продуктів, а також піклуються про її споживачів, став ряд діючих проектів і Інтернет середовище.

З усіх підприємств, які представляють сектор органічного агровиробництва, більшість є товариствами з обмеженою відповідальністю (54,9%), крім того, 12,1% — фермерських господарств, 11,0% — приватних підприємств та 9,8% — фізичних осіб підприємців. Кількість особистих селянських господарств складає лише 4%, тобто 7 одиниць. Організаційно-правова форма підприємства свідчить про потенційні можливості суб'єкта господарювання у напрямку організації діяльності, пошуку та залученню фінансових ресурсів, обсягу виробництва та іміджу. Це підтверджується і проведеними нами дослідженнями серед представників органічного ринку, а саме:

— серед усіх 95 товариств з обмеженою відповідальністю 57 (60%) — займаються більше ніж одним видом діяльності, і з них 39 — не є виробниками сертифікованої органічної продукції, засобів захисту рослин, добрив. Як правило, це суб'єкти господарювання, які

займаються зберіганням та переробкою органічної продукції, надають консультативні послуги;

— 86% фермерських господарств займаються одним видом діяльності, 72% господарств займаються виключно виробництвом продукції рослинництва, а 19% — виробництвом продукції як рослинництва, так і тваринництва;

— всі особисті селянські господарства займаються одним видом діяльності, яка безпосередньо пов'язана з виробництвом органічної продукції, переважно рослинництвом.

Важливою складовою маркетингу органічної продукції є формування каналів її розподілу. Закордонний досвід свідчить, що у сфері збуту органічної продукції значно поширені прямі канали розподілу, хоча основні обсяги продажу здійснюються через сферу роздрібної торгівлі. Прямі канали розподілу органічних продуктів харчування характерні і для України (така форма збуту особливо поширена при реалізації селянами овочів, молока та молочної продукції) та користується тут особливою популярністю. Такі канали розподілу органічної продукції орієнтовані насамперед на споживачів з невисоким та середнім рівнем доходів.

Станом на 2017 рік ланцюг постачання органічної продукції складають 375 виробників, 16 зберігачів, 113 переробників, 114 експортер/імпортер органічної продукції, а також 120 суб'єкти, що займаються реалізацією органічної продукції, 5 торговельні мережі, які позиціонують себе як ті, що реалізують виключно органічну продукцію, а також 115 Інтернет-крамниць (рис. 4).

Потрібно зазначити що при формуванні функцій виробництва та розподілу в багатьох випадках один і той же ринковий суб'єкт може займатися одночасно декількома видами діяльності. При цьому існує достатня проблема в контролі за діяльністю Інтернет-крамниць, що реалізують органічну продукцію. По-перше, це умови зберігання органічної продукції, а також питання, правового регулювання їх діяльності та відповідальності перед покупцем та державою.

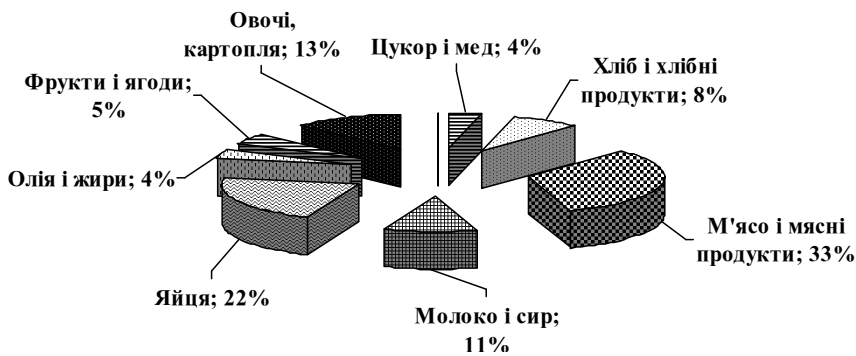

Рис. 5. Структура потенційного ринку органічної продукції України

Джерело: побудовано на основі [10].

За останні кілька років Україна стала важливим постачальником органічної продукції на західні ринки. Основна органічна продукція, котра експортується з України — це зернові, олійні та бобові культури, дикорослі ягоди, гриби, горіхи та лікарські трави.

Головними 11 країнами-імпортерами (за обсягом) української органічної продукції операторів, сертифікованих усіма органами сертифікації, є Нідерланди, Німеччина, Великобританія, Італія, Австрія, Польща, Швейцарія, Бельгія, Чехія, Болгарія та Угорщина.

Українські виробники також експортують вироблену продукцію до США, Канади, Австралії та деяких країн Азії. Україна слідує світовому тренду "місцевий + органічний" і вже має кілька історій успіху українських експортерів продукції, котра має маркування "органічна" та "регіональна" (з Українських Карпат) [8].

До основної органічної продукції, яку з України експортують, належать зернові, бобові, олійні, баштанні культури, ягоди, овочі, зелень, фрукти, м'ясо, гриби, горіхи, мед. Експортована продукція використовується як сировина і частково повертається в Україну у вигляді вже готової продукції. При цьому споживачі сплачують частку додаткової вартості країні, яка провела процес доробки даної продукції.

Крім індивідуальних виробників та переробників органічної продукції, в Україні є і кооперативи. Деякі з них створені за підтримки міжнародних благодійних

організацій, наприклад МБФ "Добробут Громад". Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація (СОК) — основа мобілізації сільських громад для вирішення спільних економічних та соціальних проблем. Саме на основі СОК реалізується функція економічної самоорганізації та об'єднання сільських родин, створюються механізми захисту інтересів кооперативу та громади села [9].

За даними ННЦ "Інститут аграрної економіки", потенційний обсяг вітчизняного ринку органічної продукції за основними видами продукції становить

3,7 млрд Євро, або 39 млрд грн, а структура потенційного ринку відображена на рисунку 5 [4].

Але враховуючи той факт, що сукупні витрати домогосподарств на харчування у 2017 р. становили 48,4% за граничного показника 60 %, переорієнтація споживачів на споживання органічної продукції представляє достатньо складною, бо призведе до додаткових витрат, оскільки ціна на органічну продукцію вища, ніж на звичайну. Разом з тим зазначимо, що порівняно з країнами, що розвиваються, Україна має достатній потенціал у забезпеченні необхідного рівня продовольчої безпеки [10].

Органічна продукція в Україні реалізується як через звичайні, так і Інтернет-крамниці, зокрема в звичайних торговельних мережах ("Сільпо", "Metro", "Мега-маркет", "Billa", "Велика кишеня", "Фуршет", "Fozzy", "Екомаркет") і спеціалізованих ("Еко-Шик" та "Натур Бутік"). В Україні налічується близько 150 крамниць з реалізації органічної продукції. В основному ринок такої продукції сконцентровано у великих містах — Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Одесі, Львові, Харкові [6].

Лідером на українському ринку є, безперечно, національний товаровиробник. 56 Інтернет-крамниць (80%) пропонують покупцям саме українську продукцію, 29 — продукцію Німеччини, 19 — Росії, 15 — США, 11 — Італії.

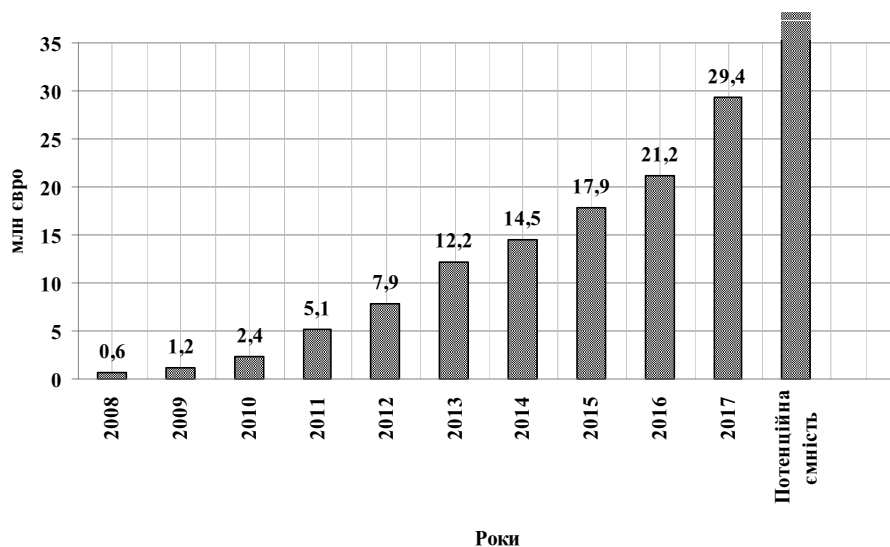

Рис. 6. Обсяг споживання органічної продукції в Україні та її потенційний обсяг

Джерело: побудовано на основі [6].

Таблиця 2. Кількість та активність окремих представників ринку органічного агровиробництва України в відкритих соціальних мережах, 2019 рік

Назва організації	Місце знаходження	Кількість учасників групи (або кількість осіб які підписалися на ресурс)	Кількість вподобань	Активність (раз в тиждень, 15 днів, 1 місяць, 2 місяці, 1 рік)
Facebook				
ВГО «Клуб органічного землеробства»	Київ	5760	5349	раз в тиждень
ВГО «Жива планета»	Київ	634	597	раз в 2 місяці
ВЕГО «МАМА-86»	Київ	454	454	раз в 2 місяці
Organic UA	Київ	3871	3892	щодня
Органічна Україна (спілка виробників органічних продуктів)	Київ	2935	2782	щодня

Джерело: складено на основі досліджень автора.

Як свідчить досвід країн, де сформувався і активно розвивається ринок органічної продукції, структура каналів її збуту є індивідуальною і відрізняється в кожній країні. Привертає увагу те, що понад 12 % усіх потенційних покупців органічної продукції готові купувати її з доставленням додому, ап'орі, в Інтернет-крамницях [6].

Збільшується використання вітчизняними представниками ринку органічного агровиробництва відкритих соціальних мереж мінімальне. Так, у найпопулярнішій відкритій соціальній мережі Facebook станом на 22.01.2019 р. було зареєстровано 67 учасники ринку органічного агровиробництва. Найбільша активність у соціальних мережах за Organic UA, бо інформація на її сторінці оновлюється в середньому щодня, а це означає, що близько 10 тисяч учасників соціальної мережі, за бажання, постійно отримують оновлену інформацію (табл. 2).

Така низька присутність органічних виробників у соціальних мережах негативно відображається, перш за все, на самих виробниках, бо вони втрачають можливих додаткових споживачів.

Для розгляду подальших досліджень щодо поліпшення організації розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції треба зазначити що сам вид ринку, на теперішній час і на нашу думку, є олігополістичним, а по окремих позиціях і монополістичним, тобто на цьому ринку неможливо забезпечити однакові умови розвитку для всіх підприємств аграрної галузі.

Олігополія — така ринкова модель, яка характеризується наявністю на ринку кількох підприємств, які при формуванні своєї політики повинні враховувати реакції своїх конкурентів. Олігополія в органічному сільськогосподарському виробництві виникла, на нашу думку, внаслідок певних природних регіональних особливостей, історичних особливостей технологій обробітку ґрунту, а також у зв'язку з наявністю різних інших бар'єрів об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Дійсно олігополія — це така структура ринку, при якій в одній галузі домінує невелика кількість конкуруючих фірм, при цьому хоча б одна або дві з них, виробляють значну долю продукції даної галузі, а поява нових продавців ускладнена чи неможлива. Товар, реалізований олігополістичними фірмами, може бути як диференційованим, так і стандартизованим.

На таких ринках декілька або й усі фірми у довгостроковому часовому масштабі одержують значні прибут-

ки, оскільки вхідні бар'єри ускладнюють або унеможливають вхід підприємств-новачків до ринку.

Зазвичай до олігополістичних галузей належать автомобільна, сталеплавильна, нафтохімічна, електротехнічна та комп'ютерна, але, на нашу думку, на теперішній час, розвиток ситуації щодо виробництва і розподілу органічної сільськогосподарської продукції сформував у світі так і Україні олігополістичні та монополістичні тенденції ринкової ситуації щодо органічної сільськогосподарської продукції, що практично не враховуються державними інституційними структурами.

Отже, стає зрозумілою практична відсутність статистичної інформації щодо виробництва та розподілу органічної сільськогосподарської продукції, оскільки це може суттєво вплинути на конкурентоспроможність підприємств, оскільки на олігополістичних ринках окремі підприємства можуть впливати на ціну завдяки великій долі своєї продукції у загальній кількості товару. Зазвичай олігополії захищають бар'єрами для входу на ринок, схожими з тими, котрі існують для монополістичних фірм. Те саме відбувається на теперішній час з можливістю виробляти органічну сільськогосподарську продукцію. При цьому найбільший заробіток, на нашу думку, є у сертифікуючих та контролюючих органів, які і виконують функцію бар'єру і сприяють формуванню олігополістичного ринку органічної сільськогосподарської продукції використовуючи природну та історичну олігополію, в разі якої має місце ситуація, коли кілька підприємств можуть поставляти продукцію відповідної якості для всього ринку при більш низьких довгострокових витратах, чим були б у багатьох підприємств, що вирішили б на теперішній час займатися органічним агровиробництвом.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні ставить вимоги для підприємств усіх галузей, включаючи і традиційне сільське господарство, звертатися до нових сучасних методів виробництва сільськогосподарської продукції, враховуючі ту користь, яку продукція сільськогосподарського виробництва повинна нести споживачам. Одним із таких напрямів розвитку аграрної сфери є створення й реалізація проектів органічного (природного) агровиробництва.

Нині в Україні налічується 429 операторів органічного ринку, 375 із них — виробники, решта — трейде-

ри, переробники, заготівельники так званих дикоросів. Близько 80% української продукції торік експортовано на понад \$60 млн. Її левова частка йде до країн ЄС, Швейцарії, решта — США, Австралії, Канади, країн Азії. На жаль, статистична інформація що характеризує розвиток ринку органічної продукції дуже розрізнена і не завжди співпадає по окремих джерелах.

Одним із складних питань розвитку органічного ринку є неврегульованість інституціональної бази, що ускладнює роботу вітчизняних органічних операторів. Необхідно відзначити, що прийнятий в 2013 році Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" є надієвим та потребував термінового доопрацювання.

З метою удосконалення інституційного регулювання органічного виробництва, Верховною Радою України був прийнятий новий Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" (№ 2496-VIII, набрав чинності 02 серпня 2018 р., вступає в дію з 02 серпня 2019 р.). Виконання норм цього Закону буде сприяти підвищенню ефективності ринкової ситуації в органічному секторі.

При визначенні сутності ринкової ситуації та напрямку подальших досліджень потрібно зазначити що сам вид ринку органічної сільськогосподарської продукції має ознаки олігополістичного. Олігопольність, а в окремих випадках і монопольність структури ринку органічної сільськогосподарської продукції треба враховувати державним інституціям, зокрема антимонопольному комітету України, для унеможливлення зловживать та зговорів як серед виробників та продавців органічної продукції, адже головна мета в забезпеченні споживача якісною та доступною продукцією для покращення якості життя.

Подальші наші дослідження будуть направлені на отримання пропозицій щодо формування ринку органічної сільськогосподарської продукції як ринку вільної конкуренції.

Література:

1. Безус Р.М. Соціальні мережі у просуванні продукції органічного агровиробництва / Р.М. Безус // Економіка АПК. — 2013. — № 5. — С. 25—30.
2. Global organic farming statistics and news. Available at: <http://www.organic-world.net>
3. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 3—10.
4. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 182 с.
5. Ринок органічної продукції в Україні // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html>
6. Сайт Федерації органічного руху України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.

7. Organic Market Development in Ukraine. Available at: <https://ukraine.fibl.org/en/ua-about-project.html>

8. European Organic Farming Statistics. Available at: <http://www.organic-europe.net>

9. Безус Р.М. Роль органічного агровиробництва в розвитку сільських територій / Р.М. Безус // Фізико-економічні засади збалансованого розвитку агросфери (до 150-річчя від дня народження В.І. Вернадського): збірник матеріалів Міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, 11 квітня 2013 р.). — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — С. 211—214.

10. Гусев С. Половина грошей — на їжу: скільки заробляють і на що витрачають українці // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukr.segodayna.ua/economics/enews/skolko-zarabatyvayut-i-nachto-tratyat-ukraincy-1117848.html>

References:

1. Bezus, R.M. (2013), "Social Networks in promoting the production of organic agricultural production", *Ekonomika APK (The economy of AIC)*, vol. 5, pp. 25—30.
2. Global organic farming statistics and news (2019), Available at: <http://www.organic-world.net> (Accessed 20 Jan 2019).
3. Sabluk, P. T. (2010), "Development institutions to improve the mechanism of reforming the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 3—10.
4. Lupenko, Yu.O. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
5. The organic products market in Ukraine (2019), Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html> (Accessed 20 Jan 2019).
6. The site of the Federation of Organic Movement of Ukraine (2019), Available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (Accessed 20 Jan 2019).
7. Organic Market Development in Ukraine (2019), Available at: <https://ukraine.fibl.org/en/ua-about-project.html> (Accessed 20 Jan 2019).
8. European Organic Farming Statistics (2019), Available at: <http://www.organic-europe.net> (Accessed 20 Jan 2019).
9. Bezus, R.M. (2013), "The role of organic farming in the development of rural areas", *Fizyko-ekonomichni zasady zbalansovanoho rozvytku ahrosfery (do 150-richchia vid dnia narodzhennia V.I. Vernads'koho). Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Physical and economic principles of balanced development of the agrosphere (to the 150th anniversary of VI Vernadsky's birth). International scientific and practical conference], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine, pp. 211—214.
10. Husiev, S. (2018), "Half of the money — for food: how much earn and spend on Ukrainians", Available at: <https://ukr.segodayna.ua/economics/enews/skolko-zarabatyvayut-i-nachto-tratyat-ukraincy-1117848.html> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 26.01.2019 р.

УДК 336.743

Л. П. Бондаренко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів
Н. В. Мороз,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів
І. І. Лащук,
к. е. н., старший викладач кафедри фінансів,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.21

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЇ У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ

L. Bondarenko,
PhD, Associate Professor of Finance Department National University "Lviv Polytechnic", Lviv
N. Moroz,
PhD, Associate Professor of Finance Department National University "Lviv Polytechnic", Lviv
I. Lashchuk,
PhD, Senior Lecturer of Finance Department National University "Lviv Polytechnic", Lviv

FUNCTIONAL FEATURES OF BLOCKCHAINED TECHNOLOGY IMPLEMENTATION IN THE FINANCIAL SECTOR

Статтю присвячено проблематиці застосування блокчейн технологій у фінансовому секторі економіки як інноваційної складової розвитку ринку. Основну увагу приділено аргументації актуальності та перспективності використання технології блокчейну саме у фінансовій сфері. Вивчається міжнародна практика реалізації фінансових проектів із застосуванням блокчейну та спектр фінансових операцій, ефективність яких може бути покращена саме за допомогою цієї технології. Здійснено систематизацію та обґрунтування основних переваг і недоліків використання блокчейн технологій у фінансовому секторі. До основних переваг віднесено децентралізованість бази даних, використання смарт-контрактів, прозорість та доступність інформації, високий рівень захисту, економія на витратах, скорочення тривалості транзакцій. Серед головних недоліків виділено обмежене масштабування та пропускну здатність, високу вартість розробки та використання, невизначеність державного регулювання та відсутність висококваліфікованих спеціалістів. А також запропоновані напрями використання цієї інноваційної технології в українській фінансовій сфері. Як підсумок, окреслені подальші перспективи оптимізації фінансових операцій за допомогою блокчейну.

The article is devoted to the problem of the blockchain technology application in the financial sector of the economy as an innovative component of market development. The main attention is paid to the argumentation of the relevance and perspective use of the blockchain technology specifically in the financial sphere is carried out. Additionally, the international practice of implementing financial projects using blockchain and a spectrum of financial transactions, the effectiveness of which can be improved precisely with this technology are studied.

Moreover, the main advantages and disadvantages of using blockchain technology in the financial sector systematization and reasoning are made. The basic blockchain advantage in the financial sector is associated with the main difference of the system in general. This technology is based on a decentralized database that provides network transparency, universality and ease of use. Also, the

blockchaine technology allows using smart contracts that automate and simplify the verification and conclusion of commercial contracts. The next advantage is the transparency and availability of information in the system, since all transaction results are recorded in an open register and are available to all transaction participants. An important advantage is a high level of protection, as the blockchaine technology eliminates fraudulent actions, minimizes the number of system errors and guarantees a high level of security regarding external interventions and attacks. Reducing the cost of financial institutions, especially commissions and operating expenses, is one of the key benefits for financial sector. And the last argument in favor of blockchaine is reducing transaction time and unnecessary intermediaries elimination.

In contrast, disadvantages of blockchaine include: limited scaling and capacity, high cost of development and exploitation, uncertainty of state regulation, lack of highly skilled specialists.

Furthermore leading directions of using this innovative technology in the Ukrainian financial sector are proposed. As a conclusion, further prospects of financial transactions optimizing with the help of blockchaine technology are outlined.

Ключові слова: блокчейн технології, цифрові транзакції, смарт-контракти, децентралізована база даних.

Key words: blockchaine technology, digital transactions, smart contracts, decentralized database.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Блокчейн — це розподілена база даних, що є безперевним і послідовним ланцюжком блоків, які містять інформацію, тобто відсутній єдиний центр зберігання даних. Саме тому інформація у такій базі є більш надійно захищеною, а синхронізація даних відбувається швидко. Блокчейн як технологія виник завдяки появі криптовалют. Проте зараз його використання є більш універсальним, оскільки несе у собі багато очевидних переваг для зберігання, обробки та обміну даними. Фінансовий сектор економіки завжди відзначався високим рівнем інноваційності, оскільки конкурентність у ньому дуже висока, а саме застосування інноваційних технологій, продуктів та сервісів допомагає підсилювати конкурентні переваги на ринку і економити на витратах. Фінансовий сектор один з перших звернув свою увагу на технологію блокчейну, оскільки спрощення, пришвидшення і здешевлення транзакцій для гравців цього ринку є надзвичайно важливими. Сфер застосування блокчейну у фінансовому секторі дуже багато: банківський ринок, страхування, фондова біржа тощо. Здійснення транзакцій на базі блокчейн технології усуває проблему "людського фактору", зайвих посередників, максимізує рівень безпеки таких операцій на випадок шахрайства чи злому. Саме тому дослідження напрямків застосування блокчейн технології у фінансовій сфері є надзвичайно актуальним питанням, а отже, необхідним для глибшого і детальнішого вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика застосування блокчейн технологій посідає чи не перше місце серед дискусійних питань спеціалістів фінансового сектору. Українські науковці поки що не надто активно проявляють інтерес до цієї тематики. Проте варто варто відмітити роботи Волосовича С.В. [1], Маковоза О.С., Передерія Т.С. [2], Почен-

чука Г.М. [3], Хоружого С.Г. [4], Kasolowski K., McLoughlin L., Weston E., Gulamhuseinwala I. [5], Pratap M. [6]. Але оскільки застосування блокчейну в українському фінансовому секторі набирає обертів, то постає потреба дослідження цього питання як невід'ємної складової інноваційного розвитку українського фінансового сектору. Тому розроблення теоретичних рекомендацій, що ґрунтуються на практичному закордонному досвіді, є питанням актуальним і необхідним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження використання блокчейн технології у фінансовому секторі та узагальнення вигод та недоліків, які ця технологія несе компаніям фінансового сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світові компанії фінансового сектору кожного року вкладають близько \$1,7 млрд у блокчейн технології. В 2018 році бюджет, що виділявся фінансовим сектором на впровадження блокчейн технологій виріс на 67% [7]. Проекти, що базуються на блокчейні здатні принести значне скорочення витрат, допомогти оптимізувати грошові потоки, скорочувати час розрахунків, мінімізувати ризики і зменшувати вартість капіталу. Лівову частку цих інвестицій здійснюють банківські установи, вони найшвидше реагують на технологічні виклики у своєму секторі.

Наприклад, іспанський банк BBVA став першим у світі глобальним банком, що застосував технологію блокчейн для видачі корпоративних кредитів. А китайські банки використовують можливості децентралізованого реєстру у своїй діяльності з початку 2017 року. Це такі банківські установи, як Bank of China, China Construction Bank и Agriculture Bank of China, China Merchants Bank. До прикладу, Agriculture Bank of China розробив децентралізовану систему, що видає незабезпечені кредити інтернет-провадцям сільськогосподарської продукції. China Construction Bank застосовує блок-

чейн для видачі міжбанківських і міжнародних кредитів для малого бізнесу. Цікавим проектом китайських банків також є розроблення цифрових гаманців на основі блокчейн технології для клієнтів банку.

Більше двадцяти світових банків, як-от Goldman Sachs, UBS, JP Morgan та інші об'єдналися над проектом R3, який має оптимізувати і покращити перекази між фінансовими корпораціями і в його основі також лежить технологія блокчейну. В стратегічних планах R3 розробити цілий комплекс проектів на базі технології блокчейн, тобто певного роду спільну платформу для здійснення фінансових операцій [8].

У страхуванні технологія блокчейн, у першу чергу, може допомогти спростити та зробити більш прозорим документообіг та пришвидшити запити до держустанов, а також оптимізувати облік страхових подій та оцінку страхових ризиків, підвищити рівень співпраці страховиків, страхових агентів, брокерів та клієнтів тощо.

І хоча статистика свідчить, що з 8000 нових проектів, що базуються на технології блокчейн залишається працювати в середньому всього 8%, тобто життєвий цикл таких проектів дуже короткий і їх практичне впровадження швидко втрачає свою актуальність і користь, проте цей напрям розвивається надзвичайно активно [9].

Проте в Україні лише 3,4% усіх інноваційних проектів у фінансовому секторі базуються на технології блокчейну [10]. Це надзвичайно низькі показники у порівнянні з загальносвітовими тенденціями інноваційного розвитку фінансовому сектору, де фінансування блокчейн програм з кожним роком набирає не лише все більших обертів, але й підтверджується реальною вигодою від їх впровадження. При цьому за даними 2018 року Україна увійшла у коло 14 світових країн-лідерів по впровадженню цієї технології. Це свідчить, що блокчейн проекти в Україні реалізуються, але саме у фінансовому секторі їх використання поки достатньо неактивне.

Найперспективнішим напрямом застосування блокчейну у фінансовій сфері є розробка нової системи міжбанківських і міжнародних розрахунків. Над цим проектом працюють паралельно багато компаній. Багатофункціональна, швидка система розрахунків, яка зможе підтримувати і обробляти великі масиви даних стане інноваційним проривом на фінансовому ринку, і змінить конкурентні позиції багатьох габаритних світових гравців.

Детальніше розглянемо переваги та недоліки використання блокчейн технології у фінансовому секторі.

До переваг використання блокчейн технології у фінансовому секторі належать:

1. Децентралізована база даних — це певним чином організована сукупність даних, в якій управління даними в кожному з вузлів бази виконується незалежно, при цьому усі вузли рівноправно важливі та самостійні. Це забезпечує прозорість мережі, універсальність та простоту використання таких баз даних.

2. Використання смарт-контрактів — це своєрідний комп'ютерний алгоритм, що призначений для перевірки та укладання комерційних угод на базі технології блокчейн, а тому виступає інструментом підвищення надійності і регулятивності комерційних операцій. Оскільки смарт-контракти виключають участь людини це дає

можливість провести контракт максимально чесно, відкрито, без помилок ненавмисних чи навмисних, а також значно скорочує кількість посередників при проведенні таких операцій. Також за допомогою смарт-контрактів можна максимально автоматизувати та уніфікувати проведення нескладних угод.

3. Прозорість та доступність інформації — максимально високий захист даних у системі блокчейну дозволяє створювати великі за обсягами бази даних (наприклад, інформація по недобросовісних клієнтах), якою можуть користуватися декілька фінансових установ, що дає можливість скоротити витрати на самостійне обслуговування такої бази даних та збільшити її інформаційне наповнення за рахунок інформації інших фінансових установ. Загалом і самі користувачі мають доступ до результатів фінансових транзакцій, які записуються у відкритому реєстрі, що підвищує рівень довіри та прозорості роботи у фінансовій сфері.

4. Високий рівень захисту — технологія блокчейн унеможливорює шайрайські дії, мінімізує кількість помилок системи і гарантує високий рівень безпеки щодо зовнішніх втручань та атак, що є надзвичайно важливим у сучасній ситуації проблемності збереження анонімності інформації, в тому числі фінансової. Наприклад збір та збереження особистих даних клієнтів у системі, побудованій за допомогою блокчейну, має набагато вищий ступінь захисту, оскільки інформація не міститься на одному сервері, який можна зламати.

5. Економія на витратах — спеціалісти вважають, що, скажімо, запровадження блокчейн у сфері банківських переказів здатне скоротити витрати до 30%. Загалом за допомогою блокчейн нововведень фінансові установи зможуть значно скоротити свої комісійні та операційні витрати.

6. Скорочення тривалості транзакцій — для прикладу зараз тривалість завершеної операції купівлі-продажу цінних паперів на фондовій біржі становить три дні, оскільки учасників операції багато: продавець, покупець, інвестиційний банк, брокер і у кожного своя система обліку операції, в той час як блокчейн технологія здатна скоротити цей часовий діапазон до декількох годин [9]. Отже, технологія блокчейну не лише може значно скоротити час проведення транзакцій, але й усунути непотрібних посередників, роблячи проведення операції не лише швидшими, але й значно простішими і дешевшими як для клієнтів, так і для фінансових інституцій.

До недоліків використання блокчейн технології у фінансовому секторі можна віднести:

1. Обмежене масштабування та пропускну здатність — сучасним блокчейн технологіям важко справлятися з великими транзакціями, на рівні окремого банку чи іншої фінансової установи потужностей достатньо, але якщо говорити про рівень загальнодержавний чи міжнародний, то тут виникають проблеми з пропускну здатністю, які поки що невирішені і накладають певні ліміти на обсяги транзакційних операцій.

2. Висока вартість розробки — блокчейн-технології є дуже вартісними і ресурсозатратними проектами, тож лише фінансові компанії, які мають значні бюджети на науково-технічні розробки, можуть їх впроваджувати або купувати готові рішення компаній-стартапів.

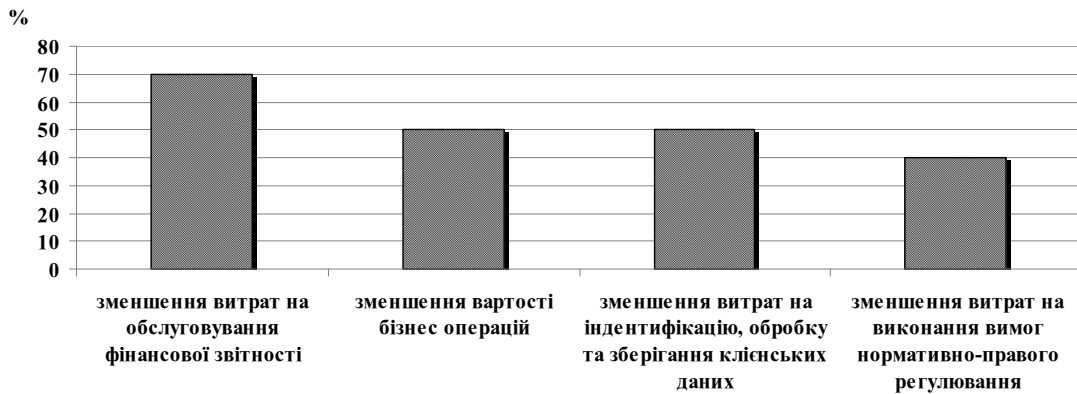

Рис. 1. Потенційна економія на витратах банків при застосуванні блокчейн технології

Джерело: [11].

3. Висока вартість використання — попри значні економії на використанні, застосування блокчейн технологій має свою високу вартість, оскільки вимагає великої обчислювальної потужності та місця зберігання масиву даних. Саме тому багато блокчейн проектів попри свою перспективність не реалізуються або термін їх використання дуже короткий.

4. Невизначеність державного регулювання — потребує додаткового регулювання багато питань, що стосуються глибокого впровадження блокчейну у фінансовий сектор і не тільки. Скажімо, технологія блокчейну тісно пов'язана з крипто-валютами, регулювання і статус яких в Україні абсолютно невизначений і позбавлений законності. Проте багато цікавих і потенційно ефективних проектів у фінансовому секторі можна впровадити саме об'єднавши блокчейн і крипто-валюти. Для повномасштабного впровадження блокчейну необхідно, щоб державні регулятори підтвердили надійність, стійкість та ефективність останнього і розробили оновлені процедури регулювання.

5. Відсутність висококваліфікованих спеціалістів — на жаль попит на кваліфікованих спеціалістів у галузі блокчейну значно переважає їх пропозицію на ринку. І це не лише ситуація, що склалася в Україні, світові фінансові гіганти також відчувають значний брак кваліфікованої робочої сили.

Компанія McLagan на підставі даних восьми найбільших світових інвестиційних банків провела дослідження ефективності впровадження блокчейн технології у їх роботу. Результати дослідження свідчать про значні фінансові економії у діяльності останніх (рис. 1).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Низька популярність блокчейн проектів серед українських фінансових компаній полягає в першу чергу не у вартості їх розробки та впровадження, а у консервативності вітчизняного фінансового сектору, який не готовий переходити на кардинально нові технології і міняти старі, але відлагоджені алгоритми роботи. Проте світові тенденції будуть все більше впливати на вектор руху українського бізнесу, тому можемо очікувати зростання інтересу до блокчейн технології вже в найближчому майбутньому. Особливо зважаючи на те, що саме для фінансо-

вого сектору використання блокчейну несе вагомі переваги та економії. При цьому необхідно розуміти, що використання блокчейн технології можливе не для усіх фінансових операцій і не завжди буде нести економічну вигоду. І хоч спектр його використання у фінансовому секторі є надзвичайно широким, все ж оптимізувати усі операції таким чином буде неможливим.

Саме тому є важливими подальші наукові розвідки у цьому напрямку, щоб забезпечити українському фінансовому сектору ефективні рекомендації щодо можливості ширшого застосування інноваційних технологій у їхній роботі та аналізу їх перспективної результативності та дієвості.

Література:

1. Волосович С.В. Домінанти технологічних інновацій у фінансовій сфері / С.В. Волосович // Економічний вісник університету. — 2017. — № 33/1. — С. 15—22.
2. Маковоз О.С. блокчейн як запорука валютної безпеки / О.З. Маковоз, Т.С. Передерій // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — 2018. — № 1 (12). — 359—363.
3. Поченчук Г.М. Фінансові технології: розвиток і регулювання / Г.М. Поченчук // Економіка і суспільство. — 2017. — № 13. — С. 1193—1200.
4. Хоружий С.Г. Тенденції розвитку фінансового сектору економіки / С.Г. Хоружий // Фінансовий простір. — 2017. — № 3 (27). — С. 48—52.
5. Kasolowski K. Chain reaction: how blockchain technology could revolutionize the finance function / K. Kasolowski, L. McLaughlin, E. Weston, I. Gulamhuseinwala — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-chain-reaction/\\$FILE/EY-chain-reaction-how-blockchain-technology-could-revolutionize-the-finance-function.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-chain-reaction/$FILE/EY-chain-reaction-how-blockchain-technology-could-revolutionize-the-finance-function.pdf)
6. Pratap M. How is Blockchain Revolutionizing Banking and Financial Markets / M. Pratap — 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://hackernoon.com/how-is-blockchain-revolutionizing-banking-and-financial-markets-9241df07c18b>
7. Финансовая индустрия каждый год вкладывает в блокчейн \$1,7 млрд / BITSIDE: онлайн журнал про блокчейн. — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bitside.org/finansovaya-industriya-kazhdyy-god-vkladyvaet-v-blokchejn-1-7-milrd/>

8. Блокчейн в финансовом секторе: применение и сдерживающие факторы развития / Crypto.By: онлайн портал про криптовалюти. — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://crypto.by/blokcheyn-v-finansovom-sektore-primenenie-i-sderzhivayushhie-factory-razvitiya/>

9. Перспективы технологии блокчейн в финансовом секторе / Advance.fund: онлайн портал про фінансові інновації. — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://advance.fund/blog/2018/02/15/perspektiviyi-tehnologii-blokcheyn-v-finansovom-sektore/>

10. Перше дослідження ФінТех-сектору в Україні / Інноваційний парк Unit.City. — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://unit.city/unit-city-ta-proekt-usaid-transformaciya-finansovogo-sektoru-prezentuvali-pershe-doslidzhennya-fintex-sektoru-ukraini/>

11. Banking on blockchaine: a value analysis for investment banks — 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.accenture.com/us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Consulting/Accenture-Banking-on-Blockchain.pdf#zoom=50&

References:

1. Volosovich, S.V. (2017), "The Dominances of Technology Innovations in the Financial Sector", *Economichnyj buleten universytetu*, vol. 33, pp. 15—22.

2. Makovoz, O.S. (2018), "Blockchaine as a pledge of currency security", *Eastern Europe: Economics, Business and Management*, vol. 1, pp. 359—363.

3. Pochenchuk, H.M. (2017), "Financial Technologies: Development and Regulation", *Economika i suspilstvo*, vol. 13, pp. 1193—1200.

4. Horuzhii, S.G. (2017), "Development trends of the economy financial sector", *Financovyj prostir*, vol. 3, pp. 48—52.

5. Kasolowski, K. McLaughlin, L. Weston, E. and Gulamhuseinwala, I. (2016), "Chaine reaction: how the blockchain technology could revolutionize the financial function", [Online], available at: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-chain-reaction/\\$FILE/EY-chain-reaction-how-blockchain-technology-could-revolutionize-the-finance-function.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-chain-reaction/$FILE/EY-chain-reaction-how-blockchain-technology-could-revolutionize-the-finance-function.pdf) (Accessed 10 Jan 2019).

6. Pratap, M. (2017), "How is Blockchain Revolutionizing Banking and Financial Markets", [Online], available at: <https://hackernoon.com/how-is-blockchain-revolutionizing-banking-and-financial-markets-9241df-07c18b> (Accessed 10 Jan 2019).

7. BITSIDE (2018), "The financial industry puts \$ 1.7 billion in Blockchaine every year", [Online], available at: <https://bitwise.org/finansovaya-industriya-kazhdyy-god-vkladyvaet-v-blokcheyn-1-7-mlrd/> (Accessed 10 Jan 2019).

8. Crypto.By (2018), "Blockchein in the financial sector: implementation and containment factors", [Online], available at: <http://crypto.by/blokcheyn-v-finansovom-sektore-primenenie-i-sderzhivayushhie-factory-razvitiya/> (Accessed 10 Jan 2019).

9. Advance.fund (2018), "Prospects of blockchaine technology in the financial sector", [Online], available at:

<https://advance.fund/blog/2018/02/15/perspektiviyi-tehnologii-blokcheyn-v-finansovom-sektore/> (Accessed 10 Jan 2019).

10. Unit.City Innovation Park (2018), "The first study of FinTech-sector in Ukraine", [Online], available at: <https://unit.city/unit-city-ta-proekt-usaid-transformaciya-finansovogo-sektoru-prezentuvali-pershe-doslidzhennya-fintex-sektoru-ukraini/> (Accessed 10 Jan 2019).

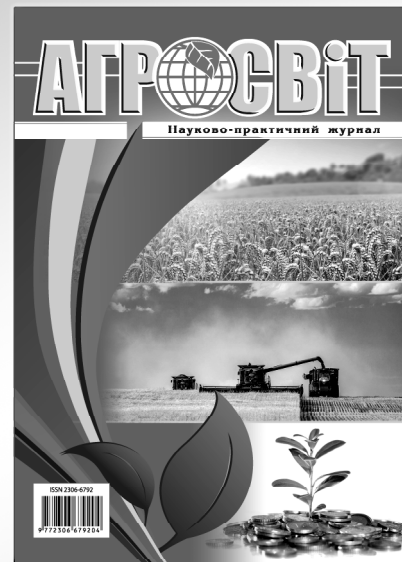
11. Accenture Consulting (2018), "Banking on blockchaine: a value analysis for investment banks", [Online], available at: https://www.accenture.com/us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Consulting/Accenture-Banking-on-Blockchain.pdf#zoom=50& (Accessed 10 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

А. П. Макаренко,

д. е. н., професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

О. В. Семенов,

магістрант, Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.26

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

A. Makarenko,

Doctor of Economics, professor of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy

O. Semenov,

master of Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF CONDUCTING AN AUDIT OF A SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE

У сучасних умовах зростає можливість свідомого чи несвідомого невірною відображення облікової інформації в реєстрах бухгалтерського обліку та, як наслідок, приховуванні значних сум грошових коштів. Ці порушення виявляються й при проведенні розрахунків щодо єдиного соціального внеску.

Метою роботи є удосконалення методики проведення аудиту єдиного соціального внеску для підвищення ефективності роботи підприємства.

Запропоновані методичні підходи в проведенні аудиту єдиного соціального внеску дозволяють виявити помилки і порушення в організації бухгалтерського обліку єдиного соціального внеску та висловити аудитором незалежну думку про повноту, достовірність відображення інформації про готову продукцію в реєстрах бухгалтерського обліку та фінансовій звітності.

Запропонована програма аудиту може бути використана у практичній діяльності суб'єктів аудиторської діяльності та внутрішнього контролю суб'єктів господарювання, тобто зовнішнім та внутрішнім аудитом. Переваги запропонованої програми: визначає загальну стратегію аудиту єдиного соціального внеску, аудиторські процедури розміщені у логічній послідовності, відповідають послідовності операцій, пов'язаних з обліком єдиного соціального внеску. Методика аудиту єдиного соціального внеску в даному випадку передбачає дедуктивний метод, але послідовність виконання аудиторських процедур за цією програмою можна проводити і в зворотному напрямі, використовуючи метод індукції.

Ефективна організація внутрішнього аудиту є одним із заходів, спрямованих на вдосконалення управління підприємством, яка забезпечує високий рівень виконання його завдань, чіткий порядок у його веденні. Це дасть змогу миттєво виявити факти порушень і зловживань, попередити їх наслідки, а також у разі необхідності — притягнення винної особи до відповідальності.

In modern conditions, the possibility of conscious or unconscious incorrect display of accounting information in the registers of accounting and, as a consequence, the concealment of significant sums of money, increases. These violations also appear when conducting calculations for a single social contribution.

The aim of the work is to improve the methodology of conducting an audit of a single social contribution to improve the efficiency of the enterprise.

The proposed methodological approaches to conducting the audit of a single social contribution allow us to detect errors and violations in the organization of accounting of a single social contribution and to express an independent opinion about the completeness, reliability of displaying information about the finished products in the registers of accounting and financial reporting.

The proposed audit program can be used in the practical activity of the subjects of audit activity and internal control of business entities, that is, external and internal audit. Advantages of the proposed program: defines the general strategy of auditing a single social contribution, audit procedures placed in a logical sequence, correspond to the sequence of operations related to the accounting of a single social contribution. The method of auditing a single social contribution in this case involves a deductive method, but the consistency of audit procedures under this program can be carried out in the opposite direction, using the method of induction.

Effective organization of internal audit is one of the measures aimed at improving the management of the enterprise, which ensures a high level of performance of its tasks, a clear procedure for its management. It will allow to instantly reveal the facts of violations and abuses, to prevent their consequences, as well as, if necessary, to bring the guilty person to responsibility.

Ключеві слова: аудит, єдиний соціальний внесок, план, програма, робочі документи аудитора, фонд оплати праці, заробітна плата.

Key words: audit, single social contribution, plan, program, auditor's working papers, payroll, salary.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аудит як особлива форма незалежної експертизи нарахування та сплати єдиного соціального внеску має виняткове значення в Україні, особливо в умовах трансформації й розвитку систем національного обліку та оподаткування. У сучасних умовах зростає можливість свідомого чи несвідомого невірної відображення облікової інформації в реєстрах бухгалтерського обліку та, як наслідок, приховуванні значних сум грошових коштів. Ці порушення виявляються й при проведенні

розрахунків щодо єдиного соціального внеску. Облік праці і заробітної плати є трудомістким, потребує уваги і сконцентрованості, оскільки пов'язаний з обробленням великої кількості первинної інформації, має багато однотипних операцій, здійснення яких потребує багато часу. Саме в області розрахунків з персоналом по оплаті праці законодавство України є найбільш мінливим і нестабільним, тому потребує від бухгалтерів та аудиторів постійного оновлення нормативної бази, яку вони використовують у процесі поточної роботи.

Мета аудиту єдиного соціального внеску					
Визначення достовірності, повноти відображення інформації про єдиного соціального внеску у фінансовій звітності, облікових реєстрах обліку					
Завдання аудиту єдиного соціального внеску					
Перевірка правильності оформлення первинних документів	Перевірка реальності існування зобов'язань за ЄСВ. Визнання заборгованості із ЄСВ у відповідних звітних періодах	Підтвердження повноти відображення розрахунків з ЄСВ у бухгалтерському обліку, податковій та фінансовій звітності	Віднесення заборгованості з ЄСВ до складу зобов'язань підприємства	Перевірка розрахунку суми ЄСВ. Перевірка правильності оцінювання зобов'язань за ЄСВ відповідно до законодавства	Встановлення правильності відображення розрахунків за ЄСВ на рахунках обліку. Перевірка інформації фінансової звітності та її тотожності обліковим реєстрам, первинним документам
Предмет аудиту					
Господарські процеси та господарські операції, пов'язані з єдиним соціальним внеском					
Об'єкти аудиту					
Елементи облікової політики	Господарські операції	Первинні документи	Облікові реєстри	Довідки бухгалтерії	Фінансова звітність
Методи організації аудиту					
Суцільний			Вибірковий		
Загальний план					
Підготовчий етап	Етап фізичної перевірки		Основний	Заключний	
Програма аудиту					
Складається відповідно професійного судження аудитора					
Робочі документи					
Оформлюються здійсненні аудиторські процедури та їх результати					
Узагальнення результатів аудиту					
Аналіз виявлених порушень	Оформлення підсумкових документів		Надання рекомендацій щодо організації обліку єдиного соціального внеску, попередженню помилок	Обговорення з управлінським персоналом результатів аудиторської перевірки	
Аудиторський звіт					
Надається аудитором після завершення аудиторської перевірки відповідно до чинного законодавства					

Рис. 1. Основні компоненти організації і методики аудиту єдиного соціального внеску

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1. Тест оцінки системи внутрішнього контролю та обліку єдиного соціального внеску

№	Зміст питання	Відповідь		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи є Накази про облікову політику підприємства інформація щодо обліку ЄСВ?				
2.	На Вашу думку обрані аспекти облікової політики: - доцільні; - обґрунтовані; - потребують коригування.				
3.	Чи відповідають вибрані методологічні принципи обліку ЄСВ чинним нормам П(С)БО ?				
4.	Чи були виявлені порушення за результатами попередніх перевірок ЄСВ?				
	Виявлені порушення стосуються: - аналітичного обліку; - синтетичного обліку; - з вини відповідальної особи?				
5.	Чи відображаються виявлені порушення у податковому та бухгалтерському обліку?				
6.	Внутрішній контроль здійснюється: - внутрішнім аудитом; - службою внутрішнього контролю; - головним бухгалтером; - іншою особою, яку призначає наказом керівник? - не проводиться.				
7.	Чи проводиться перевірка повноти та своєчасності нарахування та сплати ЄСВ?				
8.	Чи проводиться перевірка тотожності інформації про ЄСВ в первинних документах і Головній книзі?				
9.	Чи порівнюються дані аналітичного та синтетичного обліку?				
10.	Чи є графік (схема) документообігу за операціями, пов'язаними з ЄСВ?				
11.	Чи проведена класифікація персоналу на групи, за яким існують різні ставки ЄСВ?				
12.	Аналітичний облік ЄСВ ведеться на достатньому рівні?				
13.	Чи потрібні додаткові субрахунки до рахунку 65?				
14.	Чи перевіряється фактична собівартість реалізації товарів: - бухгалтером; - службою внутрішнього контролю?				
15.	Чи проводиться перевірка тотожності інформації даних Головної книги, Журналу, відомості?				
16.	Чи перевіряється тотожність інформації фінансової звітності і облікових регістрів?				
17.	Чи були виявлені помилки, порушення за результатами попередніх перевірок контролюючими органами?				
18.	Бухгалтер з обліку ЄСВ має фахову освіту?				
19.	Головний бухгалтер має фахову освіту?				
20.	Досвід роботи на посаді головного бухгалтера складає: - до 3-х років; - від 3-х до 5-ти років; - більше 5-ти років?				
21.	Бухгалтерський облік ЄСВ ведеться: - автоматизовано; - ручним способом; - комбіновано?				

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями аудиту єдиного соціального внеску займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Огійчук М.Ф., Піча Ю.В., Савченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту єдиного соціального внеску. Проте саме питання методики внутрішнього аудиту єдиного соціального внеску для підвищення ефективності роботи підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення методики проведення аудиту єдиного соціального внеску для підвищення ефективності роботи підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зважаючи на можливість помилок у розрахунках за доцільно організувати систему внутрішнього аудиту, яка допоможе відслідковувати і виправляти помилки значно швидше ніж річна аудиторська перевірка, а також дасть змогу зробити висновки щодо удосконалення системи обліку розрахунків за цим збором.

Таблиця 2. Програма аудиту єдиного соціального внеску

№	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
1.	Перевірка наявності первинних документів з обліку відпрацьованого часу та його оплати	Документальна, арифметична, зустрічна	Накази про прийом, звільнення, таблиці обліку робочого часу, штатний розпис, наряди та розцінки, довідки про обсяги виконаних робіт			Робочий документ 1.1
2.	Перевірка наявності первинних документів з обліку ЄСВ	Документальна, арифметична, зустрічна	Регістри аналітичного обліку			Робочий документ 1.2
	Перевірка правильності нарахування виплат за листами непрацездатності та їх відображення в обліку й нарахувань ЄСВ	Документальна, арифметична, зустрічна	Листи непрацездатності, відомості про заробітну плату попередніх періодів, розрахунково-платіжна відомість працівника типової форми № П, бухгалтерська довідка			Робочі документи 1.3 та 1.4
	Перевірка даних реєстрів з обліку ЄСВ	Документальна, арифметична, зустрічна	Відомості, журнали, машинограми, звіти про відрахування до ЄСВ			Робочий документ 1.5
3.	Перевірка своєчасності подання звітності з ЄСВ	Документальна, арифметична, зустрічна	Звіти до соціальних фондів з відмітками щодо їх здачі			Робочий документ 1.6
4.	Перевірка правильності застосування розмірів ЄСВ щодо його нарахування	Документальна, арифметична, зустрічна	Розрахунково-платіжна відомість, бухгалтерська довідка			Робочий документ 1.7
5.	Перевірка правильності розрахунку ЄСВ за звітні місяці	Документальна, арифметична, зустрічна	Розрахунково-платіжна відомість працівника, бухгалтерська довідка			Робочий документ 1.8
6.	Узагальнення виявлених помилок і порушень при аудиті ЄСВ, які впливають на достовірність даних	Документальна, арифметична, зустрічна	Розрахунково-платіжна відомість, бухгалтерська довідка, виписка з банку, попередні робочі документи аудитора			Робочі документи 1.9 та 1.10
7.	Узагальнення результатів аудиту	Зіставлення, аналітична	Робочі документи			Робочий документ 1.11
8.	Оформлення аудиторського звіту, акту виконаних робіт					

Таблиця 3. Форма робочого документа РД-1-2. Перевірка правильності заповнення первинних документів з обліку ЄСВ

№ з/п	Назва документу	Наявність реквізитів				Відхилення	Примітки
		Дата	Підписи	Печатка	інші реквізити		

Таблиця 4. Форма робочого документа РД-1-7. Тест відповідності застосування максимальних величин справляння ЄСВ та мінімального розміру ЄСВ у реєстрах обліку

Показник	Відповідно до законодавства	Відповідно до обліку підприємства	Відхилення	Примітки
Мінімальна заробітна плата, грн				
Розмір мінімального ЄСВ, (мінімальна заробітна плата помножити на ставку ЄСВ), грн				
Максимальна сума зарплати (доходу), на яку нараховується ЄСВ (кратний розмір мінімальної заробітної плати), грн				

Таблиця 5. Форма робочого документа РД-1-9. Аналіз виявлених порушень

Дата попередніх перевірок	Виявлені порушення						Кількість усунених помилок	
	Кількість виявлених помилок	Встановлення винної особи		Арифметична помилка	Шахрайство	Методологічна		Інші
		Так	Ні					

Таблиця 6. Форма робочого документа РД-1-10. Притягнення до відповідальності у разі порушень. Відповідальність за порушення законодавства про ЄСВ

№ з/п	Характер порушення	Фінансові (штрафні) санкції	Наявність порушення та настання відповідальності		Адміністративна відповідальність		Наявність порушення та настання відповідальності	
			Так	Ні	У разі вчинення правопорушення вперше	У разі повторного вчинення протягом року правопорушення	Так	Ні

Таблиця 7. Форма робочого документа РД-1-11. Перевірка узгодженості показників фінансової звітності з показниками синтетичного обліку, обліковими регістрами

Рахунок 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування» С-до на кінець звітного періоду	Дебетовий оборот	Кредитовий оборот	Залишок	Стаття 1625 «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування» III розділу пасиву балансу «Поточні зобов'язання і забезпечення»	Висновок
1	2	3	4 Гр.2 – Гр. 3	5	6

Організація і методика аудиту єдиного соціального внеску повинні будуватися відповідно до вимог чинного законодавства та політики бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання.

Організація аудиторської перевірки у суб'єктів аудиторської діяльності розпочинається з планування проведення аудиту, в якому визначається мета і завдання аудиторської перевірки. Відповідальні за аудиторську перевірку визначають організаційно-методологічні аспекти організації і методики проведення аудиторської перевірки для досягнення поставленої мети і виконання завдань. Для підтвердження і підвищення якості аудиту доцільно мати правильно сформовану методику визначення основних компонентів організаційно-методологічних аспектів аудиторських перевірок.

На нашу думку, таку методику можна представити схематично, і використовувати її в якості стандартної форми для організації усіх аудиторських перевірок. Основні організаційно методологічні підходи аудиторської перевірки єдиного соціального внеску представлені на рисунку 1.

На підставі інформації такої схеми аудиторські фірми можуть формувати досить конкретної аудиторської перевірки, а комітет з якості аудиту оцінювати якість проведеного аудиту.

Після укладання договору на проведення аудиту наступним етапом організації аудиторської перевірки є складання загального плану аудиту, який має довільну форму. Але як свідчить міжнародний досвід, та рекомендації МСА, він повинен охоплювати аудиторську перевірку, поділивши її на певні етапи. У практиці українських аудиторів, фахівцями, аудиторами пропонується складання Загального плану відповідно до аудиторських процедур, які складають програму аудиту. На нашу думку, загальний план складений за етапами без виділення аудиторських процедур є найбільш правильним.

При аудиті єдиного соціального внеску доцільно використовувати вибіркового методичний прийом організації аудиту, що значно скорочує матеріальні та трудові затрати, хоча ризик не виявлення помилки зростає. Для зменшення ризику не виявлення проводять оцінку системи внутрішнього контролю обліку єдиного соціального внеску, використовуючи тести внутрішнього контролю. Автором розроблений тест оцінки системи внутрішнього контролю та обліку єдиного соціального внеску (таблиця 1).

За результатами оцінки системи внутрішнього контролю та обліку єдиного соціального внеску, аудитор робить певні висновки про рівень довіри системі внутрішнього контролю і визначає обсяг аудиторської перевірки, складає програму аудиту єдиного соціального

внеску. Обирає спосіб організації аудиту: суцільний, вибіркового, аналітичний, комбінований (табл. 2).

Запропонована програма аудиту може бути використана у практичній діяльності суб'єктів аудиторської діяльності та внутрішнього контролю суб'єктів господарювання, тобто зовнішнім та внутрішнім аудитом. Переваги запропонованої програми: визначає загальну стратегію аудиту єдиного соціального внеску, аудиторські процедури розміщені у логічній послідовності, відповідають послідовності операцій, пов'язаних з обліком єдиного соціального внеску.

Методика аудиту єдиного соціального внеску в цьому випадку передбачає дедуктивний метод, але послідовність виконання аудиторських процедур за цією програмою можна проводити і в зворотному напрямі, використовуючи метод індукції. Відповідно до запропонованої програми аудиту єдиного соціального внеску пропонуємо зразки робочих документів на виконання аудиторських процедур наведено нижче в таблицях 3—7.

ВИСНОВКИ

Запропоновані методичні підходи в проведенні аудиту єдиного соціального внеску дозволяють виявити помилки і порушення в організації бухгалтерського обліку єдиного соціального внеску та висловити аудитором незалежну думку про повноту, достовірність відображення інформації про готову продукцію в регістрах бухгалтерського обліку та фінансовій звітності.

Для скорочення часу роботи аудитора при введенні єдиного соціального внеску, на нашу думку, доцільним є введення єдиної бухгалтерської форми, яка б відображала основний розрахунок ЄСВ і надавала б усю необхідну інформацію у доступному та спрощеному вигляді (із значно меншою кількістю облікових регістрів). При цьому можна застосовувати ті ж самі методи, які використовуються на сучасному етапі: перерахунок, перегляд, оцінку фактичної наявності, зіставлення та ін.

Таке нововведення дасть змогу: значно покращити організацію ведення обліку розрахунків за ЄСВ та усунути недоліки; дозволить підвищити інформаційний потенціал, забезпечить знання всіх тонкощів в діяльності та в свою чергу більшу відповідальність щодо наданих рекомендацій. Ефективна організація внутрішнього аудиту є одним із заходів, спрямованих на вдосконалення управління підприємством, яка забезпечує високий рівень виконання його завдань, чіткий порядок у його веденні. Це дасть змогу миттєво виявити факти порушень і зловживань, попередити їх наслідки, а також у разі необхідності — притягнення винної особи до відповідальності.

Література:

1. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
2. Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
3. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.
4. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / К.О.Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
5. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві / Т.О.Меліхова, О.Буркова // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. — Ч. 4. — С. 257—264.
6. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.
7. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — №2. — С. 24—32.
8. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.
9. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
10. Теорія і практика документування в обліку і аудиту: навч.-метод. посібник. — Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцна; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.
11. Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної. — 2016. — № 6. — С. 164—171.
12. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на прибуток для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.М. Бикова // Агросвіт. — 2017. — № 1—2. — С. 19—25.
13. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 34—39.
14. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту екологічного податку для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.С. Зуб // Ефективна економіка. — 2016. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>
15. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.
16. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: Монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.
17. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава, 2018. — № 1. — С. 69—75.
18. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 63—70.
19. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.В. Троян // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 20. — С. 33—37.
20. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 45—51.
21. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 2. — С. 18—23.
22. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // Економіка та держава: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 1. — С. 20—26.
23. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах / Н.С. Чакалова // Агросвіт, 2018. — № 22. — С. 81—90.
24. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиту / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.
25. Меліхова Т.О. Удосконалення обліку та аудиту заробітної плати у казначействі / Т.О. Меліхова, М.М. Іванова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
26. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль: навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.
27. Макаренко А.П. Соціальне страхування: сутність, значення та обліковий аспект: навч. посібник: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, О.П. Зоря, Т.О. Меліхова, І.Я. Максименко. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 200 с.
28. Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine / I. Maksymenko, T. Melikhova // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". — 2017. — P. 268—275.

29. Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку заробітної плати та аналізу податкового навантаження для підвищення рівня фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Р. Єременко // Економічний вісник Донбасу: наук. журнал. — Луганськ, 2012. — Вип. 1 (27). — С. 150—155.

30. Меліхова Т.О. Документування обліку розрахунків за заробітною платою з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, С. Голубенко // Складні системи і процеси. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 1 (21). — С. 63—67.

31. Меліхова Т.О. Удосконалення аналітичного обліку розрахунків за заробітною платою для підвищення якості контролю / Т.О. Меліхова, М. Єременко // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів "Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні", 28 лютого 2013 р.: збір. наук. праць. — Ірпінь: НУ ДПСУ, 2013. — Ч. 2. — С. 105—107.

32. Макаренко А.П. Оподаткування в системі обліку: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, О.В. Гамова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 147 с.

33. Макаренко А.П. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: [рек. вченою радою ЗДІА] / А. П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 260 с.

34. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

35. Макаренко А.П. Концептуальні основи аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску / А.П. Макаренко, Т.А. Віговська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2013. — Вип. 1 (6). — Т. 3. — С. 205—214.

36. Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску з підвищення ефективності контролю / Т.О. Меліхова, Т. Віговська // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. — № 5 (194). — Ч. 1. — С. 126—130.

37. Меліхова Т.О. Програма аудиту оподаткування заробітної плати підприємства / Т.О. Меліхова, М. Єременко Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА "Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах" (м. Запоріжжя, 2014 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgia.zp.ua>

38. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

References:

1. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Manojlo, T.V. (2013), "Develop a program audit of cash transactions to improve the efficiency of enterprise activity", *Rehional'na biznes-ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 97—106.

4. Melikhova, T.O. and Novos'olova, K.O. (2012), "Improvements documentary providing audit settlements with accountable persons for the purpose of quality inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.

5. Melikhova, T.O. and Burkova, O. (2012), "Develop a program effectiveness audit of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 11, no. 4, pp. 257—264.

6. Melikhova T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economical bezpeka p_dpriemstva: formavannya, control, effektivn_st]*, Kherson, Ukraine.

7. Melikhova T.O. and Havrylenko F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

8. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

9. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.

10. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

12. Melikhova, T.O. and Bykova, M.M. (2017), "Development of a profit tax audit program to increase the financial safety of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

13. Melikhova, T.O. and Boyko, M.Yu. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

14. Melikhova, T.O. and Zub, O.S. (2016), "Development of Environmental Tax Audit Program for Increasing Financial Safety of an Enterprise", *Efektyvna ekonomika*, <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>, vol.12.

15. Podmeshalska, Yu.V. (2012), "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishn'oho kontrolyu na pidpryyemstvi", *Ekonomichnyy visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp.106—114.

16. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

18. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

19. Melikhova, T.O. and Troyan, O.V. (2017), "Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

20. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

21. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.

22. Makarenko, A.P. and Ramazanov, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

23. Chakalova, N.S. (2018) "Working documents for the internal control of debits on the industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 81—90.

24. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 5 (4), pp. 265—270.

25. Melikhova, T.O. and Ivanova, M.M. (2018), "Accepting the area and the audit of the treasury", *Effektivnaya ekonomika*, <http://www.economy.nayka.com.ua>, vol. 1.

26. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'*, [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

27. Makarenko, A.P. Zorya, O.P. Melikhova, T.O. and Maksymenko, I.Ya. (2017), *Sotsialne strakhuvannya: sutnist, znachennya ta oblikovyy aspekt*, [Social insurance: essence, value and accounting aspect], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

28. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, Num. 5, pp. 268—275.

29. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M.R. (2012), "Conceptual bases of the accounting of wages and analysis of a tax load for increase of a level of financial safety of the enterprise" *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, vol. 1 (27), pp. 150—155.

30. Melikhova, T.O. and Holubenko, S. (2012), "Documentation of accounting for payroll calculations in order to strengthen the information security of the enterprise", *Skladni systemy i protsesy*, vol. 1 (21), pp. 63—67.

31. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2013), "Improvement of the analytical accounting of wage settlements for improving the quality of control", *Mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv "Stan ta perspektyvy rozvytku bukhholders'koho obliku v Ukraini"*, [Mather. Allukr. Sciences-practical. Conf. young adulthood, aspirants, and students "Stan that prospect for the development of the accounting sector in Ukraine"], 28 lyutoho 2013 r., pp. 105—107.

32. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2015), *Opodatkovannya v systemi obliku: navch.-metod.*

posibnyk, [Taxation in the accounting system: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

33. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk*, [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

34. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk*, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

35. Makarenko, A.P. and Vihovska, T.A. (2013), "Conceptual basis of audit of accrual and maintenance of a single social contribution", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 1 (6), pp. 205—214.

36. Melikhova, T.O. and Vihovska, T. (2013), "Improvement of methodical approaches to audit of accrual and maintenance of a single social contribution for improving the effectiveness of control", *Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalya*, vol. 5, pp. 126—130.

37. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2014), "Payroll Tax Audit Program", *Materialy XIX Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh"*, [Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"], <http://zgia.zp.ua>

38. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657.6:657.44

*Т. О. Меліхова,**к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту, Запорізької державної інженерної академії**О. В. Троян,**асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту, Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя**Д. С. Лауреанті,**магістр ОА-16, Запорізька державна інженерна академія*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.34

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,

Cand. Sci. (Econ.), associate professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit

O. Troyan,

Assistant of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya

D. Laureant,

master AA-16, of Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF INTERNAL CONTROL METHOD OF COSTS OF PRODUCTION FOR INCREASING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

Обґрунтовано мету та завдання проведення внутрішнього контролю витрат на виробництво, розроблено програму внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. У роботі розроблено програму внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення економічної безпеки підприємства, яка включає: анкету, загальний план внутрішнього контролю, програму внутрішнього контролю, робочі документи, а саме для перевірки правильності: визначення залишку незавершеного виробництва на початок періоду, оформлення первинних документів з витрат на виробництво, віднесення вартості матеріалів до витрат на виробництво, віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво, віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво, віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво, розрахунку виробничої собівартості, кореспонденції рахунків з витрат на виробництво, визначення витрат готової продукції. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу перевіряючому охопити всі аспекти обліку витрат на виробництво на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісний внутрішній контроль та підвищити економічну безпеку підприємства.

For the time being manufacturing enterprises is attending especial attention to correctness and timeliness of documentation, record keeping, reflection of costs of production in accounting registers and financial records as well as production cost. In order to prevent the mistakes in record keeping of costs of production it is necessary to carry out well-timed internal control.

The aim of the article is to improve the internal control method of costs of production for increasing enterprise economic security.

The goal of the internal control of costs of production is to establish legality, reliability and appropriateness of carried out operations with costs of production of enterprise and correctness of

their reflection in accounting.

The tasks of the internal control of costs of production are to check: correctness of determination of work in progress remainder in the beginning of period; correctness of execution of source documents with costs of production; correctness of attributing material cost to costs of production; correctness of attributing gross payroll to costs of production; correctness of attributing accrued unified social tax to cost of production; correctness of attributing accrued amortization to costs of production; correctness of calculation of production cost; correctness of correspondence of accounts with costs of production; correctness of determining of finished goods expenses.

In the article the internal control method of costs of production was improved that in contrast to existed methods includes questionnaire, general plan, programme, working papers. It will enable inspector to cover all aspects of accounting, to investigate correctness, timeliness and legality of reflection in accounting, to discover violations on timely, to conduct qualitative audit and to increase enterprise economic security.

Ключові слова: внутрішній контроль, витрати на виробництво, виробнича собівартість, анкета, план, програма, робочий документ.

Key words: internal control, costs of production, production cost, questionnaire, plan, programme, working paper.

ВСТУП

На теперішній час особливу увагу виробничі підприємства приділяють правильності і своєчасності документального оформлення, ведення обліку, відображення у облікових регістрах та фінансової звітності витрат на виробництво, а також розрахунку виробничої собівартості. Щоб попередити помилки у веденні обліку витрат на виробництво доцільно проводити своєчасний внутрішній контроль.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями внутрішнього контролю витрат на виробництво займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бескоста Г.М., Бутинець Ф.Ф., Давидов Г.М., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають це питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення внутрішнього контролю витрат. Проте саме питання розробки програми внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення методики внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення економічної безпеки підприємства.

Метою внутрішнього контролю витрат на виробництво є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з витрат на виробництво підприємства і правильності їх відображення в обліку.

Завдання проведення внутрішнього контролю витрат на виробництво, а саме перевірити правильність: визначення залишку незавершеного виробництва на початок періоду, оформлення первинних документів з витрат на виробництво, віднесення вартості матеріалів до

витрат на виробництво, віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво, віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво, віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво, розрахунку виробничої собівартості, кореспонденції рахунків з витрат на виробництво, визначення витрат готової продукції.

Анкету перевірки витрат на виробництво подано в таблиці 1. У програмі внутрішнього контролю витрат на виробництво відображає основні процедури для вирішення основних завдань внутрішнього контролю.

План внутрішнього контролю є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах внутрішнього контролю і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації (табл. 2).

Програму внутрішнього контролю витрат на виробництво наведено в таблиці 3. Для вирішення поставлених завдань внутрішнього контролю витрат на виробництво пропонуємо робочі документи перевіряючого (табл. 4—13), які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного проведення внутрішнього контролю витрат на виробництво.

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалена методика внутрішнього контролю витрат на виробництво для підвищення економічної безпеки підприємства, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план внутрішнього контролю, програму внутрішнього контролю, робочі документи перевіряючого. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу перевіряючому охопити всі аспекти обліку витрат на виробництво на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку витрат на виробництво, вчасно виявити порушення, провести якісний внутрішній контроль та підвищити економічну безпеку підприємства.

Таблиця 1. Анкета перевірки витрат на виробництво

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чим оформлюється відпуск у виробництво матеріалів: - Лімітно-забірною картою. - Накладною-вимогою на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів. - Матеріальним звітом?				
2	Чим оформлюється випуск із виробництва готової продукції: - накладною; -				
3	На якому рахунку обліковуються витрати на виробництво:				
	- 20				
	- 23				
	- 26				
4	По кредиту якого рахунку списуються матеріали у виробництво:				
	- 20				
	- 66				
	- 651				
5	По кредиту якого рахунку списується нарахована заробітна плата робітникам виробництва:				
	- 20				
	- 66				
	- 651				
6	По кредиту якого рахунку списується нараховане ЄСВ на фонд оплати праці робітників виробництва:				
	- 20				
	- 66				
	- 651				
7	По кредиту якого рахунку списується нарахована амортизація виробничого обладнання:				
	- 20				
	- 66				
	- 651				
8	Як відображається в обліку випуск з виробництва готової продукції:				
	- Дт 26 Кт 23				
	- Дт 26 Кт 20				
	- Дт 901 Кт 26				
9	Хто на підприємстві складає калькуляцію:				
	- керівник				
	- бухгалтер				
	- економіст				
10	Яка періодичність проведення інвентаризації витрат на виробництво:				
	- двічі на рік				
	- раз на рік				
	- не проводиться?				
11	Які елементи витрат включаються у витрати на виробництво:				
	- прями матеріальні витрати				
	- витрати на оплату праці				
	- витрати на ЄСВ				
12	Який метод амортизації використовують на підприємстві:				
	- виробничий				
	- прямолінійний				
	- зменшення залишкової вартості				
	- прискореного зменшення залишкової вартості				
13	Яка форма оплати праці використовується на підприємстві:				
	- відрядна				
	- погодинна				
	- відрядно-прогресивна				
	- акордна система				
	- проста				

Таблиця 2. Загальний план проведення внутрішнього контролю витрат на виробництво

Етап перевірки	Процедури перевірки	Метод перевірки	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з бізнесом, планування проведення внутрішнього контролю витрат на виробництво			
Основний	Перевірити правильність визначення залишку незавершеного виробництва на початок періоду. Перевірити правильність оформлення первинних документів з витрат на виробництво. Перевірити правильність віднесення вартості матеріалів до витрат на виробництво. Перевірити правильність віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво. Перевірити правильність віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво. Перевірити правильність віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво. Перевірити правильність розрахунку виробничої собівартості. Перевірити правильність кореспонденції рахунків з витрат на виробництво. Перевірити правильність визначення витрат готової продукції	Документальний, арифметичний, суцільний, формальний, по суті, вибірковий		
Завершальний	Складання звіту перевірки			

Таблиця 3. Програма внутрішнього контролю витрат на виробництво

№	Мета	Перелік процедур	Докази перевірки	Код робочого документа	Період проведення		
					Виконавець	Примітки	
1	Впевнитись у відповідності залишку на початок незавершеного виробництва	Перевірити правильність визначення залишку незавершеного виробництва на початок періоду	журнал, головна книга, Баланс	ВВ-1			
2	Впевнитись у правильності оформлення первинних документів з витрат на виробництво	Перевірити правильність оформлення первинних документів з витрат на виробництво	Накладна, товарно-транспортна накладна, прибутковий ордер, акт про приймання матеріалів, лімітно-забірна картка, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, матеріальний звіт, картка складського обліку матеріалів, відомість обліку залишків матеріалів на складі, доручення	ВВ-2			
3	Впевнитись у правильності віднесення вартості матеріалів до витрат на виробництво матеріали	Перевірити правильність віднесення вартості матеріалів до витрат на виробництво	лімітно-забірна картка, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	ВВ-3			
4	Впевнитись у правильності віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво	Перевірити правильність віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво	Розрахунково-платіжна відомість	ВВ-4			
5	Впевнитись у правильності віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво	Перевірити правильність віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво	Довідка бухгалтерії	ВВ-5			
6	Впевнитись у правильності віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво	Перевірити правильність віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво	Відомість розрахунку амортизації	ВВ-6			
7	Впевнитись у правильності розрахунку виробничої собівартості	Перевірити правильність розрахунку виробничої собівартості	лімітно-забірна картка, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, матеріальний звіт, картка складського обліку матеріалів	ВВ-7			
8	Впевнитись у правильності кореспонденції рахунків з витрат на виробництво	Перевірити правильність кореспонденції рахунків з витрат на виробництво	журнал, головна книга	ВВ-8			
9	Впевнитись у правильності визначення витрат готової продукції	Перевірити правильність визначення витрат готової продукції	лімітно-забірна картка, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, розрахунково-платіжна відомість, довідка бухгалтерії, відомість розрахунку амортизації	ВВ-9			

Таблиця 4. Робочий документ ВВ-1 – перевірка правильності визначення залишку незавершеного виробництва на початок періоду

Рахунок	Журнал 5	Головна книга	Баланс	Відхилення	
				головної книги від журналу	Балансу від головної книги

Таблиця 5. Робочий документ ВВ-2 — перевірка правильності оформлення первинних документів з витрат на виробництво

найменування	Наявність реквізитів у первинному документі					примітки
	№	дата	сума	підпис	печатка	

Таблиця 6. Робочий документ ВВ-3 — перевірка правильності віднесення вартості матеріалів до витрат на виробництво

Період	Найменування матеріалу	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення

Таблиця 7. Робочий документ ВВ-4 — перевірка правильності віднесення суми нарахованої заробітної плати до витрат на виробництво

Період	Нарахована заробітна плата	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення

Таблиця 8. Робочий документ ВВ-5 — перевірка правильності віднесення нарахованого ЄСВ до витрат на виробництво

Період	ЄСВ	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення

Таблиця 9. Робочий документ ВВ-6 — перевірка правильності віднесення нарахованої амортизації до витрат на виробництво

Період	Амортизація	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення

Таблиця 10. Робочий документ ВВ-7 — перевірка правильності розрахунку виробничої собівартості

Виробнича собівартість	Склад витрат	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення
Прямі матеріальні витрати	Вартість сировини та основних матеріалів, що становлять основу продукції, яка виробляється, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. Тобто вартість тих запасів, які використовуються не для виробництва продукції, робіт і послуг, а для інших цілей (капітальне будівництво, адміністративні потреби), до складу виробничої собівартості не включається. Прямі матеріальні витрати зменшують на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, які оцінюють			
Прямі витрати на оплату праці	Заробітна плата та інші виплати працівникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат			
Інші прямі витрати	Усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема: — відрахування на соціальні заходи; — плата за оренду земельних і майнових паїв; — амортизація; — втрати від браку, що складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, і витрат на виправлення такого технічно неминучого браку			
Загальновиробничі витрати - змінні	Витрати на обслуговування та управління виробництвом (цехом, дільницею), які змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно зміні обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати підлягають уключенню до виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) у повному обсязі шляхом розподілу на кожен об'єкт витрат з використанням обраної бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) виходячи з фактичної потужності звітного періоду			
Загальновиробничі витрати - постійні	Витрати на обслуговування та управління виробництвом, які залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати відносять до виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) за допомогою розподілу на кожен об'єкт витрат з використанням обраної бази при нормальній потужності			
Наднормативні виробничі витрати	Витрачання (використання) ресурсів на виробництво понад норми, нормативи, розцінки тощо, затверджені уповноваженим органом			
Разом				

Таблиця 11. Робочий документ ВВ-8 — перевірка правильності кореспонденції рахунків з витрат на виробництво

Зміст операції	За даними підприємства			За даними внутрішнього контролю			Відхилення та запропоноване виправлення		
	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума

Таблиця 12. Робочий документ ВВ-9 — перевірка правильності визначення витрат готової продукції

Період	Вид готової продукції	Витрати на	За даними підприємства	За даними внутрішнього контролю	Відхилення
		Матеріали			
		Заробітна плата			
		ССВ			
		Амортизація			
		Інші			

Література:

- Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
- Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
- Макаренко А.П. Аудит операцій і розрахунків з оплати праці та обліку її витрат на підприємстві / А.П. Макаренко, І.В. Боюк // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — [вип 1(13)]. — Бердянськ, 2011. — С. 112—119.
- Макаренко А.П. Методика аудиту виробничих витрат / А.П. Макаренко, А.В. Кас'яненко // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2012. — № 1. — С. 138—142.
- Макаренко А.П. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту амортизації основних засобів / А.П. Макаренко, Л.С. Гречана // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2012. — Вип. 2 (5). — Т. 3. — С. 175—185.
- Макаренко А.П. Концептуальні основи аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску / А.П. Макаренко, Т.А. Віговська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Полтава: ПДАА. — 2013. — Вип. 1 (6). — Т. 3. — С. 205—214.
- Макаренко А.П. Шляхи удосконалення організації обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 33—39.
- Макаренко А.П. Розробка програми аудиту виробничих запасів / А.П. Макаренко, Т.Г. Ярданова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 40—48.
- Макаренко А.П. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні / А.П. Макаренко, А.В. Нікулін // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 15—18.
- Макаренко А.П. Розробка програми аудиту витрат на виробництво продукції з метою підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, Г.С. Хайло // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 68—75.
- Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства / Т.О. Меліхова // Журнал "Бізнес Інформ". — Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. — № 3. — С. 254—258.
- Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку витрат підприємства / Т.О. Меліхова, Г.С. Хайло // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. "Україна-Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції", 25—27 вересня 2014 р.: збір. матер. — Запоріжжя: ЗДІА. Том I, 2014. — С. 221—224.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.
- Меліхова Т.О. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ / Т.О. Меліхова, Т. В. Манойло // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". — Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. — № 10/1. Т. 22 — С. 158—164.
- Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску з підвищення ефективності контролю / Т.О. Меліхова, Т. Віговська // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. — Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2013. — № 5 (194). — Ч. 1. — С. 126—130.
- Меліхова Т.О. Обґрунтування амортизаційної політики з метою підвищення прибутковості підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.В. Калужна // Інноваційна економіка. — 2012. — № 1. — С. 232—237.
- Меліхова Т.О. Програма аудиту оподаткування заробітної плати підприємства / Т.О. Меліхова, М. Єременко Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА "Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах" (м. Запоріжжя, 2014 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgia.zp.ua>
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.

19. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.

20. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві / Т.О. Меліхова, О. Буркова // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. — Ч. 4. — С. 257—264.

21. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

22. Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів проведення аудиту власного капіталу з метою забезпечення фінансової стабільності підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.М. Малініна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 6. — С. 144—153.

23. Макаренко А.П. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Матеріали тез доповідей Міжнар. наук. - прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів", 11 листопада 2015 р. — Запоріжжя: КПУ, 2015. — С. 118—120.

24. Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної. — 2016. — № 6. — С. 164—171.

25. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на прибуток для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.М. Бикова // Агросвіт. — 2017. — № 1—2. — С. 19—25.

26. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід, 2017. — № 1. — С. 34—39.

27. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту екологічного податку для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.С. Зуб // Ефективна економіка. — 2016. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>

28. Подмешальська Ю.В. Актуальні аспекти обліку загальнопромислових витрат / Ю.В. Подмешальська, А.М. Дунда // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. — Донецьк, 2014. — № 2 (128) березень — квітень. — С. 35—40.

29. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.

30. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

31. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки

підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава, 2018. — № 1. — С. 69—75.

32. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт, 2018. — № 2. — С. 63—70.

33. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.В. Троян // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 20. — С. 33—37.

34. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 45—51.

35. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал — 2018. — № 2. — С. 18—23.

36. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // Економіка та держава: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 1. — С. 20—26.

References:

1. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audit [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Makarenko A.P. and Boyuk, I.V. (2011), "Audit of Operations and Payments for Payroll and Accounting for its Expenses at the Enterprise" *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (13), pp. 112—119.

4. Makarenko, A.P. and Kasyanenko, A.V. (2012), "Methods of audit of production costs" *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, vol. 1, pp. 138—142.

5. Makarenko, A.P. and Hrechana, L.S. (2012), "Improvement of methodical approaches to the audit of depreciation of fixed assets", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (5), pp. 175—185.

6. Makarenko, A.P. and Vihovska, T.A. (2013), "Conceptual basis of audit of accrual and maintenance of a single social contribution", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 1 (6), pp. 205—214.

7. Makarenko, A.P. and Lytvynenko, I.O. (2015), "Ways of improvement of the organization of accounting and auditing of inventory in the enterprise", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 33—39.

8. Makarenko, A.P. and Yardanova, T.H. (2015), "Development of a program of inventory audit", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 40—48.

9. Makarenko, A.P. and Nikulin, A.V. (2017), "Evaluation of the reform of the single social contribution in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 15—18.

10. Makarenko, A.P. and Khaylo, H.S. (2017), "Development of a program for auditing production costs in order to increase the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 68—75.

11. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.
12. Melikhova, T.O. and Khaylo, H.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise cost accounting", *zbirnyk mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ukrayina-Polshcha: dialoh kultur v konteksti yevrointehratsiyi*, [Compilation mother International science-practice conf. "Ukraine-Poland: Dialogue of Cultures in the Context of European Integration"], *ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine*, 25—27 veresnya 2014 r., vol. 1, pp. 221—224.
13. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.
14. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 10/1, pp. 158—164.
15. Melikhova, T.O. and Vihovska, T. (2013), "Improvement of methodical approaches to audit of accrual and maintenance of a single social contribution for improving the effectiveness of control", *Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalya*, vol. 5, pp. 5 126—130.
16. Melikhova, T.O. and Kalyuzhna, Yu.V. (2012), "Substantiation of depreciation policy in order to increase profitability of the enterprise", *Innovatsiyna ekonomika*, — vol. 1, pp. 232—237.
17. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2014), "Payroll Tax Audit Program", *Materialy XIX Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh"*, [Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"], <http://zgia.zp.ua>
18. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2013), "Development of a Cash Management Audit Program for Enhancing the Company's Performance", *Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnya*, vol. 2, pp. 97—106.
19. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.
20. Melikhova, T.O. and Burkova O. (2012) "Development of the program of audit of the efficiency of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 11, pp. 257—264.
21. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], *ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine*.
22. Melikhova, T.O. and Malinina, YU.M. (2012), "Improvement of methodical approaches to audit of own capital in order to ensure financial stability of the enterprise", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, vol. 6, pp. 144—153.
23. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", *Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk. — prakt. konf. "Suchasni problemy modernizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrayiny i rehioniv"*, [Materials of Abstracts International sciences — prak conf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"], 11 lystopada 2015 r., *KPU, Zaporizhzhya, Ukraine*, pp. 118—120.
24. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164 — 171.
25. Melikhova, T.O. and Bykova, M.M. (2017), "Development of a profit tax audit program to increase the financial safety of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.
26. Melikhova, T.O. and Boyko, M.Yu. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.
27. Melikhova, T.O. and Zub, O.S. (2016), "Development of Environmental Tax Audit Program for Increasing Financial Safety of an Enterprise", *Efektivna ekonomika*, <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>, vol. 12.
28. Podmeshalska, Yu.V. and Dunda, A.M. (2014), "Actual aspects of accounting of total production costs", *Skhid. Analitychno-informatsyyny zhurnal*, vol. 2, pp. 35—40.
29. Podmeshalska, Yu.V. "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishn'oho kontrolyu na pidpryyemstvi", *Ekonomichnyy visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp. 106—114.
30. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" *KPU. Zaporizhzhya, Ukraine*.
31. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.
32. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.
33. Melikhova, T.O. and Troyan, O.V. (2017), "Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.
34. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.
35. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.
36. Makarenko, A.P. and Ramazanova, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2018 р.

*О. В. Гамова,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
ст. викладач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
Н. В. Ракоєд,
магістр ОА-17, Запорізька державна інженерна академія*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.42

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ ТА РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В БЮДЖЕТНІЙ УСТАНОВІ

*О. Gamova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting, Analysis, Taxation and Auditing Department of Zaporizhzhia
State Engineering Academy
I. Kozachok,
Senior Lecturer of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
H. Rakoed,
Group of studying the theory of taxation -17 of Zaporizhzhia State Engineering Academy*

FEATURES OF ACCOUNTING AND DEVELOPMENT OF PROGRAM OF STATE AUDIT OF THE FIXED ASSETS ARE IN BUDGETARY ESTABLISHMENT

Авторами статті представлено визначення поняття "основні засоби" відповідно до нормативно-правової бази, а також з точки зору тлумачень вчених-науковців. Представлено особливості ведення обліку основних засобів у бюджетній установі, а саме: при надходженні основних засобів; при здійсненні витрат на проведення поточного ремонту основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1; при відображенні в бухгалтерському обліку операцій з проведення реконструкції, добудовування основних засобів; при відображенні в бухгалтерському обліку операцій з ліквідації, продажу основних засобів.

Проаналізовано забезпеченість установи основними засобами, від якої залежить ефективність діяльності бюджетної установи, а саме: проведено аналіз складу та структури необоротних активів та аналіз основних показників руху необоротних активів бюджетної установи.

Аудитору при перевірці бухгалтерської інформації щодо основних засобів бюджетної установи необхідно провести перевірку усіх можливих операцій з основними засобами: надходження, вибуття, знос, ремонт, оренда, ліквідація та ін. Особливу увагу необхідно приділити порівнянню даних первинних документів з обліковими регістрами та формами звітності з метою надання особі, яка приймає рішення, впевненості у достовірності даних з обліку операцій з основними засобами для подальшого обґрунтування ним управлінських рішень. Ефективне застосування аудиторських процедур залежить від затвердженого плану, програми та методики проведення перевірки. Методика перевірки розробляється на стадії планування. Вона спрямована на збір аудиторських доказів з метою проведення аналізу та впровадження заходів щодо підвищення ефективності використання та управління основними засобами на підприємстві. Розроблена програма державного аудиту основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1, яка включає комплекс етапів здійснення перевірки основних засобів, джерела інформації, методи перевірки та критерії якості, дасть можливість державному аудиторіві охопити обсяг інформації для більш обґрунтованих, виважених та доцільних висновків та пропозицій за результатами перевірки.

The definition of the concept "fixed assets" according to regulatory and legal framework as well as in terms of scientists' interpretations is presented by the authors. Peculiarities of record keeping of fixed assets in budget-funded entity are represented, in particular: when fixed assets acquisition; when expenses accomplishment on carrying out the current repair of fixed assets in Zaporizhian boarding school №1; when reflection of operations on reconstruction, further construction of fixed assets in accounting; when reflection of operations on liquidation, sale of fixed assets in accounting.

The authors of the article analyze the providing the budget-funded entity with fixed assets which influence effectiveness of budget-funded entity activity, in particular: they made analyses of the condition and the structure of non-negotiable assets and analyses of the main indicators of non-negotiable assets movement of the budget-funded entity.

During the checking of accounting information concerning fixed assets of the budget-funded entity the auditor need to carry out the checking of all possible operations with fixed assets: acquisition, retirement, wear and tear, repair, lease, liquidation, etc. One need to pay especial attention to comparison data of source documents with accounting registers and forms of reporting for the purpose to provide a person, who makes the decision, with confidence in reliability of data on accounting of operations with fixed assets for further grounding of management decisions, etc. The effective use of audit procedures depends on approved plan, programme and technology of carrying out the checking. The checking technology is being developed at planning stage. It is directed to gathering of audit proofs for purpose to carry out analysis and implementation of measures concerning increasing the effective use and fixed assets management in the enterprise. The developed programme of fixed assets state audit in Zaporizhian boarding school №1, which includes the complex of stages of carrying out fixed assets checking, information sources, checking methods and quality criterions, will enable a state auditor to cover information volume for more reasonable, verified and expedient conclusions and proposals under the checking results.

Ключові слова: облік, державний аудит, основні засоби, загальний план, програма перевірки, робочий документ, бюджетна установа.

Key words: account, state audit, fixed assets, general plan, check program, working document, budgetary establishment.

ВСТУП

Подальший економічний розвиток України потребує здійснення ефективних заходів щодо управління ресурсами бюджетної установи. Водночас дедалі більшу роль та частку в структурі активів суб'єктів державного сектору відіграють матеріальні активи, а саме основні засоби. Важливими умовами створення матеріально-технічної бази країни, прискорення темпів науково-технічного прогресу, продуктивності праці є наявність основних засобів, їх збільшення, вдосконалення та покращення використання.

Безпосередній вплив на якість послуг, що надаються та на результати всієї фінансово-господарської діяльності бюджетної установи здійснює рівень технічного вдосконалення основних засобів, його обліку та аудиту. Саме тому бюджетні установи повинні, за допомогою глибокого системно-інформаційного, аналітичного забезпечення процесу управління, обліку та аудиту шукати резерви підвищення ефективності використання основних засобів. Питання удосконалення обліково-аналітичного забезпечення установ державного сектору для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень щодо ефективного використання основних засобів підтверджує актуальність, вибір теми й цільове спрямування дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад і методичних підходів до вирішення проблем обліку та аудиту основних засобів внесли вчені-економісти: Ф. Бутинець, М. Білуха, С. Голов, О. Голованов, Л. Гомберг, М. Дем'яненко, В. Завгородній, Г. Кірейцев, М. Кужельний, Л. Нападівська, Л. Сук, В. Палій, В. Сопко, В. Лінник, Н.Огійчук, В. Сопко, М. Пушкар, І. Фаріон та інші вчені. Значний внесок у розвиток обліку та аудиту в установах бюджетного сектору в Україні здійснили: П. Атамас, В. Александров, Т. Боголіб, М. Лучко, М. Болюх, Ю. Верига, Л. Гуцайлюк, Р. Джога, Л. Кіндрацька, Є. Мних, С. Левицька, Л. Ловінська, С. Свірко. Незважаючи на внесок та цінність отриманих результатів вчених-дослідників, залишаються невирішеними і проблемними ряд аспектів, які є актуальними на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Особливість функціонування багатьох бюджетних установ, проблемні питання бухгалтерського обліку основних засобів заслуговують особливої уваги зі сторони науковців та є однією із найбільш складних у їх практичній діяльності.

Таблиця 1. Визначення поняття "основні засоби" в нормативно-правових джерелах

№	Нормативно-правовий акт	Визначення
1	Податковий Кодекс України (в редакції 1.01.2017 року) [8]	Основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)
2	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби» [5]	Матеріальні активи, які утримує установа для використання їх у виробництві/діяльності або при постачанні товарів, виконанні робіт і наданні послуг, для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб установи, або здавання в оренду іншим особам і використовуються, за очікуванням, понад один рік. До малоцінних необоротних матеріальних активів зараховуються предмети вартістю, що не перевищує 2500 грн і сценічно-постановочні засоби вартістю, що не перевищує 5000 грн за одиницю
3	Положення з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ [9]	Матеріальні активи, які утримує установа для використання їх у виробництві/діяльності або для постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб установи, або здавання в оренду іншим особам і використовуються, за очікуванням, більше ніж один рік
4	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку у державному секторі 17 «Основні засоби» [4]	Матеріальні об'єкти, що їх: - утримують для використання у виробництві чи постачанні товарів або послуги з надання в оренду чи для адміністративних цілей; - використовуватимуть за очікуванням протягом більше одного періоду

Таблиця 2. Визначення поняття "основні засоби" в економічній літературі з обліку у бюджетних установах

Автор	Визначення
Атамас П.Й. [1, с. 265]	Матеріальні цінності, які використовуються у діяльності установи протягом періоду, що перевищує один рік і поступово зменшується у зв'язку з фізичним і моральним зносом
Джога Р.Т., Сінельник Л.М., Дунаєва М.В. [3, с. 266]	Необоротні активи, які мають матеріальну форму, вартість яких становить понад 500 грн за одиницю (комплект)
Ватуля І.Д., Левченко З.М. [7]	Необоротні активи, що мають матеріальну форму, вартість яких становить понад 1000 грн за одиницю (комплект)
Верига Ю.А., Гладких Т.В., Артюх О.В., Кулявець Н.О., Мілька А.І. [6]	Необоротні активи, що мають матеріальну форму, вартість яких становить понад 1000 грн (без ПДВ) за одиницю (комплект)
Шара О.І., Андрієнко О.М., Жидесєва Л.І. [10].	Основні засоби – це матеріальні активи, які використовуються установою багаторазово і безперервно в процесі виконання основних функцій, надання послуг, очікуваний строк корисного використання яких більше одного року і вартість яких без податку на додану вартість та інших платежів перевищує 1000 гривень за одиницю (комплект)

Таблиця 3. Кореспонденція рахунків з обліку надходження основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
Отримано цільове фінансування для придбання об'єкта основних засобів (Холодильна шафа Капрі 1,5 УМ)	2313	5411	34800
Відображено суми придбання об'єкта основних засобів (Холодильна шафа Капрі 1,5 УМ)	1311	6211	34800
Перераховано постачальнику кошти	6211	2313	34800
Зараховано об'єкт капітальних інвестицій до складу основних засобів (Холодильна шафа Капрі 1,5 УМ)	1014	1311	34800
Відображена сума нарахованого зносу на основні засоби	8014	1411	17400
Відображено зміни в капіталі	5411	5111	34800

Таблиця 4. Кореспонденція рахунків з обліку ремонту основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
Оприбутковано будівельні матеріали для ремонту	1513	6211	25000
Перераховано постачальнику оплату за будівельні матеріали для ремонтних робіт	6211	2113	25000
Списано вартість будівельних матеріалів	8014	1513	25000
Списано інші витрати на виконання поточних будівельних робіт (заробітна плата працівників ремонтної бригади, нарахування на фонд оплати праці)	8014	6611, 6511	52000

Методологічною базою формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби та її розкриття у фінансовій звітності бюджетних установах виступає Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 "Основні засоби" (НП(С)БОДС 121 "Основні засоби"). Міжнародні організації керуються міжнародними стандартами бух-

галтерського обліку, які призначені для державного сектора.

Визначення поняття "основні засоби" відповідно до нормативно-правової бази представлено в таблиці 1.

Поняття "основні засоби" окремі автори відповідно до нормативно-правових джерел тлумачать по-різному (табл. 2).

Таблиця 5. Облік модернізації, реконструкції та добудування основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
Отримано бюджетні асигнування з місцевого бюджету	2113	5411	100000
Перераховано грошові кошти будівельній організації	6211	2113	100000
Відображено витрати на поліпшення, реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання	1311	2113	100000
Виконано роботи з реконструкції будівлі	8014	6211	100000
Збільшено первісну вартість реконструйованої будівлі	1013	1311	100000

Таблиця 6. Кореспонденція рахунків з обліку списання основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
1	2	3	4
Вибуття об'єкта основних засобів у випадках передбачених законодавством			
- сума зносу об'єкта основних засобів	1411	1016	1331,00
- списання ліквідаційної (залишкової) вартості	8411	1016	133,00
Відображено фінансовий результат виконання кошторису	5111	5511	1464,00

Таблиця 7. Аналіз складу та структури необоротних активів Запорізької школи-інтернат №1

Групи основних засобів	Наявність на 31.12.2016 р., тис. грн	Наявність на 31.12.2017 р., тис. грн	Відхилення (+,-)	
			тис. грн	%
1	2	3	4	5
Основні засоби з них:	6311,5	6532,1	+220,6	+3,5
будівлі, споруди та передавальні пристрої (1013)	3838,8	3838,8	-	-
машини та обладнання (1014)	1698,3	1900,2	+201,9	+11,9
транспортні засоби (1015)	65,3	65,3	-	-
інструменти, прилади, інвентар (1016)	695,3	714,0	+18,7	+2,69
тварини та багаторічні насадження (1017)	9,8	9,8	-	-
інші основні засоби (1018)	4,0	4,0	-	-
Інші необоротні матеріальні активи з них:	1667,5	1841,7	+174,2	+0,4
бібліотечні фонди (1112)	223,2	212,4	-10,8	-5,0
малоцінні необоротні матеріальні активи (1113)	1019,6	1210,8	+191,2	+18,7
білизна, постільні речі, одяг та взуття (1114)	419,9	413,7	-6,2	-2,0
Інвентарна тара (1115)	4,8	4,8	-	-
Необоротні матеріальні активи спеціального призначення	-	-	-	-
Інші необоротні матеріальні активи	-	-	-	-
Разом необоротних активів	7979,0	8373,8	+394,8	+4,95

Комунальний заклад "Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №1" Запорізької обласної ради, статут якого затверджений рішенням Запорізької обласної ради шостою сесією двадцять сьома сесія від 30.05.2013 №44 та зареєстрований державним реєстратором виконавчого комітету Запорізької міської ради від 25.06.2013 № 11031050007014209, є спеціальним загальноосвітнім навчальним закладом I—III ступенів, для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Скорочене найменування Закладу: Запорізька школа-інтернат №1. Матеріально-технічну базу, в тому числі основні засоби, становлять будівлі, споруди, земля, комунікації, обладнання, транспортні засоби, інші матеріальні цінності, вартість яких відображається у балансі закладу.

Організація обліку основних засобів та інших нематеріальних активів відбувається згідно до Положення про облікову політику Комунального закладу "Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №1" Запорізької обласної ради. Загальні витрати пов'язані з придбанням основних засобів включа-

ють до первісної вартості. До первинної вартості основних засобів відноситься не лише його ціна, але й витрати, які понесені з приведенням активу до стану, в якому він почне приносити економічні вигоди установі. Капітальні витрати відображаються за кодом економічної класифікації видатків (КЕКВ) 3110 "Придбання обладнання та предметів довгострокового використання", а супутні витрати відносять до поточних витрат установи за КЕКВ 2240 "Оплата наданих послуг (крім комунальних)".

Особливості обліку основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1 представлені в таблицях, а саме:

— при надходженні основних засобів у бухгалтерії Запорізькій школі-інтернат №1 в обліку здійснюють наступні проведення (таблиця 3);

— облік витрат на проведення поточного ремонту основних засобів в Запорізькій школі-інтернат №1 показано в таблиці 4;

— відображення в бухгалтерському обліку операцій з проведення реконструкції, добудовування основних засобів наведено в таблиці 5;

**Таблиця 8. Аналіз основних показників руху необоротних активів
Запорізької школи-інтернат №1**

Показники	На 31.12.2016р., тис. грн	На 31.12.2017р., тис. грн	Відхилення (+,-)	
			тис. грн	%
1	2	3	4	5
1. Збільшено необоротних активів - разом	642,3	440,9	-201,4	-68,6
1.1. Надійшло необоротних активів за оплату від придбання у постачальників за рахунок капітальних видатків:	325,3	440,9	+115,6	+35,5
- загальний фонд	193,6	200,9	+7,3	+3,8
- спеціальний фонд з них:	131,7	240,0	+108,3	+82,2
- за рахунок благодійних внесків, грантів та дарунків	68,0	-	-	-
1.2. Незавершені капітальні інвестиції в необоротні активи	289,1	-	-	-
1.3. Отримано в межах головних розпорядників бюджетних коштів	27,9	-	-	-
2. Зменшено необоротних активів - разом	880,2	46,1	-875,9	-0,52
2.1. Продано	-	-	-	-
2.2. Безоплатно передано (у межах розпорядників бюджетних коштів)	60,0	-	-	-
2.3. Списано як непридатні	106,7	46,1	-60,6	-43,2
2.4. Уцінено необоротні активи	863,2	-	-	-
Коефіцієнти:				
- оновлення необоротних активів (Надійшло за рік/ Наявність на кінець року)	0,08 (642,3/7979,0)	0,05 (440,9/8373,8)	-0,03	-37,5
- вибуття необоротних активів (Вибуло протягом року / Наявність основних засобів на початок року)	0,03 (166,7/6155,4)	0,01 (46,1/7979,0)	-0,02	-66,7
- зношення необоротних активів (Зношення на кінець року / Наявність на кінець року)	0,57 (4561,3/7979,0)	0,64 (5406,2/8373,8)	+0,07	+12,3
- придатності необоротних активів (1- Коефіцієнт зношення)	0,43	0,36	-0,07	-16,3
- приросту необоротних активів (Надійшло за рік - Вибуло протягом року) / Наявність основних засобів на початок року)	0,08 (642,3-166,7) /6155,4	0,05 (440,9-46,1) /8373,8	-0,03	-37,5

— порядок відображення в бухгалтерському обліку Запорізької школи-інтернат №1 операцій з ліквідації, продажу основних засобів наведено в таблиці 6.

Здійснюючи розробку програми державного аудиту основних засобів, необхідно проаналізувати забезпеченість установи основними засобами, від якої залежить ефективність діяльності Запорізької школи-інтернат №1.

Аналіз складу та структури необоротних активів Запорізької школи-інтернат №1 за період 2016—2017рр. проведений на підставі Примітків до річної фінансової звітності, результати наведено в таблиці 7.

Аналізуючи наявність необоротних активів Запорізької школи-інтернат №1 на підставі наведених даних у таблиці 8, можна відмітити, що їх первісна вартість протягом звітного року збільшилась на 4,95 % і склала на кінець року 8,4 млн грн. У структурі основних засобів на кінець 2017 року спостерігаються такі зміни: відбулося зростання вартості машин та обладнання майже на 12 % та інструментів, приладів та інвентарю на 2,69%, що є позитивним фактором.

Аналіз основних показників руху необоротних активів Запорізької школи-інтернат №1 протягом 2016—2017 рр. наведені у таблиці 8.

Аналіз даних таблиці 8 свідчить, що процес оновлення необоротних активів у звітному році порівняно з попереднім роком знизився, що підтверджується негативною динамікою коефіцієнта оновлення, який протягом досліджуваного періоду зменшився на 0,03 в.п. У

зв'язку з вибуттям необоротних активів зменшився приріст основних засобів з показника — 0,03 у 2016 році до 0,01 у 2017 році, що свідчить про те, що у 2016 році було списано за непридатністю необоротних активів більш на 120,6 тис. грн.

З метою підтвердження інформації в обліку щодо ведення операцій з основними засобами в бюджетній установі здійснюється державний аудит основних засобів Запорізької школи-інтернат №1. Розроблена та запропонована програма державного аудиту основних засобів в Запорізькій школі-інтернат №1 представлена в таблиці 9.

ВИСНОВКИ

Результатами даної наукової статті є відображення особливостей ведення обліку основних засобів в діючій бюджетній установі Запорізькій школі-інтернат №1. Розроблена програма державного аудиту основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1, яка включає комплекс етапів здійснення перевірки основних засобів, джерела інформації, методи перевірки та критерії якості, дасть можливість державному аудиторів охопити обсяг інформації для більш обґрунтованих, виважених та доцільних висновків та пропозицій за результатами перевірки.

Література:

1. Атамас П.Й. Облік у бюджетних установах [Текст]: [навч. посіб.] / П.Й. Атамас — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 288 с.

Таблиця 9. Програма державного аудиту основних засобів у Запорізькій школі-інтернат №1

№	Мета	Критерії якості	Джерела інформації	Методи перевірки	Код робочого документа	Період перевірки	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Критерії якості аудиторської перевірки: Перевірити умови визнання об'єктів основних засобів активної	[А, Б, Г, Е]	А – наявність, Б – правдивість, В – права та зобов'язання, Г – права та зобов'язання, Е – оцінка вартості, С – подання та розкриття	Документальний, суцільний	ОЗ/1(бюджет)			П. 2 розд. II НП(С)БО 121, п. 4 розд. I Методрекомендацій ОЗ
2	Перевірити об'єкти як одиниці обліку основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Акти приймання-передачі, інвентарні картки, журнали реєстрації, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/2(бюджет)			П. 1 розд. II НП(С)БО 121, п. 3 розд. I Методрекомендацій ОЗ
3	Перевірити вартісний критерій та строк корисного використання основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Акти приймання-передачі, інвентарні картки, журнали реєстрації, проектно-кошторисна документація, накази, акти інвентаризації	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/3(бюджет)			П. 3 розд. II НП(С)БО 121, п. 1 розд. II Методрекомендацій ОЗ
4	Перевірити визначення первісної вартості об'єктів основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Проектно-кошторисна документація, накази, акти інвентаризації	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/4(бюджет)			П. 4 розд. II НП(С)БО 121 та п. 2 розд. III Метод рекоментацій ОЗ передбачено різні види оцінки (вартості) основних засобів. Для кожного з цих випадків НП(С)БО 121 та Метод-рекоментаціями ОЗ передбачено окремі порядки формування первісної вартості
5	Перевірити витрати, що включаються до первісної вартості об'єкта основних засобів у разі придбання за плату	[А, Б, В, Г, Д]	Проектно-кошторисна документація, накази, акти інвентаризації	Документальний, арифметичний, суцільний				П. 5 розд. II НП(С)БО 121 та п. 3 розд. III Методрекоментацій ОЗ
5.1	Перевірка отримання фінансування на придбання основних засобів	[А, Б, Г, Д, Є]	Облікова політика, накази, кошторисні звіти, проектно-кошторисна документація	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/5(бюджет)			
5.2	Перевірити основні засоби, які до моменту введення в експлуатацію обліковуються у складі капітальних інвестицій	[А, Б, Г, Д]	Облікова політика, накази, кошторисні звіти, проектно-кошторисна документація	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/6(бюджет)			
5.3	Перевірити порядок присвоєння інвентарних та номенклатурних номерів	[А, Б, Г]	Картотека, інвентаризаційні документи, накази, договори про матеріальну відповідальність	Документальний, вибірковий	ОЗ/7(бюджет)			
5.4	Перевірити правдивість визначення ПДВ щодо операцій пов'язаних з придбанням основних засобів	[А, Б, Г, Д, Є]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/8(бюджет)			п. 5 розд. II НП(С)БО 121 та п. 3 розд. III Методрекоментацій ОЗ
5.5	Перевірити кореспонденцію рахунків з обліку придбання основних засобів за плату	[А, Б, Г]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/9(бюджет)			
6	Перевірити безоплатне отримання основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Проектно-кошторисна документація, накази, акти інвентаризації	Документальний, суцільний				п. 5 розд. II НП(С)БО 121 п. 8 розд. II НП(С)БО 121
6.1	Перевірка доходів від необмінних операцій	[А, Б, Г, Д, Є]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/10(бюджет)			
6.2	Перевірка аналітичного обліку за субрахунком 7511 «Доходи за необмінними операціями»	[А, Б, Г]		Документальний, суцільний	ОЗ/11(бюджет)			

№	Мета	Критерії якості	Джерела інформації	Методи перевірки	Код робочого доку-мента	Період пере-вірки	Вико-навець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
6.3	Перевірка кореспонденції рахунків за субрахунками, які бюджетні установи складала при безоплатному отриманні основних засобів	[А, Б, Г]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/12(бюджет)			
7	Перевірити застосування різних видів оцінок основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/13(бюджет)			Правила формування таких видів оцінок (вартостей) визначено у відповідних розділах НП(С)БО 121 та Методрекомендацій ОЗ
8	Перевірити умови змін первісної вартості основних засобів	[А, Б, Г]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/14(бюджет)			П. 1 розд. III НП(С)БО 121 та пп. 2 і 3 розд. VI Методрекомендацій ОЗ
9	Перевірити об'єкти основних засобів, які перестали визначатися активами (вибуття основних засобів)	[А, Б, Г, Є]	Накази, акти, інвентаризаційні документи, облікові реєстри	Документальний, суцільний				Розд. VI НП(С)БО 121 та розд. VIII Методрекомендацій ОЗ
9.1	Перевірка ліквідації основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/15(бюджет)			
9.2	Перевірка продажу основних засобів	[А, Б, Г, Е]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/16(бюджет)			
9.3	Перевірка нестач основних засобів	[А, Б, Г, Д]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/17(бюджет)			
9.4	Перевірка невідповідності критеріям визнання активом	[А, Б, Г]	Накази, акти, інвентаризаційні документи, облікові реєстри	Документальний, суцільний	ОЗ/18(бюджет)			
9.5	Перевірка кореспонденції рахунків з обліку вибуття основних засобів	[А, Б, Г]	Накази, акти, інвентаризаційні документи, облікові реєстри	Документальний, суцільний	ОЗ/19(бюджет)			
10	Перевірити порядок нарахування амортизації основних засобів	[А, Б, Г, Д, Е]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, арифметичний, суцільний				Розд. IV НП(С)БО 121 та розд. V Методрекомендацій ОЗ
10.1	Перевірити залишки за рахунком 14 «Знос (амортизація) необоротних активів» та відповідними субрахунками	[А, Б, Г, Е]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/20(бюджет)			
10.2	Перевірити кореспонденцію рахунків з обліку нарахуваної амортизації основних засобів	[А, Б, Г]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний	ОЗ/21(бюджет)			
10.3	Перевірити відображення даних про суму нарахуваної амортизації у фінансовій звітності	[А, Б, Г, Д]	Первинні документи, облікові реєстри, облікова політика, фінансова звітність	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/22(бюджет)			
11	Перевірити облік основних засобів в оренді	[А, Б, Г, Д]	Накази, акти, рахунки, реєстри бухгалтерського обліку, баланс	Документальний, арифметичний, суцільний	ОЗ/23(бюджет)			
12	Перевірити КЕКВ при придбанні основних засобів	[А, Б, В, Г, Є]	Облікова політика, накази, кошториси, звіти	Документальний, суцільний	ОЗ/24(бюджет)			Інструкція № 333

2. Гамова О.В. Формування системи обліку та аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві / О.В. Гамова, І.А. Козачок, О.С. Марченко. — Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". — www.economy.com.ua, № 1, 2018.

3. Джога Р.Т. Облік у бюджетних установах [Текст]: [підручник] / Джога Р.Т., Сінельник Л.М., Дунаєва М.В.; за заг. ред. проф. Р.Т. Джоги. — К.: КНЕУ, 2006. — 480 с.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку в державному секторі 17 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 "Основні засоби" [Електронний ресурс]: затв. наказом Міністерства фінансів України від 12.10.2010 р. № 1202. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Облік у бюджетних установах [Текст]: навч.-метод. посіб. / Верига Ю.А., Гладких Т.В., Артюх О.В., Кулявець Н.О., Мілька А.І. — Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. — 317 с.

7. Облік у бюджетних установах [Текст] / І.Д. Ватуля, М.І. Ватуля, З.М. Левченко [та ін.]. — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 368 с.

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Положення з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 р. № 611. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

10. Шара Є.Ю. Бухгалтерський облік у бюджетних установах і організаціях [Текст]: навч. посіб. / Є.Ю. Шара, О.М. Андрієнко, Л.І. Жидєєва. — Київ: Центр учбової л-ри, 2011. — 440 с.

References:

1. Atamas, P.J. (2009), *Oblik u biudzhethnykh ustanovakh* [Accounting at budgetary institutions], TsUL, Kyiv, Ukraine.

2. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Marchenko, O.S. (2018), "Formula accounting system and audit status and movement of fixed assets in the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6058> (Accessed 05 Jan 2019).

3. Dzhoha, R.T. Sinel'nyk, L.M. Dunaieva, M.V. (2006), *Oblik u biudzhethnykh ustanovakh* [Accounting at budgetary institutions], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "International Public Sector Accounting Standard 17 "Fixed Assets"", available at: <http://www.minfin.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2019).

5. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "National public accounting (public accounting) standard 121 "Fixed assets"", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2019).

6. Veryha, Yu.A. Hladkykh, T.V. Artiukh, O.V. Kuliavets', N.O. and Mil'ka, A.I. (2010), *Oblik u biudzhethnykh ustanovakh* [Accounting in budgetary institutions], RVV PUET, Poltava, Ukraine.

7. Vatulia, I.D. Vatulia, M.I. and Levchenko, Z.M. (2009), *Oblik u biudzhethnykh ustanovakh* [Accounting in budgetary institutions], Tsentr uchbovoi l-ry, Kyiv, Ukraine.

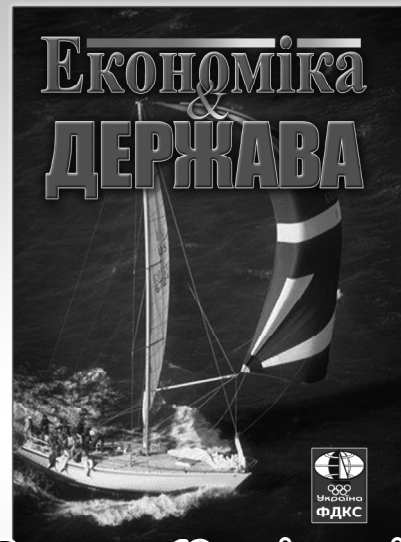
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 05 Jan 2019).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Regulations on the accounting of non-current assets of budgetary institutions", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2019).

10. Shara, Ye.Yu. Andriienko, O.M. Zhydieieva L.I. (2011), *Bukhhalters'kyj oblik u biudzhethnykh ustanovakh i orhanizatsiiah* [Accounting in budgetary institutions and organizations], Tsentr uchbovoi l-ry, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
Л. К. Феофанов,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
П. О. Горбатова,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.50

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Yu. Podmeshalska,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya State Engineering Academy,
Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
L. Feofanov,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya State Engineering Academy,
Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
P. Horbatova,
master of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya

DEVELOPMENT OF THE PROGRAM OF AUDIT OF OWN CAPITAL

Від якісного проведення аудиту власного капіталу, головною метою якого є висловлення незалежної думки про достовірність інформації про власний капіталу фінансовій звітності, залежать рішення користувачів фінансової звітності, серед яких є потенційні інвестори, кредиторів, інші користувачі, в яких зацікавлені суб'єкти господарювання. Для підвищення якості проведення аудиторської перевірки важливе значення мають використання практичних аспектів організації і методики проведення аудиту, до яких відносяться тест оцінки внутрішнього контролю власного капіталу, програма аудиту, робочі документи аудитора.

Сутність аудиту власного капіталу — отримання достатніх аудиторських доказів про достовірність, законність відображення господарських операцій пов'язаних з формуванням, використанням власного капіталу у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Мета аудиту власного капіталу — отримання достатньої впевненості у достовірності, повноти та неупередженості інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності інформації про власний капітал.

Для організації і визначення методики аудиту власного капіталу необхідно оцінити систему внутрішнього контролю обліку власного капіталу. Оцінка внутрішнього контролю обліку власного капіталу визначається за результатами анкетування, тестування або іншим способом. За результатами аналізу проведеного тестування, аудитор визначає оцінку організації бухгалтерського обліку — високу, середню, низьку. Відповідно до цієї оцінки визначає слабкі місця бухгалтерського обліку і більш ретельно планує аудиторські процедури перевірки, визначає аудиторський ризик і суттєвість аудиторської перевірки, складає Програму аудиту власного капіталу.

Пропонуємо Програму аудиту власного капіталу, яка складена за елементами власного капіталу. Аудит бухгалтерського обліку елементів власного капіталу охоплює перевірку достовірності інформації про власний капітал від перевірки інформації первинних документів до фінансової звітності

Виконання аудиторських процедур та результати фіксуються у робочих документах аудитора, які не мають стандартної форми, і складаються аудитором на свій розсуд. Пропонуємо зразки робочих документів відповідно до аудиторських процедур, які можуть бути використані аудиторами, працівниками підрозділів внутрішнього контролю у практичній діяльності за результатами дослідження розроблені та запропоновані для практичного використання тест внутрішнього контролю обліку власного капіталу, Програма аудиту власного капіталу, робочі документи. Запропоновані практичні аспекти аудиту власного капіталу забезпечують підтверджують якість проведення аудиту.

From the qualitative performance of the equity audit, the main purpose of which is to express an independent opinion about the reliability of information about equity in the financial statements, the decisions of users of financial statements, which include potential investors, lenders, and other users in which the business entities are concerned, depend on the decisions of users of the financial statements. To improve the quality of the audit, it is important to use the practical aspects of the organization and methods of conducting the audit, which include a test of assessment of internal control of equity capital, an audit program, working documents of the auditor.

The essence of the audit of equity is the receipt of sufficient audit evidence of the reliability, legality of the reflection of business operations associated with the formation, the use of equity in accounting and financial reporting.

The purpose of the audit of equity is to obtain sufficient confidence in the reliability, completeness and impartiality of the information of accounting and financial reporting of information about equity.

For the organization and definition of the methodology of the audit of equity, it is necessary to evaluate the system of internal control over the accounting of own capital. the assessment of internal control over the accounting of own capital is determined by the results of questionnaires, testing or other means. According to the results of the analysis of the conducted testing, the auditor determines the assessment of the organization of accounting – high, medium, low. In accordance with this assessment, identifies the weaknesses of accounting and more carefully plans auditing audit procedures, determines the audit risk and the significance of the audit, establishes the program of audit of equity capital.

We offer a program of equity audit, which is compiled according to the elements of equity capital. The accounting of equity items involves the verification of the accuracy of information about equity capital from the verification of information of primary documents to the financial statements

The performance of audit procedures and results are recorded in the auditor's working documents that do not have a standard form and are drawn up by the auditor at his own discretion. We offer samples of working documents in accordance with the audit procedures that can be used by auditors, employees of the internal control units in the practical activity. According to the results of the study, the internal control over own capital test, the equity audit program, and working documents have been developed and proposed for practical use. The proposed practical aspects of the audit of equity capital provide confirmation of the quality of the audit.

Ключові слова: аудит, власний капітал, статутний капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, робочі документи, програма аудиту.

Key words: audit, equity, authorized capital, capital in additional valuations, additional capital, reserve capital, working documents, audit program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Власний капітал є одним із важливих показників, який використовується для оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання, саме тому інформація про власний капітал у фінансовій звітності повинна бути достовірною, повною, неупередженою та відповідати

якісним характеристикам підготовки фінансової звітності відповідно до НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності". Відповідно і для аудиторської перевірки власний капітал є важливим об'єктом аудиту. Від якісного проведення аудиту власного капіталу, головною метою якого є висловлення незалежної думки

про достовірність інформації про власний капітал у фінансовій звітності, залежать рішення користувачів фінансової звітності, серед яких є потенційні інвестори, кредитори, інші користувачі, в яких зацікавлені суб'єкти господарювання. Для підвищення якості проведення аудиторської перевірки важливе значення мають використання практичних аспектів організації і методики проведення аудиту, до яких відносяться тест оцінки внутрішнього контролю власного капіталу, програма аудиту, робочі документи аудитора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання організації і методики аудиту власного капіталу розглядаються у наукових працях такими вчени-

ми: Бутинець Ф.Ф., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Шеремет А.Д., Редько А.П., Рудницький В.С. та іншими.

Автори розглядають концептуальні основи проведення аудиту, до яких відносять, завдання, об'єкти, джерела інформації. Розглядаються аудиторські процедури, які необхідно виконати аудитору, але без програми аудиту.

Недостатньо висвітлюються питання програми аудиту власного капіталу, та форми і зміст робочих документів. Більш детально розглядаються питання аудиту установчих документів.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — для підвищення якості аудиту власного капіталу та практичного використання розробити

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю обліку власного капіталу

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи діє система внутрішнього контролю на вашому підприємстві?				
2.	Чи проводяться на вашому підприємстві перевірки бухгалтерського обліку власного капіталу службами внутрішнього контролю?				
3.	Чи проводиться обов'язковий аудит фінансової звітності вашого підприємства?				
4.	Чи виявлені порушення, помилки за результатами перевірок: – аудиторськими фірмами; – службою внутрішнього контролю; – іншими контролюючими органами?				
5.	Чи визначений на підприємстві перелік первинних документів з обліку власного капіталу?				
6.	Чи є графік документообігу?				
7.	Чи в достатньому обсязі у Наказі про облікову політику розкриті питання організації обліку власного капіталу?				
8.	Чи є в установчих документах підтвердження права власності юридичних та фізичних осіб на частку майна підприємства?				
9.	Чи вносилися зміни в установчі документи?				
10.	Чи змінювався розмір статутного капіталу?				
11.	Чи проводяться збори акціонерів?				
12.	Чи є протоколи зборів акціонерів?				
13.	Чи були здійснені внески засновників, учасників необоротними чи оборотними активами?				
14.	Чи зафіксована в установчих документах інформація про загальну вартість активів, які є внеском власників (учасників) до статутного капіталу?				
15.	Чи проводиться переоцінка необоротних активів?				
16.	Чи є кошториси на використання елементів капіталу?				
17.	Чи проводиться аналіз ефективності власного капіталу?				
18.	Чи своєчасно вносяться зміни до реєстру акціонерів?				
19.	Чи проводилося коригування зміни облікової політики, виправлення помилок інших змін у Звіті про власний капітал?				
20.	Чи збільшувалася кількість акцій існуючої номінальної вартості у поточному звітному періоді?				
21.	Чи збільшувалася номінальна вартість акцій у поточному звітному періоді?				
22.	Чи проводилося збільшення статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку?				
23.	Чи дотримується норма відрахування до резервного капіталу чинному законодавству?				
24.	Чи проводиться внутрішній контроль аналітичного та синтетичного обліку власного капіталу?				
25.	Чи використовуються додаткові субрахунки для обліку елементів власного капіталу?				
26.	Чи проводиться перевірка тотожності інформації даних Головної книги, Журналу, Відомості?				
27.	Чи проводиться аналіз тотожності облікової інформації у фінансовій звітності і облікових реєстрів?				
28.	Бухгалтер, який веде облік власного капіталу має фахову освіту?				
29.	Бухгалтерський облік власного капіталу ведеться: – автоматизовано; – ручним способом; – комбіновано?				

Таблиця 2. Програма аудиту власного капіталу

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
1. Аудит статутного капіталу						
1.1	Перевірка дати початку бухгалтерського обліку статутного капіталу	Нормативно-правова, зіставлення	Дата у виписці державного реєстру, дата у Журналі, відомості, Головні книзі			РД-1.1
1.2	Перевірка правильності відображення суми статутного капіталу в обліку	Нормативно-правова, зіставлення	Установчі документи, сальдо субрахунку 401 «Статутний капітал», номінальна вартість випущених акцій			РД-1.2
1.3	Перевірка своєчасності розрахунків за внесками до статутного капіталу	Нормативно-правова, документальна, порівняння	Установчі документи, Протокол засновників, виписка банку, Рахунки 46, 422, 67			РД-1.3
1.4	Перевірка статутного капіталу за елементами	Нормативно-правова, документальна, аналітична	Установчі документи, Виписки банків, накладні, акти			РД-1.4
1.5	Перевірка розподілу статутного капіталу на частки	Нормативно-правова, документальна	Установчі документи, аналітичний облік			РД-1.5
1.6	Перевірка правильності відображення в обліку порядку випуску акцій, та витрат, пов'язаних з їх випуском	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, первинні документи понесених витрат, рахунки обліку			РД-1.6
1.7	Перевірка відображення операцій, пов'язаних зі змінами статутного капіталу у синтетичного обліку статутного капіталу	Документальна, арифметична	Первинні документи, Журнал, відомість, Головна книга			РД-1.7
1.8	Перевірка правильності аналітичного обліку статутного капіталу	Документальна, арифметична	Протоколи зборів, сальдо рах.40, первинні документи за операціями з акціями			РД-1.8
1.9	Перевірка суми статутного капіталу на дату балансу	Нормативно-правова, зіставлення	Установчі документи, виписка державного реєстру, Баланс, рахунок 40			РД-1.9
2. Аудит капіталу у дооцінках						
2.1	Перевірка інформації Наказу про облікову політику про проведення переоцінки необоротних активів на відповідність чинному законодавству.	Нормативно-правова, документальна, арифметична	П(С)БО, Наказ про облікову політику, Наказ керівника,			РД-2.1
2.2	Перевірка правильності визначення дооцінки необоротних активів, фінансових інструментів, іншого капіталу у дооцінках та їх відображення на рахунках обліку	Документальна, арифметична	Довідки-розрахунки, рахунки обліку			РД-2.2
2.3	Перевірка правильності визначення уцінки необоротних активів, фінансових інструментів, іншого капіталу у дооцінках та їх відображення на рахунках обліку	Документальна, арифметична	Довідки-розрахунки, рахунки обліку			РД-2.3
2.4	Перевірка правильності відображення дооцінки та уцінки у складі капіталу у дооцінках, доходу, витрат	Документальна, арифметична	Довідки-розрахунки рахунки обліку			РД-2.4
2.5	Перевірка відображення інформації рахунка 41 «Капітал у дооцінках» у регістрах обліку і фінансовій звітності	Документальна, аналітична	Головна книга, Журнал, Відомість, Баланс, Звіт про власний капітал			РД-2.5
3. Аудит додаткового капіталу						
3.1	Перевірка правильності відображення в обліку емісійного доходу	Документальна, арифметична	Первинні документи, виписки банку, реєстри обліку			РД-3.1
3.2	Перевірка правильності відображення в обліку іншого вкладеного капіталу	Документальна, арифметична	Первинні документи, виписки банку, реєстри обліку			РД-3.2
3.3	Перевірка правильності визначення та відображення в обліку курсових різниць	Документальна, арифметична	Первинні документи, виписки банку, реєстри обліку			РД-3.3
3.4	Перевірка правильності відображення в обліку безоплатно отриманих необоротних активів	Документальна, арифметична	Договір, первинні документи, виписки банку, акти виконаних робі, наданих послуг, реєстри обліку			РД-3.4
3.5	Перевірка правильності відображення іншого додаткового капіталу	Документальна, арифметична	Первинні документи, виписки банку, реєстри обліку			РД-3.5
3.6	Перевірка відображення інформації рахунка 42 «Додатковий капітал» у регістрах обліку і фінансовій звітності	Документальна, арифметична	Первинні документи, виписки банку, реєстри обліку			РД-3.6
4. Аудит резервного капіталу						
4.1	Перевірка норми відрахувань до резервного капіталу відповідно установчих документів та чинного законодавства	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Протоколи зборів, установчі документи, нормативно-законодавчі документи			РД-4.1
4.2	Перевірка формування резервного капіталу відповідно до чинного законодавства	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Фінансова звітність, довідка-розрахунок			РД-4.2
4.3	Перевірка правильності використання резервного капіталу	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Протоколи зборів, первинні документи, реєстри обліку			РД-4.3
4.4	Перевірка правильності відображення резервного капіталу в обліку і фінансовій звітності	Документальна, аналітична	Головна книга, Баланс, Звіт про власний капітал			РД-4.4

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
5. Аудит неоплаченого капіталу						
5.1	Перевірка правильності і своєчасності погашення заборгованості засновників (учасників) за внесками до статутного капіталу	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, Довідки-розрахунки, виписки банку, накладні, акти			РД-5.1
5.2	Перевірка аналітичного обліку неоплаченого капіталу за видами розміщених неоплачених акцій	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-5.2
5.3	Перевірка аналітичного обліку неоплаченого капіталу за кожним засновником (учасником)	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-5.3
6. Аудит вилученого капіталу						
6.1	Перевірка фактичної собівартості акцій власної емісії	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-6.1
6.2	Перевірка фактичної собівартості часток, викуплених в учасників	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-6.2
6.3	Перевірка відображення в обліку іншого вилученого капіталу	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-6.3
6.4	Перевірка інформації рахунка 45 «Вилучений капітал» та її відображення у фінансовій звітності	Документальна, арифметична	Установчі документи, довідки, відомості			РД-6.4
7. Аудит нерозподілених прибутків (непокритих збитків)						
7.1	Перевірка правильності визначення нерозподіленого прибутку (непокритого збитку)	Документальна, арифметична, аналітична	Фінансова звітність, первинні документи, розпорядчі документи, Головна книга			РД-7.1
7.2	Перевірка правильності розподілу чистого прибутку відповідно до установчих документів	Документальна, арифметична	Рішення зборів, установчі документи, первинні документи			РД-7.2
8.	Аналіз використання власного та ефективності його використання	Порівняння, аналітична	Баланс			РД-8.1
9.	Узагальнення результатів аудиту					
10.	Оформлення аудиторського звіту					

тест оцінки внутрішнього контролю власного капіталу, програму аудиту, робочі документи на виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальноприйнятої методики аудиту власного капіталу в Україні не існує. Методика аудиту власного капіталу залежить від мети і завдань аудиторської перевірки, які визначаються договором на проведення аудиту. Власний капітал може розглядатися як окремий об'єкт аудиту і як об'єкт аудиту фінансової звітності. Витрати матеріальні і трудові при цьому теж мають значення. Якщо аудит власного капіталу проводиться як окремий об'єкт аудиту, у аудитора є більше часу для якісного виконання аудиторських процедур і аудитор отримує достатню впевненість у достовірності інформації і бухгалтерського обліку і фінансової звітності. В іншому випадку у аудитора менше часу для перевірки, обмежена кількість аудиторських процедур, і такі процедури повинні бути обгрунтованими.

Сутність аудиту власного капіталу — отримання достатніх аудиторських доказів про достовірність, законність відображення господарських операцій пов'язаних з формуванням, використанням власного капіталу у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Мета аудиту власного капіталу — отримання достатньої впевненості у достовірності, повноти та неупередженості інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності інформації про власний капітал.

Відповідно до мети аудиторської перевірки визначаються завдання аудиту власного капіталу.

Основні завдання аудиту власного капіталу:

- аудит установчих документів;
- аудит аналітичного обліку за елементами власного капіталу;
- аудит синтетичного обліку за елементами власного капіталу;
- аудит інформації облікових реєстрів та її тотожність інформації аналітичного та синтетичного обліку;
- аудит достовірності інформації фінансової звітності та її тотожність обліковим реєстрам;
- аудит змін елементів власного капіталу;
- аналіз ефективності використання власного капіталу.

Об'єкти аудиту власного капіталу:

- елементи облікової політики;
- установчі документи;
- господарські операції, пов'язані з рухом власного капіталу;
- первинні документи господарських операцій;
- рахунки обліку власного капіталу, кореспондуючи рахунки обліку, облікові реєстри;
- фінансова звітність.

Джерела інформації для отримання аудиторських доказів:

- установчі документи;
- протоколи зборів;
- елементи облікової політики;

Таблиця 3. Форма робочого документа РД-1.3. Перевірка своєчасності розрахунків за внесками до статутного капіталу

П.І.Б	Дата	Сума внесків відповідно до установчих документів	Вид внеску (готівка, необоротні, оборотні активи, інші)	Фактично внесено	Первинний документ	Відхилення, його відображення в обліку Рахунок 425 «Інший додатковий капітал»
1	2	3	4	5	6	7 (3-5)

Таблиця 4. Форма робочого документа РД-1.5. Перевірка розподілу статутного капіталу на частки

Прізвище, ім'я, по батькові учасника, який володіє часткою	Відповідно до установчих документів		За даними аудитора		Відхилення (4-2)
	Розмір частки, грн	Відсоток у статутному капіталі	Розмір частки, грн	Відсоток у статутному капіталі	
1	2	3	4	5	6
Разом:					

Таблиця 5. Форма робочого документа РД-1.6. Перевірка правильності відображення в обліку порядку випуску акції та витрат, пов'язаних з їх випуском

Інформація відповідно до установчих документів				За даними аудиту				Відхилення (6-2)
Види акцій відповідно до установчих документів	Номінальна вартість акцій	Співвідношення акцій різних видів	К-сть акцій, що купуються засновниками	Види акцій відповідно до установчих документів	Номінальна вартість акцій	Співвідношення акцій різних видів	К-сть акцій, що купуються засновниками	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Таблиця 6. Форма робочого документа РД-1.6. Перевірка правильності відображення в обліку порядку випуску акції та витрат, пов'язаних з їх випуском

Зміст операції	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	
Відображено розмір статутного капіталу на дату державної реєстрації				46	401		
Відображено емісійний дохід від розміщення акцій за ціною вище номінальної вартості				46	421		
Відображення суми передплати за випущені акції				311	46		
Відображення витрат, понесених на випуск акцій				421	372, 685		

Таблиця 7. Форма робочого документа РД-2.4. Перевірка правильності відображення дооцінки та уцінки у складі капіталу у дооцінках, доходу, витрат

Дата переоцінки	Характер переоцінки (дооцінка, уцінка)	Сума переоцінки, грн	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
			Капітал у дооцінках	Дохід	Витрати	Капітал у дооцінках	Дохід	Витрати	

- первинні документи;
- розпорядчі документи;
- кошториси на використання елементів власного капіталу;
- Головна книга, Журнал, Відомість;
- фінансова звітність.

Для організації і визначення методики аудиту власного капіталу необхідно оцінити систему внутрішнього контролю обліку власного капіталу. оцінка внутрішнього контролю обліку власного капіталу виз-

начається за результатами анкетування, тестування або іншим способом. На нашу думку, найбільш раціональним є використання тестів, тому пропонуємо тест внутрішнього контролю обліку власного капіталу, який охоплює і питання організації бухгалтерського обліку власного капіталу, і функціонування внутрішнього контролю та його ефективність, професійні та практичні навички працівників. Перелік питань запропонованого тесту носить універсальний характер, вважаючи той фактор, що не всі суб'єкти господарю-

Таблиця 8. Форма робочого документа РД-3.4. Перевірка правильності відображення в обліку безоплатно отриманих необоротних активів

Методика відображення операцій по безоплатному отриманню основних засобів	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	
Оприбуткований безоплатно отриманий об'єкт основних засобів							
Отримані послуги на монтаж, наладку об'єкта основних засобів							
Включено до первісної вартості витрати на монтаж, наладку							
Введення в експлуатацію об'єкт основних засобів							
Відображення нарахованої амортизації							
Зменшення додаткового капіталу та визнаний дохід пропорційно сумі амортизації справедливої вартості об'єкта основних засобів							

Таблиця 9. Форма робочого документа РД-4.2. Перевірка формування резервного капіталу відповідно до чинного законодавства

Рік	Статутний капітал	Мінімальна сума резервного капіталу (15%)	Резервний капітал			Резервний капітал на дату звітності
			Чистий прибуток	Норма відрахувань	Сума поповнення резервного капіталу	
201X						
201X						
201X						
201X						
201X						

Таблиця 10. Форма робочого документа РД-4.4. Перевірка правильності відображення резервного капіталу в обліку і фінансовій звітності

Показник	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Головна книга	Баланс	Звіт про власний капітал	Головна книга	Баланс	Звіт про власний капітал	
Залишок на початок року							
Залишок на кінець року							

Таблиця 11. Форма робочого документа РД-7.1. Перевірка правильності визначення нерозподіленого прибутку звітної періоду

Показник	За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення (3-2)	Причина
1	2	3	4	5
Нерозподілений прибуток за попередній період				
Чистий прибуток поточного періоду				
Виплати власникам (дивіденди)				
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу				
Відрахування до резервного капіталу				
Нерозподілений прибуток звітної періоду				

Таблиця 12. Форма робочого документа РД-7.2. Перевірка правильності розподілу чистого прибутку відповідно до установчих документів

Показник	За даними підприємства	За даними аудиту	Відхилення (3-2)
1	2	3	4
Відповідно до установчих документів прибуток може бути використаний на:			
– розподіл серед учасників			
– розвиток виробництва			
– створення і поповнення резервного капіталу			
– соціально компенсаційні виплати			
– інші виплати згідно з рішеннями зборів учасників			
Відповідно до інших розпорядчих документів використання прибутку:			
-			
Разом:			
Чистий прибуток			

вання мають підрозділи внутрішнього аудиту або внутрішнього контролю.

Якщо суб'єкт господарювання має відповідний підрозділ внутрішнього контролю, тоді перелік питань повинен бути доповнений питаннями для оцінки ефективності роботи такого підрозділу. Наприклад, чи є план перевірок, чи проводяться позапланові перевірки, чи вивчаються причини виявлених порушень, чи розробляються та впроваджуються заходи для уникнення подібних помилок, зловживань, чи проводиться аналіз документообігу, чи впроваджуються передові технології для ефективного контролю бухгалтерського обліку та інші питання (табл. 1).

За результатами аналізу проведеного тестування, аудитор визначає оцінку організації бухгалтерського обліку — високу, середню, низьку. Відповідно до цієї оцінки визначає слабкі місця бухгалтерського обліку і більш ретельно планує аудиторські процедури перевірки, визначає аудиторський ризик і суттєвість аудиторської перевірки, складає Програму аудиту власного капіталу.

Пропонуємо Програму аудиту власного капіталу, яка складена за елементами власного капіталу. Аудит бухгалтерського обліку елементів власного капіталу охоплює перевірку достовірності інформації про власний капітал від перевірки інформації первинних документів до фінансової звітності (табл. 2).

Виконання аудиторських процедур та результати фіксуються у робочих документах аудитора, які не мають стандартної форми, і складаються аудитором на свій розсуд. Пропонуємо зразки робочих документів відповідно до аудиторських процедур, які можуть бути використані аудиторами, працівниками підрозділів внутрішнього контролю у практичній діяльності (табл. 3—12).

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами дослідження розроблено та запропоновано для практичного використання тест внутрішнього контролю обліку власного капіталу, Програму аудиту власного капіталу, робочі документи. Запропоновані практичні аспекти аудиту власного капіталу забезпечують підтверджують якість проведення аудиту.

Література:

1. Меліхова Т.О. Обґрунтування функцій внутрішнього та зовнішнього аудиту податків / Т.О. Меліхова // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. — Хмельницький, 2010. — Вип. 2 (18). — С. 116—120.
2. Меліхова Т.О. Вплив обліку оренди на рівень фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська // Культура народів Причорномор'я. — Симферополь, 2011. — № 217. — С. 61—63.
3. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.
4. Подмешальська Ю.В. Проблеми впровадження інформаційних систем обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2011. — Вип. 33. — С. 180—185.

5. Подмешальська Ю.В. Розробка проекту впровадження інформаційних та технологій обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економіка і управління. — Київ, 2012. — № 3 (55). — С. 85—90.

6. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.

7. Подмешальська Ю. В. Проблеми впровадження інформаційних систем обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2011. — Вип. 33. — С. 180—185.

8. Подмешальська Ю.В. Внутрішній аудит як засіб удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Р.Ю. Варварін // Економіка та суспільство. — 2016. — № 7. — Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf

9. Фефанова І.В. Удосконалення системи обліку на підприємстві з метою інформаційного забезпечення стратегічного аналізу [Електронний ресурс] / І.В. Фефанова, Л.К. Фефанов // Бізнес Інформ. — 2013. — № 11. — С. 119—123. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_20

References:

1. Melikhova, T.O. (2010), "Substantiation of functions of internal and external tax audit", *Nauka y ekonomika: naukovo-teoretychnyy zhurnal Khmelnytskoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2 (18), pp. 116—120.
 2. Melikhova, T.O. and Podmeshalska, Y.V. (2011), "Effect of rent accounting on the level of financial security of the enterprise", *Kul'tura narodov Prychornomor'ia*, vol. 217, pp. 61—63.
 3. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriiia "Ekonomika"*, vol. 5 (4), pp. 265—270.
 4. Podmeshalska, Y. V. (2011), "Problems of introduction of information systems of accounting at the enterprise", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivsk'oi systemy Ukrainy*, vol. 33, pp. 180—185.
 5. Podmeshalska Y.V. (2012), "Development of the implementation project of information and accounting technologies at the enterprise", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 3 (55), pp.85—90.
 6. Podmeshalska, Y.V. (2012), "Improving the assessment of the quality of internal control at the enterprise", *Ekonomichnyj visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp.106—114.
 7. Podmeshalska, Y.V. and Varvarin, R.Yu. (2016), "Internal audit as a means of improving the accounting and control of accounts receivable", *Economics and Society*, vol.7, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf (Accessed 05 Jan 2019).
 8. Feofanova, I.V. and Feofanov, L.K. (2013), "Improvement of the Accounting System at an Enterprise with the Aim of Information Support of the Strategic Analysis", *Business Inform*, vol. 11, Ukraine, pp. 119—123.
- Стаття надійшла до редакції 10.01.2019 р.*

О. В. Попович,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет, м. Київ,
Л. І. Титаренко,
студентка, Національний авіаційний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.58

ТЛУМАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ "ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ"

O. Popovych,
PhD, Docent Department of Finance, Accounting and Auditing, National Aviation University, Kyiv
L. Titarenko,
Student of National Aviation University, Kyiv

INTERPRETATION OF THE ECONOMIC ESSENCE OF THE CATEGORY "FINANCIAL RESULTS"

Статтю присвячено дослідженню сутності фінансових результатів. Дослідженням сутності поняття "фінансові результати" у всі роки займалися багато вчених, але й до сьогоднішнього дня не існує одного визначення цього поняття.

Основним фактором, який в більшій мірі характеризує діяльність підприємства, є фінансовий результат. Отриманий фінансовий результат визначає можливість подальшого розвитку підприємства (розширення виробництва, впровадження нових технологій, оновлення його основних засобів) і створює запас фінансової стійкості.

Облік є досить складною інформаційною системою, у якій важливою складовою є облік фінансових результатів, бо саме вона накопичує дані щодо доходів і витрат, на основі яких формується фінансовий результат діяльності підприємства. Для удосконалення обліку фінансових результатів важливим чинником є аналіз сучасних тенденцій шляхів удосконалення обліку фінансових результатів на підприємствах.

Беручи до уваги головну мету діяльності підприємства щодо максимізації прибутку, можна говорити про важливість планування фінансових результатів та прибутку, зокрема, у довгостроковому періоді. Тому для підвищення конкурентоспроможності підприємства доцільно дуже ретельно здійснювати вивчення та робити аналіз зміни показника прибутку.

Дискусії щодо теоретичних положень, практична значимість обліку фінансових результатів та відображення їх у фінансовій звітності часто викликає інтерес для дослідження.

У статті наведено огляд літературних джерел щодо формування фінансових результатів. Охарактеризовано кожне літературне джерело та винесено невелику цитату від кожного автора.

Також було опрацьовано матеріали авторів, у працях яких було розглянуто формування фінансового результату та його складових, облік та відображення фінансового результату у фінансовій звітності.

Оскільки в кожного автора є свої думки щодо фінансового результату, доцільно було у формі таблиці подати думку кожного з них.

The article is dedicated to the nature of financial results. The definition of "financial result" has been researched by many scientists, however it's still not unified.

Key factor that define enterprise activity is financial result. Final financial result determines the possibility of potential growth (production increase, new technologies involvement, renewal of main assets) and creates reserve of financial stability.

Accounting is a complex information system the important part of which is accounting of financial result, as it is accumulates data on income and expenses on the basis of which the financial result of the enterprise is formed. An important factor in improving the accounting of financial results is the

analysis of modern tendencies of ways to improve the accounting of financial result at enterprises.

Taking into account the main goal of the enterprise activity — maximizing profits, attention should be paid to the importance of planning financial results and profits, particularly, in the long run. Therefore, in order to increase the competitiveness of the enterprise, it is advisable to carefully research and analyze the change in profit indicator.

Discussions about the theoretical positions, the practical significance of accounting of financial results and how they are included in financial statements are often the subject to research.

The article gives an overview of literary sources on the formation of financial results. Each literary source is described and quotations from each author are provided.

The article researches many authors, whose works considered the formation of the financial result and its parts, the accounting of financial results and how they are included in financial statements.

As far as each author has their own thoughts on the financial result, it is expedient to display the views of each in the table.

*Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансові результати, дохід, витрати, прибуток.
Key words: accounting, financial statements, income, costs, profit.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною ціллю діяльності кожного господарюючого суб'єкта є одержання та збільшення прибутку, тому необхідно більш сумлінно та кваліфіковано підходити до формування його складових частин, а саме доходів та витрат. У сучасній економічній системі користувачів фінансової звітності підприємства найбільше цікавить інформація про сформовані фінансові результати, що виражаються прибутком або збитком. Щоб повністю зрозуміти сутність поняття "фінансові результати" необхідно проаналізувати всі думки авторів, які розглядали поняття "фінансовий результат".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розкриттям сутності поняття "фінансовий результат" завжди займалися і займається досить багато вчених. Фінансовому результату присвячені значні дослідження Бутинця Ф.Ф., Завгороднього В.П., Василенко Ю.А., Опаріна В.М., Вознюка Г.Л., Завгороднього А.Г., Мочерного А.Д., Сопко В.В., Пошерстника Н.В., Пушкар М.С. та інших.

Пошуку удосконалення обліку фінансового результату підприємств присвячені наукові роботи Бабіча В.В., Олійничук О.І., Білик М.Д., Дюкаревої Х.Л., Кузь В.І., Єремян О.М., Олійничук О.І., Поддєрьогіна А.М.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття поняття "фінансовий результат" різними науковцями та характеристика кожної наукової праці даних вчених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблеми організації та обліку результатів фінансової діяльності досліджувалися такими науковцями: О.О. Терещенко, Гуцаленко Л.В, Коришко Н., Поддєрьогін А.М. та іншими. Ці вчені розподіляють організацію фінансової роботи за видами діяльності та розміром статутного капіталу підприємств, визначають структуру організаційного управління на підприємстві та її вплив на фінансовий результат.

Питання законодавчо — нормативного забезпечення обліку доходів розглядали такі вчені: Швець В.Г., Загородній А.Г., Бутинець Ф.Ф., Пушкар М.С., Худолій Л.М. Також дослідженням питання обліку доходів займалися: Чебанова Н.В., Ткаченко Н. М., Кірейцев Г.Г., Хомин П.Я. та інші.

Головною метою фінансової діяльності будь-якого підприємства є отримання фінансового прибутку, при цьому витрачаючи як найменші затрати. Проте не завжди результатом діяльності може бути отримання прибутку, інколи витрати перевищують суму доходів і підприємство зазнає збитків. Термін "фінансовий результат" широко використовується на практиці бухгалтерського обліку, проте, його тлумачення у законодавстві України не існує. Деякі автори під фінансовим результатом розуміють: грошову форму підсумків господарської діяльності організацій або інших підрозділів, виражена у прибутках або збитках (С.В. Мочерний); балансовий прибуток (або збиток) підприємства, який складається із доходу (витрат) від інших реалізацій і сум позареалізаційних доходів (витрат) (В.А. Луговий); при-

Таблиця 1. Огляд літературних джерел щодо формування фінансових результатів

Літературне джерело 1	Короткий зміст 2	Цитата, коментар 3
1. Адамик О.В. [1]	Визначено підхід, при якому можна врахувати відмінності в порядку відображення фактів господарської діяльності в різних облікових стандартах вже на етапі введення інформації	Для багатьох вітчизняних підприємств, створених за участю іноземного капіталу, актуальним є завдання складання звітності відповідно до міжнародних стандартів. Так чи інакше, але це вимагає паралельного ведення обліку в двох стандартах
2. Атамас П. [2]	Зроблено критичний аналіз окремих публікацій з питання відображення в обліку розподілу та використання прибутку, введення нових рахунків та зміни назви діючих субрахунків	Використання прибутку в бухгалтерському обліку відображується саме як його розподіл, тому в цьому контексті використаний прибуток дорівнює розподіленому і немає сенсу змінювати назву субрахунку № 443
3. Бабіч В. [3]	Розглянуто визначення об'єкта оподаткування, оподаткованого прибутку, склад доходів і витрат та порядок їх визначення при оподаткуванні, дана критична доходів і витрат	Податкова декларація і Звіт про фінансові результати складаються на основі одних і тих самих первинних документів, що є позитивним і гарантує формування неупередженої інформації
4. Бердар М.М. [4]	Досліджено організацію та методикку бухгалтерського обліку доходів і результатів діяльності, їх формування та відображення у звітності підприємства	У світовій практиці найпоширенішими є два методи визнання доходів: касовий та метод нарахування
6. Братчук Л.М. [6]	Розкрито проблеми гармонізації податкового та бухгалтерського обліку, визначено завдання бухгалтерського обліку з урахуванням нових вимог Податкового кодексу України	Існують розбіжності у визначенні облікового і податкового прибутку. Вони полягають у формуванні доходів і витрат відповідно до податкового та бухгалтерського обліку
7. Гуцаленко Л.В. [7]	Проаналізовано вплив міжнародних облікових моделей на визначення фінансового результату, сформовано концепцію стратегічного обліку та контролю у формуванні фінансових результатів підприємств під впливом макросередовища	З метою адаптації підприємств до ринкового середовища управлінському персоналу потрібно здійснити низку аналітичних і контрольних заходів. У штаті фінансової служби підприємства доцільно мати фахівця (контролера-аналітика)
8. Дяченко Н.М. [8]	Проведено порівняння застосовуваних методів визначення доходів і витрат при розрахунку фінансового результату діяльності підприємства в бухгалтерському та податковому обліках	Зміни у податковому кодексі не вирішують питання повного узгодження показників фінансової та податкової звітності. Цей процес ускладнюється введенням «податкових різниць»
9. Калюга Є. [9]	Зроблено оцінку сучасного стану внутрішнього контролю у центральних органах виконавчої влади та зазначено шляхи його удосконалення	Щоб контроль був ефективним, плани його проведення слід складати таким чином, щоб забезпечити його координацію в усіх структурних відділах і бухгалтерії
10. Касич А.О. [10]	Досліджено відмінності встановлення фінансового результату в бухгалтерському та податковому обліках, визначено основні переваги й недоліки збереження податкового обліку в Україні	Використання прибутку підприємства відбувається відповідно до чинного законодавства та засновницьких документів. Основними напрямками розподілу чистого прибутку є: відрахування до резервного фонду, виплата дивідендів та формування прибутку
11. Кисельова О.	Висвітлено проблеми реформування податку на прибуток у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України	Податкова пільга – це передбачене податковим і митним законодавством звільнення платників податків від обов'язку щодо нарахування і сплати податку і збору
12. Коблянська Г.Ю.	Досліджено та уточнено економічний зміст внутрішнього аудиту на підприємстві; проаналізовано передумови та основні етапи організації служби внутрішнього аудиту на підприємстві	Внутрішній аудит – це система спостереження, контролю й експертної оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства та його структурних підрозділів з метою прийняття оптимальних рішень
13. Коцупатрий М.	Розкрито походження внутрішньогосподарського контролю та його класифікації, досліджено цілі та форми організації системи внутрішньогосподарського контролю	Контроль є системною сукупністю процесів, за допомогою яких забезпечується спостереження за керуванням об'єктом із метою виявлення відхилень від встановлених норм і вживання заходів із усунення та ліквідації негативних явищ
14. Коришко Н.	Систематизовано методичні підходи до формування інформації щодо доходів та витрат для забезпечення ефективного управління підприємницькою діяльністю; досліджено вплив облікової політики на фінансові результати підприємства	Дослідження впливу методів облікової політики та облікових оцінок на фінансовий результат довели, що облікова політика, сформована адміністрацією підприємства, відкриває можливості для обрання методологічних прийомів
15. Кулинич М.	Розглянуто суттєві фактори, на основі яких здійснюється аналіз фінансового стану підприємства і розробляються моделі для управління фінансовим результатом	Досягненню результативної діяльності сприяє забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем запланованого прибутку і допустимим рівнем ризику. Останній визначає, яка – агресивна чи консервативна політика здійснення діяльності буде вибрана
16. Левицька О.	Розкрито недоліки формування окремих показників у фінансовій звітності. Досліджено та удосконалено відображення фінансових результатів господарської діяльності в Балансі та Звіті про фінансові результати	Для посилення інформативних можливостей фінансової звітності та виконання нормативних вимог щодо прозорості бухгалтерських даних, статті I розділу Пасиву Балансу слід доповнити акумульованими показниками використання чистого прибутку
17. Любенко А.	Обґрунтовано необхідність впровадження нових форм фінансового контролю, які відповідають вимогам сьогодення; розглянуто зарубіжний досвід проведення аудиту ефективності, на підставі якого запропоновано удосконалити державний фінансовий контроль в Україні та підвищити його ефективність	Україні слід запровадити нові форми контролю – державний фінансовий аудит та державний внутрішній фінансовий контроль. Певне нормативно-правове підґрунтя для цього вже створено

Літературне джерело	Короткий зміст	Цитата, коментар
1	2	3
18. Марчук У.О.	Проаналізовано визначення сутності дефініції «внутрішньогосподарський контроль», приведені у вітчизняних і зарубіжних публікаціях; уточнена його економічна сутність в ринкових умовах ведення господарства	Внутрішньогосподарський контроль – це вид економічного контролю власника, який являє собою систематичне спостереження та перевірку ефективності використання активів та зобов'язань підприємства, виробництва при найменших витратах, повне збереження майна
19. Мельник В.М.	Проаналізовано еволюцію наукових поглядів на проблему доходу і прибутку підприємства. Наведено різні варіанти дефініцій, розглянуто їх зміст	Теоретична концептуалізація доходів і прибутків підприємств здійснювалася в інтересах кредиторів, інвесторів та держави. У оподаткуванні є обов'язковим дотримання принципів справедливості
20. Орлова В.	Розкрито проблеми обліку використання прибутку, а також обмеження, пов'язані з його розподілом	У бухгалтерському обліку використаний прибуток не відображується. Він у сумі виручки від реалізації надходить на рахунки підприємства
21. Понеділко О.В.	Досліджено сутність фінансових результатів як економічної категорії та об'єкта бухгалтерського обліку для усунення помилок в їх трактуванні та практичному використанні. Обґрунтовано трактування прибутку з позицій різних теорій капіталу	Між економічним та бухгалтерським трактуванням прибутку спостерігаються значні розходження. У бухгалтерському обліку прибуток трактується максимально конкретно як різниця між доходами та витратами
22. Рагуліна І.І.	Розглянуто особливості методики проведення аудиту дотримання облікової політики на підприємстві	Правильність формування облікової політики є необхідною нормативною базою для здійснення процесу ведення всього бухгалтерського обліку на підприємствах
23. Свідерський Д.	Розглянуті теоретичні підходи до визначення поняття «аудит» від класичних теоретиків минулого, професійних організацій і до його відображення у вітчизняному законодавстві	Частіше за все аудит проводиться для підтвердження достовірності даних, що надаються в фінансовій звітності, що оприлюднюється. Цей аудит отримав назву фінансового, хоча в цьому контексті він не відрізняється від звичайного розуміння аудиту
24. Стеців І.	Розглянуто підходи вчених до трактування забезпечення контролю, відзначено недоліки; визначено суть забезпечення контролю та подано його класифікацію як основу для організації його методики	Забезпечення економічного контролю – це комплекс засобів та умов, що дають змогу функціонувати системі контролю в оптимальному режимі для досягнення високої його якості та ефективності
25. Шмиголь Н.М.	Автором дано характеристику методів формування доходів підприємства в ринковій економіці та визначення фінансових результатів	Доходи – це різниця між виручкою від реалізації продукції, товарів, та надання послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво та збут продукції
26. Швець В.Г.	Автором дано повну характеристику формування фінансових результатів	Обліком фінансових результатів та їх розподілом і списанням завершується бухгалтерський облік господарських процесів. Прибуток є головним фінансовим показником господарської діяльності підприємства, його ефективності, прибутковості й платоспроможності
27. Кірейцев Г.Г.	Описано облік та відображення у фінансовій звітності фінансових результатів	Г.Г. Кірейцев, акцентуючи увагу в першу чергу на тому, що інформація, яка подається зовнішнім користувачам, повинна бути в першу чергу корисною, виділяє п'ять основних вимог до фінансової звітності
28. Хомин П.Я.	Відображення фінансового результату у звітності.	П.Я. Хомин виділяє такий особливий і надзвичайно важливий для фінансової звітності аспект, як багатогранність інформації, яка повинна бути відображена у звітності
29. Бутинець Ф.Ф.	Співставлення доходів та витрат підприємства відображених у звіті. Прибуток або збиток організації	У число важливих фінансових показників входять фінансові результати – прибуток або збиток, які характеризують економічну життєдіяльність підприємства в цілому
30. Загородній А.Г.	Різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час. Приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді	Дохід – це різниця між виручкою від реалізації продукції, робіт чи послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво та збут цієї продукції
31. Худолій Л.М.	Зіставлення доходів і витрат, регламентованих податковим законодавством	Обмеженість фінансових ресурсів внаслідок відсутності необхідних обсягів власних фінансових ресурсів та труднощів доступу до джерел позичкових та залучених коштів фінансування є найгострішою проблемою для малих підприємств України
32. Ткаченко Н.М.	Доходи діяльності підприємства за вирахуванням витрат діяльності	Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати

буток чи збиток, отримані в результаті господарської діяльності (М.С. Пушкар).

Незважаючи на інтерес науковців до обраної проблематики, дослідження категорії "фінансовий ре-

зультат", як багатогранного показника ефективності діяльності підприємства, не втрачає актуальності. Ведуться досить активні дискусії щодо тлумачення сутності цього поняття. Тож додаткової уваги заслу-

гове дослідження діалектики категорії фінансового результату.

В економічній теорії в різні періоди розвитку країни категорія прибутку була об'єктом глибокого вивчення економічної науки. Однак до теперішнього часу в економічній літературі не існує єдиної думки про сутність цієї категорії, особливо багато дискусій ведеться щодо визначення поняття "прибуток", його походження та функцій. Питання здійснення обліку і контролю за формуванням доходів та фінансових результатів та відображення в фінансовій звітності є досить актуальними і досліджуються як науковцями, так і практиками. Вважаємо за доцільне подати інформацію в таблиці 1.2, де ми розглянули погляди вчених-економістів на зазначену проблему.

Аналізуючи наведені визначення категорії "фінансовий результат" можна зробити висновок, що такі науковці як: Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній і Г.Л. Вознюк, Н.М. Ткаченко, В.М. Опарін, Л.М. Худолій розглядають фінансовий результат як результат співставлення доходів та витрат підприємства. Такі науковці як: С.Л. Лондар та О.В. Тимошенко, а також А.Г. Загородній та Г.Л. Вознюк характеризують фінансовий результат з точки зору власного капіталу — приріст чи зменшення. Р.В. Скалюк зазначає, що фінансовий результат є якісним та кількісним показником діяльності підприємства. Також автори: Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, А.Д. Мочерний, М.С. Пушкар, Н.М. Ткаченко, В.М. Опарін, Л.М. Худолій, М.С. Чебанова та С.С. Василенко наводять форми вираження фінансового результату — прибуток або збиток.

У науковій літературі часто спостерігається ототожнення понять "фінансовий результат" та "прибуток", проте варто зауважити, що категорія фінансового результату є ширшою порівняно з категорією прибутку. Це пояснюється тим, що показник прибутку виступає у одній із двох форм (прибуток або збиток) та показує відображення фінансового результату господарської діяльності авіапідприємства. Прибуток характеризує позитивне значення фінансового результату, що свідчить про високу результативність господарської діяльності, ефективне використання капіталу, а також виступає в якості своєрідної винагороди за ризик та непередбачуваність комерційної діяльності авіапідприємства.

Отже, фінансовий результат є визначальним критерієм ефективності господарювання, а позитивне значення фінансового результату визначає можливість подальшого розвитку авіапідприємства та створює запас фінансової стійкості, який дає авіапідприємству змогу оперативно реагувати на зміни у ринковій кон'юнктурі. Найважливішою категорією, що відображає саме позитивний фінансовий результат діяльності авіапідприємства, є прибуток. Беручи до уваги головну мету діяльності авіапідприємства щодо максимізації прибутку, можна говорити про важливість планування фінансових результатів та прибутку, зокрема, у довгостроковому періоді. Тому для підвищення конкурентоспроможності авіапідприємства доцільно дуже ретельно здійснювати вивчення та робити аналіз зміни показника прибутку.

Таким чином, можна стверджувати, що фінансовий результат є досить складною та багатовимірною категорією.

Література:

1. Адамик О.В. Автоматизація бухгалтерського обліку у кількох стандартах / О.В. Адамик // Стан і перспективи розвитку обліково — інформаційної системи в Україні: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 29—30 листопада 2012 р. — Тернопіль: ТНЕУ, 2012. — С. 3—5.
2. Атамас П. Чи дорівнює використаний прибуток розподіленому, або щодо оцінки достовірності інформації про нерозподілений прибуток у балансі / П. Атамас, О. Атамас // Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — №3. — С. 35—39.
3. Бабіч В. Оподаткування прибутку підприємств: фінансові та облікові аспекти / В. Бабіч, А. Поддєрьогін // Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — № 2. — С. 3—10.
4. Бердар М.М. Організаційно — методичні аспекти бухгалтерського обліку доходів і фінансових результатів підприємства / М.М. Бердар // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 6 (121). — С. 161—164.
5. Беренда Н.І. Облік доходів: питання облікової політики підприємства / Н.І. Беренда // Формування ринкових відносин в Україні. — 2013. — № 2. — С. 111—114.
6. Братчук Л.М. Нові вимоги Податкового кодексу та завдання бухгалтерського обліку для їх вирішення / Л.М. Братчук // Економіка АПК. — 2011. — № 4. — С. 62—65.
7. Гуцаленко Л.В. Стратегічний облік і контроль у формуванні фінансових результатів / Л.В. Гуцаленко // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — № 12. — С. 24—32.
8. Дяченко Н.М. Визначення фінансового результату діяльності підприємства за податковим кодексом / Н.М. Дяченко, Н.М. Марченко // Облік і фінанси АПК. — 2011. — № 1. — С. 54—56.
9. Калюга Є. Внутрішній контроль: сучасний стан та шляхи удосконалення / Є. Калюга // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун — ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 357—359.
10. Касич А.О. Відмінності встановлення фінансового результату в бухгалтерському та податковому обліках / А.О. Касич, І.В. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 2 (116). — С. 185—191.
11. Кисельова О. Податок на прибуток в координатах Податкового кодексу: плюси та мінуси / О. Кисельова // Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — № 3. — С. 40—51.
12. Коблянська Г.Ю. Організація внутрішнього аудиту на підприємстві / Г.Ю. Коблянська, В.С. Бобушко // Облік і фінанси АПК. — 2011. — № 1. — С. 95—99.
13. Коцупатрий М. Внутрішньогосподарський контроль: організаційні аспекти та класифікаційні ознаки / М. Коцупатрий, У. Гуцаленко // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту.

14. Коришко Н. Організація обліку фінансових результатів підприємницької діяльності / Н. Коришко // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 84—86.

15. Кулинич М. Взаємозв'язок суттєвих факторів у структурному моделюванні управління фінансових результатів / М. Кулинич // Економічний аналіз. Зб. наук. праць каф. економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 426—429.

16. Левицька О. Відображення результатів діяльності у формах фінансової звітності підприємства / О. Левицька // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 437—440.

17. Любенко А. Сучасні вимоги до державного фінансового контролю / А. Любенко // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 441—444.

18. Марчук У.О. Сутність внутрішньогосподарського контролю: теоретичні засади та наукові підходи / У.О. Марчук // Облік і фінанси АПК. — 2011. — № 4. — С. 89—91.

19. Мельник В.М. Еволюція поглядів на дохід і прибуток підприємства як потенційні об'єкти оподаткування / В.М. Мельник, О.Д. Борзенкова // Фінанси України. — 2011. — № 10. — С. 32—43.

20. Орлова В. Облік використання та розподілу прибутку / В. Орлова, О. Корпан // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — № 10. — С. 20—23.

21. Понеділко О.В. Фінансовий результат як узагальнюючий показник фінансово — господарської діяльності підприємства / О.В. Понеділко // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 20. — С. 59—62.

22. Рагуліна І.І. Методика аудиту дотримання облікової політики на підприємстві / І.І. Рагуліна, І.Т. Новіков, М.М. Рагуліна // Облік і фінанси АПК. — 2011. — № 4. — С. 85—88.

23. Свідерський Д. Поняття аудиту та окремі особливості його використання / Д. Свідерський // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 493—496.

24. Стеців І. Суть та зміст забезпечення економічного контролю / І. Стеців // Економічний аналіз. Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2010. — Вип. 6. — С. 506—508.

25. Шмиголь Н.М. Аналіз методів формування доходів підприємства в ринковій економіці / Н.М. Шмиголь // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2010. — № 2. — С. 233—237.

26. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. — 4-те вид., перероб. і доп. / В.Г. Швець. — К.: Знання, 2015.

27. Кірейцев Г.Г. Бухгалтерський фінансовий облік: Підруч. для студ. спец. "Облік і аудит" вищ. навч. закл. 4-те вид., доповн. і переробл. — Житомир: ПП "Рута", 2012.

28. Хомин П.Я. Звітність як інформаційна система забезпечення розвитку агропромисловництва: проблема повноти й достовірності / П.Я. Хомин, М.С. Палюх //

Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2013. — № 2 (1). — С. 302—311.

29. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / Ф.Ф. Бутинець. — Житомир: Рута, 2001. — 672 с.

30. Загородній А.Г. Фінансово — економічний словник: навчальний посібник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — К.: Знання, 2010. — 1072 с.

31. Худолій Л. М. Теорія фінансів: навчально-методичний посібник / Л. М. Худолій. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — 167 с.

32. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник / Н.М. Ткаченко. — 5-те вид. допов. і перероб. — К.: Алерта, 2011. — 976 с.

33. Скалюк Р.В. Сутність та значення фінансових результатів в системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств / Р.В. Скалюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. — 2010. — Вип. 18 (1). — Економічні науки. — С. 135—141.

34. Тесленко Т.І. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення / Т.І. Тесленко, Н.В. Конькова // Бізнес Інформ. — 2013. — № 4. — С. 356—360.

References:

1. Adamyk, O.V. (2012), "Automation of accounting in several standards", Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informatsijnoi systemy v Ukraini: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Status and prospects of the development of the accounting and information system in Ukraine: materials of the II International Scientific and Practical Conference], TNEU, Ternopil', Ukraine, 29—30 Nov, pp. 3—5.

2. Atamas, P. and Atamas, O. (2011), "Is income distributed is used, or to assess the reliability of information retained earnings in the balance", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 3, pp. 35—39.

3. Babich, V. and Poddier'ohin, A. (2011), "Taxation of corporate profits: financial and accounting aspects", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 2, pp. 3—10.

4. Berdar, M.M. (2011), "Organizational-methodical aspects of accounting of incomes and financial results of the enterprise", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 6 (121), pp. 161—164.

5. Berenda, N.I. (2013), "Income accounting: the accounting policy of the enterprise", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 2, pp. 111—114.

6. Bratchuk, L.M. (2011), "New requirements of the Tax Code and accounting objectives to solve them", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 62—65.

7. Hutsalenko, L.V. (2010), "Strategic accounting and control in the formation of financial results", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 12, pp. 24—32.

8. Diachenko, N.M. and Marchenko, N.M. (2011), "Determination of the financial result of the enterprise in accordance with the tax code", Oblik i finansy APK, vol. 1, pp. 54—56.

9. Kaliuha, Ye. (2010), "Internal control: the current state and ways of improvement", Ekonomichnyj analiz. Zb.

nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 357—359.

10. Kasych, A.O. and Tkachenko, I.V. (2011), "Differences in the establishment of financial results in accounting and tax records", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 2 (116), pp. 185—191.

11. Kysel'ova, O. (2011), "Tax on income in the coordinates of the Tax Code: pros and cons", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 3, pp. 40—51.

12. Koblians'ka, H.Yu. and Bobushko, V.S. (2011), "Organization of internal audit at the enterprise", Oblik i finansy APK, vol. 1, pp. 95—99.

13. Kotsupatryj, M. and Hutsalenko, U. (2010), "Internal control: organizational aspects and classification features", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 433—436.

14. Koryshko, N. (2010), "Organization of accounting of financial results of entrepreneurial activity", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 84—86.

15. Kulynych, M. (2010), "Interconnection of essential factors in structural modeling of financial results management", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kaf. ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 426—429.

16. Levyts'ka O. (2010), "Displays the results of activities in the forms of financial statements of the enterprise", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 437—440.

17. Liubenko, A. (2010), "Modern requirements for state financial control", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 441—444.

18. Marchuk, U.O. (2011), "The essence of internal control: theoretical foundations and scientific approaches", Oblik i finansy APK, vol. 4, pp. 89—91.

19. Mel'nyk V.M. and Borzenkova, O.D. (2011), "Evolution of views on income and profits of the enterprise as potential tax objects", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 32—43.

20. Orlova, V. and Korpan, O. (2010), "Accounting for the use and distribution of profits", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 10, pp. 20—23.

21. Ponedilko, O.V. (2011), "Financial result as a general indicator of financial and economic activity of the enterprise", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 20, pp. 59—62.

22. Rahulina, I.I. Novikov, I.T. and Rahulina, M.M. (2011), "Audit methodology for compliance with accounting policies at an enterprise", Oblik i finansy APK, vol. 4, pp. 85—88.

23. Sviders'kyj, D. (2010), "Concept of audit and some peculiarities of its use", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 493—496.

24. Stetsiv, I. (2010), "The essence and content of economic control", Ekonomichnyj analiz. Zb. nauk. prats' kafedry ekonomichnoho analizu Ternop. nats. ekon. un-tu, vol. 6, pp. 506—508.

25. Shmyhol', N.M. (2010), "Analysis of the methods of income formation in a market economy", Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 2, pp. 233—237.

26. Shvets', V.H. (2015), Teoriia bukhalters'koho obliku [Theory of accounting], Znannia, Kyiv, Ukraine.

27. Kirejtsev, H.H. (2012), Bukhhalters'kyj finansovyy oblik [Accounting financial accounting], PP Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

28. Khomyn, P.Ya. and Paliukh, M.S. (2013), "Reporting as an information system for the development of agricultural production: the problem of completeness and reliability", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnogo ahrotekhnologichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 2 (1), pp. 302—311.

29. Butynets', F.F. (2001), Bukhhalters'kyj finansovyy oblik [Accounting financial accounting], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

30. Zahorodnij, A.H. and Vozniuk, H.L. (2010), Finansovo-ekonomichnyj slovnyk [Financial and economic dictionary], Znannia, Kyiv, Ukraine.

31. Khudolij, L.M. (2003), Teoriia finansiv [Theory of Finance: a teaching manual], Vyd-vo Yevrop. un-tu, Kyiv, Ukraine.

32. Tkachenko, N.M. (2011), Bukhhalters'kyj finansovyy oblik, opodatkuvannia i zvitnist' [Accounting financial accounting, taxation and reporting], Alerta, Kyiv, Ukraine.

33. Skaliuk, R.V. (2010), "Nature and significance of financial results in the system of development of economic activity of industrial enterprises", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu, Ekonomichni nauky, vol. 18 (1), pp. 135—141.

34. Teslenko, T.I. and Kon'kova, N.V. (2013), "Accounting for financial results: problems and ways to improve", Biznes Inform, vol. 4, pp. 356—360.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Л. В. Гаврилова,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.65

ПЕРСПЕКТИВНЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

L. Gavrilova,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

PERSPECTIVE BUDGET PLANNING AS A COMPONENT OF THE BUDGET PROCESS

У статті розкрито сутність та роль перспективного бюджетного планування як складової бюджетного процесу; завдання бюджетного планування, до яких належать забезпечення збалансованості бюджетних показників, макроекономічних пропорцій розвитку країни; відображення пріоритетів бюджетної політики щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому; ефективного формування, використання, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів; розподілу видатків бюджету з метою необхідності наближення надання гарантованих послуг до їх споживача; забезпечення мінімального рівня соціальних потреб. Визначено, що одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку; проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування; у процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Розглянуто бюджетне планування як вагому складову системи управління державними фінансами, що забезпечує фінансовим ресурсним потенціалом споживачів бюджетних коштів в необхідній та економічно доцільній мірі, яка відповідає можливостям їх залучення та спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому при дотриманні умов фінансової стійкості і збалансованості бюджетів всіх рівнів, раціональності та ефективності використання бюджетних коштів. Показано, що провідну роль у формуванні та розвитку соціально-економічної структури сучасного суспільства відіграє система бюджетного прогнозування та планування, яка забезпечує поєднання всі сфери суспільних фінансів: надання бюджетних послуг, управління державним боргом, управління бюджетними закупівлями, планування бюджетних інвестицій; інституційна структура бюджетної стратегії як важлива складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни.

The article reveals the essence and role of perspective budget planning as a component of the budget process; the tasks of budget planning include balancing budget indicators, macroeconomic proportions of the country's development; reflecting the priorities of the fiscal policy on the development of administrative and territorial units and the country as a whole; effective formation, use, distribution and redistribution of budget resources; distribution of budget expenditures with the purpose of the need to approach the provision of guaranteed services to their customers; ensuring the minimum level of social needs. It is determined that one of the main instruments of state regulation of socio-economic development is promising budget planning, the content of which is to develop the

main directions of the formation and use of budgetary funds in the medium and long term, taking into account the need to perform tasks that are facing the society at a certain stage its development; the purposeful fiscal and fiscal policy envisages the introduction of strategic budget planning; in the process of perspective budget planning, conditions are created for solving the most important problems of state influence on economic development. Budget planning is considered as a significant component of the public finance management system, which provides the financial resource potential of consumers of budget funds in the necessary and economically feasible measure, which corresponds to their attraction and aims at stimulating the socio-economic development of administrative units and the country as a whole, subject to conditions financial sustainability and balance of budgets of all levels, rationality and efficiency of using budget funds. It is shown that the system of budget forecasting and planning, which provides a combination of all spheres of public finance: budget services, public debt management, budget procurement management, budget investment planning, plays a leading role in the formation and development of the socio-economic structure of modern society; the institutional structure of the budget strategy as an important component of state regulation is an effective tool for socio-economic development of the country.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, формування бюджету, бюджетна політика, перспективне бюджетне планування.

Key words: budget, budget system, budget formation, budget policy, promising budget planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Розробка і реалізація бюджетної стратегії є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни. З метою активізації впливу бюджетної стратегії на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетних відносин можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, П. Кругмана [3], В. Нордхауса [6], Н. Менкью [7], П. Самуельсона [6], Дж. Стігліца, В. Танзі. Питання формування бюджету

досліджуються у працях вітчизняних вчених: Л. Лисяк, А. Мазаракі [2], В. Макогон [4], С. Мельниченко [5], І. Луніної, І. Лютого, В. Федосова [1], І. Чугунова [2; 8—10], С. Юрія [1] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття перспективного бюджетного планування як складової бюджетного процесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Метою бюджетної стратегії є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Прогнозування бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на довгострокову перспективу.

Провідну роль у формуванні та розвитку соціально-економічної структури сучасного суспільства відіграє система бюджетного прогнозування та планування, яка забезпечує поєднання всі сфери суспільних фінансів: надання бюджетних послуг, управління державним боргом, управління бюджетними закупівлями, планування бюджетних інвестицій. Таким чином забезпечується уз-

годженість за термінами, формами та обсягами фінансових ресурсів у межах бюджетної системи. На стратегічному рівні здійснюється планування загального рівня податкового навантаження, обсягу та структури соціальних послуг, що надаються державним сектором економіки. У відповідності зі стратегічними пріоритетами визначаються середньострокові цілі соціально-економічного розвитку країни, які відображені у вигляді пріоритетів, сформульованих у програмах уряду, державних цільових програмах, висвітлюються у бюджетному плані.

Бюджетне планування виступає як одну з вагомих складових системи управління державними фінансами, що забезпечує фінансовим ресурсним потенціалом споживачів бюджетних коштів в необхідній та економічно доцільній мірі, яка відповідає можливостям їх залучення та спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому при дотриманні умов фінансової стійкості і збалансованості бюджетів всіх рівнів, раціональності та ефективності використання бюджетних коштів. Разом з тим бюджетне планування доходів виступає необхідним компонентом науково-обґрунтованого бюджетного процесу та своїм об'єктом розглядає лише частину фінансових ресурсів в якості сукупності потенційних податкових та неподаткових надходжень акумульованих у бюджетній системі. Основним його завданням є досягнення максимально можливого рівня бюджетної автономії в частині власних податкових надходжень. Бюджетне планування видатків є сукупністю методів, спрямованих на визначення обсягу бюджетних коштів відповідно до видаткових зобов'язань визначених пріоритетами здійснюваної залежно від соціально-економічних умов бюджетної політики. До основних завдань бюджетного планування видатків належить: визначення напрямів використання бюджетних коштів; виявлення резервів зростання бюджетних ресурсів; фінансове забезпечення виконання зобов'язань органів державної влади та місцевого самоврядування [5].

До принципів бюджетного планування належать: прозорості та передбачуваності бюджетної політики, шляхом максимальної формалізації дій органів державної влади та місцевого самоврядування; публічності — доступності відповідної інформації громадськості; реалістичності — бюджет формується на реалістичних макрпоказниках соціально-економічного розвитку; наукової обґрунтованості — бюджет формується на основі аналізу причин недовиконання планів за результатами звітнього періоду та прогнозів, оцінки факторів соціально-економічного розвитку з використанням прогнозних моделей; обов'язкового резервування коштів для здійснення непередбачених видатків, які не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету.

До методів бюджетного планування належать нормативний метод, який полягає у застосуванні нормативів, що регламентують бюджетні показники; балансовий метод, який передбачає планування на основі узгодження доходів та видатків бюджету; аналітичний метод, який передбачає визначення бюджетних показників базуючись на моделюванні; програмно-цільовий метод, передбачає визначення видатків бюджету вихо-

дячи з оцінки досягнення конкретних результатів, ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу; метод коефіцієнтів, який базується на застосуванні відповідних коефіцієнтів, що визначаються на основі ретроспективних показників. До засобів бюджетного планування належать: державні соціальні стандарти, державні соціальні нормативи, фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; формула фінансового вирівнювання, індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету; коефіцієнт вирівнювання, показники результативності, інструментарій моніторингу бюджетних програм, апарат економіко-математичного моделювання.

Як система бюджетне планування включає: об'єкт, суб'єкт, функції, мету, завдання, методологію, інституційне забезпечення та його законодавчо-правову основу. Об'єктом бюджетного планування є бюджетні кошти; суб'єктами — органи державної влади та місцевого самоврядування наділені відповідними повноваженнями. Мета бюджетного планування полягає в створенні необхідних умов для забезпечення динамічної збалансованості та стійкості бюджетної системи. До функцій бюджетного планування належать: визначення екзогенних і ендогенних факторів впливу на розвиток бюджетної системи та її складових; цілей, завдань та шляхів реалізації бюджетної політики; показників бюджетної архітектури на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу; обґрунтування комплексу заходів спрямованих на забезпечення досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому; визначення необхідних фінансових ресурсів для досягнення визначених цілей і завдань соціально-економічного розвитку країни; координація дій учасників бюджетного процесу щодо досягнення цілей соціально-економічного розвитку. До завдань бюджетного планування належать: забезпечення збалансованості бюджетних показників, макроекономічних пропорцій розвитку країни; відображення пріоритетів бюджетної політики щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому; формування обґрунтованих і реалістичних програм з реалізації зазначених пріоритетів; підвищення обґрунтованості рішень у бюджетній сфері; ефективного формування, використання, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів; розподілу видатків з метою необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача; забезпечення мінімального рівня соціальних потреб; забезпечення оптимального співвідношення між обсягами ресурсів, що залишатимуться у розпорядженні суб'єктів господарювання і домогосподарств та централізуються державою.

Інституційне забезпечення бюджетного планування — сукупність інституцій, які забезпечують законодавчо-правові та організаційні умови, необхідні для функціонування та розвитку системи бюджетного планування. Організаційно-методичні засади бюджетного планування, які використовуються для підготовки бюджетних запитів і розроблення проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди визначає

Міністерство фінансів України. Формування бюджету розпочинається з визначення загального обсягу бюджетних витрат, сукупних зобов'язань відповідної адміністративно-територіальної одиниці та визначення потреб у бюджетних доходах необхідних для виконання цих зобов'язань. Ці основні рішення формуються в процесі стратегічного прогнозування та планування і знаходять відображення в програмних документах уряду. Завдяки бюджетному плануванню забезпечується збалансованість бюджетів, визначаються шляхи раціонального використання фінансових ресурсів. Виходячи з рівня бюджету, кожен фінансовий план вирішує відповідне завдання у конкретній ланці державного управління. При цьому з метою якісного і своєчасного складання проектів відповідних бюджетів необхідні відомості щодо: податкового законодавства; види та обсяги видатків всіх рівнів бюджетної системи; взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами; фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів до них, тощо. Найбільш важливими питаннями розвитку системи бюджетного планування в умовах трансформаційних змін економіки є обґрунтування та вибір методів, засобів та інструментарію моніторингу бюджетних програм. Оцінка бюджетних показників з врахуванням індикаторів виконання бюджетів, їх збалансованості свідчить про необхідність удосконалення методології та інституційного забезпечення системи бюджетного планування [10].

Таким чином, необхідність удосконалення системи бюджетного планування пов'язана з реформуванням системи державних фінансів, в результаті якого створюються передумови для переходу до середньострокового бюджетного планування. Стабілізація системи державних фінансів дозволить планувати бюджетні показники на основі чітко визначених та науково-обґрунтованих рішень, які не будуть суттєво коригуватися.

Важливими завданнями є: забезпечення ефективної гармонізації стратегічного, фінансово-економічного та бюджетного планування; орієнтування діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на досягнення стратегічних цілей і завдань, отримання конкретних результатів; забезпечення переходу від короткострокового бюджетного планування до середньострокового; впровадження комплексної оцінки ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованої на аналіз якості наданих бюджетних послуг, результатів реалізації бюджетних програм; реформування бюджетного процесу з метою забезпечення прозорості та підконтрольності суспільству діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; створення логічної вертикалі фінансово-бюджетного планування: стратегічні цілі соціально-економічного розвитку країни — стратегічні цілі бюджетної політики — завдання та шляхи їх реалізації — фінансово-бюджетні індикатори — бюджетні ресурси.

Побудова логічної вертикалі бюджетного планування передбачає: перехід до системи стратегічного планування в органах державної влади та місцевого самоврядування як основного інструменту реалізації соціально-економічної політики, що забезпечує підвищення рівня їх самостійності та відповідальності за результа-

ти діяльності; взаємоузгодження завдань стратегічних планів органів державної влади та місцевого самоврядування з бюджетними програмами, розробкою системи кількісних і якісних показників оцінки проміжних і кінцевих результатів їх діяльності; посилення самостійності і відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розробки та реалізації їхніх планів з урахуванням впровадження нових підходів щодо бюджетного планування; розробку системи конкретних стратегічних цільових індикаторів; впровадження системи моніторингу досягнення органами державної влади та місцевого самоврядування стратегічних цілей і відповідних кінцевих результатів.

Запровадження перспективного бюджетного планування дозволить вирішити наступні завдання: забезпечення середньострокової збалансованості надходжень і витрат; визначення пріоритетів розвитку територій з урахуванням обмежень по доходах; формування обґрунтованих і реалістичних бюджетних програм щодо реалізації пріоритетів соціально-економічного розвитку територій; здійснення моніторингу та аналізу ступеня досягнення поставлених цілей та якості бюджетних прогнозів; підвищення обґрунтованості стратегічних рішень та ефективності використання бюджетних коштів. При цьому з точки зору орієнтації бюджету на кінцеві результати основоположне значення має відображення в перспективному бюджетному плані розподілу асигнувань за відповідними періодами. Зазначене сприятиме створенню стимулів щодо оптимізації бюджетних витрат, формуванню системи індикаторів їх результативності, підвищенню об'єктивності оцінки діяльності бюджетних установ та якісного рівня підготовки проектів бюджетів [2].

Вагомим завданням є забезпечення взаємоузгодженості між інструментами бюджетного планування з соціально-економічним плануванням розвитку адміністративно-територіальних одиниць, що надасть можливість для формування обґрунтованого перспективного бюджетного плану, прогнозування бюджетних надходжень та планування обсягу видаткових зобов'язань з врахуванням податкового потенціалу територій, забезпечення оптимального балансу між власними і позиковими ресурсами, відповідність річного бюджету середньостроковим пріоритетам. Базою бюджетного планування виступає бюджетне прогнозування. Сутність прогнозування полягає в передбаченні, що випереджає відображення дійсності. Прогноз розкриває альтернативи, тенденції, протиріччя, визначає умови, при яких забезпечується вирішення поставлених завдань. Мета розробки прогнозу полягає в формуванні уявлення про майбутні тенденції при різних умовах, що дозволяє своєчасно виявити ризики та уникнути негативних результатів.

Сутність державного прогнозування полягає в науково обґрунтованому передбаченні напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Відповідно державне прогнозування розкриває альтернативи, тенденції, протиріччя, визначає умови, при яких забезпе-

чується вирішення поставлених завдань органів державної влади та місцевого самоврядування. Мета розробки прогнозів полягає в формуванні уявлення про майбутні тенденції при різних умовах та рівня впливу екзогенних та ендегенних факторів на соціально-економічний розвиток країни, що дозволяє своєчасно виявити ризики та уникнути негативних результатів.

Важливість бюджетного прогнозування полягає в тісному зв'язку бюджетної архітектоники з макроекономічними показниками. Так, на формування бюджету впливає комплекс заходів грошово-кредитної політики, інституційні та структурні характеристики економіки. У свою чергу, важливо враховувати бюджетні параметри при виборі сценарію макроекономічної політики. Відповідно бюджетний прогноз є засобом обґрунтування вибору бюджетної стратегії та прийняття конкретних рішень органами державної влади та місцевого самоврядування щодо бюджетного регулювання. Разом з цим, бюджетне прогнозування, з однієї сторони, є основою для вироблення прогнозу соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому, своєчасного і обґрунтованого складання проектів державного та місцевих бюджетів в плановий бюджетний період та на середньострокову перспективу для прийняття економічних, соціальних і політичних рішень у процесі виконання відповідних бюджетів. З іншої — бюджетне прогнозування базується на прогнозі соціально-економічних показників розвитку країни [8].

Основне завдання бюджетного прогнозування полягає у визначенні наукових передумов, що включають обґрунтування джерел формування та напрямів використання бюджетних коштів, науковий аналіз економічно обґрунтованого розміру надходжень до відповідного бюджету, передбачення майбутнього рівня надходжень та напрямів використання бюджетних коштів, оцінку можливих наслідків прийнятих рішень у бюджетній сфері. Бюджетне прогнозування орієнтує на пошук дієвого механізму реалізації завдань бюджетної політики з урахуванням впливу екзогенних та ендегенних факторів впливу на бюджетний простір. При цьому безперервність бюджетного прогнозування обумовлює систематичне уточнення бюджетних показників у взаємозв'язку з трансформаційними процесами соціально-економічного розвитку країни.

У процесі бюджетного прогнозування використовується значну кількість загальноекономічних методів, зокрема: економічного та системного аналізу, економічного моделювання, експертних оцінок, ефективної ставки оподаткування, еластичності, трендів тощо. Вибір методу визначається цілями та завданнями, які необхідно вирішити в процесі прогнозування. При розробці математичних моделей процес дослідження розбивають на декілька стадій: постановка задач; розробка загальної специфікації моделі з виділенням змінних; вибір моделі, яка визначає можливі форми взаємозв'язку між змінними; ідентифікація параметрів; перевірка рішень на математичну та змістовну несуперечність; формування критеріїв, які відображають правила вибору вирішення проблеми з альтернативних варіантів; створення інформаційної бази. Переваги застосування методів економічного моделювання у бюджет-

ному прогнозуванні полягають в можливості врахування взаємозв'язку бюджетних показників з макроекономічними процесами в країні. Факторні моделі відображають залежність результуючого показника від динаміки одного або декількох факторів та будуються на основі емпіричних динамічних рядів у вигляді регресійних рівнянь. Для розробки довгострокових прогнозів бюджетних показників застосовуються імітаційні моделі, за допомогою яких передбачаються наслідки застосування відповідних фінансово-бюджетних інструментів.

З метою підвищення якості бюджетного прогнозування існує необхідність: впровадження ефективних засобів, що дозволять удосконалити існуючі процеси аналізу і планування доходів бюджету, підвищити рівень інформаційної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання; розробка математичної моделі прогнозування доходів бюджету, яка враховуватиме показники соціально-економічного розвитку країни, зміни в податковому та бюджетному законодавстві, тенденції та циклічність розвитку соціально-економічних процесів, що дозволить на цій основі здійснювати факторний аналіз відхилення фактичного рівня виконання доходів бюджету від затверджених показників. Важливими завданнями є взаємоузгодження цілей і завдань складових бюджетної політики, пріоритетів бюджетної політики з програмами соціально-економічного розвитку країни на перспективу. Таким чином, з метою забезпечення розвитку суспільства, реалізації довгострокової стратегії необхідна якісно нова система бюджетного прогнозування як науково-обґрунтований процес, що базується на пізнанні та передбаченні факторів, які впливають на бюджетні показники.

Нині механізм вітчизняного бюджетного прогнозування потребує удосконалення, зокрема завдяки використанню економічного та статистичного аналізу сформованих у країні тенденцій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, що дозволить з певним ступенем ймовірності визначити вплив різних факторів і умов на збалансованість та стійкість бюджетної системи. Важливого значення набуває запровадження системи середньострокового бюджетного планування і прогнозування виходячи з макроекономічної та бюджетної стратегії, що надасть можливість сформулювати пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку країни, оцінити необхідні фінансові ресурси для реалізації даних завдань та визначити основні джерела їх отримання. Розробка середньострокових бюджетних прогнозів надає можливість для прийняття обґрунтованих, раціональних рішень, оцінки їх наслідків у майбутньому [4].

Бюджетна стратегія є вагомим складовим державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом її впливу. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендегенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі фінансово-бюджетного регулювання економіки, що формується у певному інституційному середовищі та є сукупністю таких фінансово-бюджетних і економічних складових, як дохідна частина

бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Перетворення системи фінансово-бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фінансової політики удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості архітекtonіки фінансової системи.

Досягнення середньо- та довгострокових цілей економічного розвитку держави знаходиться в залежності від ступеня врахування в бюджетній політиці особливостей інституційного середовища суспільства, тому інституційна архітекtonіка бюджетної стратегії має передбачати поліпшення якісних характеристик бюджетних інститутів, які б сприяли розвитку соціально-економічної складової суспільства. Зазначене потребує удосконалення інституційного середовища економічного та бюджетного простору, підготовки відповідних інституційних змін. Вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається у тому числі під впливом розвитку інформаційного потенціалу економіки. Архітекtonіка бюджетної стратегії має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура бюджетної стратегії як важлива складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи, що економічна діяльність здійснюється у межах відповідної інституційної моделі, яка є сукупністю взаємопов'язаних інститутів, ефективна модель бюджетної стратегії має спиратися на інституційне середовище суспільства як систему основних економічних, соціальних, політичних, правових положень, що визначаються історією, традиціями, культурою країни. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної стратегії потребує використання адаптивної архітекtonіки системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку держави [9].

Ефективне та результативне використання бюджетних коштів та результатується однією з найважливіших проблем планування й виконання бюджету в умовах достатньо обмежених бюджетних ресурсів, і важливим кроком щодо вирішення цього питання є удосконалення системи управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. Основними завданнями при цьому визначено обґрунтування пріоритетів при розподілі бюджетних ресурсів, застосування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування; оптимізація бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх результативності; впровадження системи контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, системи оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів. Бюджетна політика, яка реалізується через систему бюджетних механізмів, по-

винна забезпечувати бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Механізм формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання задля забезпечення всебічного розвитку суспільства.

Встановлення довгострокових цілей та завдань бюджетної стратегії, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної стратегії на соціально-економічний розвиток держави. Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу, бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, безперечно, підвищить керованість бюджетного процесу. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому.

ВИСНОВКИ

Розвиток системи бюджетного планування обумовлює необхідність удосконалення інституційних засад бюджетного процесу. Доцільним є розширення інформації у бюджетних програмах щодо стратегічних цілей, досягнення яких покладено на головного розпорядника бюджетних коштів. Актуальним є запровадження у процес бюджетного планування механізму розробки щорічних доповідей головними розпорядниками бюджетних коштів про виконання програм. Планування видаткової частини бюджету суттєво впливає на стійкість фінансової системи та макроекономічну збалансованість. Важливим є питання оптимізації показників дефіциту бюджету та бюджетних видатків, відповідно до пріоритетів економічної політики країни, підвищення ефективності використання інституту бюджету у сфері стимулювання внутрішнього попиту та зростання економіки. Необхідно удосконалити методологічні засади планування бюджету в частині визначення соціально-економічного ефекту від здійснення видатків у середньостроковому періоді. Важливим є удосконалення методологічних підходів до моніторингу реалізації бюджетних програм протягом бюджетного періоду, стану виконання запланованих результативних показників, завдань для досягнення поставленої мети, їх відповідності пріоритетам розвитку країни. Доцільним є здійснення програмно-цільового планування та виконання видаткової частини бюджету відповідно до структурно-функціональної моделі бюджетування, яка ґрунтується на інтеграції цілей соціально-економічного розвитку країни на довго- та середньострокову перспективу у процес планування бюджетних видатків, що забезпечить підвищення рівня ефективності державних фінансів, поглиблення взаємозв'язку між бюджетними призначеннями та пріоритетами розвитку економіки і соціальної сфери, сприятиме посиленню дієвості бюджетної політики.

Програмно-цільовий метод планування потребує удосконалення у сфері застосування механізму оцінки ефективності та моніторингу виконання бюджетних програм. Важливим є запровадження методологічних підходів до визначення рівня ефективності бюджетної програми на основі системи розрахунку кількісних і якіс-

них показників та оцінювання програми за результатами виконання. Зазначене дозволить формалізувати порядок ухвалення рішень про необхідність планування бюджетної програми у державному бюджеті на наступний бюджетний період виходячи із соціально-економічної результативності її виконання. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання програм шляхом порівняння результатів виконання бюджетних програм між розпорядниками коштів та головними розпорядниками коштів, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватися на основі кінцевих стратегічних цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Середньострокове бюджетне планування сприяє формуванню стійкого макроекономічного середовища, відновленню та підтриманню високих темпів економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі, забезпеченню оптимального податкового та боргового навантаження, та завдяки цьому підвищити рівень гарантій виконання державою соціальних зобов'язань. Важливим є запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом як складової частини системи управління державними фінансами, встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни та можливостями бюджету у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики.

Запровадження перспективного планування бюджету дозволить структурувати видатки на основі стратегічних програм розвитку країни відповідно до цілей державної політики, що спрямовані на досягнення конкретних результатів, та забезпечують інтеграцію державних рішень у бюджетний процес. Зазначене сприятиме підвищенню рівня прозорості спрямування видатків та концентрації на їх результативності, розпорядникам бюджетних коштів надається більше управлінських повноважень при прийнятті рішень щодо розподілу та використання бюджетних асигнувань для досягнення запланованих фінансових результатів. Для досягнення достатнього рівня бюджетної результативності важливим є упорядкування та оптимізація кількості бюджетних програм, зокрема шляхом складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за пановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів. Перспективне бюджетне планування є важливим інструментом державного регулювання економіки і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави.

Література:

1. Бюджетна система: монографія / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 871 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2015. — 376 с.

3. Кругман П. Выход из кризиса есть / Кругман Пол; пер. с англ. — М.: Азбука Бизнес, 2013. — 320 с.

4. Макогон В.Д. Бюджетне прогнозування як інструмент державного регулювання економічних процесів. Бізнес Інформ. 2017. — № 10. — С. 314—318.

5. Мельниченко С.І. Державна фінансова політика соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. — 2015. — № 1. — С. 12—22.

6. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика, 18-е издание / Пер. с англ. — М.: "И.Д. Вильямс", 2010. — 1360 с.

7. Мэнкью Н. Г. Принципы экономикс / Мэнкью Н. Грегори; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2012. — 672 с.

8. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни. Казна України. 2014. — № 6. — С. 25—28.

9. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.04.01 / І.Я. Чугунов. — К., Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2003. — 37 с.

10. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 28/1. — С. 217—226.

References:

1. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), *Biudzhetna systema [Budget system]*, Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations]*, Kyiv.nats.torh.-ekon.un-t, Kyiv, Ukraine.

3. Krugman, P. (2013), *Vygod iz krizisa est' [There is a way out of the crisis]*, Azbuka Biznes, Moscow, Russia.

4. Makohon, V.D. (2017), "Budget forecasting as an instrument of state regulation of economic processes", *Biznes Inform*, vol. 10, pp. 314—318.

5. Mel'nychenko, S.I. (2015), "State financial policy of socio-economic development of the country", *Visnyk KNTEU*, vol. 1, pp. 12—22.

6. Samuel'son, P.E. and Nordkhaus, V.D. (2010), *Ekonomyka [Economy]*, Y.D. Vyl'iams, Moscow, Russia.

7. Mjenk'ju, N.G. (2012), *Principy jekonomiks [Principles of economics]*, Piter, St.Petersburg, Russia.

8. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukrainy*, vol. 6, pp. 25—28.

9. Chuhunov, I.Ya. (2003), "The budget system as an instrument for economic development regulation", Ph.D. Thesis, *Economy, In-t ekon. prohnozuvannia NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

10. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 28/1, pp. 217—226.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

І. П. Сидоров,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.72

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

I. Sydorov,
candidate for a degree, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FORMATION OF INNOVATION-INVESTMENT STRATEGY FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT

У статті визначено, що стратегія розвитку підприємства на основі активізації його інноваційно-інвестиційної діяльності, як ключового фактора підвищення конкурентоспроможності продукції, ґрунтується на визначенні стратегічної мети та пріоритетних завдань їх досягнення. Для формування інноваційно-інвестиційної стратегії важливим є визначення методів її розробки, основними з яких є експертні, фактографічні та економіко-математичного моделювання. Аргументовано, що в процесі формування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства необхідно мати інформаційну базу, яка створюється на етапі стратегічного аналізу.

Дослідженнями встановлено, що основу технологічного і економічного обґрунтування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства становлять такі складові, як наявність попиту споживачів, інтелектуальних і технологічних можливостей використання досягнень науки і техніки; технічних і економічних можливостей підприємства щодо організації виробництва й збуту нової продукції; можливість виготовляти нову продукцію і доводити її до споживачів способами, які мають переваги перед конкурентами.

The article determines that the strategy of development of the enterprise based on the activation of its innovation and investment activity, as a key factor for increasing the competitiveness of product; based on the definition of the strategic goal and the priority tasks. Innovation and investment strategy aims to provide a concentration of business opportunities in the priority areas of technological development, improving the efficiency of its resource potential.

To generate innovative investment strategy it is important to determine methods of development, the main ones being the expert, factual, economic and mathematical modeling. Argued that the process of innovation and investment development strategy must have a knowledge base that is created during the strategic analysis. Innovation and investment development strategy has its own characteristics, among which we observed the following: the use of specific methods and means of market research; raising the level of information support for the formation of innovation and investment strategy; improving forecasting future development as a result of an innovative strategy; evaluation of the innovation capability of enterprise.

Research has established that the basis of technological and economic substantiation of innovative investment development strategy are such components as the demand of consumers, intellectual and technological possibilities of the use of science and technology; technical and economic opportunities of the enterprise concerning the organization of production and sales of new products; the ability to produce new products and bring them to consumers in ways that have advantages over competitors. In the process of formation and implementation of innovation and investment

development strategy, it is necessary to consider and solve the problems that arise in the relations between the subjects of the innovation process: investors, developers of innovations, producers, consumers, society as a whole.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інноваційно-інвестиційна діяльність, інноваційний розвиток, інноваційно-інвестиційна стратегія, підприємство, методи дослідження.

Key words: agro-industrial production, innovation and investment activity, innovative development, innovation-investment strategy, enterprise, research methods.

ВСТУП

У сучасних умовах активна інноваційно-інвестиційна діяльність є основним чинником прискореного науково-технічного розвитку агропромислового виробництва. Життєздатність підприємств та їх конкурентоспроможність повністю залежить від якісних змін економічного потенціалу, що відбуваються під впливом інноваційних процесів. З огляду на це, важливо зосередити орієнтири розвитку підприємств в інноваційному напрямі, тобто досягти зростання обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції переважно завдяки активному використанню інновацій.

Теоретичні, методологічні та практичні засади ефективності інвестицій стосовно сучасних умов поглиблено у працях І. Ансофа, Л. Гітмана, Дж. Кейнса, Д. Норта, М. Портера, Й. Шумпетера, Дж. Розенберга, П. Самуельсона, В. Беренса, В. Бочарова, П. Віленського, П. Маленкова, Ю. Яковця, а в Україні, зокрема, І. Бланка, О. Бородіної, П. Гайдуцького, В. Геєця, А. Гойка, Б. Губського, М. Корецького, П. Макаренка, Л. Мельника, О. Мертенса, В. Пономаренко, Н. Татаренко, В. Федоренка, О. Ястремської та ін. Проблемі ефективності інвестицій в аграрну сферу присвячено роботи вітчизняних вчених В. Андрійчука, І. Вінченка, С. Гуткевич, П. Канінського, М. Кіселя, М. Коденської, Є. Ланченка, Ю. Лупенка, К. Пріб, О. Шестопаля та ін.

Разом з тим, узагальнення досягнень економічної думки засвідчує, що, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, вона поки що залишається не вирішеною остаточно. Подальшого розвитку потребує комплекс питань, пов'язаних з поглибленням методологічних засад інвестиційної діяльності підприємств, удосконалення методичних підходів до оцінювання їх інвестиційної привабливості, обґрунтування інноваційно-інвестиційної стратегії їх розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданнями статті є:

— дослідити фактори зовнішнього оточення і внутрішнього середовища для визначення стану інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств і умов її подальшого розвитку;

— визначити особливості вибору інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку суб'єктів господарювання в агропромисловому виробництві;

— здійснити аналіз методів дослідження формування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інноваційні процеси за своєю сутністю є стохастичними, тому підприємство повинно розробляти програму заходів, необхідних для цілеспрямованого впливу на

ці процеси. Хоч і можливості цілеспрямованого впливу обмежені особливостями самого інноваційного процесу, основна увага повинна приділятися визначенню шляхів і методів підвищення ефективності управління ним протягом усього інноваційного циклу. Вибір інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку окремих суб'єктів господарювання в повинен враховувати такі особливості: застосування специфічних методів досліджень, що передують розробці нововведень; збільшення глибини прогнозування майбутнього розвитку подій як результату інноваційно-інвестиційної діяльності; значний обсяг інформації, постійне її накопичення й аналіз з метою обґрунтованого прийняття управлінських рішень, своєчасного реагування на можливості й загрози, що з'являються на споживчому ринку; багатоваріантність прогнозів, що обумовлює розробку кількох альтернативних варіантів стратегії; оцінка спроможності суб'єкта господарювання сприймати інновації.

Інноваційна стратегія повинна одночасно враховувати потреби зовнішнього середовища і технологічні можливості підприємства. Якість інноваційної стратегії визначається її можливістю успішно реагувати на ринкові зміни. Ринок диктує вимоги і правила, згідно з якими інновації можуть з'явитися тільки в тому випадку, коли для цього є об'єктивні умови: наявність потенціалу, що визначає можливості ринку сприйняти розроблені і запропоновані підприємствами інновації певного типу й спрямованості; можливість впровадження досягнень науки і техніки в конкретні види продукції, технології, товари, які здатні задовольнити попит споживачів; можливість підприємства розробити (або придбати), виготовити й просувати інновації на ринку.

Отже, основу технологічного і економічного обґрунтування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства становлять такі складові, як наявність попиту споживачів, інтелектуальних і технологічних можливостей використання досягнень науки і техніки; технічних і економічних можливостей підприємства щодо організації виробництва й збуту нових товарів (виробів); можливість виготовляти нову продукцію і доводити її до споживачів способами, які мають переваги перед конкурентами. При цьому слід пам'ятати, що об'єктивно виникаючі зміни потреб та попиту споживачів на продукцію будуть обумовлювати необхідність постійної роботи щодо визначення та аналізу їх нових інтересів.

У процесі формування та реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку необхідно враховувати й вирішувати проблеми, що виникають у взаємовідносинах суб'єктів інноваційного процесу: інвесторів, розробників інновацій, виробників, споживачів, суспільства в цілому. Оскільки інвесторів передусім цікавить отримання високого доходу за мінімального ризику, вірогідність якого є значною в інноваційних проектах,

це може стати перешкодою до здійснення інвестицій в інноваційний розвиток виробництва. Стосовно розробників інновацій, то внаслідок їх можливої необізнаності у змінах, нові види продукції можуть не відповідати вимогам ринку і не знайти свого споживача. Проблеми, що виникають у виробників нового продукту, пов'язані з істотним збільшенням витрат виробництва, які дуже важко спрогнозувати на етапі розробки інновацій. Як і інновації впливають практично на всі аспекти життєдіяльності суспільства, так і суспільство та його окремі інституції впливають на інноваційні процеси за допомогою економічних, політичних, правових, соціальних важелів. Основна проблема виникає у проведенні оцінки суспільними інституціями інноваційних рішень, у визначенні рівня регулюючих впливів при збереженні економічної свободи окремих підприємств. Для подолання опору радикальним змінам вище означених суб'єктів інноваційного процесу, необхідно привести їх внутрішні можливості у відповідність до зовнішніх умов інноваційного розвитку, що в свою чергу потребує постійного моніторингу достатності мотивації інноваційних процесів.

Для вирішення проблеми забезпечення розвитку підприємства на основі активізації інноваційно-інвестиційних процесів, формування стратегії повинно ґрунтуватися на таких принципах:

- визнання пріоритетності інноваційно-інвестиційної діяльності і її підпорядкованість вирішенню конкретних проблем створення та впровадження науково-технічних ресурсозберігаючих технологій, що дозволить модернізувати раніше освоєну продукцію й виготовляти нову відповідно до сучасних світових стандартів;

- забезпечення комплексного системного підходу до здійснення техніко-технологічного оновлення агропромислового виробництва;

- врахування багатоваріантних прогнозів розвитку ринкових процесів обумовлює гнучкість інноваційно-інвестиційної стратегії;

- прийняття в якості запоруки інноваційного розвитку власні науково-технологічні, фінансово-економічні, виробничі можливості;

- організація постійного стратегічного моніторингу за розвитком світових досягнень науково-технічного прогресу, оперативне коригування власної інноваційно-інвестиційної політики відповідно до ринкових змін;

- отримання позитивного результату відповідно до цілей загальної стратегії розвитку підприємства внаслідок реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку;

- формування дієвої системи мотивів і стимулів розробки й реалізації творчих, інноваційних ідей [2].

Стратегія розвитку підприємства на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності як ключового фактора підвищення конкурентоспроможності продукції ґрунтується на визначенні стратегічної цілі та пріоритетних завдань їх досягнення. При формуванні системи цілей і пріоритетних завдань слід пам'ятати, що вони повинні бути конкретними, мати чітко визначений порядок вирішення, бути побудованими на принципах взаємного доповнення. Крім цього, правильно сформовані цілі й завдання мають відповідати таким вимогам: реальність, досяжність, орієнтація на високий результат, однозначність для прийняття, відображення змісту діяльності [10].

Формування системи стратегічних цілей і завдань починається з визначення загальних (базових) цілей підприємства, які відображаються в загальних термінах постановкою конкретних, кількісно визначених цілей. Стратегічні цілі інноваційного розвитку конкретизуються в тактичних цілях, які враховують конкретну ситуацію і окреслюють бажані результати. Відповідно цілі мають короткостроковий, оперативний характер (наприклад, досягнення певної величини темпів росту виробництва валової продукції, обсягів її збуту, прибутку тощо). Слід зазначити, що при визначенні кількості й складу цілей підприємства доцільно використовувати побудову цільової моделі у вигляді дерева цілей, що дозволяє упорядковувати їх ієрархію.

Інноваційно-інвестиційна стратегія має на меті забезпечити концентрацію всіх можливостей агропромислового виробництва за пріоритетними напрямками науково-технічного розвитку, підвищення ефективності використання його ресурсного потенціалу. Формування стратегії передбачає набір можливих рішень, визначення "вузлових точок" прийняття того або іншого рішення та аналіз їх впливу на значимість окремого етапу та інноваційного процесу в цілому [4; 9]. Прийняття конкретного варіанту рішення повинно ґрунтуватися на побудові інноваційної моделі, за допомогою якої можна визначити його очікувану цінність та діапазон можливих змін.

Для отримання якісної інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства, важливим є визначення правильних методів її розробки, основними з яких, в залежності від природи застосовуваної інформації, є експертні, фактографічні та економіко-математичне моделювання [3; 8]. За допомогою експертних методів можна визначити пріоритетні напрями науково-технічного розвитку, вибір інноваційної стратегії, проектування проблемної ситуації тощо. Фактографічні методи прогнозування ґрунтуються на використанні статистичної ретроспективної інформації, інформації про аналогі новостворюваної продукції. До фактографічних методів відносяться методи екстраполяції тенденцій, регресійні моделі, факторні моделі. Економіко-математичне моделювання являє собою побудову штучних моделей математичних аналогів, які за допомогою рівнянь і нерівностей описують досліджуваній економічній об'єкт. Моделювання надає можливість враховувати систему факторів, визначити взаємозв'язки, вибрати найкращі варіанти інноваційного розвитку.

Враховуючи досвід передових підприємств, який свідчить про обмеженість екстраполяційних та інтуїтивних підходів, доцільно використовувати комбінацію методів, що може дати більш-менш надійне передбачення майбутнього. Найбільшого поширення в сфері стратегічного управління набули розробки сценаріїв розвитку подій, які включають конструювання майбутнього і визначення напрямів досліджень від теперішнього стану до майбутнього. Такі сценарії займають проміжне положення між експертними методами і методами моделювання та мають бути змістовними й достовірними.

Слід також враховувати факт дефіциту необхідної інформації для оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища. Застосування методу експертних оцінок допоможе компенсувати цей недолік, надасть можливість оцінити фактори й критерії зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей, визначити їх стан.

Рис. 1. Алгоритм формування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємств

Процес формування інноваційно-інвестиційної стратегії являє комплекс процедур від визначення цілі та завдань інноваційно-інвестиційної діяльності, до розробки основної концепції стратегії інноваційного розвитку (рис. 1).

Процес формування інноваційно-інвестиційної стратегії починається з обґрунтування економічної доцільності інноваційних ідей. Відомо, що інновації можуть відноситися як до товарів, техніки, технології, так і до форм організації виробництва й управління, тобто є якісними змінами у виробництві. Пошук інноваційних ідей є значною і відповідальною ланкою планування інноваційно-інвестиційних процесів у агропромисловому виробництві. Потенційними передумовами виникнення ідей, планування стратегії розвитку, а також здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємствами є аналіз і оцінка наявної сукупності всіх необхідних ресурсів, або іншими словами необхідно знати рівень спроможності підприємств розробити та впровадити інновації, що дасть можливість виявити "проблемні ланки", удосконалення яких буде сприяти розвитку виробництва на основі інноваційної діяльності.

Необхідність аналізу параметрів зовнішнього середовища обумовлюється тим, що діяльність підприємства в значній мірі визначається зовнішніми умовами, насамперед, потребами і попитом споживачів, поведінкою конкурентів і ділових партнерів, політикою держави тощо. В економічній літературі виокремлюють чотири групи факторів зовнішнього середовища підприємства: політичні, економічні, технологічні та соціальні фактори [1; 5; 6]. Аналіз політичної складової передбачає вивчення нормативно-законодавчих актів, які встановлюють правові норми і відносини в сфері інноваційної діяльності, інноваційної політики держави, її можливостей ефективно впроваджувати інноваційну модель розвитку національної економіки. При вивченні економічної складової зовнішнього середовища визначаються рівень економічного розвитку й доступність ресурсів, рівень оподаткування тощо. Отримані дані й характе-

ристика циклу розвитку підприємства обумовлюють вибір найбільш ефективної стратегії його розвитку. Аналіз технологічної складової, яка представлена факторами науково-технічного прогресу, дозволить своєчасно визначити інноваційну спроможність оновлювати та виготовляти нову продукцію, модернізувати технології виробництва й збути продукції.

Слід зазначити, що в процесі проведення аналізу зовнішніх факторів необхідно також здійснити діагностику конкурентного середовища, визначити основних конкурентів, встановити ключові фактори успіху. На основі проведеного конкурентного і галузевого аналізу робиться висновок про загальну привабливість галузі.

Другою складовою частиною стратегічного аналізу є внутрішній аналіз, під час якого оцінюються сильні й слабкі сторони підприємств, аналізується їх ресурсний потенціал, внутрішні можливості. Під час оцінки можливостей виробництва для досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку необхідно підібрати таку структуру ресурсів, яка б сприяла найбільш повному розкриттю його інноваційного потенціалу.

Слід відмітити, що структура ресурсного потенціалу у кожного підприємства має свої особливості як у складових, так і їх вагомості. Варіантність компонентів ресурсного потенціалу визначається, насамперед, розмірами підприємства, його місцем на ринку, напрямками діяльності. Для проведення оцінки інноваційних ресурсів вважаємо доцільним використовувати експертний метод і метод кореляційно-регресійного аналізу. Застосування цих методів дозволить отримати інформацію про ситуацію, в якій знаходиться підприємство з позиції рівня використання потенціалу та допоможе спрогнозувати тенденції зміни окремих його складових у забезпеченні вибору найкращого варіанту інноваційної стратегії розвитку.

Отже, інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку агропромислового виробництва має свої особливості, серед яких нами відмічаються такі: використання специфічних методів та засобів ринкових досліджень; підвищення рівня інформаційного забезпечення формування інноваційно-інвестиційної стратегії; підвищення рівня прогнозування майбутнього розвитку в результаті реалізації інноваційної стратегії; оцінка інноваційної спроможності підприємства.

Слід зазначити, що важливою особливістю розробки інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку виробництва є значне збільшення обсягів інформації, безперервне її накопичення і аналіз з метою обґрунтованого вибору інноваційного шляху розвитку, своєчасного реагування на виникаючі ринкові ситуації. В значній мірі це стосується інноваційних проектів розробки нових видів продукції, оскільки вони потребують особливо детального обґрунтування внаслідок високого рівня

невизначеності їх результатів [2; 7]. Це обумовлює необхідність визначення достатнього обсягу інформаційної бази при виборі варіанту інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Як відомо, на інноваційну діяльність найбільш негативно впливає нестача фінансових ресурсів, необхідних для впровадження нововведень у виробництво. Тому ретельний добір методів, джерел фінансування інновацій є важливою особливістю формування й реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку виробництва. Оскільки під час реалізації інноваційного проекту через вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, фактична ситуація на підприємствах може змінюватись за різними напрямками, інноваційно-інвестиційна стратегія повинна передбачити поетапне фінансування й можливість модифікації структури джерел інвестування, що відповідатиме новій ситуації, новому сценарію розвитку подій в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємств. Поетапне фінансування буде сприяти мінімізації ризику, гнучкості процесу формування оптимальної структури джерел фінансування інновацій.

Розробка і виведення на ринок інновацій завжди пов'язана з ризиком, що обумовлює необхідність аналізу факторів ризику та оцінки ступеня їх впливу при виборі інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку виробництва. Основними причинами ризику можна вважати такі: можливі зміни економічного, політичного, соціального, середовища господарювання в процесі розробки інновацій і просування їх на ринку; низький рівень сприйняття інновацій споживачами; непередбачуваність дій конкурентів; прискорення темпів науково-технічного прогресу; неадекватна оцінка власних можливостей виробництва й збуту продукції тощо.

У зв'язку з цим, під час формування інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку необхідно реально прогнозувати й кількісно оцінити ризик інноваційно-інвестиційної діяльності з урахуванням всього комплексу факторів ризику. Це обумовлює необхідність розробки комплексу заходів, спрямованих на уникнення, компенсацію або запобігання можливих негативних наслідків. Причому таку роботу неминуче доводиться вести в умовах обмеженості інформації, що вимагає специфічних методів оцінки ризику.

ВИСНОВОК

Таким чином, науково обгрунтований процес вибору й формування конкретного варіанту інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку підприємства повинен відповідати таким критеріям: відповідність загальній економічній стратегії та цілям інноваційного розвитку агропромислового виробництва; відповідність зовнішнім умовам і ресурсному потенціалу галузі; здатність гнучко змінюватись відповідно новим умовам функціонування; функціональна ефективність та інформаційна прозорість; врахування ступеня впливу ризиків та розробка програми заходів щодо їх зниження. Використання таких оціночних критеріїв виступає обов'язковою умовою формування інноваційно-інвестиційної стратегії, ефективної системи управління процесами інноваційного розвитку підприємства, що в цілому сприятливо впливатиме на функціонування всієї економіки країни.

Література:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. — СПб.: Издательство "ПИТЕР", 1999. — 416 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. — К.: Эльга-Н, Ника-центр, 2001. — 448 с.
3. Вініченко І.І. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств: монографія [Текст] / І.І. Вініченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 444 с.
4. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк; пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 1008 с.
5. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; [пер. с англ. І. Дзюб]. — К.: Основи, 2000. — 200 с.
6. Розенберг Дж.М. Инвестиции: Терминологический словарь / Дж.М. Розенберг. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 400 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М.: "Прогрес", 1982. — 754 с.
8. Ястремська О.М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади / О.М. Ястремська. — Х.: ХДЕУ, 2004. — 472 с.
9. Ball D. The future of Investing in Europe's Markets after MiFID / D. Ball. — John Wiles & Sons, Ltd, 2007.
10. Coenenberg A. Wertorientierte Unternehmensführung: vom Strategieentwurf zur Implementierung / A. Coenenberg, R. Salfeld. — Stuttgart: Schaffer-Poeschel Verlag, 2003. — 168 p.

References:

1. Ansoff, I. (1999), Novaja korporativnaja strategija [New corporate strategy], PITER, Saint-Petersburg, Russia.
2. Blank, I. A. (2001), Investicionnyj menedzhment [Investment management], Jel'ga-N, Nika-centr, Kiev, Ukraine.
3. Vinichenko, I.I. (2010), Investytsijna diial'nist' sil's'kohospodars'kykh pidprijemstv [Investment activity of agricultural enterprises], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.
4. Gitman, L. Dzh. (1997), Osnovy investirovanija [Fundamentals of Investment], Delo, Moscow, Russia.
5. Nort, D. (2000), Instytutsii, instytutsijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
6. Rozenberg, Dzh. M. (1997), Investicii: Terminologicheskij slovar' [Investments: Terminological dictionary], INFRA-M, Moscow, Russia.
7. Shumpeter, J. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija [Theory of economic development], Progress, Moscow, Russia.
8. Yastrems'ka, O.M. (2004), Investments industry: methodological and methodical principles [Investytsijna diial'nist' promyslovykh pidprijemstv: metodolohichni ta metodychni zasady], KhDEU, Kharkov, Ukraine.
9. Ball, D. (2007), The future of Investing in Europe's Markets after MiFID, John Wiley & Sons Ltd, Hoboken, USA.
10. Coenenberg, A. and Salfeld, R. (2003), Wertorientierte Unternehmensführung: vom Strategieentwurf zur Implementierung, Schaffer-Poeschel Verlag, Stuttgart, FRG. *Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.*

С. Г. Бугайцов¹,

д. н. з держ. упр., професор, головний науковий співробітник, Державна установа

"Національний науковий центр радіаційної медицини Національної академії медичних наук України"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.77

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

S. Bugaytsov,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Chief Researcher, State Institution "National Scientific Center for Radiation Medicine of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine"

THEORETICAL FORMS OF PUBLIC GOVERNMENT FOR ECONOMIC SECURITY GUARANTEE IN UKRAINE

У статті досліджено сутність дефініцій "державне управління", "безпека", "національна безпека", "економічна безпека", "економічна безпека держави" та розглянуто структуру національної безпеки України. У проведенні досліджень у сфері теоретичних засад економічної безпеки встановлено, що найчастіше економічну безпеку визначають комплексно на основі комбінацій теорій: камераліфтична концепція захисту зовнішньоекономічної безпеки; кейнсіанська концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз та інституційна концепція економічної безпеки.

Охарактеризовано об'єкт і суб'єкт економічної безпеки. Виділено три рівні функціонування суб'єктів у системі державного управління забезпеченням економічної безпеки: стратегічний рівень; оперативно-стратегічний рівень; оперативно-тактичний рівень.

Встановлено, що характерною ознакою функціонування системи державного управління забезпеченням економічної безпеки є наявність прямих і зворотних зв'язків між суб'єктами та об'єктом управління, які дозволяють досягати управлінських цілей та отримувати інформацію про результати державно-управлінських впливів на об'єкт управління.

Запропоновано для підвищення ефективності державного управління забезпеченням економічної безпеки України використовувати досвід Польщі щодо підготовки керівних документів стратегічного рівня у сфері економічної безпеки на довгостроковий період.

The article explores the essence of the definitions of "public administration", "security", "national security", "economic security", "economic security of the state" and the structure of national security of Ukraine. In carrying out research in the field of theoretical foundations of economic security, it has been established that economic security is often determined in a complex way on the basis of combinations of theories: the camera lens concept of the protection of foreign economic security; the Keynesian concept of protection against internal macroeconomic threats and the institutional concept of economic security.

The object and subject of economic security are described. Three levels of functioning of subjects in the system of state administration are provided for the provision of economic security: the strategic level; operational-strategic level; operational-tactical level.

It is established that the characteristic feature of the functioning of the state management system for the provision of economic security is the existence of direct and reciprocal links between the subjects and the object of management that allow achieving administrative objectives and obtaining information about the results of state-management influences on the object of management.

It should be noted that in Ukraine, the current legislation provides for a number of strategic level policy guidance documents on ensuring national security, however, a hierarchy of economic security guidance documents is not defined. Therefore, despite the fact that, under the current legislation, the National Security Strategy should be the basis for the development of guidance documents in the field of national security, this provision is implemented only in the context of defense.

Thus, the introduction of the Polish experience in forming a hierarchy of guiding documents in the field of economic security primarily involves improving the regulatory framework for the purpose, content, subjects of development, coordination and approval of guiding documents in the field of economic

¹ ORCID: 0000-0002-9513-2510

security, including government targeted programs in sphere of economic security, which would take into account global trends in the transition of highly developed countries to a new technological composition.

It is proposed to use the experience of Poland in preparation of strategic documents in the field of economic security for the long-term period in order to increase the efficiency of public administration in ensuring economic security of Ukraine.

Ключові слова: державне управління, безпека, національна безпека, економічна безпека, економічна безпека держави, державне управління у сфері економічної безпеки.

Key words: public administration, security, national security, economic security, economic security of the state, state administration in the field of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Передумовою подальшого розвитку України та зайняття нею гідного місця у світовому просторі є забезпечення належного захисту її національних інтересів у економічній сфері. Оскільки саме економічна безпека є важливою складовою національної безпеки країни, без якої не може ефективно розвиватись економіка. Тому розв'язання цієї проблеми зумовлює необхідність дослідження державного управління в системі забезпечення економічної безпеки держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні засади теорії державного управління присвячені праці таких науковців: В. Авер'янов, Г. Атамчук, Ю. Ковбасюк, Н. Нижник, О. Машков, Г. Ситник, В. Удовиченко та ін.. Аспекти державного управління забезпеченням економічної безпеки розглядалися в працях Л. Акімової, В. Бурцева, С. Дзюбик, З. Варналія, О. Власюка, В. Горбуліна, З. Гбур, І. Мігус, О. Поважного, Г. Ситник, М. Хвесика та ін. Однак залишається низка проблем у теорії державного управління забезпеченням економічною безпекою, які необхідно вирішити.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних основ формування та функціонування системи державного управління забезпеченням економічної безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проведений нами аналіз свідчить, що дефініція "економічна безпека" є одночасно об'єктом дослідження таких наукових галузей: "економічні науки", "національна безпека" та "державне управління". Це пояснюється комплексністю та багатогранністю природи феномену, який ідентифікують цим поняття, що необхідно враховувати при дослідженні сутності "державного управління у сфері економічної безпеки". Оскільки кожен з аспектів дослідження економічної безпеки виконує пізнавальну функцію, що дає змогу співвідносити економічну безпеку з сутністю управління та досліджувати про-

цес державного управління у сфері економічної безпеки. Тобто виникає необхідність дослідження сутності "державне управління" та "економічна безпека".

Науковці В. Авер'янова, Н. Нижник, та О. Машкова державне управління розглядають як підзаконна виконавчо-розпорядча діяльність органів держави [1; 2]. Г. Атамчук під державним управлінням розуміє практичний, організуючий та регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на силу влади [3, с. 40]. Однак більшість науковців, стверджує, що особливістю державного управління є його цілеспрямованість, тобто, що суттю управлінської діяльності є досягнення визначених цілей, а змістом — дії щодо їх досягнення.

Зазначимо, що поняття "економічна безпека" походить від більш загальних понять "безпека" та "національна безпека". Тому необхідно дати характеристику сутності "безпека". В. Абрамова стверджує безпека — це стан системи, за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість (стабільність), здатність до ефективного функціонування і стійкого розвитку, а на їх основі — можливість надійного захисту усіх її елементів від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій [4, с. 12—17]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття "безпека" визначено як стан, коли кому, чого-небудь ніщо не загрожує [5, с. 78]. Враховуючи неоднозначність підходів до визначення сутності безпека науковець Г. Ситник пропонує їх звести до таких груп, де безпека:

- розуміється як відсутність небезпеки;
- розглядається як невід'ємна властивість системи;
- розглядається як результат специфічної діяльності, передусім державних інститутів;
- розглядається як певний стан [6, с. 34—36].

Отже, безпеку слід розглядати як змінну величину, суть якої полягає в комплексній характеристиці якісно-кількісного стану розвитку соціальної системи, і яка може бути забезпечена лише в динаміці.

Сучасний стан суспільного розвитку набуває досить суперечливого характеру. Поруч із масштабними досягненнями в усіх сферах суспільства виникають різноманітні конфлікти, результати людської діяльності не тільки вступають у суперечність з оточуючим середовищем, а й часто ставлять під загрозу добробут і навіть життя людини. За цих умов кожна держава в ім'я свого існування, самозбереження та прогресу вирішує питання національної безпеки. В національній безпеці виділяють три рівні: безпека особи, суспільства і держави.

Їх місце і роль досить динамічні і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, рівнем небезпеки.

Науковці В. Горбулін та Г. Ситник під терміном "національна безпека" розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах життєдіяльності [7].

Зазначимо, що економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи, то поняття "національна безпека" без оцінки економічної складової, її життєдіяльності не зможе в повному обсязі розкрити "стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам" [7]. Тому економічна безпека визначається як головна складова національної безпеки, виходячи з її функціональних ознак.

Для того, щоб краще зрозуміти важливість такої складової як економічна безпека пропонуємо розглянути структурну схему національної безпеки (рис. 1).

Отже, вважаємо, що найважливішою в загальній системі національної безпеки є економічна безпека, оскільки вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки.

У країнах Західної Європи термін "економічна безпека" з'явився у 70-их роках і спрощено трактувався як економічний метод забезпечення національної безпеки. Сьогодні поняття економічної безпеки держави визначають як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та вдосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Відповідно пріоритетами в зміцненні безпеки країн Західної Європи виступають добробут, захищеність громадянина тощо [9, с. 12].

Багатогранність досліджень у сфері теоретичних засад економічної безпеки засвідчують, що в сучасних наукових публікаціях найчастіше економічну безпеку визначають комплексно на основі комбінацій нижченаведених теорій [10, с. 8]:

- камераліфстична концепція захисту зовнішньо-економічної безпеки (40-ві роки XIX ст.). В її основі покладено праці Ф. Листа, що базуються на проблемах державного управління та погляд на економічну безпеку з позиції захисту економіки урядом, який має ініціювати ухвалення законів про обмеження імпорту, встановлення митних зборів задля боротьби з контрабандою;

- кейнсіанська концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз (30-ті роки XX ст., Д. Кейнс). Згідно з концепцією, основними загрозами економіч-

Рис. 1. Схема національної безпеки України

Джерело: [8, с. 21].

ної безпеки є не зовнішні конкуренти, а внутрішні фактори (безробіття, економічна депресія), а політика уряду має бути спрямована на запровадження захисних заходів для уникнення негативних факторів;

- інституційна концепція економічної безпеки (кін. XX ст., Е. до Сото) ґрунтується на боротьбі із зростанням тіньової економіки шляхом зниження рівня бюрократизації, недосконалої підприємницької законодавства, високому податковому навантаженню та ін.

Здійснивши дослідження категорії "економічна безпека", можемо стверджувати, що нині в сучасній науковій літературі відсутнє єдине трактування, а існуючі конфігурації досліджуваного поняття спричинені різними умовами організації та функціонування економічної безпеки (табл. 1).

Отже, економічна безпека держави означає захищеність усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, що можуть бути як наслідком свідомого впливу будь-якого чинника, так і стихійним напливом ринкових сил. Небезпечними можуть вважатися такі дії, які призводять до погіршення економічного стану країни у критичний рівень.

Оскільки економічна безпека є змінною величиною, яка, очевидно, залежить від значної кількості зовнішніх та внутрішніх чинників, то здійснюючи той чи інший управлінський вплив на вказані чинники, можна не тільки змінювати її рівень, а й взагалі є сенс говорити про державне управління у сфері економічної безпеки. Вказане поняття є відносно новим терміном у вітчизняній літературі, яке походить від дефініцій "державне управління" та "економічна безпека". Дослідник А. Сухорукова зазначає, що державне управління у сфері економічної безпеки полягає в діяльності органів, які спрямовані на реалізацію цілей і завдань захисту національних інтересів у економічній сфері [16].

Зазначимо, що суть державно-управлінської діяльності у сфері економічної безпеки полягає у

Таблиця 1. Існуючі підходи до визначення терміну "економічна безпека"

Автор і джерело	Зміст визначення
Економічна безпека держави	
Л. Акімова [11; 20; 21]	Сукупність умов, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість та здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення ендогенних та екзогенних суспільних потреб
С. Дзюбик О. Ривак [12]	Такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів
В. Єдинак [13]	Відображає можливість ефективної реалізації суспільних економічних відносин, що обумовлюють економічні інтереси та потреби всіх суб'єктів формування економічних відносин
Я. Жаліло [14]	Складна багатогранна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу сталому збалансованому розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання
А. Мазаракі, О. Корольчук, Т. Мельник [10]	Здатність держави підтримувати суверенітет та геополітичне становище у світі, самостійно визначати економічну політику та адаптувати її до існуючих умов розвитку; системне оцінювання стану економіки з позиції захисту національних інтересів держави та здатність державних інститутів протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам шляхом підвищення конкурентоспроможності національної економіки
І. Шульга, В. Васенко [15]	Стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований та стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам

визначені та реалізації національних інтересів в економічній сфері, що у кінцевому підсумку, є визначальною передумовою забезпечення прогресивного економічного розвитку суспільства та держави. Осільки, економічні інтереси можуть бути реалізовані за рахунок здійснення матеріального виробництва та отримання послуг, об'єктами за допомогою яких можуть бути реалізовані національні інтереси в економічній сфері є: національне багатство країни, котрим держава керує на правах власника чи регулює його використання; процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання товарів і послуг; економічні відносини, що виникають між суб'єктами економічної діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання товарів і послуг тощо. Суб'єктами державного управління є органи державної влади, які наділені певними функціями та повноваженнями. Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України" до основних суб'єктів, які забезпечують національну безпеку належать: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України; Служба безпеки України; Служба зовнішньої розвідки України; Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів Украї-

ни; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян [17].

З огляду на ієрархічну структуру системи державного управління, варто виділити такі рівні функціонування суб'єктів в системі державного управління у сфері економічної безпеки:

— стратегічний рівень, який передбачає прийняття державно-управлінських рішень, котрі мають доленосне значення щодо забезпечення економічної безпеки (Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України);

— оперативно-стратегічний рівень (міністерства та центральні органи виконавчої влади);

— оперативно-тактичний рівень (обласні, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування).

Характерною ознакою функціонування системи державного управління є наявність прямих і зворотних зв'язків між суб'єктами та об'єктом управління, які дозволяють досягати управлінських цілей та отримувати інформацію про результати державно-управлінських впливів на об'єкт управління. Прямими зв'язками є державно-управлінські впливи суб'єктів забезпечення економічної безпеки на об'єкти управління,

котрі реалізуються за допомогою інструментів, засобів влади та знаходять своє відображення у відповідних документах, зокрема у законах, державних програмах, концепціях, стратегіях, указах Президента України, постановках Уряду тощо. Зворотнім зв'язком є масив інформації про результати вказаного впливу, зокрема, про стан реалізації економічних інтересів особи, соціальної групи, суспільства, держави про виклики та загрози вказаним інтересам тощо.

Отже, для досягнення цілей державного управління у сфері економічної безпеки передбачає використання інструментів та засобів влади, умови, обсяги, сфери та порядок застосування визначаються Господарським кодексом України, Податковим кодексом України, іншими законодавчими актами, а також програмами економічного і соціального розвитку.

Зокрема до інструментів та засобів за допомогою якого здійснюється прямиий державний вплив на діяльність суб'єктів господарювання відносяться: державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів, регулювання цін і тарифів, надання цільових дотацій, компенсацій, субсидій тощо. До інструментів непрямого впливу відносяться: ставки податків, облікові ставки та ставки обов'язкового резервування, надання інвестиційних, податкових та інших пільг тощо [18].

Таким чином, межі державного регулювання економічної системи можуть бути різними. Однак, з огляду на те, що основною метою державного управління забезпеченням економічної безпеки є оперативне та

адекватне регулювання на загрози національним інтересам в економічній сфері, то її досягнення передбачає виконання низки специфічних функцій, незалежно від концептуального підходу, в межах якого визначається місце та роль держави у становленні та розвитку економічних відносин. Обумовлено це тим, що досягнення головної мети державного управління забезпеченням економічної безпеки передбачає здійснення суб'єктами забезпечення економічної безпеки своєчасної ідентифікації, моніторингу, запобігання й нейтралізації викликів та загроз національним інтересам в економічній сфері, а також передбачає забезпечення умов, за яких може відбуватися соціально-економічний розвиток суспільства.

Зокрема, для підвищення ефективності державного управління забезпеченням економічної безпеки України варто використати досвід Польщі щодо підготовки керівних документів стратегічного рівня у сфері економічної безпеки на довгостроковий період, які сьогодні розроблені у цій країні для практичної реалізації пріоритетних завдань, які знайшли своє відображення у стратегії розвитку ЄС "Європа 2020". Так, Національна стратегія розвитку, визначає стратегічні цілі для Польщі та є основою для 9 комплексних стратегій, що спрямовані на виконання вказаних пріоритетних завдань. Крім того, Національну стратегічну програму єдиної політики Польщі та Операційну програму інноваційного розвитку економіки розроблено на підтримку програм реформування з метою досягнення пріоритетів стратегії розвитку ЄС "Європа 2020". Це свідчить, що у Польщі існує ієрархія керівних документів щодо реалізації національних інтересів в економічній сфері, в якій документи всіх рівнів координуються та узгоджуються із стратегічними цілями на національному рівні та рівні Євросоюзу [19].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

В Україні чинне законодавство передбачає низку керівних документів стратегічного рівня щодо забезпечення національної безпеки. Разом з тим не визначена ієрархія керівних документів щодо забезпечення економічної безпеки. Тому, незважаючи на те, що згідно з чинним законодавством Стратегія національної безпеки має бути основою при розробці керівних документів у сфері забезпечення національної безпеки, вказане положення чомусь реалізується лише у контексті оборони.

Отже, впровадження досвіду Польщі щодо формування ієрархії керівних документів у сфері економічної безпеки передусім передбачає удосконалення нормативно-правових засад щодо цільового призначення, змісту, суб'єктів розробки, узгодження та затвердження керівних документів у сфері економічної безпеки, у тому числі й державних цільових програм у сфері економічної безпеки, які б враховували світові тенденції переходу високо-розвинених країн до нового технологічного складу.

Література:

1. Державне управління: теорія і практика: монографія / за ред. В.Б. Авер'янова, В.Б. Авер'янов, В.В. Цветков, В.М. Шаповал [та ін.]. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 431 с.
2. Нижник Н.Р. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. / Н.Р. Нижник, О.А. Машков. — К.: УАДУ, 1998. — 159 с.
3. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: учебник / Г.В. Атаманчук // 4-е изд., стер. — М.: Омега-Л, 2014. — 526 с.
4. Абрамов В.И. Безопасность / В.И. Абрамов // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / Состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под. общ. редакцией Г.П. Сытника. — К.: НАДУ, 2012. — С. 13—17.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і гол. ред.: В. Т. Бусел. — К.; Ірпін'я ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.
6. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник / Г.П. Ситник. — К.: НАДУ, 2012. — 544 с.
7. Сытник Г.П. Безопасность национальная / Г.П. Сытник // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смоляк и др. — К.: НАДУ, 2012. — С. 41—45.
8. Akimova L.N. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L.N. Akimova // Public management: collection. — № 2 (12). — February 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — Р. 15—27.
9. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: моногр. / Т.Г. Васильців. — Львів: "Арал", 2008. — 384 с.
10. Мазаракі А.А. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т. М. Мельник та ін. / за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Вид-во КНТЕУ, 2010. — 718 с.
11. Акімова Л.М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку / Л.М. Акімова // Аспекти публічного управління. — Дніпро. — 2018. — Т. 6. — № 6—7. — С. 5—11.
12. Дзюбик С. Основи економічної теорії: навч. посіб. / С. Дзюбик, О. Ривак. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К.: 2014. — 423 с.
13. Єдинак В.Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / В.Ю. Єдинак. — Запоріжжя, 2010. — 21 с.
14. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. — К.: Вид-во "Сатсанга", 2001. — С. 23—28.
15. Шульга І.П. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка / І.П. Шульга, В.К. Васенко. — Черкаси, 2010. — 367 с.

16. Система економічної безпеки держави: монографія / О.С. Власюк [та ін.] / За ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Сухорукова. — К.: Стилос, 2010. — 685 с.
17. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003р. № 39 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
18. Бодров В.Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / В.Г. Бодров, О.М. Сафронова, Н.І. Балдич / За ред. В.Г. Бодрова. — К.: Академвидав, 2010. — 51 с.
19. Шинкарук Л.В. Можливості імплементації досвіду стратегічного планування ЄС для України / Л.В. Шинкарук // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. — 2015. — № 4. — С. 82—89.
20. Акімова Л.М. Оцінювання впливу основних інструментів державного регулювання на економічну безпеку України / Л.М. Акімова // *Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління*. — 2018. — № 23. — С. 113—117.
21. Акімова Л.М. Напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави / Л.М. Акімова // *Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління*. — 2018. — № 24. — С. 57—62.
- References:
1. Averyanova, V. B. Averyanov, V. B. Tsvetkov, V. V. and Shapoval, V. M., et al. (1998), *Derzhavne upravlinnya: teoriya i praktyka: monografiya* [Public administration: theory and practice: monograph], Odyssey, Moscow, Russia.
2. Nizhnik, N. G. and Mashkov, O. A. (1998), *Systemnyj pidkhid v organizatsiyi derzhavnogo upravlinnya: navch. posibnyk* [System approach in the organization of public administration]: textbook], UADU, Moscow, Russia.
3. Atamanchuk, G.V. (2014), *Teoriya gosudarstvennogo upravleniya: uchebnik* [Theory of public administration: textbook], 4th ed., Omega-L, Moscow, Russia.
4. Abramov, V.I. (2012), "Security", *Gosudarstvennoye upravleniye v sfierje natsionalnoj bezopasosti: slovarj-spravochnik* [Public administration in the field of national security: a dictionary-directory], NAGU, Moscow, Russia, pp. 13—17.
5. Busel, V. T. (2005), *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinskoji movy* [The Big Dictionary of Modern Ukrainian], Perun, Irpen, Ukraine.
6. Sytnik, G. P. (2012), *Derzhavne upravlinnja u sferi natsionalnoj bezpeky (kontseptualni ta organizatsijno-pravovi zasady): pidruchnyk* [State administration in the sphere of national security (conceptual and organizational and legal bases): textbook], NAGU, Moscow, Russia.
7. Sytnik, G. P. (2012), "National Security", *Gosudarstvennoye upravleniye v sfierje natsionalnoj bezopasosti: slovarj-spravochnik* [Public administration in the field of national security: a dictionary-directory], NAGU, Moscow, Russia, pp. 41—45.
8. Akimova, L. N. (2018), "Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine", *Public management: collection*, vol. 2 (12), DP "Vydavnychyj dim "Personal", pp. 15—27.
9. Vasylytsiv, T. G. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpryjemnytstva Ukrainy: strategiya ta mekhanizmy zmitsnennya* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms], Aral, Lviv, Ukraine.
10. Mazaraki, A. A. Korolchuk, O. P. and Melnik, T. N. (2010), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh globalizatsijnykh vyklykiv* [Economic security of Ukraine in the context of globalization challenges], Publishing house KNTEU, Kyiv, Ukraine.
11. Akimova, L.M. (2018), "Mechanisms of public administration of economic security of Ukraine: analysis of the factors of influence of systematized by individual spheres of its development", *Public administration aspects*, vol. 6 (6—7), pp. 5—13.
12. Dziubik, S., Rivak, A. (2014), *Osnovy ekonomichnoyi teorii: navch. posibnyk* [Fundamentals of economic theory: textbook], Znannya, Kyiv, Ukraine.
13. Yedinak, V. Yu. (2010), "Ensuring the economic security of the country in the context of globalization", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Zaporizhzhia, Ukraine.
14. Zhalilo, I. (2001), "Strategy of ensuring the economic security of Ukraine. Priorities and problems of implementation", *Stratehiia natsional'noi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spil'noty* [Strategy of national security of Ukraine in the context of the experience of the world community], Publishing house "Satsanga", Kyiv, Ukraine, pp. 23—28.
15. Shulga, I. P. and Vasenko, V. K. (2010), *Ekonomichna bezpeka derzhavy, subyektiv gospodaryuvannya ta tinyova ekonomika* [Economic security of the state, business entities and the shadow economy], Maklout, Cherkasy, Ukraine.
16. Vlasyuk, A. S. (2010), *Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [The system of economic security of the state], Stilos, Kyiv, Ukraine.
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On the foundations of the national security of Ukraine"*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Accessed 19 Jan 2019).
18. Bodrov, V. G. Safronov, A. N. and Baldych, N. I. (2010), *Derzhavne reguluvannya ekonomiky ta ekonomichna polityka: navch. posibnyk* [State regulation of the economy and economic policy: textbook], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
19. Shinkaruk, L.V. (2015), "Opportunities for implementing the EU strategic planning experience for Ukraine", *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*, vol. 4, pp. 82—89.
20. Akimova, L. (2018), "Evaluation of the influence of the key instruments of the state regulation on the economic security of Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 113—117.
21. Akimova, L. (2018), "Directions of improving the regulatory and legal support of economic safety of the state", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 57—62.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

УДК 35.072

А. П. Миколаєць,
к. держ. упр., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.83

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖ ЧИНОВНИКАМИ І НЕПРИБУТКОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

А. Mykolalets,
Candidate of science in Public Administration, Associate Professor
of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

COMMUNICATIVE ASPECTS OF JOINT ACTIVITY BETWEEN PERSONNEL AND INDEPENDENT ORGANIZATIONS

Зазначено, що посилення комунікативного аспекту при реалізації проектів. Воно повинно, на наш погляд, здійснюватися поетапно: дослідження загальних інтересів і визначення ніш для партнерства. Навіть у тому випадку, якщо цей процес обмежений і носить формальний характер, необхідно підходити до його організації з позиції виявлення позитивних сторін існуючого або можливого партнерства між урядом і громадськими інститутами та формування конструктивних ініціатив; встановлення діалогу між чиновниками і представниками неприбуткових організацій. Важливо, щоб тематичні зустрічі носили регулярний, робочий характер, що дозволяє потенційним партнерам звикнути один до одного і побачити можливості для розвитку співпраці у вирішенні конкретних проблем; планування спільної діяльності між урядовими чиновниками і неприбуткових організацій, здатними запропонувати свої послуги уряду. Для здійснення цього кроку потрібні щира зацікавленість уряду і професійна відповідальність неприбуткових організацій.

Аргументовано концепцію міжсекторного соціального партнерства як стратегію оптимізації взаємодії державного, комерційного та некомерційного секторів з метою ефективного вирішення загальнозначущих проблем суспільства. Зароджуються механізми міжсекторного соціального партнерства хоча і піддаються класифікації за характером взаємин неприбуткових організацій і держави, відображають лише початковий процес МСП, специфіку генезису українських неприбуткових організацій в умовах посттоталітарної України.

It is noted that the strengthening of the communicative aspect in the implementation of projects. It should, in our opinion, be carried out in stages: the study of common interests and the definition of niches for partnership. Even if this process is limited and of a formal nature, it is necessary to approach its organization from the point of view of identifying the positive sides of the existing or possible partnership between the government and public institutions and the formation of constructive initiatives; establishment of a dialogue between officials and representatives of non-profit organizations. It is important for thematic meetings to be regular, working, allowing potential partners to get used to each other and see opportunities for developing cooperation in solving specific problems; planning of joint activities between government officials and non-profit organizations able to offer their services to the government. To implement this step, the Government's sincere interest and the professional responsibility of non-profit organizations are required.

The concept of cross-sectoral social partnership as a strategy for optimizing the interaction of state, commercial and non-commercial sectors is grounded in order to effectively solve the problems of society in general. Emerging mechanisms of cross-sectoral social partnership, although

classifiable according to the nature of the relationship between non-profit organizations and the state, reflect only the initial process of SMEs, the specifics of the genesis of Ukrainian nonprofit organizations in the post-totalitarian Ukraine.

For scientific and practical understanding of this new, but necessary in the context of democratization of public-public relations, the phenomenon should: formulate a coherent strategy of cross-sectoral interaction, implementing it in public policy; implement a unified systemic state policy towards the third sector; to make changes in the legislation on the activities of non-profit organizations in the legislative articles; to develop a model of cross-sectoral social partnership on the basis of systematization, study and creative reflection of the domestic practice of cooperation of non-profit organizations with state and local structures, taking into account the world's positive experience of partnership.

Ключові слова: неприбуткові організації, публічне управління, громадські об'єднання, комунікативний аспект, концепція міжсекторного соціального партнерства, громадянське суспільство, третій сектор.

Key words: non-profit organizations, public administration, public associations, communicative aspect, concept of cross-sectoral social partnership, civil society, third sector.

ВСТУП

Спільне формування правового простору. Безумовно, в процесі формування національної нормативно-правової бази влада повинна керуватися думкою та інтересами громадян, взаємодія повинна носити характер відкритості і ґрунтуватися на широкій участі громадськості. Така зразкова постановка справи, хоча домогтися її зовсім не просто, має місце в ряді країн з давніми що склалися демократичними традиціями. Законодавство повинно бути сформовано таким чином, щоб сприяти встановленню балансу інтересів і толерантності різних груп, навіть у тому випадку, якщо вони знаходяться в опозиції до офіційних властей, бо останні в таких випадках рідко розглядають неприбуткові організації як партнерів, здатних надати допомогу у вирішенні поточних критичних проблем за допомогою мобілізації підтримки з боку громадян і залучення добровільних пожертвувань. Саме в цих обставинах тимчасове втручання міжнародних організацій і донорів необхідно для надання допомоги молодим демократіям у формуванні та "виращуванні" свого громадянського суспільства до рівня повноцінного третього сектора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На різних аспектах міжсекторного соціального партнерства зосередили свої наукові розвідки О. Базилюк, В. Бех, В. Бідак, В. Гошовська, В. Грушко, Т. Єфременко, М. Лукашевич, В. Мандибура, О. Мачульська, Н. Мельник, В. Скуратівський, Ю. Сурмін, М. Туленков, В. Черняк, О. Яременко та ін. Досить плідно працюють у зазначеному науковому напрямі Н. Балабанова, І. Дубровський, В. Жуков, Б. Льченко, О. Крутій, Б. Кухта, О. Куценко, О. Мірошніченко, Д. Неліпа, Н. Нижник, Л. Пашко, Н. Піроженко, Ю. Приймак, А. Сіленко та ін. Однак у спеціальній літературі недостатньо уваги приділено дослідженню проблем комунікативного аспекту спільної діяльності між чиновниками і неприбутковими організаціями, особливо на регіональному рівні. У зв'язку із цим виникає об'єктивна потреба в розробці наукового обґрунтування концепції реформування сис-

теми публічного управління з метою підвищення ефективності комунікативного аспекту спільної діяльності між чиновниками і неприбутковими організаціями.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення складових елементів комунікативного аспекту спільної діяльності між чиновниками і неприбутковими організаціями.

РЕЗУЛЬТАТИ

Посилення комунікативного аспекту при реалізації проектів. Воно повинно, на наш погляд, здійснюватися поетапно [3, с. 11]:

1. Дослідження загальних інтересів і визначення ніш для партнерства. Навіть у тому випадку, якщо цей процес обмежений і носить формальний характер, необхідно підходити до його організації з позиції виявлення позитивних сторін існуючого або можливого партнерства між урядом і громадськими інститутами та формування конструктивних ініціатив.

2. Встановлення діалогу між чиновниками і представниками неприбуткових організацій. Важливо, щоб тематичні зустрічі носили регулярний, робочий характер, що дозволяє потенційним партнерам звикнути один до одного і побачити можливості для розвитку співпраці у вирішенні конкретних проблем.

3. Планування спільної діяльності між урядовими чиновниками і неприбуткових організацій, здатними запропонувати свої послуги уряду. Для здійснення цього кроку потрібно щира зацікавленість уряду і професійна відповідальність неприбуткових організацій. Нарешті, необхідно виробити єдиний для неприбуткових організацій і чиновників "соціально — економічний синтаксис" спілкування, подолати розрив "соціального" та "економічного" в свідомості як представників неприбуткових організацій, так і властей. Сьогодні, на жаль, в якості ресурсу і тими, і іншими розглядаються тільки матеріальні засоби і фінанси (швидше за просто гроші), тому держслужбовці найчастіше розглядають соціальну сферу як витратну, яка вимагає наповнення з бюджету і лише за рахунок бюджету відповідно забезпечує населення

[5, с. 102]. Такий підхід ще більше посилює у неприбуткових організаціях позицію прохачів, формує вивчену соціальну безпорадність.

У даному випадку ідея "соціальної економіки" зводиться до розмов і обговорення безоплатної волонтерської діяльності громадян. Якщо врахувати, що фінансові параметри останньої непорівнянні з результатами промислової і господарської діяльності, а робота по її організації якої на території країни (регіону) вимагає величезних зусиль, стає зрозумілою причина, по якій держсектор не включає її в пріоритети своєї управлінської діяльності, не розглядає можливості ефективного взаємодії з неприбутковими організаціями [2, с. 45].

Таким чином, досліджений матеріал дозволяє аргументувати концепцію міжсекторного соціального партнерства як стратегію оптимізації взаємодії державного, комерційного та некомерційного секторів з метою ефективного вирішення загальнозначущих проблем суспільства.

Зароджуються механізми міжсекторного соціального партнерства хоча і піддаються класифікації за характером взаємин неприбуткових організацій і держави, відображають лише початковий процес МСП, специфіку генезису українських неприбуткових організацій в умовах постоталітарної України [1]. Висновок поки не дуже втішний: стратегія взаємовідносин держави, громадськості та бізнесу обґрунтована, усвідомлена в суспільстві і реалізується не повною мірою. Між інститутами громадянської самоорганізації та органами влади складається цілий спектр відносин, в якому поряд з відносинами партнерства, діалогу, співпраці виникає і пряме протистояння.

Для того, щоб переламати ситуацію, забезпечити перехід кількісних змін у нову якість МСП необхідно продовжувати рух по знайденим напрямкам: трансформувати державно-суспільні відносини від конфронтації до діалогу; активно створювати умови для становлення зрілого третього сектора; реформувати соціальну сферу шляхом перерозподілу повноважень і відповідальності між державою, бізнесом і неприбутковими організаціями в бік посилення право можливості останніх [6, с. 11].

ВИСНОВКИ

Для забезпечення працездатності механізмів взаємодії представникам неприбуткових організацій мало мати активну громадянську позицію. Вони повинні підвищити професіоналізм, компетентність, знати технології фандрейзінгу, вміти висловлювати і лобіювати інтереси своєї групи на рівні прийняття державних рішень. У свою чергу, державний сектор необхідно також підготувати до партнерства за допомогою: впровадження в практику управління принципу субсидіарності; мотивації чиновників на співпрацю з неприбуткових організацій; включення представників неприбуткових організацій в процес формування правового простору партнерства; посилення комунікативного аспекту при реалізації спільних проєктів; розробки єдиної "соціально-економічної" мови спілкування.

У цілому, на тлі стрімкого розвитку практики неприбуткових організацій, їх взаємодії з державними структурами, наукове знання в цій області видається не зовсім адекватним. На нашу думку, така ситуація цілком з'ясовна, оскільки процес інституалізації громадського руху в

Україні почався лише близько чверті століття тому. Для наукового і практичного осмислення цього нового, але необхідного в контексті демократизації державно-суспільних відносин явища слід: сформулювати цілісну стратегію міжсекторної взаємодії, реалізуючи її в державній політиці; реалізувати єдину системну державну політику щодо третього сектора; внести у законодавчі статті зміни щодо діяльності неприбуткових організацій; виробити модель міжсекторного соціального партнерства на основі систематизації, вивчення і творчого осмислення вітчизняної практики співпраці неприбуткових організацій з державними і місцевими структурами з урахуванням світового позитивного досвіду партнерства.

Дані висновки зумовили необхідність проведення комплексного аналізу практики взаємодії неприбуткових організацій з державними структурами в Україні.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Даций Н.В. Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій: [колективна монографія] / За заг. ред. д. е. н. С.В. Захарін. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. — 330 с.
3. Котковський В.Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 — "Механізми державного управління" / В.Р. Котковський. — Запоріжжя, 2007. — 20 с.
4. Крутов В.В. Недержавна система безпеки як складова національної безпеки України: теоретико-правові аспекти / В.В. Крутов // Стратегічна панорама. — 2008. — № 2. — С. 100—103.
5. Ліпкан В.А. Національна безпека держави / В.А. Ліпкан. — К.: КНТ, 2009. — 575 с.
6. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / І.Г. Мішина; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2007. — 20 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, vol. 30, p. 141.
 2. Datsii, N.V. (2014), Novitni tekhnolohii korporativnoho menedzhmentu v umovakh suchasnykh sotsial'no-ekonomichnykh transformatsij [New technologies of corporate management in the conditions of modern socio-economic transformations], KHLU Center, Kyiv, Ukraine.
 3. Kotkovs'kyi, V.R. (2007), "State regulation of economic security in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of Public Administration, Classic Private University, Zaporizhzhya, Ukraine.
 4. Krutov, V.V. (2008), "Non-state security system as a component of Ukraine's national security: theoretical and legal aspects", Stratehichna panorama, vol. 2, pp. 100—103.
 5. Lipkan, V.A. (2009), Natsional'na bezpeka derzhavy [National Security of the State], KNT, Kyiv, Ukraine.
 6. Mishyna, I.H. (2007), "Economic security in the conditions of market transformations", Ph.D. Thesis, economic theory, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 17.12.2018 р.*

*Н. А. Сіцинський,
к. держ. упр., головний науковий співробітник Інституту підготовки кадрів,
Державна служба зайнятості України, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.86

ЕКСПЕРТНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

N. Sitsinskiy,
Candidate of sciences in public administration, Ph.D.,
Chief Scientist Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv

EXPERT ANALYSIS OF RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH ON IMPLEMENTATION
OF THE POLICY OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN FOREIGN POLITICAL SECTOR

У статті зазначено, що для виконання стратегічного завдання, яке стоїть перед органами державної влади, необхідно перш за все провести експертний аналіз результатів соціологічного дослідження, щодо питань, які є найбільш актуальними для реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері. Наголошено, що одним із основних завдань наукової роботи є визначення рівня ефективності формування та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері. Запропоновано перелік питань для складання анкети соціологічного опитування та проведення експертної оцінки з питань забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері. Проведено соціологічне опитування державних службовців за блоками питань згрупованих за стратегічними напрямками політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері, яке мало на меті визначення актуальних проблем системи державного управління забезпеченням національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері; розкриття пріоритетних завдань реалізації державної політики забезпечення національної безпеки і оборони. Запропоновано найбільш доцільні заходи протидії викликам та загрозам національній безпеці України в зовнішньополітичній сфері та перспективні шляхи і напрями формування та реалізації державної політики національної безпеки в зовнішньополітичній сфері; встановити вагомі і суттєві взаємозв'язки між досліджуваними показниками та комплексні фактори впливу на окремі складові формування та реалізації державної політики національної безпеки України.

The article states that in order to carry out a strategic task facing public authorities, it is necessary first of all to conduct an expert analysis of the results of sociological research on the issues that are most relevant for the implementation of the policy of national security of Ukraine in the foreign policy sphere. It is emphasized that one of the main tasks of our work is to determine the level of effectiveness of the formation and implementation of the state policy of ensuring the national security of Ukraine in the foreign policy sphere. The list of questions for the compilation of the questionnaire of the sociological survey and the expert evaluation on the issues of ensuring the national security of Ukraine in the foreign policy sphere are proposed. A sociological survey of civil servants was conducted on the blocks of questions grouped under the strategic directions of the policy of national security of Ukraine in the foreign policy sphere, which aimed at identifying topical problems of the state administration system in ensuring the national security of Ukraine in the foreign policy sphere; disclosing the priority tasks of implementing the state policy of ensuring national security and defense. The most expedient measures to counter the challenges and threats to Ukraine's national security in the foreign policy sphere and the prospective ways and directions of the formation and implementation of the state policy of national security in the foreign policy sphere are proposed; to establish the significant and significant interrelations between the investigated indicators and the complex factors of influence on separate components of the formation and implementation of the state policy of national security of Ukraine. The analysis of the values of the coefficients of correlation "Tau Kendalla" allows us to establish the existence of significantly significant and high correlation dependencies, primarily between measures to restore the territorial integrity of the Ukrainian state within the internationally recognized state border of Ukraine, rule of law throughout its territory, on the one hand, and measures aimed at securing a common the security and defense policy

with the countries of Europe, the introduction of a visa-free regime, the gradual integration of Ukraine's economy into the EU internal market, harmonization of Ukrainian legislation with EU legislation and measures aimed at creating a single regulatory space in the vast majority of sectors of the economy and public life of Ukraine.

Ключові слова: політика національної безпеки, система забезпечення національної безпеки, виклики та загрози національній безпеці України в зовнішньополітичній сфері, соціологічне опитування.

Key words: the state policy of national security, the system of ensuring national security, the challenges and threats to the national security of Ukraine in the foreign policy sphere, sociological survey.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Академік НАН України В.П. Горбулін, зазначив: "Забезпечення національної безпеки, що розуміється як стан захищеності суспільних цінностей та інтересів особи, суспільства і держави — провідна функція держави за будь-яких часів і будь-яких режимів. Без вирішення цих завдань у багатьох втрачається сенс у діяльності за іншими напрямками державної політики [9].

Так, у Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020", яка визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України, також робиться наголос на необхідності реформи системи національної безпеки і оборони України.

Головна мета реформи системи національної безпеки і оборони України — підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії [10].

Отже, для виконання стратегічного завдання яке стоїть перед органами державної влади, необхідно перш за все провести експертний аналіз результатів соціологічного дослідження щодо питань, які є найбільш актуальними для реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню процесів реформування державного управління та системи забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері присвячені роботи дослідників: В.П. Горбуліна, І.А. Грицяка, А.Б. Качинського, В.А. Ліпкана, В.М. Телелима, В.І. Почепцова, А.А. Падеріна, Г.М. Перепелиці, Т.С. Стародуб, Г.П. Ситника, А.І. Семенченка, А.С. Сіцінського, О.М. Суходолі, І.А. Храбана, Л.Д. Чекаленко, В.О. Чалого та ін.

Заслужують на увагу проведені соціологічні дослідження про стан та перспективи формування та реалізації державної політики національної безпеки України в Національному інституті стратегічних досліджень, Українському центрі економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Національній академії державного управління при Президентові України та ін.

Водночас наукові публікації, що пов'язані із питаннями експертного аналізу результатів соціологічного

дослідження щодо реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері, практично відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових пошуків з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення експертного аналізу результатів соціологічного дослідження щодо реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У нашому дослідженні, із урахуванням вимог науково-методичної літератури [1—8], було проведено соціологічне опитування державних службовців за блоками питань згрупованих за стратегічними напрямками політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері.

Отже, перше питання соціологічного дослідження полягало у визначенні проблемних питань функціонування системи державного управління забезпеченням національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Росії проти України, до яких віднесено: недосконалість національної законодавчої та нормативно-правової бази щодо забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері; наявність некваліфікованих керівних кадрів в органах виконавчої влади, дипломатичних представництвах України в іноземних державах та при міжнародних організаціях; відсутність люстрації в Міністерстві закордонних справ України; низька ефективність правових, політичних, військових та дипломатичних механізмів прийняття та виконання рішень у сфері забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері; відсутність чіткої координації і взаємодії органів державної влади України щодо питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Росії проти України; недостатня ефективність діяльності профільних та загальної компетенції органів державної влади, які мають компетенції у цій сфері; низький рівень ефективності стратегічного планування та кризового управління щодо забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері; відсутність дієвого контролю за виконанням актів та доручень Президента України з питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері; недостатня ефективність упровадження дієвого демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України; недостатнє залучення недержавних організацій та громадськості (волонтерів) до систематичних і неупереджених політико-дипломатичних за-

ходів з актуальних питань забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері; низька ефективність боротьби з корупцією; недостатня ефективність роботи спеціальних підрозділів внутрішньої безпеки сектору безпеки і оборони України щодо виявлення шпигунів та зрадників в органах державного військового управління.

Високий коефіцієнт конкордації Кендалла (0,83737) свідчить про високий рівень узгодженості відповідей респондентів за цим розділом анкети.

Відсотковий розподіл негативних і позитивних відповідей респондентів та аналіз значень Q критерія свідчать, що достовірно переважна більшість експертів визнали вагомо значущими вісім із дванадцяти досліджуваних проблем, за трьома із дванадцяти було отримано достовірну більшість негативних відповідей, і за однією із дванадцяти негативні і позитивні відповіді респондентів не мали достовірно значущої різниці за Q критерієм.

Подальше впорядкування суттєвих проблем системи державного управління забезпеченням національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері за ранговою значущістю встановило їх наступний розподіл: низька ефективність боротьби з корупцією (1 місце в рейтингу, 28,3 бали); відсутність чіткої координації і взаємодії органів державної влади України щодо питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Росії проти України (2 місце в рейтингу, 19,4 бали); низька ефективність правових, політичних, військових та дипломатичних механізмів прийняття та виконання рішень у сфері забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері (3 місце в рейтингу, 18,3 бали).

Найменш значущими проблемами на думку експертів є: недостатнє залучення недержавних організацій та громадськості (волонтерів) до систематичних і неупереджених політико-дипломатичних заходів з актуальних питань забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері (12 місце в рейтингу, 3,4 бали); відсутність дієвого контролю за виконанням актів та доручень Президента України з питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері (11 місце в рейтингу, 7,1 бали); відсутність люстрації в Міністерстві закордонних справ України (10 місце в рейтингу, 8,2 бали).

Проведений кореляційний аналіз встановив наявність великої кількості достовірно значущих коефіцієнтів кореляції між досліджуваними показниками, що зумовлює доцільність проведення їх систематизації за допомогою факторного аналізу.

Високе значення критерію адекватності вибірки (КМО=0,818) свідчить, що вибірка є придатною для проведення факторного аналізу. Проведений факторний аналіз дозволив виокремити три фактори вагомого впливу на ефективність забезпечення системою державного управління національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері з загальною накопиченою дисперсією 59,2%.

Перший фактор із внеском до загальної дисперсії 22,5% становлять наступні компоненти, які впорядковані за факторними навантаженнями: відсутність чіткої координації і взаємодії органів державної влади Украї-

ни щодо питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Росії проти України (0,819); недостатня ефективність діяльності профільних та загальної компетенції органів державної влади (0,686); низька ефективність правових, політичних, військових та дипломатичних механізмів прийняття та виконання рішень у сфері забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері (0,618); низька ефективність боротьби з корупцією (0,596); наявність некваліфікованих керівних кадрів в органах виконавчої влади, дипломатичних представництвах України в іноземних державах та при міжнародних організаціях (0,541).

Другий фактор із пояснюваною дисперсією у 19,3% утворили наступні компоненти: недостатня ефективність упровадження дієвого демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України (0,814); недостатнє залучення недержавних організацій та громадськості (волонтерів) до систематичних і неупереджених політико-дипломатичних заходів з актуальних питань забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері (0,712); низький рівень ефективності стратегічного планування та кризового управління щодо забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері (0,592); недостатня ефективність роботи спеціальних підрозділів внутрішньої безпеки сектору безпеки і оборони України щодо виявлення шпигунів та зрадників в органах державного військового управління (0,557).

До третього фактору увійшли наступні компоненти з сукупною пояснюваною дисперсією 17,3%, а саме: відсутність люстрації в Міністерстві закордонних справ України (0,745); відсутність дієвого контролю за виконанням актів та доручень Президента України з питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері (0,707); недосконалість національної законодавчої та нормативно-правової бази щодо забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері (0,656).

Таким чином, перший та провідний фактор, що зумовлює ефективність системи державного управління забезпеченням національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері доцільно класифікувати як реалізаційно-забезпечувальний, адже низька кваліфікація кадрів у відповідних органах державної влади (кадрове забезпечення) значною мірою обумовлює низьку ефективність діяльності системи державного управління в цілому (реалізаційний блок), і зокрема боротьбу із корупцією, механізмів прийняття і виконання рішень, унеможлиблює чітку координацію і взаємодію органів державної влади України щодо питань забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Росії проти України.

Наступне питання соціологічного дослідження полягає у визначенні пріоритетних завдань щодо реалізації державної політики забезпечення національної безпеки і оборони України, до яких віднесено: мінімізації загроз державному суверенітету; відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України; реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, гарантування мирного майбутнього України

як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу; формування умов до вступу в НАТО.

Достатньо високе значення коефіцієнту конкордації (0,64800) свідчить про узгодженість експертних оцінок висловлених респондентами. Відсотковий розподіл відповідей дозволяє констатувати, що усі завдання на думку достовірної більшості респондентів є актуальними і важливими, адже за усіма пунктами цього розділу анкети значення Q критерію переконливо свідчить про достовірну більшість позитивних відповідей, і який відповідно до загальних позитивних відповідей 79,2% проти 20,8% негативних, становить 36,319. Відповідне рейтингове ранжування дозволило їх впорядкувати згідно пріоритетності, а саме: відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України (1 місце в рейтингу, 31,7 бали); реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (2 місце в рейтингу, 29,3 бали); мінімізації загроз державному суверенітету (3 місце в рейтингу, 26,7 бали).

Також слід відзначити, що на думку респондентів завдання щодо інтеграції України до Європейського Союзу (19,2 бали) та вступ до НАТО (17,6 бали) за пріоритетністю є значно нижчими. Слід наголосити, що така узгодженість підтверджується наявністю достовірно значущих коефіцієнтів кореляції "тау Кендалла" (1,000, $p < 0,05$) між завданнями мінімізації загроз державному суверенітету, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України та реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, які доцільно об'єднати в один стратегічний блок цілей реалізації державної політики забезпечення національної безпеки і оборони України.

Результати тесту Kaiser-Meyer-Olkin свідчать, що вибірка є адекватною для проведення факторного аналізу (КМО=0,711). Проведений факторний аналіз виявив один фактор із загальною накопиченою дисперсією 49,4%, в який увійшли чотири з п'яти досліджуваних компонентів впорядковані нами за факторними навантаженнями: забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу (0,824); відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України (0,739); формування умов до вступу в НАТО (0,698); реалізація політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (0,621). Слід відзначити, що згідно з факторними навантаженнями пріоритетність реалізації завдання щодо інтеграції України до Європейського Союзу може гарантувати і реалізацію наступних, а саме вступу до НАТО, реалізацію мирного майбутнього України та відновлення її державного кордону.

Наступне питання соціологічного дослідження полягає у визначенні змісту найбільш доцільних заходів

протидії викликам і загрозам національній безпеці України в зовнішньополітичній сфері, до яких віднесено: формування сприятливих політичних передумов, що досягатимуться мирними, заснованими на принципах міжнародного права, засобами; відновлення територіальної цілісності Української держави в межах міжнародно визнаного державного кордону України, верховенства права на всій її території; спільна політика безпеки та оборони з країнами Європи, запровадження безвізового режиму, поступова інтеграція економіки України до внутрішнього ринку ЄС, гармонізація законодавства України із законодавством ЄС та створення єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки і суспільного життя України; формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні військові та економічні можливості; поглиблення співробітництва України з НАТО; поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки; поглиблення відносин стратегічного партнерства із Республікою Польща; розширення співробітництва з Великою Британією, Канадою, Австралією, Японією, Литвою, Латвією, Естонією, Швецією, Румунією, Словаччиною, Молдовою — країнами, яких Україна вважає своїми союзниками на міжнародній арені; розвиток партнерства з Німеччиною і Францією — впливовими державами-членами ЄС і НАТО, які надають вагому допомогу Україні для прискорення реалізації демократичних реформ та швидшої імплементації Угоди про асоціацію з ЄС; розширення співробітництва з країнами Вишеградської групи (Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною) як важливий зовнішньополітичний напрям у контексті зміцнення стабільності та безпеки в регіоні Центральної Європи; налагодження відносин з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності України, за умов повернення Росії у відносинах з Україною в міжнародно-правове поле, виведення російських військових підрозділів з окупованих нею територій України, відшкодування завданих втрат та відновлення територіальної цілісності України.

За результатами конкордації Кендалла узгодженість експертних висловлювань є достатньою (0,65556).

Так відсотковий розподіл відповідей респондентів свідчить, що одинадцять із дванадцяти заходів протидії викликам і загрозам достовірно більшістю респондентів визнано актуальними і доцільними, лише заходи щодо налагодження відносин з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності України, за умов повернення Росії у відносинах з Україною в міжнародно-правове поле, виведення російських військових підрозділів з окупованих нею територій України, відшкодування завданих втрат та відновлення територіальної цілісності України не знайшли одностайного ціннісного визначення, адже 51,9% респондентів вважають їх за доцільні (відповіді "так"), а 48,1% респондентів висловили негативне ставлення (відповіді "ні") (значення Q критерія становить 0,838).

Загальне значення Q критерія за усіма пунктами цих розділів анкети становить 38,996, що свідчить про дос-

товірну більшість позитивних відповідей, яка становить 72,3% проти 27,7% негативних. Рейтингове впорядкування заходів дозволило визначити їх значущість, а саме: відновлення територіальної цілісності Української держави в межах міжнародно визнаного державного кордону України, верховенства права на всій її території (1 місце в рейтингу, 29,5 бали); формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні військові та економічні можливості (2 місце в рейтингу, 26,7 бали); спільна політика безпеки та оборони з країнами Європи, запровадження безвізового режиму, поступова інтеграція економіки України до внутрішнього ринку ЄС, гармонізація законодавства України із законодавством ЄС та створення єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки і суспільного життя України (3 місце в рейтингу, 22,7 бали). Менш пріоритетними є наступні заходи: налагодження відносин з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності України, за умов повернення Росії у відносинах з Україною в міжнародно-правове поле, виведення російських військових підрозділів з окупованих нею територій України, відшкодування завданих втрат та відновлення територіальної цілісності України (12 місце в рейтингу, 12,4 бали); поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки (11 місце в рейтингу, 14,0 балів); поглиблення відносин стратегічного партнерства із Республікою Польща (10 місце в рейтингу, 17,3 бали).

Аналіз значень коефіцієнтів кореляції "тау Кендалла" дозволяє констатувати наявність достовірно значущих і високих кореляційних залежностей в першу чергу між заходами відновлення територіальної цілісності Української держави в межах міжнародно визнаного державного кордону України, верховенства права на всій її території з одного боку та заходами спрямованими на забезпечення спільної політики безпеки та оборони з країнами Європи, запровадженням безвізового режиму, поступової інтеграції економіки України до внутрішнього ринку ЄС, гармонізації законодавства України із законодавством ЄС та заходами спрямованими на створення єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки і суспільного життя України, формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні військові та економічні можливості з другого.

Значення критерію адекватності вибірки до проведення факторного аналізу є високим (КМО=0,828). У результаті проведеного факторного аналізу було отримано три фактори із загальною пояснюваною дисперсією у 69,2%.

Перший фактор із внеском до сукупної дисперсії в 32,2% увійшли наступні заходи: поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки (0,809); розвиток партнерства з Німеччиною і Францією — впливовими державами — членами ЄС і НАТО, які надають вагомому допомогу Україні для прискорення реалізації демократичних реформ та швидшої імплементації

Угоди про асоціацію з ЄС (0,807); поглиблення відносин стратегічного партнерства із Республікою Польща (0,796); поглиблення співробітництва України з НАТО (0,741); розширення співробітництва з країнами Вишеградської групи (Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною) як важливий зовнішньополітичний напрям у контексті зміцнення стабільності та безпеки в регіоні Центральної Європи (0,715); розширення співробітництва з Великою Британією, Канадою, Австралією, Японією, Литвою, Латвією, Естонією, Швецією, Румунією, Словаччиною, Молдовою — країнами, яких Україна вважає своїми союзниками на міжнародній арені (0,687).

Другий фактор із внеском 18,7% до сукупної дисперсії утворили наступні заходи: спільна політика безпеки та оборони з країнами Європи, запровадження безвізового режиму, поступова інтеграція економіки України до внутрішнього ринку ЄС, гармонізація законодавства України із законодавством ЄС та створення єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки і суспільного життя України (0,778); відновлення територіальної цілісності Української держави в межах міжнародно визнаного державного кордону України, верховенства права на всій її території (0,766); українсько-американське військово-політичне співробітництво в галузі оборони (0,589).

До третього фактору увійшли із внеском 18,2% до накопиченої дисперсії такі компоненти: формування сприятливих політичних передумов, що досягатимуться мирними, заснованими на принципах міжнародного права, засобами (0,755); формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні військові та економічні можливості (0,622); налагодження відносин з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності України, за умов повернення Росії у відносинах з Україною в міжнародно-правове поле, виведення російських військових підрозділів з окупованих нею територій України, відшкодування завданих втрат та відновлення територіальної цілісності України (0,588).

На нашу думку, таке впорядкування заходів, які утворюють комплексні фактори впливу на забезпечення ефективної протидії наявним викликам і загрозам дозволяє констатувати, що в першу чергу пріоритетними є заходи спрямовані на Європейську інтеграцію України, співробітництва з країнами ЄС, вступу до НАТО, і в той же час (зміст третього фактору) доволі значущими є заходи налагодження і формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні військові та економічні можливості, які беззаперечно легше зреалізувати у тісному співробітництві із провідними країнами-партнерами.

Слідуюче питання соціологічного дослідження полягає у визначенні пріоритетних напрямів удосконалення державно-правових механізмів реалізації політики забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері, до яких запропоновано віднести: набуття додаткових міжнародно-правових гарантій з питань захисту суверенітету, територіальної цілісності

та незалежності України в умовах військової агресії; усебічна організація розгортання та діяльності на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки (спеціальна поліцейська миротворча місія ООН або Європейського Союзу); імплементація міжнародних проектів і програм з питань забезпечення безпеки і оборони (усі діючі проекти ЕС і США); використання інструментарію Міжнародного Суду ООН для припинення (засудження) військової агресії Російської Федерації проти України.

Достатньо високе значення коефіцієнта конкордації, а саме 0,70000 свідчить про високий рівень узгодженості експертних оцінок з питань даного розділу анкети. Усі чотири напрями достовірно визначеною більшістю респондентів визнано актуальними, про що свідчить відсотковий розподіл негативних і позитивних відповідей, також усі значення Q критерію достовірні на рівні значущості 1,64. Загальна кількість позитивних відповідей за усіма пунктами цього розділу анкети становила 69,3%, а негативних 30,7% із значенням Q критерія 18,749.

Рейтингове ранжування напрямів за пріоритетністю встановив їх наступну впорядкованість: набуття додаткових міжнародно-правових гарантій з питань захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України в умовах військової агресії (1 місце в рейтингу, 23,6 бали); імплементація міжнародних проектів і програм з питань забезпечення безпеки і оборони (усі діючі проекти ЕС і США) (2 місце в рейтингу, 19,5 балів); усебічна організація розгортання та діяльності на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки (спеціальна поліцейська миротворча місія ООН або Європейського Союзу) (3 місце в рейтингу, 19,2 балів); використання інструментарію Міжнародного Суду ООН для припинення (засудження) військової агресії Російської Федерації проти України (4 місце в рейтингу, 18,9 бали).

Також виявлено достовірно значущу кореляційну залежність ("тау Кендалла" = 1,000, $p < 0,05$) між напрямками: усебічна організація розгортання та діяльності на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки (спеціальна поліцейська миротворча місія ООН або Європейського Союзу) з одного боку та імплементація міжнародних проектів і програм з питань забезпечення безпеки і оборони (усі діючі проекти ЕС і США) з іншого.

Відповідно до значення критерія адекватності вибірки, яке становить 0,779, вона є придатною для проведення факторного аналізу. Результатом проведення факторного аналізу з цього розділу анкети є виявлення одного фактору із сукупною дисперсією 63,4%, і до якого увійшли усі чотири досліджуваних компоненти, які згідно факторних навантажень мають наступну значущість: імплементація міжнародних проектів і програм з питань забезпечення безпеки і оборони (усі діючі проекти ЕС і США) (0,836); використання інструментарію Міжнародного Суду ООН для припинення (засудження) військової агресії Російської Федерації проти України (0,791); набуття додаткових міжнародно-правових гарантій з питань захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України в умовах військової агресії (0,785); усебічна організація розгортання та

діяльності на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки (спеціальна поліцейська миротворча місія ООН або Європейського Союзу) (0,773).

Наступне питання соціологічного дослідження полягає у визначенні змісту пріоритетних шляхів політико-правового механізму формування та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері, до яких віднесено: удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони держави, її зовнішньополітичної діяльності та проведення комплексної інвентаризації чинних угод і домовленостей у системі забезпечення національної безпеки України; підвищення інституційного рівня політичного діалогу з країнами НАТО та Європейського Союзу з питань упровадження демократичних реформ і забезпечення регіональної безпеки; активізація комунікативних переговорних процесів щодо ключових проблем українсько-російських відносин у контексті геополітичного протистояння; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадян України щодо переваг євроатлантичної системи колективної безпеки; формування нової інституційно-правової бази політичного діалогу з країнами СНД, пошук нових форм співробітництва щодо забезпечення стабільності і регіональної безпеки.

Достатнє значення коефіцієнту конкордації Кендалла, яке становить 0,55200 свідчить про задовільну узгодженість висловлених думок експертів за даного розділу анкети. Зокрема відсотковий розподіл негативних та позитивних відповідей свідчить, що за усіма пунктами цього розділу анкети достовірно переважна більшість респондентів надала позитивні відповіді, а загальна кількість позитивних відповідей становила 75,4%, негативних 24,6%, а високе значення Q критерія 29,720 переконливо доводить достовірну більшість позитивних відповідей.

За моделлю рейтингової оцінки і за результатами відсоткового розподілу нами було впорядковано шляхи політико-правового механізму формування та реалізації державної політики у цій сфері за їх пріоритетністю на основі визначених рейтингів, а саме: формування нової інституційно-правової бази політичного діалогу з країнами СНД, пошук нових форм співробітництва щодо забезпечення стабільності і регіональної безпеки (25,9 бали — 1 місце в рейтингу); удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони держави, її зовнішньополітичної діяльності та проведення комплексної інвентаризації чинних угод і домовленостей у системі забезпечення національної безпеки України (24,3 бали — 2 місце в рейтингу); підвищення інституційного рівня політичного діалогу з країнами НАТО та Європейського Союзу з питань упровадження демократичних реформ і забезпечення регіональної безпеки (19,6 балів — 3 місце в рейтингу). Слід відзначити, що на думку респондентів менш пріоритетним є шлях активізації комунікативних переговорних процесів щодо ключових проблем українсько-російських відносин у контексті геополітичного протистояння (19,0 балів — 5 місце в рейтингу).

Також аналіз кореляційної матриці виявив достовірно значущі та високі корелятивні взаємозв'язки між

шляхами: підвищення інституційного рівня політичного діалогу з країнами НАТО та Європейського Союзу з питань упровадження демократичних реформ і забезпечення регіональної безпеки з одного боку та активізацією комунікативних переговорних процесів щодо ключових проблем українсько-російських відносин у контексті геополітичного протистояння з іншого.

Результати тесту і значення критерія адекватності вибірки ($KMO=0,689$) дозволяють констатувати, що вибірка є придатною для проведення факторного аналізу.

Виокремлено один фактор комплексного впливу на процеси формування та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері із сукупною пояснюваною дисперсією 50,3%, і до якого увійшли усі досліджувані компоненти із наступними, проранжованими факторними навантаженнями: підвищення інституційного рівня політичного діалогу з країнами НАТО та Європейського Союзу з питань упровадження демократичних реформ і забезпечення регіональної безпеки (0,825); удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони держави, її зовнішньополітичної діяльності та проведення комплексної інвентаризації чинних угод і домовленостей у системі забезпечення національної безпеки України (0,757); проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадян України щодо переваг євроатлантичної системи колективної безпеки (0,728); активізація комунікативних переговорних процесів щодо ключових проблем українсько-російських відносин у контексті геополітичного протистояння (0,681); формування нової інституційно-правової бази політичного діалогу з країнами СНД, пошук нових форм співробітництва щодо забезпечення стабільності і регіональної безпеки (0,521).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що проведене соціологічне дослідження та математична обробка отриманих вихідних даних дозволила визначити актуальні проблеми системи державного управління забезпеченням національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері, розкрити пріоритетні завдання реалізації державної політики забезпечення національної безпеки і оборони, запропонувати найбільш доцільні заходи протидії викликам та загрозам національній безпеці України в зовнішньополітичній сфері та перспективні шляхи і напрями формування та реалізації державної політики національної безпеки в зовнішньополітичній сфері, встановити вагомі і суттєві взаємозв'язки між досліджуваними показниками та комплексні фактори впливу на окремі складові формування та реалізації державної політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері.

Література:

1. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: [навч. посіб.] / Р.О. Кулинич. — К.: Знання, 2007. — 311 с.

2. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей / А. Бююль, Ц. Петер.: пер. с нем. — СПб.: ООО "ДиаСофтЮП", 2005 — 608 с.

3. Наследов А.Д. SPSS: компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках: [учеб. пособ.] / А.Д. Наследов. — СПб.: Питер, 2005. — 416 с.

4. Вайдлих В. Социодинамика: системный подход к математическому моделированию в социальных науках: [пер. с англ.] / [под ред. Ю.С. Попкова, А.Е. Семечкина]; изд. 2-е. — М.: Едиториал УРСС, 2005. — 480 с.

5. Кобзарь А.И. Прикладная математическая статистика. Для инженеров и научных работников / А.И. Кобзарь. — М.: Физматлит, 2006. — 816 с.

6. Кулинич О.І. Теорія статистики: [підручн.] / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич. — 4-те вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2009. — 311 с.

7. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel: [пер. с англ.]; 4-е изд. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2004 — 1312 с.: ил. (парал. тит. англ.).

8. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В.А. Ядов [3-е изд., испр.] — М.: Омега-Л, 2007. — 567 с.

9. Сектор безпеки: стан і напрями реформування. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/sector-bezpeki-stan-i-napryami-reformuvannya>

10. Стратегія сталого розвитку України — 2020: Офіційний веб-портал Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>

References:

1. Kulinich, R.O. (2007), "Statistical evaluation of factors of socio-economic development" [navchal'ny`j posibny`k], 311 p. Kyiv, Ukraine.

2. Byul, A. (2005), "SPSS: the art of information processing. Analysis of statistical data and restoration of hidden patterns", 608 p. Moscow, Russia.

3. Nasledov, A.D. (2005), "SPSS: Computer Analysis of Data in Psychology and Social Sciences" [uchebnoye posobiye], 416 p. Peter, Russia.

4. Vaydlich, V. (2005), "Sociodynamics: a systematic approach to mathematical modeling in the social sciences", 480 p. Moscow, Russia.

5. Kobzar, A.I. (2006), "Applied mathematical statistics. For engineers and scientists", 816 p. Moscow, Russia.

6. Kulinich, O.I. (2009), "Theory of Statistics" [pidruchnyk], 311 p. Kyiv, Ukraine.

7. Statistics for managers using Microsoft Excel (2004), 1312 p. Moscow, Russia.

8. Yadov, V.A. (2007), "The strategy of sociological research. Description, explanation, understanding of social reality", 567 p. Moscow, Russia.

9. The security sector: the state and directions of reform, available at: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/sector-bezpeki-stan-i-napryami-reformuvannya> (Accessed 10 January 2019).

10. Strategy of sustainable development of Ukraine — 2020, available at: <http://www.president.gov.ua> (Accessed 10 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.01.2019 р.

УДК 351:338.2

*О. М. Галицький,**д. е. н., завідувач кафедри економічної теорії та економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет**А. І. Лівінський,**к. с.-г. н., доцент кафедри генетики, розведення та годівлі сільськогосподарських тварин,
Одеський державний аграрний університет**О. П. Дяченко,**к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.93

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

O. Galytskiy,

doctor of Economics, head of the Department of Economic Theory and Economics of the enterprise, Odessa State Agrarian University

A. Livinsky,

cand. s.-g. Sciences, associate professor of department of genetics, breeding and feeding of farm animals, Odessa State Agrarian University

O. Diachenko,

Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF STATE REGULATION OF AGRARIAN PRODUCTION IN UKRAINE

У статті обґрунтовано механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Обґрунтовано, що необхідність організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей, які притаманні вітчизняному агропромислому виробництву. Проаналізовано проблеми, яким приділяється недостатня увага, що незважаючи на позитивні загальноекономічні показники розвитку аграрного виробництва впливають на недосконалість організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні. Для того, щоб аграрне виробництво розвивалося більш ефективно та підвищувався рівень його конкурентоспроможності передусім необхідно налагодити організаційно-економічне забезпечення державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках, відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва аграрної продукції в інших державах. Організаційно-економічний механізм є важливою складовою системи державного регулювання аграрного виробництва і розглядається як сукупність нормативних, фінансових та організаційних заходів держави для впливу на його розвиток. Також запропоновано стратегічні напрями державної політики протидії розвитку тіньової економіки, що має значний вплив і на аграрне виробництво. Обґрунтовано пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей держави у організаційно-економічному забезпеченні розвитку аграрного виробництва на період до 2020 року. Визначено основні напрями та інструменти організаційно-економічного державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні, а також зазначено, що врегулювання вимагає система прямого державного фінансування аграрного виробництва. Проаналізовано обсяги прямої державної фінансової підтримки аграрного виробництва та питому вагу фінансування з державного бюджету на розвиток аграрного виробництва.

The article substantiates the mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine. It was substantiated that the necessity of organizational and economic state regulation of agrarian production is determined not only by the specificity of the gulus, but also by a number of features that are prima faced in domestic agro-industrial production. Problems analyzed, which pay insufficient attention to the fact that, despite the positive economic and monetary constraints of the development of agrarian production, the imperfection of the organizational and economic security of the state regulation of the development of agrarian production in Ukraine has been affected. To ahrarne production rozvyvalosya

more efficiently to improve the level of its competitiveness first of all necessary to provide organizational and economic support for agricultural production, to increase the level of state support in strategic directions, according to the principles of market economy and approaches to state regulation of agricultural production in other state-owned enterprises. Organizational and Economic Mechanism is an invaluable system of state regulation of agrarian production and is considered as an aggregate of normative, financial and organizational sources of the state for influencing its development. The strategic directions of the state policy of counteracting the development of the shadow economy, which has a significant impact on agricultural production, are also proposed. The priority directions of achievement of state strategic objectives in organizational and economic safety of the development of agro-industry for the period till 2020 are substantiated. The main directions and tools of the organizational and economic state regulation of the rural management industry in Ukraine are determined, and it is stated that the settlement process calls for a system of direct state financing of agrarian production. The volume of direct state financial support for agrarian production and the specific funding from the state budget to the development of agrarian production have been analyzed.

Ключові слова: аграрне виробництво, організаційно-економічний механізм, державне регулювання, державна підтримка, інструменти, фінансування.

Key words: agrarian production, organizational and economic mechanism, state regulation, state support, tools, financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрне виробництво в Україні є одним з головних ланок всього національного господарства, яке має значні ресурси для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, формування її потужного економічного потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки загалом. Сучасний стан економічного середовища України потребує створення умов необхідних для забезпечення ефективного функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва. Тому удосконалення організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва має бути пріоритетним завданням агропромислової політики України.

Україна має значні можливості для розвитку аграрного виробництва та перетворення його у високоефективну сферу економіки. Сприятливі ґрунтово-кліматичні передумови, родючі землі та давні хліборобські традиції сприяють подальшому його розвитку, одержанню врожаїв сільськогосподарських культур в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аспекти державного регулювання процесів розвитку аграрного виробництва в Україні висвітлюються в працях таких вітчизняних вчених як: В. Гейц, В. Андрійчук, Г. Мацибора, В. Нелеп, І. Гришова, О. Наумов, О. Галицький, Б. Пасхавер, О. Дяченко, О. Митяй, П. Саблук, А. Кравчук, С. Стоянова-Коваль [1—7].

У дослідженнях вітчизняних науковців досить змістовно розглянуто аспекти державної підтримки аграрного виробництва, але сьогодні вимагає необхідності дослідити питання дієвих організаційно-економічних механізмів державного регулювання процесів розвитку аграрного виробництва в Україні.

Проблему державного регулювання розвитку аграрного виробництва без перебільшення можна віднести до пріоритетних в теорії та практики економічної діяльності держави. Кризовий стан аграрного сектору

вимагає переосмислення ролі держави у цій сфері та пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз організаційно-економічних механізмів державного регулювання процесів розвитку аграрного виробництва в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Недосконалість організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні, незважаючи на позитивні загально-економічні показники його розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем: системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто сільським господарством, не вбудовані у інтегровані структури; сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села; тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку; неврегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін; сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур; не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції; відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів.

Сучасний стан аграрного сектора економіки потребує обґрунтування теоретичних положень та розробки прикладних рекомендацій щодо участі держави в процесах формування та розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств, що забезпечує підвищення економічної ефективності їх виробничо-господарської діяльності [1, с. 162].

Необхідність організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей, які притаманні вітчизняному агропромислому виробництву. Серед них, зокрема такі: зниження закупівельної спроможності населення, що обмежує можливості

підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання аграрного виробництва України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунтів; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами аграрного виробництва [2, с. 49].

Механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні представлений сукупністю організаційно-функціональних інститутів, серед яких органи державної влади займають чільне місце.

Організаційно-економічне державне регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію відсоткових ставок за користування кредитами банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом. Бюджетні фінансові ресурси необхідні для підтримки процесу розширеного відтворення в аграрному виробництві; для стримування інфляційних процесів і захисту інтересів споживачів сільськогосподарської продукції. Основні засади організаційно-економічного державного регулювання визначені в Законах України "Про державну підтримку сільського господарства України", "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року", а також у "Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року" та ін.

Щодо аграрного виробництва, як показує аналіз досліджуваної літератури, використовуються такі інструменти організаційно-економічного механізму державного регулювання: податкова політика, що здійснюється шляхом призначення диференціальної ставки податків, введення податкових пільг, звільнення від податків тощо; грошово-кредитна політика, за допомогою якої уряд впливає на грошовий обіг; заходи щодо пільгового та пріоритетного кредитування інвестиційних проектів, пільговому страхуванню врожаїв певних сільськогосподарських культур; бюджетна політика — розподіл коштів бюджету за різними напрямками. Держава здійснює субсидування відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів аграрного виробництва, формування регіональних і державних продовольчих фондів, лізинг тощо; цінова політика в цілому здійснюється шляхом регулювання цін, встановлення граничних цін на деякі суспільно значимі товари, граничних рівнів рентабельності для виробників-монополістів і критеріїв, що визначають величину цін; планування, якому належить особливе місце в фінансово-кредитному механізмі державного регулювання аграрного виробництва [3, с. 36].

Головна мета організаційно-економічних відносин між державою та суб'єктами аграрного виробництва полягає у розподілі та перерозподілі бюджетних коштів для фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки України, що реалізується через організаційно-економічний механізм, який розглядається як сукупність нормативних, фінансових та організаційних заходів держави для впливу на його розвиток. Проте воно перебуває у стані постійного реформування, оскільки не вироблено адекватної політики державного регулювання, а відсутність чітких цілей не

сприяє ефективності розроблюваних заходів. Чинна правова та фінансова база організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва все ще не забезпечує належного стилювання виконання завдань аграрної політики.

Стратегічною ціллю ефективного функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні є досягнення сукупності цілей щодо виробництва основних видів та якості продукції, забезпечення прибутковості виробництва на рівні розширеного відтворення, зростання продуктивності праці. Розвитку форм господарювання і підприємництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, досягнення фінансової стабільності галузі, продовольчої безпеки держави і підвищення соціальних стандартів життя в сільській місцевості, подолання бідності та безробіття [4, с. 56—57].

Згідно з Проектом "Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року" [5] пропонується ряд дієвих пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей держави у сфері організаційно-економічного забезпечення регулювання аграрного виробництва (рис. 1).

Так, у фіскальній політиці необхідно створити прозорі інструменти системи оподаткування аграрного виробництва залежно від його економічних особливостей та соціальної ролі; бюджетна підтримка має забезпечити стабільність системи державної підтримки аграрного виробництва; метою кредитної політики є подальший розвиток фінансово-кредитних відносин з приводу земельної іпотеки, спрощення процедури залучення кредитних ресурсів тощо.

Загалом організаційно-економічне забезпечення державного регулювання аграрного виробництва наслідують різновекторні тенденції, ефекти, навколо яких консолідується інтереси суб'єктів відповідного механізму. Сформувався система мотивів, які позначили стратегічну роль аграрного виробництва серед інших галузей економіки, хоча держава на відміну від бізнесу, поки що в регулятивно-підтримувальному плані не долучається системно до процесу розбудови сталого аграрного комплексу.

Організаційно-економічний механізм розвитку аграрної сфери вимагає постійного удосконалення інструментів державного регулювання, що зумовлюється сукупністю довгострокових економічних, політичних, соціальних, екологічних цілей. Лише постійно вдосконалюючи механізм фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрного виробництва, керуючись перспективами на майбутнє, можна досягти поставлених цілей щодо національної продовольчої безпеки, формування сучасного та необхідного ринку сировини для промисловості, підвищити експортний потенціал, створити необхідні умови для життєдіяльності сільського соціуму. Складність ситуації полягає в тому, що розв'язанню цієї проблеми перешкоджає: недостатня системність гармонізації організаційної та економічної компоненти аграрної реформи; незавершеність науково-теоретичних обґрунтувань аграрної реформи в країні.

Недосконалість організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку

Рис. 1. Пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей держави у організаційно-економічному забезпеченні розвитку аграрного виробництва на період до 2020 року

Джерело: сформовано на основі [5].

аграрного виробництва в Україні, незважаючи на позитивні загальноекономічні показники його розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем:

- 1) системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто сільським господарством, не вбудовані у інтегровані структури;
- 2) сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села;
- 3) тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку;
- 4) неврегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін;
- 5) сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур;

коналістю інструментів. Для цього варто порівняти видатки бюджету України за 2007—2016 роки, спрямовані на розвиток аграрного виробництва (табл. 1).

Як свідчать результати аналізу таблиці, обсяг державної фінансової підтримки аграрного виробництва постійно зменшується. За період 2007—2016 років номінальний показник державного фінансування аграрного виробництва скоротився на 43,3%, а вартість валової продукції у порівняльних цінах 2011 року зросла на 30%. Питома вага фінансування залишається мізерною — у середньому 15,8%. Для порівняння, у США рівень державної фінансово-кредитної підтримки аграрного виробництва становить 40% від вартості виробленої продукції, у країнах ЄС — 35%. В Японії та Франції — 60% [6].

Ми вважаємо, що в умовах відсутності прямої бюджетної підтримки аграрного виробництва спецрежим

6) не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції, тому головна конкурентна перевага експортних культур — це їхня дешевизна;

7) відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів.

Державне регулювання аграрного сектору в країнах з транзитивною економікою і в Україні зокрема характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного виробництва як одного з напрямів державного регулювання. Необхідність державного фінансового регулювання аграрного виробництва більшість науковців повзують, насамперед, із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, а також з істотним впливом природно-кліматичних умов на ефективність аграрного виробництва.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недос-

Таблиця 1. Питома вага фінансування з державного бюджету на розвиток аграрного виробництва

Показники	Роки										2016/2007, %
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Сума видатків, млрд грн	7,3	8,2	12,3	10,5	7,1	6,8	6,4	5,58	5,61	4,14	56,7
Валова продукція аграрного виробництва (у порівняльних цінах 2010 року), млрд грн	184,1	172,1	201,6	197,9	194,9	233,7	223,3	252,8	252,9	239,7	130,0
Частка фінансування, %	13,4	14,1	24,8	20,8	13,8	15,9	14,3	14,2	14,2	12,5	93,3

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [6].

Таблиця 2. Обсяги прямої державної фінансової підтримки аграрного виробництва

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки державного бюджету на підтримку аграрного виробництва, млн грн	7184,79	4881,88	4601,28	5802,79	8196,58	2322,92	436,87	369,34
з них:								
За рахунок коштів загального фонду	6502,48	843,58	285,66	1658,43	1128,93	1157,45	371,20	40,58
За рахунок коштів спеціального (стабілізаційного) фонду	682,30	4038,30	4315,62	4144,36	7067,65	1165,47	65,66	328,76
Валовий обсяг виробництва продукції, млн грн	101451,20	96273,60	90792,0	117110,9	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6
Питома вага підтримки в обсязі виробництва аграрної продукції, %	7,08	5,07	5,07	4,95	7,45	1,74	0,31	0,28

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [6].

оподаткування залишався єдиним ефективним інструментом державної допомоги. Скасування зазначеного виду підтримки в Україні є неприйнятним та може призвести до зниження конкурентоспроможності аграрного виробництва, втрати обігових коштів підприємств та необхідності залучення кредитних коштів для покриття понесених втрат, що призведе до збільшення собівартості продукції, розорення багатьох сільськогосподарських підприємств. Загальну суму прямої державної підтримки аграрного виробництва, за 2009—2016 роки наведено в таблиці 2.

Дослідженнями встановлено, що в цілому пряма державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників через бюджетні програми з 2009 по 2013 рік складала 5—8 млрд грн та становила 5—7 % від валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Проте, в 2014—2016 роках спостерігається різке скорочення обсягів державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок видатків державного бюджету, яка відповідно в 2014 році склала лише 32 % від обсягів 2009 року, а в 2015—2016 роках здійснювалось лише погашення зареєстрованої в органах Державної казначейської служби України кредиторської заборгованості, яка відповідно склала 6—5 % обсягів державної підтримки 2008 року та лише 0,3 % від валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Зазначимо, що до 2013 року підтримка з державного бюджету сільськогосподарських товаровиробників здійснювалась за 16 основними бюджетними програмами, які охоплювали основні напрями діяльності сільськогосподарських підприємств, включаючи: надання безвідсоткових кредитів фермерським господарствам, здешевлення банківських кредитів та страхових премій, надання допомоги в придбанні складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Основну суму складала підтримка сільгосптоваровиробників у вирощуванні продукції рослинництва і тваринництва, зокрема, найбільшу питому вагу у видатках загального фонду державного бюджету становила тваринницька дотація та підтримка виробництва продукції рослинництва. З 2013 року

основні напрями державної підтримки підприємств у сільськогосподарському виробництві об'єднано в одну бюджетну програму "Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі" (КПКВК 2801180).

Важливою проблемою розвитку аграрного виробництва є суттєвий відсоток тінізації національної економіки. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку рівень тіньової економіки у I півріччі 2018 року склав 32 % від обсягу офіційного ВВП, що на 3 в.п. менше за показник I півріччя 2017 року. Тенденція до зменшення рівня тіньового сегменту за підсумком I півріччя 2018 року збереглася у більшості основних агрегованих ВЕД — у добувній промисловості (на 9 в.п. порівняно з відповідним періодом 2017 року), переробній промисловості (на 3 в.п.), у будівництві, в оптовій та роздрібній торгівлі й у ВЕД "Сільське, лісове та рибне господарство" (на 2 в.п. у кожному з ВЕД відповідно).- Традиційно низьким (із зменшенням на 2 в.п.) рівень тіньової економіки залишився у ВЕД "Сільське, лісове та рибне господарство" — 8 % від обсягу ВДВ у зазначеному ВЕД [7].

Незважаючи на це, обсяг коштів, які щороку не отримує державна через тіньову оренду землі та реалізацію аграрної продукції за готівку, складає від 16 млрд грн до 40 млрд грн, що мінімум у 3 рази перевищує обсяг держдопомоги для сільського господарства у 2017 році. Відповідні розрахунки були проведені Всеукраїнською Аграрною Радою (ВАР) на основі власних даних, а також даних Української аграрної конфедерації, Асоціації свинарів України, Українського клубу аграрного бізнесу, Державної фіскальної служби і Державного земельного кадастру [8].

Тому запровадження ефективних механізмів боротьби з тіньовою економікою має важливе значення у забезпеченні ефективного розвитку аграрного виробництва [9].

Загальна політика держави в регулюванні процесів протидії тіньовій економіці у програмно-об'єктивному вимірі повинна поєднувати три стратегічні напрями:

1) стратегії інформування громадськості, які складаються з загального аудиту та моніторингу ситуації і удосконалення на цих підставах стратегії протидії розвитку тіньової економіки; вільний доступ до інформації та незалежних ЗМІ;

2) попереджувальні стратегії, суть яких полягає у формуванні прозорості влади; активне залучення інститутів громадянського суспільства до протидії розвитку тіньової економіки; зменшення державного втручання у справи бізнесу та суспільства; прийняття етичних кодексів для державних службовців та підприємців; зменшення адміністративних бар'єрів;

3) стратегія неминучої відплати, яка передбачає підвищення професіоналізму і ефективність розкриття корупційних злочинів силами безпеки; формування сильного і незалежної судової влади; суворе виконання закону; громадська експертиза нормативно-правових та правових рішень; доступ громадян до правової допомоги та захисту [10].

ВИСНОВКИ

Отже, для того, щоб аграрне виробництво розвивалося більш ефективніше та підвищувався рівень його конкурентоспроможності передусім необхідно налагодити організаційно-економічний механізм державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках, відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва аграрної продукції в інших державах. Врегулювання вимагає також і система прямого державного фінансування аграрного виробництва, дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективно виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного виробництва.

Література:

1. Дяченко О.П. Державна підтримка розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Херсон. — 2014. — № 6. — С. 162—165.
2. Галицький О.М. Державне регулювання аграрного виробництва національної економіки в умовах євроінтеграції. Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". — № 8 (69). — 2016. — С. 48—54.
3. Галицький О.М. Імперативи діагностування інноваційного потенціалу у напрямі захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери. Агросвіт, 2017. — № 4. — С. 35—39.
4. Гришова І.Ю., Гнат'єва Т.М. Проблеми формування інноваційної системи України. Інноваційна економіка. — 2012. — № 12. — С. 54—62.
5. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження КМУ від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua>
8. Офіційний сайт Всеукраїнської аграрної ради. URL: <http://uacouncil.org/uk>

9. Diachenko A., Galytskiy A., Borzenko O. (2018) The Experience of the Leading EU Countries in Contention with Shadow Economy: Recommendations for Ukraine. In: Strielkowski W., Chigisheva O. (eds) Leadership for the Future Sustainable Development of Business and Education. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham https://doi.org/10.1007/978-3-319-74216-8_28

10. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

References:

1. Diachenko, O.P. (2014), "State support for the development of the material and technical base of agricultural enterprises", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky*, vol. 6, pp. 162—165.
 2. Halyts'kyj, O.M. (2016), "State regulation of agrarian production of the national economy in the conditions of European integration", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu serii "Ekonomika ta menedzhment"*, vol. 8 (69), pp. 48—54.
 3. Halyts'kyj, O.M. (2017), "Imperatives of diagnosing innovative potential in the direction of protecting the economic interests of processing enterprises in the agrarian sector", *Ahrosvit*, vol. 4, pp. 35—39.
 4. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems of formation of the innovation system of Ukraine. Innovative economy", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 12, pp. 54—62.
 5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period until 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 20 Jan 2019).
 6. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).
 7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 20 Jan 2019).
 8. Ukrainian Agrarian Council (2019), available at: <http://uacouncil.org/uk> (Accessed 20 Jan 2019).
 9. Diachenko, A. Galytskiy, A. and Borzenko, O. (2018), "The Experience of the Leading EU Countries in Contention with Shadow Economy: Recommendations for Ukraine", *Leadership for the Future Sustainable Development of Business and Education. Springer Proceedings in Business and Economics*, Springer, available at: https://doi.org/10.1007/978-3-319-74216-8_28 (Accessed 20 Jan 2019).
 10. Kopylenko, O. Gryshova, I. and Diachenko, O. (2018), "Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy", *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10.
- Стаття надійшла до редакції 27.01.2019 р.*

*В. В. Нонік,
к. ю. н., профектор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань
Житомирський державний технологічний університет*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.99

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ "КОРУПЦІЯ": ЕВОЛЮЦІЙНИЙ АСПЕКТ

V. Nonik,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work legal and social issues,
Zhytomyr State Technological University

RESEARCH NATURE AND INTERPRETATION OF THE CONCEPT "CORRUPTION": EVOLUTION ASPECT

У статті розглянуто стан понятійного апарату науки державного управління в сегменті реалізації антикорупційної політики держави. Досліджено сутність і трактування поняття "корупція" як найнебезпечнішого для суспільства та держави явища.

У рамках порівняльно-історичного дослідження його семантичного контексту визначено, що на сьогодні наявна велика кількість тлумачень поняття "корупція", однак не існує єдиного трактування. Констатовано, що історична динаміка представляє різний термінологічний зміст, іноді навіть протилежний первинному сенсу. Досліджено норми національного законодавства України в аспектах представлення термінологічного базису антикорупційної політики. Констатовано відсутність однозначного визначення корупції і в міжнародних документах, що свідчить про багатогранність і суперечливість цього явища. Зазначено, що нині корупція виходить за рамки національних кордонів. Цей факт зумовлює потребу в застосуванні глобального підходу.

Доведено, що наявність єдиного понятійного апарату допомогло б позначити межі сфери правозастосування в боротьбі з корупцією в органах державної влади.

Проаналізовані теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених засвідчили, що сучасна концепція корупції зупиняється на традиційному розумінні корупції як зловживання державною владою заради приватної вигоди.

На підставі аналізу наукових і нормативних джерел із різними підходами до визначення цього поняття запропоновано авторську дефініцію корупції, а саме: у вузькому сенсі корупцію слід розглядати як будь-яку дію, що спрямована на досягнення або отримання будь-яких пільг, привілеїв або вигід шляхом нелегальних змов і хабарів.

Акцентовано увагу на тому, що корупція включає в себе не тільки хабарі і "відкати", а й практики вищого рівня: "захоплення держави" — вплив груп інтересів на формування державної політики; "захоплення бізнесу" — встановлення неформального контролю держави над різними секторами економіки через пряме адміністративне втручання або незахищеність прав власності; розподіл сил та ресурсів держави; вплив на регулювання взаємовідносини з іншими країнами (холодна війна) тощо.

The article deals with the state of the conceptual apparatus of science of state administration in the segment of the implementation of anticorruption policy of the state. The essence and interpretation of the concept of "corruption" as the most dangerous phenomenon for a society and a state are investigated.

As part of a comparative-historical study of its semantic context, it has been determined that today there is a large number of interpretations of the notion of "corruption", but there is no single interpretation. It is stated that historical dynamics represents a different terminological content, sometimes even the opposite of the original meaning. The norms of the national legislation of Ukraine in aspects of representing the terminological basis of anticorruption policy are investigated. The absence of an unambiguous definition of corruption in international documents is also confirmed, which testifies to the versatility and contradictory nature of this phenomenon. It is noted that corruption is now beyond national boundaries. This fact necessitates the application of a global approach.

It is proved that the presence of a single conceptual apparatus would help to identify the scope of law enforcement in the fight against corruption in state authorities.

The analyzed theoretical researches of domestic and foreign scientists have shown that the modern concept of corruption stops at the traditional understanding of corruption as abuse of state power for private gain.

Based on the analysis of scientific and normative sources with different approaches to defining this concept, the author's definition of corruption is proposed, namely: in the narrow sense, corruption should be considered as any action aimed at achieving or obtaining any privileges, privileges or benefits through illegal conspiracies and bribes.

The emphasis is on the fact that corruption includes not only bribes and kickbacks, but also practices of a higher level: "seizure of the state" — the influence of interest groups on the formation of state policy; "capture business" — the establishment of informal control over various sectors of the economy through direct administrative interference or insecurity of property rights; distribution of forces and resources of the state; influence on the regulation of relations with other countries (Cold War), etc.

Ключові слова: корупція, корупційні практики, органи державної влади, державні службовці, корупційні дії.

Key words: corruption, corruption practices, state authorities, civil servants, corruption actions.

ВСТУП

Корупція — одне з найнебезпечніших для суспільства та держави явищ. Вона підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, руйнує основні демократичні принципи, на які спирається будь-яка розвинута країна. Корупція також завдає державі значної економічної та політичної шкоди, серйозно гальмує поступальний розвиток суспільства, істотно знижуючи потенційну ефективність від проведення урядом будь-яких реформ.

Для України корупція завжди була і залишається бідою. Усупереч сподіванням, що незалежність і самостійність сформулюють умови для громадсько-політичного, соціально-економічного та культурного піднесення України як високорозвиненої демократичної європейської держави, вона, як і раніше, залишається надзвичайно корумпованою державою. Корупція стала "стилем" життя українського суспільства. Деякі її завуальовані форми узаконені та підтримуються викривленою мораллю нашого суспільства, яке сприймає корупційні прояви як частину існуючих "правил гри". Це явище дискредитує мету створення громадянського суспільства в цілому, підриває основи демократії та ефективного державного управління.

З появою такої соціальної групи, як чиновництво, корупція набула масштабного розмаху. Її міра та відвертість визначалися повнотою надання чиновництву влади над населенням та рівнем загального культурно-цивілізаційного розвитку самого суспільства. Саме тому протидія корупції є одним із пріоритетів держави.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення феномену корупції. Актуальність цього завдання пояснюється тим, що, незважаючи на нестихаючий резонанс навколо цієї проблеми, досі не існує будь-якого задовільного з точки зору більшості дослідників визначення корупції як деструктивного явища в системі державного управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед дослідників існує думка, що корупція є індикатором хворобливості свідомості суспільства. Одним із її симптомів часто виступає відвертий цинізм громадян, коли в суспільстві переважають подвійні стандарти: корупцію всі зневажають та вважають її ганебним явищем, але залюбки користуються виробленими нею механізмами для досягнення мети.

Для України корумпованість майже всіх сфер життєдіяльності перетворилася на найсерйознішу проблему, нерозв'язання і загострення якої суттєво погіршують міжнародний політичний імідж нашої країни.

Корупція є вкрай негативним явищем, її небезпека полягає у тому, що вона [11]:

- завдає збитки всім (і чиновнику, і особі, яка провокує чиновника на корупційні діяння);
- підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ суспільства;
- порушує принципи верховенства права;
- як правило, починається з невеликих знаків уваги (шоколадка, пляшка шампанського тощо);

— грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектора;

— надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам;

— живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування;

— порушує принципи соціальної справедливості, невідворотності покарання;

— створює залежність (як у наркомана, спробував один раз — хочеться ще і ще раз);

— нищить духовні, моральні та суспільні цінності;

— веде до адміністративної та кримінальної відповідальності;

— робить людину безробітною.

Для того, щоб дослідити феномен корупції і виявити реальні можливості її викорінення, необхідно звернутися до історії поняття "корупція" і розглянути всі етапи становлення сучасного значення цього складного і багатогранного феномену.

Корупція як соціальне явище бере свій початок з проявом владних взаємовідносин у людському житті. В епоху створення племінних і міжплемінних союзів та формування спільностей / народностей у лідерів виникла необхідність у веденні переговорів з іншими союзами, розв'язанні міжетнічних, міжобщинних, міжплемінних конфліктів, в іншій управлінській діяльності, що зменшувало їх особистий внесок у господарську діяльність первісного (додержавного) суспільства. Внаслідок зміни форми участі у племінному житті з'явилася потреба у певній винагороді за витрачений на громадські справи час іншими благами та результатами праці, тому племена, що входили до складу союзу та отримували захист, повинні були робити підношення-подарунки. Також з метою уникнення збройних нападів та розграбування сусідні племена вдавалися до встановлення договірних відносин у формі відкупу від завоювання.

З цього випливає, що запровадження традицій "підношення — подарунок — підкуп" виникло майже із зародженням людської раси на землі та набуло ознак системного явища з виокремленням функцій управління в суспільній або господарській діяльності.

Сутність такого явища, як "підношення — подарунок — підкуп" є єдністю трьох елементів:

1) відповідна прихильна реакція особи, що отримує блага;

2) винагорода за бажане діяння "особи-отримувача";

3) вилучення частини доходу із майнового стану роду / племені / індивіда.

На кожному еволюційному етапі розвитку людського суспільства "суспільство без держави — державно організоване суспільство" людина організовувала своє життя так, щоб найбільш успішно пристосовуватися до мінливих умов існування та задовольняти свої зростаючі потреби через механізм перерозподілу благ. Такий перерозподіл відбувався відповідно доз встановлених норм моралі і звичаїв. Надалі з розвитком обміну це явище поділяється на дві складові: безпосередньо "подарунок" і "підношення — підкуп". Останнє робиться

тепер лише особам, які займають певне соціальне становище, що в правовій науці, як правило, називають "потестарною владою", в економічній — "дискреційною".

Слід наголосити, що на даному етапі "підношення — підкуп" не можна вважати шкідливим явищем, навпаки, воно відіграє позитивну роль, оскільки звільняє від повсякденних побутових турбот осіб, які здійснюють управління в додержавному суспільстві, і є передкорупційний звичай, заохочений нормами первинної моралі.

З одного боку, "підношення — підкуп" передбачає відповідну реакцію того, кого підкупувають, у вигляді прихильності до певної особи, з іншого — той, хто підносить, не має права розраховувати на однозначну прихильність, він може лише сподіватися на неї. Останнє дало поштовх трансформації "підношення — підкупу" в "посадові" ("службові", соціальні) привілеї, які за звичаєм (традицією) повинні надаватися особі, що займає певне соціальне становище в додержавному суспільстві.

Зазначене дає змогу зробити кілька висновків:

— передумовою корупції є можливість отримання благ завдяки своєму соціальному становищу. Передкорупційний звичай у вигляді "підношення подарунка-підкупу" не був суспільно шкідливим явищем, а навпаки, заохочувався нормами моралі, що стимулювало можливість подальшої еволюції суспільств. У зв'язку з цим він був елементом легального первинного механізму перерозподілу суспільних благ;

— передкорупційний звичай породжує "посадові" ("службові", соціальні) привілеї, які за звичаєм (традицією) повинні надаватися особі, що займає певне соціальне становище в додержавному суспільстві.

Про те, що феномен корупції існує з найдавніших часів, свідчить сама етимологія слова "корупція". Це поняття настільки ж багатогранне, як і позначене ним явище.

Більшість зарубіжних вчених доходить висновку, що сама етимологія слова "корупція" є досить неоднозначною. На думку відомого німецько-американського політолога К. Фрідріха, "будь-яка спроба проаналізувати поняття корупції буде суперечити факту, що англійською та іншими мовами слово "корупція" історично має абсолютно різні значення. Існують два основних бачення на інтерпретацію такого походження. Перший пов'язує термін з латинським "corruptio", що означало підкуп, продажність посадових осіб органів публічної влади, громадсько-політичних діячів.

Другий диспонує до давньоримських дефініцій "correi" (декілька учасників зобов'язальних відносин щодо певної справи, відповідного предмета) та "rumpere" (ламати, руйнувати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати, підкуповувати), поєднання яких у самостійну філологічну конструкцію породило термін "corruptere", який у найзагальнішому вигляді розумівся як якась групова деструкція, дія певної групи з кількох пов'язаних між собою діловими відносинами осіб, спрямована на порушення законного порядку та ходу судового процесу або управління суспільними справами" [3, с. 45].

Популярною у вітчизняній науці є версія, згідно з якою "корупція" походить від латинського corruptio, що означало "псування, підкуп". Але існує й інша точка зору, що надається вітчизняним дослідником Г.К. Міши-

ним, який зазначає, що всупереч твердженням більшості авторів, латинський термін *corruptio* походить від двох кореневих слів *cor* (серце, душа, дух, розум) і *ruptum* (псувати, руйнувати, розбещувати) [99, с. 264]. Тому, на думку науковця, суть корупції не в підкупі, продажності публічних та інших службовців, а в порушенні єдності (дезінтеграції, розкладанні, розпаді) того чи іншого об'єкта, у тому числі органів виконавчої влади.

Складна семантика слова "корупція" пояснюється неодноразовою зміною поняття з ходом історії. Так, у Стародавній Греції не існувало терміна, що стосується корупції і, можливо, навіть "не існувало чіткої різниці між словами подарунок і хабар" [19, с. 26].

За відомостями деяких дослідників, те, що можна зараз назвати актами корупції (хабарництво, підкуп тощо), мало місце ще у світі Стародавнього Єгипту і Вавилону.

У знайденому сучасними археологами стародавньому єгипетському папірусі згадується про факти корупції серед державних службовців фараона. Причому вік першої писемної згадки про корупцію визначається не меншим аніж 3000 років. Часи середньовіччя надали поняття корупції певного сакрально-релігійного значення — як спокуса диявола, омана, душевна руйнація особистості.

Проте саме поняття корупції (більш-менш конкретно сформульоване) зародилося якраз у Греції. Акти корупції (хабарництво, використання влади в особистих цілях тощо) багаторазово відзначалися в працях давньогрецьких філософів і описувалися як згубні, такі, що негативно впливають на всі сфери суспільного життя. Видатний давньогрецький філософ Арістотель, наприклад, у своїй роботі "Політика" [1, с. 124] виділяв корупцію як найважливіший чинник, здатний привести державу якщо не до загибелі, то до виродження. Він розглядав корупцію як "моральне псування" державних правителів, котре зумовлює виродження "правильних" держав у "неправильні", наприклад виродження монархії в тиранію або аристократії в олігархію, внаслідок того, що керманічі держави починають ставити власні інтереси й потреби над суспільними та перетворюють державне управління на інструмент особистої наживи, що завдає шкоди суспільному благу.

Платон і Арістотель вказували на "зіпсовані форми організації влади" — демократію, олігархію і тиранію. У них замість того, щоб служити закону, служать волі правителів. Концепція корупції як захворювання політичного тіла, висунута давньогрецькими філософами, знайшла відображення в працях мислителів Нового часу — Макіавеллі, Руссо, Монтеस्क'є. "Для Макіавеллі корупція була процесом, який поступово знищував чесноти (*virtu*) громадян" [16, с. 18].

Так, Ніколо Макіавеллі у своєму головному творі — "Державець" — назвав корупцію "одвічним злом держави" та визначив це явище як використання публічних можливостей у приватних інтересах.

Томас Гоббс у "Левіафані" також вбачає причину корупції в егоїстичних прагненнях людини, індивідуалізмів як людської сутності, що протистоять державі як "суспільному тілу" та уособленню суспільних інтересів. На безмежності людського егоїзму як основи корупції наголошував і відомий гуманіст Шарль-Луї Монтеस्क'є:

"Відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і вона буде йти в цьому напрямку, доки не досягне належної їй межі" [10, с. 280].

При такому підході корупція сприймалася як дисфункціональне, деструктивне явище. Поняття корупції має морально-етичне забарвлення в давньогрецькому суспільстві, а в Стародавньому Римі набувало все більше юридичного значення.

Так зароджувався перший історичний підхід до наукового розуміння корупції, який сучасні науковці називають традиційним або нормативно-ціннісним. Згідно з таким підходом корупційні дії та прояви розглядаються як такі, що кидають виклик загальноприйнятим морально-етичним та нормативно-правовим нормам, є антиподами таких суспільних ціннісних опіній (поглядів-переконань), як "загальне благо" та "суспільна користь". При цьому для отримання особистої вигоди не обов'язковий грошово-фінансовий характер корупційних дій. Він може бути в просуванні службовими сходами корупціонера, його близьких або осіб з його оточення [4, с. 111].

У середні віки в Європі корупція сприймалася в першу чергу як прояв гріховності, а боротьба з нею — як боротьба зі спокусою диявола. У західному середньовічному суспільстві корупція уявлялася моральною розбещеністю та зіпсованістю. Це було пов'язано з релігійними уявленнями, а також з вченням про град Земний і град Божий. У такій ситуації корупція сприймалася функціонально.

З початком "нового" часу, появою централізованих держав у Європі, складанням Вестфальської системи міжнародних відносин починає зароджуватися уявлення про корупцію, яке є найбільш близьким до сучасного. У працях філософів-просвітників корупція представлялася соціальною хворобою, що заважає нормальному функціонуванню суспільства і гальмує його розвиток.

Слід зазначити, що з середини XIX ст. проблема корупції починає досліджуватися в межах соціальних наук.

У політології перші дослідження корупції почалися з 60-х рр. XX ст., проте термін "політична корупція" з'явився ще в кінці XIX ст. На думку Джеймса Брайса, англійського академіка, юриста і дипломата, корупція може бути:

- 1) підкупом державних службовців (оплата готівкою);
- 2) іншим видом підкупу державних службовців;
- 3) спекуляцією з документами;
- 4) спекуляціями для вигоди кандидатів.

Д. Брайс вважав, що основним елементом корупції є підкуп державних службовців [13, с. 150]. Подібні елементи корупції відзначав і Дж. Найс у сформульованому ним в 60-ті рр. XX ст. визначенні, згідно з яким "корупція — це поведінка, яка відхиляється від нормального виконання обов'язків державним чиновником з метою отримання приватної (сімейної, кланової), матеріальної або статусної вигоди" [18, с. 417].

Можна припустити, що наведене визначення деякою мірою корелює з визначенням дослідника К. Фрідріха, відповідно до якого корупція — вид поведінки, що відхиляється від норми в окремо взятому контексті (напри-

лад, політичному). На думку вченого, є явищем одно-значно негативним, "патологією політики" та одним з її неодмінних супутників. І хоча, на думку вченого, повна перемога над корупцією — утопічне завдання, їй "потрібно давати енергійну відсіч, щоб хвороботворні паростки не поширювалися і не руйнували політичну систему" [16, с. 482]. Вчений розцінював як індикатор корумпованості влади ступінь консенсусу в суспільстві, а політичну опозицію і вільні засоби масової інформації називав факторами, що стримують корупцію. "Така девіантна поведінка асоціюється з певною мотивацією, зокрема, з отриманням особистої вигоди за громадський рахунок" [16, с. 15].

К. Фрідріх зазначав, що вигода може бути як матеріальною, так і нематеріальною; як для однієї людини, так і для групи людей. Завданням учених, на думку дослідника, є встановлення загального широкого поняття корупції, оскільки за історію свого існування воно не раз змінювало значення і конотації. Підбиваючи підсумки, дослідник дає загальне визначення корупції: "корупція — це використання публічної влади для отримання особистої вигоди, просування по службі, або престижу, або пільг для соціальної групи чи класу; способом, що порушує закон або стандарти високоморальної поведінки. Вона (корупція) завжди дає вигоду хабародавцю і хабароотримувачу, але завдає шкоди суспільству" [16, с. 482].

На думку одного з найбільш відомих дослідників корупції А. Хайденхаймера, "поняття "корупція" — предмет наукових суперечок". Класик досліджень корупції підкреслює різницю ставлення до корупції в країнах, що розвиваються, де саме поняття з'явилося різко, майже раптово — в епоху економічних і політичних перетворень, разом зі збірниками законів; і в розвинених західних країнах, де поняття розвивалося поступово, еволюційно. А. Хайденхаймер виділяє 3 групи визначень. Серед них трактування корупції як аморального, зіпсованого виконання державними чиновниками своїх обов'язків, що відхиляється від прийнятих державою норм (Д. Бейлі, Г. Мюрдаль, Дж. Най); як природне явище, яке супроводжує встановлення ринкових відносин у державі (А. Ван Клавера; Н. Лефф); як невідповідність суспільному інтересу, зловживання посадовими повноваженнями в особистих цілях (К. Фрідріх). Проблему ж прийняття загального визначення дослідник вбачає в тому, що "факт прийняття його науковим співтовариством може ускладнити пошук аналітичного вирішення проблеми корупції" [16, с. 13].

Ідею про неможливість встановлення єдиного визначення висловлює і політолог М. Джонстон, на думку якого, "корупція — це зловживання посадовими повноваженнями і владними ресурсами з метою отримання особистої вигоди" [17, с. 12.]

Але поняття "зловживання", "повноваження", "особистий" і навіть "вигода" є предметом суперечок у багатьох суспільствах. При цьому в тому чи іншому суспільстві вкрай складно встановити відмінності між корупційними злочинами та діями, що не відносяться до актів корупції.

Велике значення у формуванні та виробленні єдиного поняття корупції в політичній науці мають дослідження соціологів. За визначенням Л.В. Гевелінга, "ко-

рупція — деструктивна по відношенню до чинних на даній території суспільних норм і панівної моралі система соціальних зв'язків, які характеризуються використанням посадових повноважень для одержання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди" [2, с. 10].

Можна зробити висновок, що автор розглядає явище корупції вже не як окремі прояви девіантної поведінки, а як систему суспільних відносин.

Наступним кроком у дослідженні еволюції сутності поняття "корупція" вбачаємо звернення до міжнародних документів.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією свідчить про те, що за сучасних умов корупція виходить за рамки національних кордонів і потребує глобального підходу. Прояви корупції створюють загрозу не лише національній безпеці більшості країн світу, а й підривають міжнародні інститути влади та економіки. На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, в останні роки боротьба з корупцією набула транснаціонального значення, а деякі національні закони країн мають екстериторіальну дію [8]

Одним із прикладів таких законів є Закон Великобританії "Про боротьбу з хабарництвом" (UK Bribery Act/УКВА), що набрав чинності 1 липня 2011 р., та Закон США "Про боротьбу з корупцією за кордоном" (Foreign Corrupt Practices Act/FCPA), що діє ще з 1977 р.

У Законі США "Про боротьбу з корупцією за кордоном", що є першим законом подібного роду, є визначення "іноземне посадова особа", а також перераховано ряд карних корупційних практик, але при цьому відсутнє визначення поняття "корупція" [20].

Не додає пояснень у формулюванні визначення корупції і Міжамериканська конвенція по боротьбі з корупцією (1996 р.) [21]. У даному документі не міститься визначення корупції, але перераховуються акти корупції, що підлягають криміналізації.

Аналізуючи положення Конвенції Ради Європи в галузі боротьби з корупцією, зазначаємо, що у 1996 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Програму дій по боротьбі з корупцією, у рамках якої були підготовлені і відкриті для підписання дві конвенції — Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1999 р. і Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 р.

Так, у Конвенції Ради Європи "Про кримінальну відповідальність за корупцію" визначення корупції також відсутнє. Проте європейська "Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією" все ж таки дає визначення корупції: "корупція" означає прохання, пропозицію, дачу або прийняття, прямо або опосередковано, хабарів або будь-яких інших переваг чи обіцянок, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку, або поведінку, необхідну від одержувача хабаря, неналежних переваг чи обіцянки такого" [5], але із уточненням: "для цілей цієї Конвенції".

У Конвенції ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) по боротьбі з підкупом іноземних державних чиновників при здійсненні міжнародних угод не представлено визначення корупції, але наводиться визначення хабарництва: "це пропозиція, обіцянка або передача чогось з метою здійснення впливу на державного чиновника в ході виконання ним / нею своїх

офіційних обов'язків. Хабарі можуть бути у формі грошей, іншої грошової вигоди, такої як членство в ексклюзивному клубі або обіцянка стипендії дитині, або у формі нематеріальної вигоди, такої як схвальні відгуки в засобах масової інформації" [15].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, прийнятій в 2003 р. Генеральною Асамблеєю ООН, також не дається чіткого і єдиного визначення корупції. У третій статті наведені різновиди корупційних практик, як-от: "відмивання коштів, підкуп національних посадових осіб, підкуп іноземних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою, зловживання впливом в корисливих цілях, незаконне збагачення, перешкоджання здійсненню правосуддя тощо" [7].

Вважаємо, що досить важливим є відображення розуміння корупції авторами Конвенції у більш широкому значенні, ніж поняття "хабарництво". Але конкретизації цього поняття не наводиться.

Таким чином, відсутність однозначного визначення корупції навіть у міжнародних документах свідчить про багатогранність і суперечливість даного явища. Крім цього, наявність єдиного понятійного апарату допомогло б позначити межі сфери правозастосування в боротьбі з корупцією в органах державної влади.

Відповідно до норм національного законодавства України під корупцією слід розуміти "використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей" [11].

У рамках наведеного визначення корупцію у вузькому сенсі слід розглядати як будь-яку дію, що спрямована на досягнення або отримання будь-яких пільг, привілеїв або вигід шляхом нелегальних змов і хабарів.

Констатовано, що існує багато найрізноманітніших визначень корупції. Вони бувають протилежні за змістом, але на сучасному етапі їх формування можна виділити таку тенденцію: "Сучасна концепція корупції зупиняється на традиційному розумінні корупції як зловживання державною владою заради приватної вигоди..." [14, с. 17].

Корупція включає в себе не тільки хабарі і "відкати", а й практики вищого рівня: "захоплення держави" — вплив груп інтересів на формування державної політики; "захоплення бізнесу" — встановлення неформального контролю держави над різними секторами економіки через пряме адміністративне втручання або незахищеність прав власності; розподіл сил та ресурсів держави; вплив на регулювання взаємовідносини з іншими країнами (холодна війна) тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, корупція є негативним явищем, що отруює суспільне життя будь-якої держави. Проблеми корупції залишаються одними з найбільшочіших у системі органів державної влади. Вони гальмують її розвиток, а запобігання та дієва протидія корупції зазвичай не базуються на розумінні причин її виникнення. Саме тому виникає необхідність конкретизації змісту елементів сутнісного наповнення дефініції "корупція", що забезпечує модельну семантику теоретичного базису вироблення конкретних технологій і методик, здатних зменшити корупційні прояви та ризики, спричинені їх появою.

Література:

1. Аристотель Політика. Афинская політика / Аристотель. — М.: Мысль, 1997. — 800 с.
2. Гевелинг Л.В. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции и негативной экономики. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти. — М.: Изд-во "Гуманитарий" Академии гуманитарных исследований, 2001. — 592 с.
3. Задорожний С.А. Сучасні передумови виникнення корупції / С.А. Задорожний // Проблеми реалізації державної антикорупційної політики в Україні: зб. наук. пр. — К.: НАДУ, 2011. — С. 43—46.
4. Задорожний С.А. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади / С.А. Задорожний // Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / За заг. ред. проф. А.М. Михненко. — 4-е вид., доп. і перер. — К.: НАДУ, 2013. — С. 109—126.
5. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. (Рада Європи) (ратифіковано Законом України № 2476-IV (2476-15) від 16.03.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. (Рада Європи) (ратифіковано Законом України № 252-V (252-16) від 18.10.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. (ратифіковано Законом України № 251-V (251-16) від 18.10.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
8. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України". Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1848/>
9. Мишин Г.К. О теоретической разработке проблемы коррупции / Г.К. Мишин // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы / Под ред. В.В. Лунеева. — М., 2001. — 369 с.
10. Монтескье Ш. О духе законов / Шарль-Луи Монтескье // [Сост., пер. и коммент. примеч. авт. А.В. Матешук]. — М.: Мысль, 1999. — 672 с.
11. Про запобігання корупції: Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

12. Хилевич І. Корупція як негативне явище в суспільстві [Електронний ресурс] / І. Хилевич // Всеукраїнська газета "Міграція". — 2014. — № 4. — Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migraciinepravou/ua-corruption-as-a-negative-phenomenon-in-society/>

13. Bryce J. Modern Democracies. — New York: The Macmillan Company, 1921. 2 vols. — 508 p.

14. Bratsis Peter. The Construction of Corruption, or Kules of Separation and Illusions of Purity in Bourgeois Societies / Peter Bratsis // Social Text 77, Vol. 21. — 2003. — № 4. — P. 17—21.

15. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions [Electronic Resource] / Mode of access: http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf

16. Friedrich Carl J. Corruption Concepts in Historical Perspective / Edited by A. J. Heidenheimer, M. Johnston // Political Corruption: Concepts and Contexts. — Third Edition. — New York: Routledge, 2017. 15-24 (P. 18) 850 pages.

17. Johnston M. Syndromes of Corruption. Wealth, Power and Democracy. — New York: Cambridge University Press, 2005. — P. 260 (P. 12).

18. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-benefit Analysis / J. Nye // American Political Science. 1967 №2 (61). P. 417—427. P. 417.

19. Philp Mark Defining political corruption / Edited by Paul Heywood // Political corruption. — Oxford, England: Blackwell. 1997. — P. 26. — 250 p.

20. The Foreign Corrupt Practices Act of 1977 [Electronic Resource] / The United States Department of Justice, 2004. Mode of access: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/docs/fcpa-english.pdf>

21. The Inter-American Convention against Corruption [Electronic Resource] / Department of International Law, Organization of American States. Washington C, 1996. — Mode of access: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.html>

References:

1. Arystotel', (1997), Polytyka. Afynskaia polytyia [Politics. Athenian polity], Mysl', Moscow, Russia.

2. Hevelynh, L.V. (2001), Kleptokratyia. Sotsyal'no-polytycheskoe yzmerenye korruptsyy y nehatyvnoj ekonomyky. Bor'ba afrykanskoho hosudarstva s destruktivnymy formamy orhanyzatsyy vlasty [Kleptocracy. Socio-political dimension of corruption and a negative economy. The struggle of the African state with the destructive forms of organization of power], Yzd-vo "Humanytaryj" Akademyy humanytarnykh yssledovanyj, Moscow, Russia.

3. Zadorozhnyj, S.A. (2011), "Modern conditions for the emergence of corruption", Problemy realizatsii derzhavnoi antykoruptsijnoi polityky v Ukraini, pp. 43—46.

4. Zadorozhnyj, S.A. (2013), "Modern mechanisms of prevention and counteraction of corruption in local authorities", Zapobihannia ta protydiia koruptsii [Preventing and combating corruption], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 109—126.

5. Council of Europe (2005), "Civil Convention on the fight against corruption of November 4, 1999", available

at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (Accessed 20 Jan 2019).

6. Council of Europe (2006), "The Criminal Law Convention on Combating Corruption of 27.01.1999", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (Accessed 20 Jan 2019).

7. UN (2003), "United Nations Convention against Corruption of 31.10.2003", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (Accessed 20 Jan 2019).

8. S'omin, S.V. and Dr'omov, S.V. (2014), "International experience in the fight against corruption in the security sector: conclusions for Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1848/> (Accessed 20 Jan 2019).

9. Myshyn, H.K. (2001), "On Theoretical Development of Corruption Problems", Korruptsiya: polytycheskye, ekonomycheskye, orhanyzatsyonnye y pravovye problemy [Corruption: political, economic, organizational and legal issues], Moscow, Russia.

10. Montes'k'e, Sh. (1999), O dukhe zakonov [About the spirit of laws], Mysl', Moscow, Russia.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Accessed 20 Jan 2019).

12. Khylevych, I. (2014), "Corruption as a negative phenomenon in society", Vseukraih's'ka hazeta "Mih-ratsiia", vol. 4, available at: <http://migraciya.com.ua/news/migraciinepravou/ua-corruption-as-a-negative-phenomenon-in-society/> (Accessed 20 Jan 2019).

13. Bryce, J. (1921), Modern Democracies, The Macmillan Company, New York, USA.

14. Bratsis, P. (2003), "The Construction of Corruption, or Kules of Separation and Illusions of Purity in Bourgeois Societies", Social Text 77, Vol. 21, no.4, pp. 17—21.

15. OECD (2011), "Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions", available at: http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf (Accessed 20 Jan 2019).

16. Friedrich, C. J. (2017), "Corruption Concepts in Historical Perspective", Political Corruption: Concepts and Contexts, Third Edition, Routledge, New York, USA.

17. Johnston, M. (2005), Syndromes of Corruption. Wealth, Power and Democrac, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

18. Nye, J. (1967), "Corruption and Political Development: A Cost-benefit Analysis", American Political Science, vol. 2 (61), pp. 417—427.

19. Philp, M. (1997), "Defining political corruption", Political corruption, Blackwell, Oxford, England.

20. The United States Department of Justice (2004), "The Foreign Corrupt Practices Act of 1977", available at: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/docs/fcpa-english.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).

21. Organization of American States. Department of International Law (1996), "The Inter-American Convention against Corruption", available at: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.html> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 21.01.2019 р.

О. В. Голинська,
к. держ. упр., доцент, Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.106

МЕРЕЖЕВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА БАГАТОРІВНЕВОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

O. Golynska,
PhD in Public Administration, Associate professor, Odessa Regional Institute
for Public Administration of National Academy for Public Administration, the President of Ukraine

NETWORKING AS A METHODOLOGICAL BASIS OF MULTILEVEL PUBLIC ADMINISTRATION
IN UKRAINE

Дослідження пов'язано із гіпотезою про те, що громади міст та сіл в Україні виступають найбільш важливим інститутом економічного розвитку регіонів та найбільш суттєвими політичними одиницями, адже саме вони реалізують одну з найскладніших історичних реформ — реформу децентралізації влади в Україні. Проаналізовано вплив децентралізації в Україні на процеси зміни її адміністративно-територіального устрою. Доведено, що децентралізоване управління, засноване на механізмах мережевої взаємодії, дозволяє застосовувати ефект самоорганізації локальних соціально-економічних систем та має ряд переваг порівняно з жорстким адміністративно-територіальним об'єднанням. Вивчено значення спільності систем соціально-економічного розвитку великих міст, районів у містах та територіально близьких громад для їх мережевої взаємодії при умові збереження фінансово-економічної та політичної самостійності. Показано можливість підвищення економічної самодостатності громад на основі ендогенної стратегії розвитку та механізму використання соціальної відповідальності.

The article is devoted to research of the problems of network interaction in the system of public administration. It has been established that in relation of reforms, the issues of the structure and management interaction of new, for Ukraine, constitutions — united territorial communities that emerged as a result of the first stage of the administrative-territorial reform launched in 2014, remain unresolved. The method of such interaction, which would leave the declared political and economic freedom of both communities themselves and cities — the regional centers around which they are most successfully formed, is quite controversial.

It has been shown that the model of local self-government, which is laid down in the regulated constitutionally functioning administrative-territorial structure of Ukraine, involves a strict division of income sources, expense responsibilities and obligations for solving local issues between separate levels of administrative-territorial constitutions, clearly separated from each other and completely financially independent. In practice, this approach causes a number of problems. Most often, when solving them, it is about merging a number of existing constitutions into a single structure, in particular, merging the city and the territorial community, grouping a number of such close settlements into a single, joining small communities to larger settlements. Undoubtedly, by reducing administrative units, we will have a direct economic effect. However, this prospect of changes in the structure of local self-government involves a significant change in the legislative framework, as well as certain investments in the project itself (their need remains the main obstacle to integration — through agglomeration, the volume of investments will increase).

It has been proved that the decentralized management, which allows applying the effect of self-organization of local socio-economic systems, has several advantages over the rigid administrative-territorial amalgamations. To do this, as a methodological basis, it is advisable to use the networking principles for choosing funding options and solving local issues. In the European practice of local self-government, the networking of different structures as subjects of management embodies the idea of multilevel governance and is widely used in the interaction of municipalities.

The logic of solving local issues within the network lies in the fact that for each of them it is possible to determine the optimal temporary association of network members, whose activities will be most impactful and effective. To organize the network interaction, it is proposed to divide (differentiate) all existing issues of local importance by the criterion of optimal spatial boundaries of managerial decisions. The idea of networking of local governments in the system of multilevel governance is based on their multilevel functions, as well as on the subject-subject platform, which includes rural, district, city and internal city municipal authorities, as well as associations of citizens and others.

Increase of the level of self-sufficiency of communities in networking can be achieved on the basis of the endogenous strategy of development of the local economy, as well as the mechanism of using social responsibility as a tool for development and self-sufficiency. These public management tools are based on an organizational chart that defines the main scenario conditions for social responsibility within the territory. Increasing the flexibility of cooperation between local governments by networking allows the integration of management systems, focused on procedural consolidation, association and differentiation with the idea of decentralization. The use of network principles and multilevel governance approaches is the methodological basis for choosing funding arrangements and local issues. Prospects for further scientific research can be associated with the peculiarities of the model of networking, which determines its practical suitability and value.

Ключові слова: децентралізація, громада, соціально-економічна система, мережева взаємодія, механізм публічного управління, соціальна відповідальність, самодостатність, місцеве самоврядування.

Key words: decentralization, community, socio-economic system, networking, mechanism of public administration, social responsibility, self-sufficiency, local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні міста та села як адміністративно-територіальні утворення виступають найбільш важливим інститутом економічного розвитку регіонів та найбільш суттєвими політичними одиницями, адже саме вони реалізують одну з найскладніших історичних реформ — реформу децентралізації влади в Україні. Саме вони представляють інтереси населення та за своєю управлінською природою реалізують ключовий цивілізаційний європейський принцип субсидіарності. На території міст, особливо великих, які є обласними центрами, концентрується значна частина економічно активного населення, людських, матеріальних та фінансових ресурсів. Від рівня управління містом як соціально-економічної системи залежить комфорт, безпека та соціальна складова життя людей. Саме тому протягом всієї новітньої історії України так активно розвивається теорія та практика публічного управління міськими громадами, і як фундаментальна наука, і як основа практичної діяльності.

Однак сучасний рівень питань, які виникають на всіх рівнях публічного управління, свідчить про наявність значного переліку проблем соціально-економічного характеру. Одні з них є традиційними та дісталися у спадок від патерналістської радянської системи побудови соціуму, інші — виникли при переході до ліберальної економічної системи та демонструють слабкі сторони сучасних управлінських реформ. Так чи інакше, кожна з них потребує глибокого наукового диспуту, результатом якого має стати сформована концептуальна думка, направлена на комплексне вирішення такої проблематики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ ПЕВНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідження, які автор використовує у своїй статті свідчить про наявність досить широкого кола відповідних публікацій, кожна з яких представляє значний науковий інтерес до цієї тематики. Серед когорти поважних вітчизняних авторів, що внесли суттєвий доробок у

теорію та практику управління міськими громадами, можемо виділити таких як: В. Бакуменко, В. Вакуленко, В. Воротін, М. Іжа, В. Куйбіда, П. Надолішний, О. Оболенський, В. Олуйко, М. Орлатий та багато інших знаних вчених у галузі державно-управлінської науки, а також супутніх наук — права, економіки, соціології — в цих публікаціях містяться підвалини вирішення проблематики місцевого самоврядування та його соціально-економічної системи. Водночас рух вітчизняних реформ як частина сучасної світової історії державотворення формує нове дослідницьке поле, надає стимули подальшого наукового пошуку у цій сфері.

У світлі цих реформ невирішеними залишаються питання структури та управлінської взаємодії нових для України утворень — об'єднаних територіальних громад, які з'явилися в результаті першого етапу започаткованої у 2014 році адміністративно-територіальної реформи. Спосіб такої взаємодії, що залишав би заявлену політичну та економічну свободу як самих громад, так і міст — обласних центрів, навкруги яких вони найбільш успішно утворюються є досить дискусійним. А враховуючи той факт, що громади продовжують при цьому функціонувати ще й у складі районів, відчуваючи подвійний управлінський вплив — посилює аргументацію вирішення порушеної проблематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Зважаючи на наведені базові умови, метою статті є наукове обґрунтування думки, що децентралізоване управління, засноване на механізмах мережевої взаємодії, дозволяє застосовувати ефект самоорганізації локальних соціально-економічних систем та має ряд переваг порівняно з жорстким адміністративно-територіальним об'єднанням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Модель місцевого самоврядування, яка закладена в унормований конституційно діючий адміністративно-територіальний устрій України, передбачає жорсткий поділ доходних джерел, видаткових повноважень та відповідальності за вирішення питань місцевого значення між окремими рівнями адміністративно-територіальних утворень, чітко відокремленими один від одного і цілком незалежними у фінансовому плані. Такий підхід на практиці викликає ряд проблем. Наприклад, це конфлікт між містом обласного значення та районом, або територіальною громадою щодо розділення плати підприємств за землю, екологічних платежів та ін.

Наприклад, на території Київського району м. Одеси розташований житловий масив "Райдужний", юридичною адресою будівель якого є смт. Таїрове (яке нині функціонує в статусі Таїровської об'єднаної територіальної громади Овідіопольського району). Звичайно, що на території великого масиву діють ряд підприємств — торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування тощо. Кожен з них здійснює всі платежі до бюджету громади, тоді як працівники та приватні підприємці — це жителі м. Одеси, які користуються одеською інфраструктурою, медичними, освітніми по-

слугами саме в місті, а не в районі і не в громаді, де ці послуги в таких об'ємах фізично відсутні. В додачу відбувається дублювання рішень одних і тих самих питань місцевого значення між містом, громадою та районом, що веде до постійного зростання адміністративних витрат в бюджетах всіх рівнів.

Як справедливо відзначає з цього приводу Ю.Б. Молодожен, адміністративний поділ, що склався, коли місто (обласний центр), сільська громада і сільський район законодавчо жорстко відособлені один від одного у всіх сферах, "вступає в протиріччя з реальністю економічної життя, з рухом капіталу, логікою розвитку бізнесу, і що головне — з інтересами мешканців цих територій" [1]. Органи місцевого самоврядування міста, громади та району в силу наявних інституційних рамок вимушені займати "містечкові" позиції, "тягнути на себе ковдру" і розпорозувати дефіцитні ресурси.

Багато дослідників відзначають управлінську патогенність цієї ситуації та пропонують переглянути організаційно-інституційні та економічні засади вирішення питань місцевого значення різними адміністративно-територіальними утвореннями. Частіше всього в теорії та практиці мова йде про злиття ряду існуючих утворень у єдину структуру, зокрема, об'єднання міста та територіальної громади, групування ряду таких близьких населених пунктів у єдиний, приєднання невеликих громад до більш крупних населених пунктів.

На думку прибічників цієї ідеї таке об'єднання виключить конфлікти місцевого змісту за джерелами доходів, інтегрує історично єдину економічну територію міста та села, а також скоротить витрати на утримання апарату управління (замість двох існуючих апаратів місцевих рад залишиться одна — міська). Однак наприкінці 2013 року це рішення було визнано керівництвом регіону та місцевих рад економічно недоцільним через великі додаткові витрати на підготовку нового Генерального плану, зміну тарифів на житлово-комунальні послуги, переоцінку кадастрової вартості майна, перереєстрацію юридичних адрес тощо.

Водночас принципова ідея об'єднання адміністративно-територіальних утворень, чиї соціально-економічні системи економічно та соціально інтегровані, має хороші перспективи. Так, досить давно обговорюється ідея формування агломерату як такого, розширення можливостей соціально-економічного розвитку міст, районів, сіл та селищ у межах більш крупної системи. В рамках новітніх законодавчих ініціатив ця ідея може отримати інституційне закріплення (Законопроект "Про міські агломерації" від 17.07.2017. № 6743, який очікує розгляду у Верховній раді). Однак, на думку А. Ткачука тут існує ряд важливих питань на кшталт: чи потрібно взагалі вводити поняття "агломерація", чи має вона бути юридичною особою, яким чином фінансуватиметься діяльність агломерації, в якому владно — управлінському статусі виступатиме її координаційний орган та ін. [2].

Безсумнівно, за рахунок зменшення адміністративних одиниць ми матимемо прямий економічний ефект. Однак ця перспектива змін у структурі місцевого самоврядування передбачає істотну зміну законодавчої бази, а також певні вкладення в сам проект об'єднання (їх необхідність, як зазначалося вище, як була, так і за-

лишається основним гальмом інтеграції — через агломерацію обсяг вкладень навіть дещо збільшиться).

Поряд з пропозиціями щодо інтеграції та об'єднання громад міста та села висувуються судження зворотного властивості — про відокремлення видів діяльності та фінансових потоків у рамках єдиного на адміністративно-територіального утворення, зокрема міського округу. Так, у В. Борденюк пропонує модель розвитку місцевого самоврядування в містах з районним поділом, яка пов'язується зі створенням відповідних представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування не тільки на міському рівні, а й на рівні районів [3].

Дійсно, як відомо з теорії публічного управління, децентралізоване управління, що дозволяє застосовувати ефект самоорганізації локальних соціально-економічних систем, має ряд переваг порівняно з жорстким адміністративно-територіальним об'єднанням. Тому ці пропозиції також є виправданими з наукової точки зору. Ще одним аргументом у підтримці децентралізаційної моделі управління великими адміністративно-територіальними утвореннями, насамперед містами, є те, що їх масштаби співпадають з багатьма суб'єктами, що мають мінімум два рівні управління. Так, населення м. Одеса на 01.01.2018 р. становило 1 011 494 особи, а населення найбільших за чисельністю Біляївського, Овідіопольського та Лиманського районів — лише 93 322, 71705, 69307 осіб відповідно. Зазначимо, що всі ці райони — найближчі до Одеси, вони оточують її з різних боків [4].

Таким чином, модель дворівневого поділу крупних адміністративно-територіальних одиниць принципово можна використовувати як для підвищення рівня їх самодостатності, так і для посилення децентралізаційного ефекту. Автор вважає, всі розглянуті напрями: як укрупнення, об'єднання, так і децентралізація, диференціація адміністративно-територіальних одиниць та систем управління в них, не виключають один одного і можуть застосовуватися паралельно, оскільки їх цілеспрямованість та ефективність визначаються конкретною ситуацією.

Фактично, в будь-якому випадку мова йде про підвищення рівня гнучкості публічного управління, пошук найбільш раціональних форм та умов вирішення місцевих питань у різних масштабах, в умовах різної концентрації та способів використання різних ресурсів. Для цього видається доцільним використання в якості методологічної основи мережевих принципів вибору варіантів організації фінансування та вирішення місцевих питань.

В європейській практиці місцевого самоврядування мережева взаємодія різних структур як суб'єктів управління носить назву "багаторівневого управління" і широко використовується при взаємодії муніципалітетів між собою. В українських реаліях в межах такої взаємодії учасниками мережі можуть виступати:

1) органи місцевого самоврядування в межах вже існуючих адміністративно-територіальних утворень — наприклад, об'єднана територіальна громада;

2) асоціація, об'єднання, союз двох або декількох утворень, що діють, наприклад, за договором міжмуніципального співробітництва;

3) виділений елемент місцевого самоврядування в рамках вже існуючого утворення — наприклад, район (як елемент області), район у місті;

4) інші учасники за необхідності (бізнес-структури, громадські організації та їх об'єднання, групи та об'єднання громадян тощо — наприклад, органи самоорганізації населення).

Логіка вирішення питань місцевого значення в рамках мережі полягає в тому, що по кожному з них можна визначити оптимальне тимчасове об'єднання учасників мережі, діяльність яких буде найбільш результативною та ефективною. З практики сучасних секторальних реформ, наприклад, відомо, що створення госпітальних округів для надання медичних послуг з урахуванням транспортної доступності дозволяє значно підвищити якість медичної допомоги, сконцентрувати для розвитку галузі суттєві бюджетні кошти. Подібний позитивний досвід вже існує в Харківській, Донецькій, Полтавській, Черкаській та інших областях [5]. Однак сьогодні це поки що фрагментарні, часткові заходи, які не дозволяють повною мірою реалізувати потенціал мережевого взаємодії.

Для організації мережевої взаємодії нами пропонується розділити (диференціювати) всі існуючі питання місцевого значення за критерієм оптимальних просторових меж управлінських рішень. Ці межі визначають цільове призначення та коло бенефіціарів, прямо зацікавлених у їх вирішенні на певному рівні, а також оптимальне об'єднання учасників, які мають опосередковану зацікавленість.

Просторові кордони проблеми місцевого значення, на вирішення якої направлене рішення, визначаються його об'єктивною економічною та організаційно — управлінською природою. В умовах міста — обласного центру питання місцевого значення можуть бути розподілені таким чином:

1) питання, які найбільш доцільно вирішити в межах частин міста — тобто, на рівні виконавчих органів ради, які діють в адміністративних районах;

2) питання, які найбільш доцільно вирішити в межах міської ради (тобто так, як це відбувається зараз);

3) питання, які найбільш доцільно вирішити в межах декількох місцевих рад в межах міжмуніципального співробітництва.

Деяка частина питань місцевого значення об'єктивно може вирішитися тільки в межах міста в цілому і повинна залишатися на цьому рівні. Частково це обумовлено наявністю природної монополії та значної ефективності економії від масштабу при організації відповідної функціональної діяльності на рівні міста в цілому (питання, пов'язані з організацією електро-, тепло-, газо- та водопостачання, водовідведення, утримання дорожнього господарства, організація транспортного обслуговування). При цьому слід врахувати, що природна монополія історично має перехідний період ефективного функціонування, а отже, доцільність її існування може бути переглянута (наприклад, при збільшенні розмірів міста (як це відбувається в м. Києві або ємності ринку, як це відбувається в м. Вінниця). В інших випадках доцільність вирішення питань місцевого значення на рівні міста зумовлена виключно діючими нормами. Це відноситься до таких загальноміських питань, як затвердження правил благоустрою, Генерального плану, зем-

лекористування та забудови, топоніміка, мобілізаційна робота, забезпечення безпеки, сприяння економічному розвитку у сфері сільського господарства, малого та середнього бізнесу, муніципальний контроль в різних сферах. По своїй природі вони повинні вирішуватися на рівні міста, тобто, такі рішення повинні мати єдині інституційні джерела.

На рівень частини міста (міського району, села) може бути перенесене рішення тих місцевих питань, які торкаються локальних інтересів груп громадян на більш низькому рівні в порівнянні з містом та (або) можуть вирішити кілька структур на конкурентній основі, з використанням аутсорсингу або в інших подібних формах. Такі питання можуть бути переадресовані іншому рівню міського самоврядування (якщо такий створено), або вирішуватися спільно з структурними підрозділами міської ради (управління та відділів виконкому), органами самоорганізації населення тощо. Зокрема це питання організації дошкільного виховання та шкільної освіти (школи та дитячі садки, як правило, прив'язуються до певного мікрорайону, а його мешканці серед користувачів цих послуг складають переважну більшість), організація місць дозвілля та відпочинку, вивезення відходів, робота з дітьми та молоддю, благоустрій та озеленення. Можливо, більш ефективно з метою мінімізації їх вартості, роботи, які традиційно виконуються міським підприємством-монополістом з благоустрою та озеленення, передати на аутсорсинг. При цьому, в силу мережевих принципів взаємодії, передача частини місцевих питань на локальний рівень може бути обмеженою або частковою. Так, наприклад, благоустрій та організація місць відпочинку може проводитися органами місцевого самоврядування в рамках загальнодержавних або обласних цільових програм за умов самофінансування — в цьому випадку така передача є обмеженою.

Слід виділити групу місцевих питань, які доцільно вирішувати виключно в рамках міжмуніципального співробітництва, на рівні декількох міст, сіл, району з використанням синергетичного ефекту. До таких питань, враховуючи існуючий досвід, доцільно віднести надання деяких освітніх послуг (школи для обдарованих дітей, школи спеціального спрямування), медичної допомоги (багатопрофільної, спеціальної), управління найбільш важливими об'єктами культури та мистецтва, фізкультури та спорту, створення аварійно-рятувальних служб, муніципальної пожежної охорони.

Річ у тім, що в рамках окремого приміського села, як правило, немає ні фінансових, ні кадрових, ні організаційних можливостей для створення повнофункціональних об'єктів соціальної сфери відповідного рівня (наприклад, багатопрофільної лікарні або школи гімназичного, ліцейного типів). У якій ситуації цілком раціональним шляхом є розподілити обов'язки та структуру фінансування між декількома місцевими бюджетами з урахуванням транспортної доступності (за зразком госпітальних округів). Концентрація фінансових ресурсів, досягнута через передачу горизонтальних субвенцій дозволить мати повноцінний об'єкт соціальної сфери в одній адміністративно-територіальній одиниці замість декількох слабких, обмежених у своєму функціоналі. Природно, що при цьому слід опиратися на думку місцевої громадськості, не ігноруючи її, аргументо-

вано обґрунтовуючи переваги такого об'єднання, в іншому випадку — це шлях до прямого соціального групового конфлікту, в основі якого лежать порушені економічні інтереси як працівників, так і мешканців.

Ідея мережевої взаємодії органів місцевого самоврядування в системі багаторівневого управління базується на їх мультирівневих функціях, а також на суб'єкт-суб'єктній платформі, що включає сільські, районні, міські та внутрішні міські органи влади, а також, можливо, об'єднання громадян та інших структур. Кожен з суб'єктів управління вирішує певну частину місцевих питань. Між різними суб'єктами в межах мережевої взаємодії можуть встановлюватися координаційні зв'язки, у відповідності до яких здійснюється економічна взаємодія: перерозподіл фінансових потоків, надання фінансової підтримки, горизонтальні трансферти. При цьому існує цілковита варіативність суб'єктного складу — як щодо окремого органу місцевого самоврядування, так і щодо їх об'єднання. Також вирішення питань місцевого значення може в оперативному режимі передаватися з одного рівня на інший [6, с. 55].

Важливою властивістю мережевої схеми в цій ситуації є гнучкість, тобто її швидка та своєчасна перебудова відповідно до конкретних змін ситуації з вирішення місцевих питань. Така схема мережевої взаємодії різних суб'єктів може бути побудована відповідно до особливостей і вимог інституційної ситуації, економічних та соціальних інтересів різних суб'єктів. Організація мережевої взаємодії з вирішення питань місцевого значення дозволяє вирішити кожне питання на тому рівні, на якому це найбільш раціонально, тобто на практиці унаслідкується принцип субсидіарності. Гнучкість та оперативність мережевої структури дає можливість швидко, своєчасно реагувати на зміну обставин у громаді, найбільшою мірою сприяти зростанню якості життя, досягненню основних цілей соціально-економічного розвитку.

Така модель може бути використана органами місцевого самоврядування, а також органами публічної влади на регіональному рівні при прийнятті рішень та розробці програм у сфері управління соціально-економічним розвитком міст, а також громадськими, експертними, аналітичними організаціями в консультативній діяльності, при проведенні громадських слухань та ін. Крім усього, модель включає в себе управлінні цілями, сформульованими з урахуванням необхідності підвищення економічної самодостатності громади за умов оптимального ресурсозбереження, вона відображає взаємодію суб'єкта та об'єкта управління на підставі аргументованих в методів і заходів, зворотного зв'язку з використанням методики оцінки самодостатності.

Підвищення економічної самодостатності адміністративно-територіальних одиниць може бути досягнуте на основі ендогенної стратегії розвитку місцевої економіки, що передбачає вдосконалення моделі управління та переходу до саморозвитку завдяки подоланню процесів гальмування. Важливу роль у підвищенні економічної самодостатності відіграє структура механізму залучення жителів громади до вирішення місцевих питань. Суб'єкти, що беруть участь у розвитку соціальних підсистем території, в перспективі отримують певні матеріальні та нематеріальні вигоди. Разом з тим, грома-

да (міська чи сільська) за рахунок залучення додаткових засобів підвищує рівень економічної самодостатності, шляхом зростання довіри до влади зміцнює політичну основу місцевого самоврядування.

Механізм використання соціальної відповідальності як інструменту розвитку та зростання самодостатності міста базується на організаційній схемі, яка визначає основні сценарні умови соціальної відповідальності в межах території. При цьому інституційною основою є процес узгодження цілей розвитку між регіоном та його адміністративно-територіальними одиницями, зокрема, містами, районами та селами. В результаті формується пакет узгоджень про соціально-економічне співробітництво на рівні регіону в цілому та на рівні міста — обласного центру, в якому деталізуються види діяльності та співробітництва. Одні з них відносяться до управлінських процесів обласного рівня та міста, а соціальна відповідальність бізнесу спрямовується на довгострокові цілі соціально-економічного розвитку територій.

ВИСНОВКИ

Підвищення гнучкості взаємодії органів місцевого самоврядування на основі мережі дозволяє інтегрувати як просте процедурне укрупнення, так і об'єднання, диференціювання з ідеєю децентралізації, та систем управління ними. При цьому доцільно використовувати мережеві принципи та підходи мультирівневого управління як методологічної основи вибору варіантів організації фінансування та вирішення місцевих питань.

Логіка вирішення питань місцевого значення в рамках мережі полягає в тому, що по кожному з них можна визначити оптимальне об'єднання учасників мережі, діяльність яких буде найбільш результативною та ефективною. Для організації каналів взаємодії пропонується розділити (диференціювати) всі існуючі питання місцевого значення за критерієм оптимальних просторових меж рішень та оптимальне співвідношення учасників, які визначають їх доцільність на певному рівні. При цьому територіальні межі визначаються об'єктивною економічною та організаційно-управлінською природою таких питань.

Перспективи подальших наукових розвідок можуть пов'язуватися з характерними особливостями моделі, що обумовлюють її практичну придатність та цінність. До них ми відносимо практичну реалізацію вимоги забезпечення зворотного зв'язку, яка базується на оцінці самодостатності, а також цілісне використання всіх резервів зростання економічної складової, включаючи як економічний ріст, так і реструктуризацію управління, використання потенціалу місцевого громадського сектору. Перспективним також є те, що наряду з основною, можуть існувати допоміжні моделі, які на відміну від існуючих підходів представляють собою структурування процесу управління на місцевому рівні, починаючи від визначення цілей та вигідного типу розвитку, і закінчуючи розробкою організаційно-методичного, нормативного забезпечення. У свою чергу, це передбачає діяльність з підвищення економічної самодостатності в існуючій практиці соціально-економічного планування на територіальному та регіональному рівнях. Перспективним з наукової точки зору є те, що модель дозволяє не лише виробити обґрунтовані управлінські рішення на

основі якісної інформації, а й реалізувати їх у недержавній практиці управління, що у сукупності своїй здатне сприяти зміні системи економічного розвитку громад за рахунок створення нових виробництв з високою доданою вартістю на інвестиційно-інноваційній основі.

Література:

1. Молодожен Ю.Б. Деякі аспекти визначення самодостатності органу місцевого самоврядування // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: ел. зб. наук. пр. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_1_22
2. Ткачук А. "Про агломерації в українських реаліях. Міжнародний досвід і деякі міркування". URL: <https://www.slideshare.net/CSIUKRAINE/ss-70369232>
3. Борденюк В.В. Міське самоврядування в районах міст з районним поділом як форма децентралізації управління великим містом // Адміністративне право. — 2011. — № 1. — С. 74—75.
4. Статистичний збірник "Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року". URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/pub/kat_u/2018/zb/06/zb_ch2018pdf.pdf
5. Доступність послуг з охорони здоров'я. URL: <http://moz.gov.ua/article/reform-plan/jak-zakladipervinki-pracjuvatimut-za-dogovorami-z-nszu-rozpozivajut-golovni-likari>
6. Голинська О.В. Біфуркаційний підхід в управлінні дуальністю стратегічного планування та бюджетного програмування / Актуальні проблеми державного управління: зб.наук. пр. ОРІДУ / Вип. 2 (70). — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. — С. 54—58.

References:

1. Molodozhen, Yu.B. (2013), "Some aspects of determining the self-sufficiency of a Local Government", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, [Online], vol.1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_1_22
 2. Tkachuk, A. (2017), "About agglomerations in Ukrainian realities. International experience and some considerations", [Online], available at: <https://vuv.slideshare.net/TsSIUKRAINE/ss-70369232>
 3. Bordeniuk, V. V. (2011), "Local government in the regions of cities with district division as a form of decentralization of management of a large city", *Administrativne pravo*. vol. 1, pp. 74—75.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical Yearbook "The number of available population of Ukraine as of January 1, 2018", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/pub/kat_u/2018/zb/06/zb_ch2018pdf.pdf
 5. Official site of the Ministry of Health of Ukraine (2018), "Availability of health services", available at: <http://moz.gov.ua/article/reform-plan/jak-zakladipervinki-pracjuvatimut-za-dogovorami-z-nszu-rozpozivajut-golovni-likari>
 6. Golynska, O.V. (2017), "Bifurcation Approach in Managing the Duality of Strategic Planning and Budget Programming", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (70), pp. 54—58.
- Стаття надійшла до редакції 22.01.2019 р.*

*В. М. Горбик¹,
к. держ. упр., генеральний директор Державного підприємства
"Спеціалізоване лісгосподарське підприємство "Київоблагроліс"*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.112

ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНІВ

V. Horbyk,
Candidate of Sciences in Public Administration, Director General
of the State Enterprise "Specialized Forest Enterprise" Kievoblagrolis "

TRANSFORMATION OF THE REPRODUCTIVE PROCESS IN THE STATE MANAGEMENT OF THE NATURAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF REGIONS

Пріоритетним напрямом трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом є перехід від ресурсно-витратної економіки на інноваційний шлях збалансованого розвитку регіону. Акцентовано увагу на основних характеристиках природно-економічного потенціалу регіону: сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів. Доведено, що саме інноваційний потенціал регіону є ядром природно-економічного потенціалу.

Досліджено окремі проблеми структурних трансформацій розвитку регіональної економіки та їх інституційне забезпечення. Встановлено, що трансформація відтворювального процесу є комплексною і динамічною характеристикою, яка містить систему дій, окремих механізмів державного управління природно-економічним потенціалом, що базується на основних принципах. Одним із головних завдань державного управління є забезпечення керованого, активного, пропорційного та збалансованого розвитку природно-економічного потенціалу як єдиної системи. Виокремлено ключові тенденції трансформації відтворювального процесу в державно-му управлінні природно-економічним потенціалом регіонів.

The transition from a resource-cost economy to an innovative way of balanced development of the region is a priority direction of the transformation of the reproductive process in the state management of the natural and economic potential.

The attention is focused on the main characteristics of the natural and economic potential of the region: aggregate possibilities of the region, its enterprises and separate economic entities to define, form as well as, in the most effective manner, to provide and satisfy social needs (actual and potential) in the process of interaction with the environment and rational use of resources.

It is proved that the innovation potential of the region is the core of the natural and economic potential. The sufficiency of innovation potential is crucial in ensuring the ecological and economic security of the region as well as the growth of natural and economic potential and sustainable development of the region.

¹ ORCID: 0000-0003-2098-5874

Some problems of structural transformations in the development of the regional economy and their institutional provision are investigated. It is established that the transformation of the reproductive process is an integrated and dynamic characteristic, which contains a system of actions, separate mechanisms of state management of natural and economic potential, based on the basic principles.

The stability of the natural and economic potential of the region is defined as the basis of the economic system, in which there are restrictions that are directly interrelated with the stage of the economic cycle, technological arrangements as well as a number of other socio-economic factors and elements of the external environment.

The essence and peculiarities of formation of regional marketing in Ukraine are investigated. It is determined that the dependence of marketing policy tools on the concept of sustainable development of society as a whole can also be traced in the framework of regional development.

One of the main tasks of the state management is to ensure managed, active, proportional and balanced development of natural and economic potential as a single system. The key trends in the transformation of the reproduction process in the state management of the natural and economic potential of the regions are defined.

Ключові слова: трансформація, відтворювальний процес, природно-економічний потенціал, інноваційний потенціал, стійкість, тенденції, регіональний маркетинг.

Key words: transformation, reproductive process, natural and economic potential, innovative potential, stability, tendency, regional marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація процесів відтворення сучасної української економіки характеризується недостатньо сформованими передумовами для переходу постіндустриальної стадії природно-економічного розвитку, диспропорціями в структурі економіки, нерозвиненістю конкуренції, низьким рівнем інвестицій в інновації. Саме тому пріоритетним напрямом трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом є перехід від ресурсовитратної економіки на інноваційний шлях збалансованого розвитку регіону, що обумовлює необхідність теоретичного осмислення та оцінювання структурних змін, які відбуваються в природно-економічному розвитку регіонів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження структурних зрушень у природно-економічному розвитку здійснили такі вчені, як О. Алімова, В. Андрієнко, В. Бесєдіна, В. Гейць, А. Головач, С. Дорогунцова, Б. Кваснюк, П. Кларк, І. Крючкова, а також зарубіжні вчені: зокрема П. Кларк, В. Леонтєв, Р. Стоуне, Х. Ченера та ін. Водночас в межах дослідження проаналізовано наукові праці з проблем сталого розвитку та трансформацій природно-ресурсної сфери України Б. Данилишина [5]; визначення теоретико-методологічний основ структурної трансформації національної економіки С. Єрохіна [3].

Слід зазначити, що окремі питання аналізу трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів залишається малодослідженим. Більшість вчених розглядають лише теоретичні аспекти оцінювання передумов

структурних зрушень і змін у природно-економічному розвитку регіонів. Відповідно, на сьогодні ще не існує чітких і достатньо науково обґрунтованих положень щодо забезпечення трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідити ключові тенденції трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО РЕЗУЛЬТАТУ

Досліджуючи процеси структурних перетворень в економіці регіональних суспільних систем В. Папп зазначає, що природно-економічний потенціал регіону — сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Він характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [4, с. 118]. Таким чином, природно-економічний потенціал регіону можна представити у вигляді комплексу взаємопов'язаних видів (рис. 1).

Варто більш детально зупинитися на окремих характеристиках природно-економічного потенціалу регіону та його структурних складових.

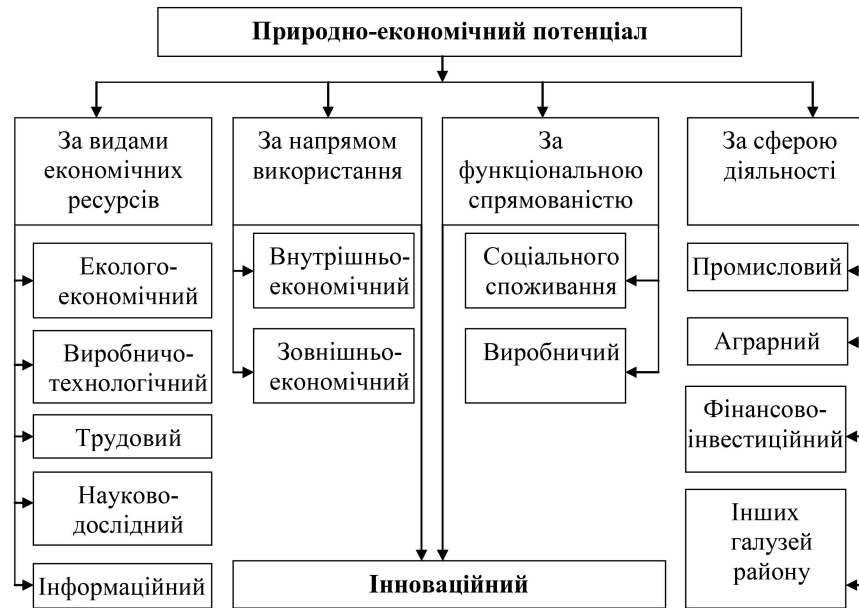

Рис. 1. Основні складові та види природно-економічного потенціалу регіону

Еколого-економічний (або природно-ресурсний потенціал) характеризує природні умови, фактори та багатства регіону, уже залучені в господарський оборот, а також доступні для освоєння за таких технологій і соціально-економічних відносин.

Виробничо-технологічний потенціал — сукупність засобів виробництва (будинків, споруджень, обладнання та устаткування), а також існуючих технологічних способів (технологій) їх використання в економічній діяльності.

Трудовий потенціал — трудові ресурси регіону, включаючи підприємницькі спроможності. Його обсяг і якість визначаються чисельністю активного працездатного населення та його освітнім і професійно-кваліфікаційним рівнем.

Науково-дослідницький потенціал — потенціал, який є в розпорядженні країни у галузі науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Це досягнення фундаментальної та прикладної науки, нові технології, дослідно-експериментальна база, а також науково-технічні та конструкторські кадри високої кваліфікації.

Внутрішньо-економічний потенціал — частина загального економічного потенціалу регіональної економіки, орієнтована на задоволення внутрішніх потреб виробництва та соціальної сфери.

Зовнішньо-економічний потенціал — здатність регіональної економіки виробляти продукцію, конкурентоспроможну на ринках, експортувати її в достатніх обсягах за світовими цінами.

Інформаційний потенціал — наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій та інших засобів і можливостей створювати, збирати, накопичувати, обробляти та використовувати різноманітні форми інформації для задоволення інформаційних потреб суспільства.

Потенціал соціального споживання — обсяг і структура життєвих потреб, якому повинні відповідати обсяг і структура створеного регіонального продукту для задоволення цих потреб.

Виробничий потенціал — це спроможність залучених кількості і якості регіональної праці та капіталу створювати продукт за одиницю часу.

На окрему увагу заслуговує характеристика інноваційного потенціалу — як комплексу взаємопов'язаних ресурсів і здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність економіки регіону до розвитку на основі постійного пошуку, використання та розвитку нових сфер і способів ефективного реалізації фактичних та потенційних ринкових можливостей.

Варто зазначити, що інноваційний потенціал регіону є ядром природно-економічного потенціалу, органічно входячи до складу кожної з його складових. Тому, враховуючи необхідність постійного пристосування економіки регіону до впливу зовнішніх факторів, саме достатність інноваційного потенціалу є вирішальною у забезпеченні еколого-економічної безпеки регіону, зростання природно-економічного потенціалу та сталого розвитку регіону.

Уваги заслуговують дослідження проблем сталого розвитку та трансформацій природно-ресурсної сфери України Б. Данилишина, де сталий розвиток будь-якої економічної системи, забезпечення стабільності окремих результатів передбачають доцільність наявності поєднання двох основних взаємопов'язаних і взаємозалежних понять, що здійснюють прямий вплив на здатність навколишнього середовища задовольняти поточні і перспективні потреби суспільства:

- потреб, у тому числі першочергових;
- обмежень (обумовлених станом технологій, особливостями організаційного устрою суспільства) [5, с. 94].

Така властивість економічної системи як стійкість, що визначається як зовнішня і внутрішня характеристика економічної системи, багато в чому визначає можливість її трансформації і розвитку. Стійкість може безпосередньо впливати на сукупність використовуваних інструментів і концепцій маркетингу. Вони ж, у свою чергу, при раціональному використанні здатні забезпечити ефективний розвиток суб'єктів господарювання.

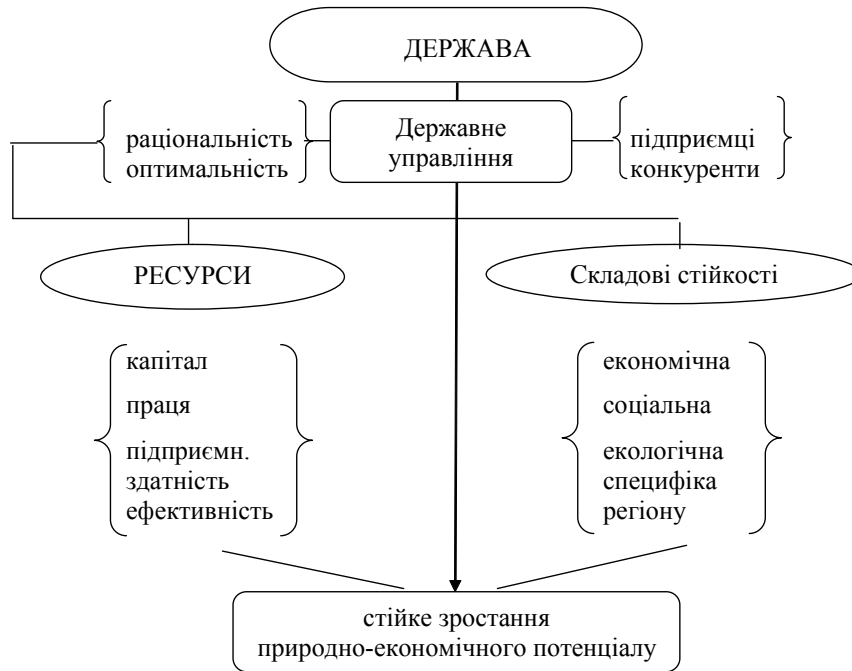

Рис. 2. Основи стійкого розвитку природно-економічного потенціалу при здійсненні державного управління

Стійкість, як і багато інших характеристик системи, динамічна. Ступінь її динамічності залежить від політики маркетингу на всіх рівнях економіки.

Саме можливість і необхідність забезпечення сталого цілеспрямованого розвитку суб'єкта робить доцільним застосування інструментів маркетингу при трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів.

Разом з тим, саме стійкість природно-економічного потенціалу регіону є основою економічної системи, в якій наявні обмеження, які можуть бути безпосередньо взаємопов'язані зі стадією економічного циклу, технологічними укладами і рядом інших соціально-економічних чинників і елементів зовнішнього середовища.

Як зазначають у своїх дослідженнях проблем структурних трансформацій розвитку регіональної економіки та їх інституційне забезпечення П. Дудкін і О. Дудкіна, трансформація відтворювального процесу є багатосторонньою і динамічною характеристикою, комплексне визначення якого містить систему дій, окремих механізмів державного управління природно-економічним потенціалом, що базується на основних принципах:

- людство дійсно здатне надати розвитку стійкий характер для того, щоб воно забезпечувало потреби суспільства в сьогоденні, не обмежуючи при цьому можливість задоволення потреб майбутніх поколінь;

- існуючі обмеження в частині використання природних ресурсів досить відносні. Вони визначаються поточним рівнем розвитку техніки і суспільними потребами, а також здатністю біосфери мінімізувати наслідки людської діяльності;

- доцільно задовольнити базові потреби всього суспільства і всім забезпечити можливість для реалізації своїх планів;

- слід забезпечувати узгодженість способу життя тих, хто має в своєму розпорядженні значні кошти

(фінансовими і матеріальними), з екологічними і енергетичними ресурсами;

- обсяги і темпи зміни чисельності повинні знаходитися в гармонійному узгодженні з трансформується продуктивним потенціалом глобальної екосистеми [2, с. 94].

Особливо слід підкреслити, що сталий природно-економічний розвиток як економічне явище носить динамічний характер. Він проявляється в процесі постійних трансформацій, в якому напрям капіталовкладень, масштаби експлуатації ресурсів, НТП та інституційні зміни узгоджуються з поточними і перспективними потребами суспільства.

Всі принципи так чи інакше формуються на рівні держави, що представлено на рисунку 2.

Адже тільки при взаємодії підприємців, держави, конкурентів можна вплинути на ефективність, оптимальність, раціональність функціонування економіки підприємства, регіону, країни та світу в цілому. Також тільки при економічно доцільному розподілу ресурсів: капіталу, землі, праці, підприємницької здібності — можна отримати необхідний вплив на економічну, соціальну і екологічну складову сталого розвитку [7, с. 194].

Аналізуючи результати теоретико-методологічного аналізу структурної трансформації національної економіки С. Єрохіна, слід зазначити, що сучасна теорія відтворювального процесу в державному управлінні, що розглядає природно-економічну динаміку через призму взаємозв'язків, визначає його зміст з різних, інколи альтернативних позицій, залежно від тих чи інших істотних характеристик:

- цілісність, єдність (як ключовий аспект) відповідних результатів, пропорцій, форм і стосунків [3, с. 81];

- відтворення, що характеризується як безперервно повторюваний процес, з урахуванням фаз розподілу, обміну і споживання [3, с. 133];

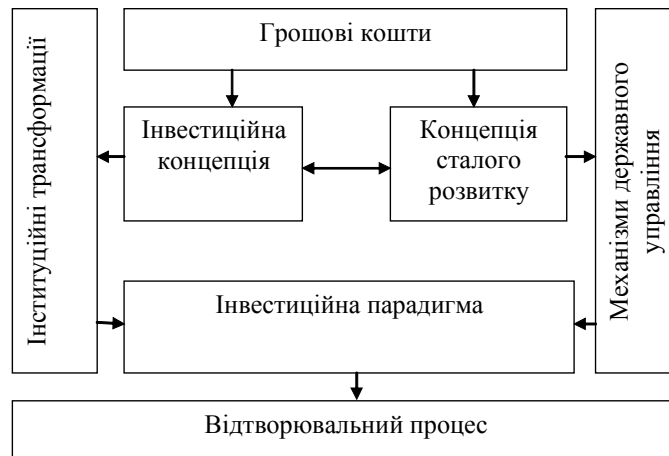

Рис. 3. Інвестиційна парадигма відтворювального процесу розвитку природно-економічного потенціалу

— відновлення використовуваних чинників (перш за все основних і оборотних засобів) на основі їх подальшого виробництва [3, с. 65];

— види відтворення — звужене (регресивне, таке, що зменшується), просте (відновлення в колишньому масштабі) і розширене, яке передбачає збільшення обсягів виробництва продукту і його споживання.

Таким чином, виокремлені особливості трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом дозволяють ідентифікувати необхідні і достатні умови такого процесу й результати природно-економічного розвитку регіонів. З цих позицій поділ валового продукту на витрачені засоби виробництва, необхідний і додатковий продукт свідчить про те, що основним імперативом природно-економічного руху є трансформація відтворення у зростаючих масштабах і використовуваних ресурсів, і споживання, і накопичення.

Відповідно, базисними активаторами зростання природно-економічного потенціалу регіону є концепції, що функціонують в певному поєднанні є:

— інвестиційна (через збільшення продуктової позиції);

— споживча (на основі зростання відповідного попиту).

Слід зауважити, що у зв'язку з тим, що вони визначаються грошовими коштами, які спрямовуються на інвестиційну складову, грошові доходи населення і доходи консолідованого бюджету, змістом відтворювального процесу є фінансове забезпечення інвестиційно-споживчої парадигми соціально-економічного розвитку.

У результаті, обсяги і структура грошових коштів, що спрямовуються на зростання природно-економічного потенціалу регіону, разом з інституційними трансформаціями і структуризацією виробництва, багато в чому визначають рівень і ефективність функціонування механізму державного управління (рис. 3).

Окрему увагу варто приділити виявленню впливу інструментів маркетингу на трансформацію відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіону, що має безпосередній вплив на економічну, соціальну, екологічну складові сталого розвитку регіону.

Якщо в цьому контексті розглядати товарну політику, то асортиментна політика, політика гарантій і обслуговування споживачів має безпосередній вплив на покупців. Таким чином, організації намагаються задовольнити потреби споживача в бажаному, тобто це впливає безпосередньо на соціальну складову. На економічну складову товарна політика впливає за допомогою політики диференціації товару, політики варіації товару, тим самим зростають можливості організацій у випуску різноманітної продукції, збільшуються масштаби виробництва, а це, в свою чергу, впливає на прибутковість і на ефективність розвитку економіки в цілому [1, с. 117].

Отже, залежно від того, які методи товарної політики були обрані, можна визначити рівень впливу на екологічну складову, рівень вилучення ресурсів з природи і ступінь доцільності відповідних процесів.

Досліджуючи суть та особливості становлення в Україні регіонального маркетингу, слід зауважити, що залежність інструментів маркетингової політики від концепції сталого розвитку суспільства в цілому можна також розглянути в рамках регіонального розвитку. Такий взаємозв'язок буде прослідковуватися аналогічним чином як на макрорівні, так і в рамках регіону. Така залежність буде виражена в необхідності розробки інструментів маркетингу з урахуванням особливостей тенденцій розвитку регіону, з його економічним, політичним, природним потенціалом, з рівнем соціально-етичного та екологічного розвитку [6, с. 56].

При цьому соціально-етичний маркетинг та маркетинг взаємодії в процесі своєї реалізації повинні враховувати таку складову, як стійкість. Саме ця категорія багато в чому буде сприяти ефективності кінцевого результату, причому дієвість функціонування суб'єктів господарювання буде визначатися трьома складовими: соціальний маркетинг, екологічний маркетинг і безпосередньо маркетинг в економічній сфері. В цілому на будь-якому з рівнів визначальну роль буде відігравати держава.

Саме державне управління визначає стійкість маркетингу і тим самим задає умови застосування концепцій маркетингу. Крім того, держава реалізує політику макромаркетингу і тим самим сприяє підтримці стійкості в цілому. Реалізуючи основні функції природно-еконо-

мічного розвитку, держава формує умови для забезпечення та інтенсифікації економічного зростання, при цьому істотне значення з точки зору його стійкості набуває раціональна політика у соціальній та екологічній сфері. Саме на це спрямовані основні принципи реалізації концепцій соціально-етичного маркетингу і маркетингу взаємодії.

ВИСНОВКИ

Одним із головних завдань державного управління є забезпечення керованого, активного, пропорційного та збалансованого розвитку природно-економічного потенціалу, як єдиної системи. При цьому забезпечення ефективності й активізація його розвитку має відбуватись з врахуванням відповідних ключових тенденцій трансформації відтворювального процесу в державному управлінні природно-економічним потенціалом регіонів, зокрема:

- підвищення дієвості формування ринкових відносин господарювання усіх форм власності та просторових систем різних ієрархічних рівнів з використанням і критичною оцінкою досвіду зарубіжних країн щодо трансформації їх економіки;

- прискорення реалізації державної регіональної політики з визначенням етапів, пріоритетів та обґрунтуванням механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів як складових господарського комплексу країни;

- розширення повноважень органів місцевого самоврядування, регіональних і місцевих органів управління природно-економічним розвитком територій, підвищення ролі територіальних громад у здійсненні і реалізації завдань економічного зростання регіонів;

- прискорення трансформаційних процесів у регіонах на основі активізації інвестиційно-інноваційної діяльності та підвищення дієвості транскордонного співробітництва;

- забезпечення вектора на пріоритетність соціального розвитку країни та її регіонів, стимулювання демографічного розвитку, підвищення ефективності функціонування регіональних ринків.

Тому в процесі трансформації існуючі вихідні відтворювальні диспропорції, в результаті яких виникають дисбаланси в структурі економічної системи, необхідно усунути, аби на новому рівні розвитку був здійснений перехід до якісно нової динаміки суспільного продукту і виробництва, при зростанні яких буде досягнутий тип пропорцій відтворення, що забезпечує стійке довготривале зростання і соціальну стійкість природно-економічного потенціалу регіону.

Для запобігання критичним наслідкам і перелому дисонансних тенденцій в багатьох регіонах необхідний перехід до підходу, в якому ключова роль належить інвестиційній системі, як імперативному структурному елементу відтворення.

Література:

1. Дубницький В.И. Парадигма функционирования рыночных процессов в условиях трансформации регионов / В.И. Дубницький // Трансформация промышленного комплекса региона: проблемы управления развитием / Науч. ред.: В.И. Дубницький, И.П. Булеева; ДЭГИ. — Донецк: Юго-Восток, 2008. — 548 с. — С. 105—130.

2. Дудкін П.Д. Структурні трансформації розвитку регіональної економіки та їх інституційне забезпечення / П.Д. Дудкін, О.П. Дудкіна // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 4 (29). — С. 92—97.

3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): наук. монографія / С.А. Єрохін. — К.: Світ знань, 2002. — 528 с.

4. Папп В.В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В.В. Папп; Інститут регіональних досліджень НАН України; [відп. ред. Л. Т. Шевчук]. — Львів, 2009. — 340 с.

5. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2006. — 704 с.

6. Старостіна А.О. Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А.О. Старостіна, С.Є. Мартов // Маркетинг в Україні. — 2004. — № 3. — С. 55—57.

7. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки: [монографія] / Є.В. Хлобистов. — К.: Агентство "Чорнобильінтерінформ", 2004. — 336 с.

References:

1. Dubnytskyi, V.I. and Buleeva, I.P. (2008), "Paradigm of functioning of market processes in the conditions of transformation of regions", *Transformatsiia promyshlenoho kompleksa rehiona: problemy upravleniia razvitiem, Southeast, Donetsk Institute of Economics and Humanities, Donetsk, Ukraine*.

2. Dudkin, P.D. and Dudkina, O.P. (2010), "Structural transformations of the regional economy development and their institutional provision", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 4 (29), pp. 92—97.

3. Yerokhin, S.A. (2002), *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichni aspekt): Naukova Monohrafiia [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect): a scientific monograph]*, Svit znan, Kyiv, Ukraine.

4. Papp, V.V. (2009), *Strukturni protsesy v ekonomitsi rehionalnykh suspilnykh system: teoriia, metodolohiia, praktyka: Monohrafiia [Structural processes in the economy of regional social systems: theory, methodology, practice: a monograph]*, Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine.

5. Danylyshyn, B.M. (2006), *Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsii [Natural resource area of Ukraine: problems of sustainable development and transformations]*, CJSC "Nichlava", Kyiv, Ukraine.

6. Starostina, A.O. and Martov, S.Ye. (2004), "Regional marketing: the essence and peculiarities of becoming in Ukraine", *Marketynh v Ukraini*, vol. 3, pp. 55—57.

7. Khlobystov, Ye.V. (2004), *Ekolohichna bezpeka transformatsiinoi ekonomiky: Monohrafiia [Environmental security of a transformational economy: a monograph]*, Agency "Chornobylinterinform", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

Муц Луай Файсал,
к. соц. н., директор центру освітніх послуг
для іноземних громадян, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.118

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ЯК ПОКАЗНИК МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, director of the Center for Educational Services for Foreign Citizens, Zaporizhzhya
State Engineering Academy

ACADEMIC MOBILITY OF UKRAINIAN STUDENTS — AS AN INDICATOR OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

Зазначено проблематику змін економічних, соціальних та політичних зв'язків між різними країнами, що стало рушійною силою змін у секторі вищої освіти, який є об'єктом особливої уваги національних урядів. Висвітлено взаємозв'язок елементів щодо інтеграції освітнього простору України в Європейський, з метою повернення освітніх мігрантів назад до батьківщини. Звернуто увагу на систематизацію методологічних підходів в аналізі процесів інтернаціоналізації та академічної мобільності у вищій освіті. Наведено статистичні дані наукового середовища, щодо потечійно-можливих країн у подальшому розвитку наукових досліджень та статистичні дані освітньої міграції студентів до західних країн Європи, США, Канади та інших. Зауважено тенденцію інтенсифікації освітньої міграції до інших країн щодо соціально-економічної ситуації в Україні. Підведено підсумок відносно глобалізації освітнього середовища та поступового наближення до освітнього європейського простору і зростання процесу освітнього міграційного процесу в інші країни.

The issue of changes in economic, social and political ties between different countries was pointed out, which was the driving force behind the changes in the sector of higher education, which is the subject of special attention of national governments. As the main tool of the educational space of Ukraine as a result of educational migration, it is proposed to systematize methodological approaches to the analysis of the processes of internationalization and academic mobility in higher education, both students and faculty.

The interconnectedness of the elements concerning the integration of the educational space of Ukraine into the European one is highlighted with the aim of returning educational migrants back to their homeland. The attention is paid to the systematization of methodological approaches in the analysis of the processes of internationalization and academic mobility in higher education. The statistical data of the scientific environment, as well as potential countries in the further development of scientific research and statistical data of educational migration of students to Western countries of Europe, USA, Canada and others are presented. Studied sociological research among Ukrainian students and scholars and concluded that when answering questions about the allocation of the most important region for their specialty — the words were voiced that, on the contrary, mobility poses a certain danger to the development of domestic scientific potential, since its growth may worsen socio-economic conditions. It is noted that the main goal of higher educational institutions of Ukraine and state authorities should be to ensure the competitiveness of national and regional educational systems with a strong material base.

The trend of intensification of educational migration to other countries regarding the socio-economic situation in Ukraine is noted. Summarized in relation to the globalization of the educational environment and the gradual approximation to the educational European space and the growth of the educational migration process in other countries.

Ключові слова: академічна мобільність, освітня міграція, вища освіта, освітній простір, інтелектуальні ресурси.

Key words: academic mobility, educational migration, higher education, educational space, intellectual resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розширення економічних, соціальних та політичних зв'язків між різними країнами стало рушійною силою змін у секторі вищої освіти, який є об'єктом особливої уваги національних урядів. Вищевикладені обставини сприяли диверсифікації вищої освіти, починаючи від навчання студентів, закінчуючи дослідженнями науковців та створенням різних технопарків, хабів, інноваційних проектів та ін. Таким чином, академічна мобільність серед студентів та працівників освіти, яку також слід характеризувати як освітню міграцію, може з часом перейти в стаціонарну, є одним з визначальних чинників розвитку не тільки освітнього сектору держави, а й країни в цілому.

Тому набуття вищою освітою ознак інтернаціоналізації є одним з аспектів, який займає провідну роль у державній політиці щодо інтеграції в міжнародний, міжкультурний та глобальний вимір. Основною метою освітньої міграції є підвищення професійних навичок, якщо це наукові працівники чи викладачі, якщо студенти, то отримання диплому європейського зразку та можливості отримати робоче місце з більшою заробітною платою або залишитись у країні, в якій здобувають вищу освіту. Однак для України освітня міграція також є одним з напрямів розвитку освітнього простору з метою досягнення основних позицій щодо лідерства в глобальному суспільному розвитку. Неналежні умови розвитку потенціалу інтелектуальних ресурсів спричиняють концентрацію в тих інституціях, де існують подальші перспективи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Визначення теоретико-методичних підходів щодо транскордонної освіти, її розвитку було відображено у низці наукових міжнародних колективних видань як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Комплексними дослідженнями освітнього простору в глобальному вимірі у своїх дослідженнях займався Н. Варкіса (N. Varghese), опубліковані праці під егідою Міжнародного інституту планування освіти (International Institute for Educational Planning (IIEP)). Соціокультурні та економічні чинники в процесі академічної мобільності зазначено у публікаціях таких зарубіжних дослідників: Д. Кілліка (D. Killick), Д. Найта (J. Knight), Д. Дієдорфа (D. Deardorff), Х. Віта (H. Wit), Т. Адамса (T. Adams). Особливої уваги у своїх дослідженнях щодо академічної мобільності в Україні приділили: Є.А. Іванченко, А.В. Ржевська, М.Г. Яценко та інші.

Але варто зауважити, що державне управління процесом реформування вищих навчальних закладів в Україні відносно потенціалу Болонського процесу, є недостатньо окресленим у наукових публікаціях та вимагає подальшого дослідження. Проблематикою співробітництва між вищими навчальними закладами з метою формування концепції розвитку міжнародного співробітництва між освітніми закладами у своїх наукових дослідженнях висвітили такі українські вчені: В.Г. Кремень, М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, О.В. Співаковський, В.З. Грищак. Хоча тематика є досить обговорюваною, але її подальші кроки, що спричинили трансформацію в освітньому середовищі та зростання освітньої міграції, вимагають подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити складові академічної мобільності серед українських студентів та висвітлити показники освітнього міграційного процесу в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначення основних процесів глобалізації в освітньому просторі України дає нам визначити наступні його прояви: 1) інтеграція національної освітньої системи до Європейського освітнього простору, де основним напрямом освітньої системи є наукові дослідження міжнародної діяльності, створення освітніх технопарків та хабів;

2) внаслідок глобалізації відносин та інтернаціоналізації освіти формуються нові культурні, духовні цінності, що в подальшому впливають на стратегію розробки подальшого розвитку освітнього простору європейської спільноти; 3) освітня міграція виступає одним з напрямів розвитку освітніх наукових та інших продуктів, що формуються під впливом міжнародних стандартів, документації та методологічних підходів.

Визначення взаємопов'язаних елементів щодо інтеграції освітнього простору України в Європейський є необхідною умовою у визначенні інструментів, для повернення освітніх мігрантів назад до батьківщини. У якості основного інструментарію освітнього простору України внаслідок освітньої міграції запропоновано систематизувати методологічні підходи до аналізу процесів інтернаціоналізації та академічної мобільності у вищій освіті як студентів, так і викладацького складу.

Сьогодні в Україні функціонує ціла мережа Національних контактних пунктів програми "Горизонт-2020", основною метою якої є надання інформації для дослідників для участі в міжнародних проєктах. Згідно з ана-

літичними даними Міністерства освіти і науки України завдяки програмі "Горизонт 2020" українські вчені у 2016 році були учасниками "61 міжнародного консорціуму переможця, а їхня частка в бюджетах проектів перевищувала 11,5 млн євро" [6].

Також до планів Міністерства освіти і науки є членство в COST (європейська організація, створена для підтримки міжнародної кооперації в галузі науки і технологій). Однією з найвідоміших програм обміну в освітньому середовищі є програми: "Темпус" та "Еразмус+". За статистичними даними офісу Національного Еразмус+ протягом 1994—2014 років в Україні виділено грошей на 300 проектів програм "Темпус", серед яких 192 — спільних, 47 — структурних, 100 — індивідуальних грантів мобільності. Загальний обсяг фінансування за 20 років tempest в Україні становив 89 млн євро. Найбільш успішними проектами, що були реалізовані за підтримки Темпус: розробка Інтернет-порталу та е-платформи для дистанційного навчання; модернізація управління ВНЗ із використанням європейського та національного досвіду на базі аналізу інформаційних потоків за допомогою ІТ у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара, Сумському державному університеті, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Хмельницькому національному університеті, Національному гірничому університеті за участі Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України; Центр інноваційних технологій в освіті в Національному університеті "Львівська політехніка"; запровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотеках національних університетів Київського політехнічного інституту, Києво-Могилянської академії, Острозької академії та цілої низки інших ВНЗ [1].

За даними, що приведені на рисунку 1 відповіді респондентів НАН України на питання "Який регіон є важливим для вчених вашої спеціальності?" лунали й висловлення, що така мобільність на сьогодні становить певну небезпеку для розвитку відчизняного наукового потенціалу, адже, чим більше буде зростати академічна мобільність серед українських науковців та погіршуватися соціально-економічні умови, — найкращі висококваліфіковані кадри будуть переїжджати до інших країн, де в наявності є більш вигідні соціально-економічні та професійні умови.

Найбільшої актуальності серед науковців України набувають західноєвропейські країни США та Канади внаслідок економічного та інноваційного розвитку. Також спостерігається інтерес до таких країн, як Китай, Індія, Японія, що стають також центрами інновацій у світі.

Сприяння освітньої міграції зазначено у положеннях Болонського процесу, що впроваджує стандарти акомодатії та основні інструменти удосконалення освітнього середовища України відповідно європейським в

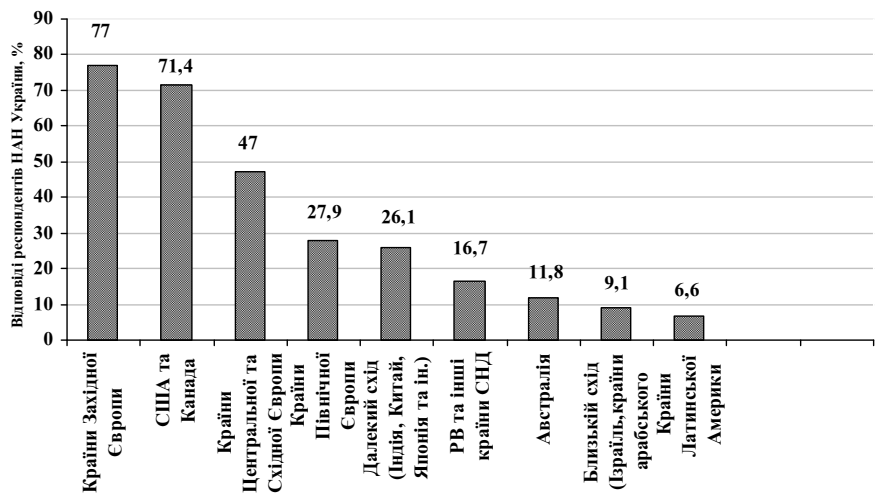

Рис. 1. Відповіді респондентів НАН України на питання "Який регіон є важливим для вчених вашої спеціальності, %"

таких напрямках: трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) та Додатка до диплома (Diploma Supplement); трансформація освітнього середовища України відносно той циклової системи (бакалавр, магістр, доктор філософії PhD). Варто зауважити, що важливим питанням щодо академічної мобільності Болонського процесу виступає інституційна спроможність вищих навчальних закладів приймати на власній території іноземних студентів та відправляти своїх студентів в навчальні заклади інших країн. Академічна мобільність, її принципи та інструменти мають керуватися міжнародними стандартами та правами, однак для її реалізація в освітньому просторі України головними принципами мають стати: створення освітнього середовища на рівні європейського, для того щоб уникнути переходу освітньої міграції в стаціонарну міграцію при обміні студентами та викладачами між вищими навчальними закладами країн Євро-союзу та України.

Тому визначення інструментарію академічної мобільності з метою сприяння розвитку національного освітнього простору невідривно пов'язано з державною політикою та стратегією розвитку вищої освіти. Аналізуючи національну стратегія розвитку освітнього середовища на 2012—2021 роки, визначено появу Установи міжнародного співробітництва й інтеграції національної освіти в міжнародний освітній простір, яка відповідатиме за укладання міжнародних договорів між різними ВНЗ країн Євро-союзу та України, проведення різних наукових стажувань, обмінів, розширення участі вищих навчальних закладів в різних міжнародних організаціях та програмах (Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне та інші), навчання іноземних студентів [2].

Для академічної мобільності, також, є характерним отримання паралельної освіти, нові професійні освітні стандарти, моніторинг якості освіти, рейтинги ВНЗ, оновлення змісту навчання; автоматизація навчального процесу та його управління — всі заходи спрямовані на здобуття студентами знань і навичок у вищому навчальному закладі країни для того щоб громадянин мав змогу адаптуватися до нових умов освітнього середовища іншої країни. Освітня міграція передбачає перетин кордону, але за умови отримання освіти. Існує два варіанти академічної мобільності: організована та індивідуаль-

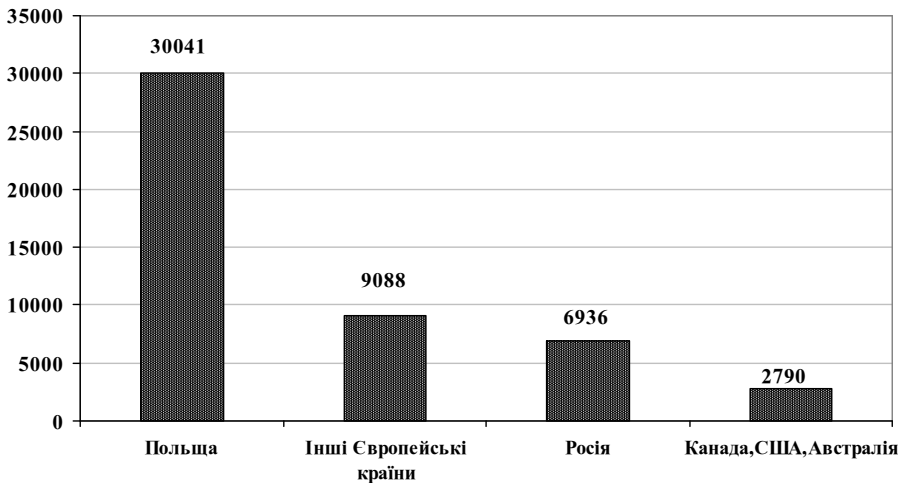

Рис. 2. Кількість українських студентів за кордоном 2015/2016 навчальному році

Джерело: [7].

на, а також відповідно до мети розрізняють горизонтальну мобільність та вертикальну мобільність студентів та викладацького складу.

Також до основних положень Болонської декларації, що сприяють академічній мобільності до Європи, слід віднести — студенти Європи мають право отримувати освіту різного ступеня, що визнається в Європі, а не тільки в окремому регіоні; надання гарантій вищих навчальних закладів щодо високого рівня кваліфікації ВНЗ для своїх студентів. Одним з негативних внутрішніх факторів щодо академічної мобільності в Україні є візовий режим, неоднозначність законодавчої бази в галузі освіти, поверхові освітні реформи, рівень життя в країнах ЄС та Україною є різним, внаслідок чого освітня міграція перетворюються на стаціонарний. Одним з чинників зниження можливості академічної мобільності є фінансова складова, більшість коштів, що виділяються українським студентам з метою отримання нових знань за кордоном здебільшого фінансуються за рахунок батьків, спонсорів або ж закордонних благодійних фондів, програм Посольств, міжнародних програм академічної мобільності (Fulbright, UGRAD, Erasmus+ та ін.); частка фінансування вищих навчальних закладів є вельми низькою порівняно з іншими. На жаль, вплив на міграційні настрої, зокрема на освітню міграцію, впли-

ває відсутність зв'язку між рівнем освіти та гідним доходом, у країнах Європи. Фахівці з вищою освітою на ринку праці займають 30—40 % [3; 5].

Перелік міжнародних програм (фондів) академічного обміну, що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів — Fulbright Faculty Development Program, Fulbright Scholar Program, Стипендіальна програма JFUNDU Scholarships на навчання в Японії, Конкурси в рамках програми Horizon 2020, Foundation (SNSF), Swiss National Science Foundation, Програма Erasmus+, Стипендії уряду Австрії

для проведення досліджень, Стипендіальна програма DAAD, Стипендія "the Millennium Development Scholarship", Програма обміну лідерів Global Change Leaders Program, Austrian Science Fund [4].

Також одним з чинників інтенсифікації освітньої міграції до інших країн є соціально-економічна ситуація в Україні через спад промисловості, стару інфраструктуру, відсутність роботи для працездатного населення та низький рівень забезпечення наукових розробок. Згідно з даними Державної служби статистики України, тільки у 2016 році чисельність населення України зменшилась на 176 тис. осіб, а за інформацією Державної прикордонної служби з України виїхало 2,165 млн осіб. Згідно з дослідженнями статистичних даних основна проблема еміграції українських громадян є достатньо високий рівень освіти та професійного досвіду який в подальшому складно використати в Україні [6].

Чисельність українських студентів за кордоном в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становила 66 668 осіб. Найбільш актуальними напрямками освітньої міграції є такі країни, як Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Міграційний процес у контексті освітньої міграції з 2009 по 2016 роки склав 176 %.

Кількість українських студентів за 2 роки в прирості складає майже 20 % або ж 10 934 осіб, найбільший приріст українських студентів за кордоном — у польських університетах. Статистичні дані (кількість українських студентів за кордоном зростає) по українським студентам за кордоном у 2015/2016 навчальному році: Греція — 326, Білорусь — 290, Латвія — 233, Естонія — 230, Румунія — 246, Бельгія — 194, Фінляндія — 184, значно більшими цифрами, щодо освітніх мігрантів є в таких країнах як Польща — 30 041, Німеччина — 9 088, Канада — 2 790, Чехія — 2 395.

Якщо визначити глобальну популяцію українських студентів, то значна частка їх знаходиться в польських ВНЗ (рис. 2). Також українці поступово виходять у лідери щодо

Таблиця 1. Кількість українських студентів за кордоном у 2015/2016 навчальному році

Країна	Кількість	Країна	Кількість	Країна	Кількість
Польща	30041	Австрія	1607	Греція	326
Німеччина	9088	Франція	1348	Білорусь	290
Росія	6936	Угорщина	1026	Латвія	233
Канада	2790	Великобританія	820	Естонія	230
Чехія	2395	Словаччина	683	Румунія	246
Італія	2348	Болгарія	561	Бельгія	194
США	1680	Туреччина	464	Фінляндія	184
Іспанія	1612	Литва	361	Австралія	164

Джерело: побудовано на підставі [7].

навчання вищих навчальних закладах Словаччини. Кількість українських студентів, що вчилися у 2016/2017 на програмах повного циклу, становить 33370 осіб.

Невтішні показники є також для української науки — посилюється освітня міграція громадян з чинними ступенями на PhD-програмах. Варто зауважити, що в таких країнах, як Швейцарія та Чехія кількість українців, які отримують PhD, збільшилась удвічі за останні вісім років, Німеччина на 20 % збільшила кількість українських аспірантів на 2016/2017 навчальний рік [7].

ВИСНОВОК

Академічна мобільність в Україні стала одним з засобів стаціонарної міграції, хоча вона також є дієвим інструментом вдосконалення освітнього середовища в Україні. Внаслідок глобалізації освітнього середовища та поступового наближення до освітнього європейського простору все більше освітян мігрують до країн Євро-союзу. Тому головною метою вищих навчальних закладів України та державних органів влади має бути забезпечення конкурентоспроможності національних та регіональних освітніх систем із сильною матеріальною базою. Академічна мобільність виступає індикатором міграційних процесів у країні та оцінки вищої освіти, зокрема її конкурентоспроможності відносно інших систем вищої освіти. Запровадження нових інструментів дослідження процесів інтернаціоналізації освітнього простору в Україні та соціально-економічних складових також є одним з перспективних напрямів наукових досліджень.

Література:

1. Гринькевич, О.С. Аналіз і моделювання процесів інтернаціоналізації вищої освіти у контексті інноваційного розвитку / О.С. Гринькевич, Н.П. Лутчин // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2017. — № 3. — С. 314—325. — DOI: 10.21272/mmi.2017.3-29
2. Карапетян А. О. Підвищення академічної мобільності як стратегічне завдання державної політики в сфері освіти / А. О. Карапетян // Аспекти публічного управління. — 2015. — № 1-2. — С. 48—55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_1-2_8
3. Федорова І. І. Академічна мобільність українських студентів сучасного освітнього простору / І. І. Федорова, Я. В. Трофименко // Вісник НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. — 2012. — № 2 (35). — С. 139—144. — Бібліогр.: 15 назв.
4. Перелік міжнародних програм (фондів), що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів. — 2018. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/36/files/4eba5150-579f-4ecd-bf2a-edbad7750f8a.pdf>
5. Бережна С. В. Академічна мобільність студентів як умова здобуття якісної освіти (на прикладі історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди) / С.В. Бережна // Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Вітебський держ. ун-т ім. П.М. Машерова: іст. ф-т, Кіровоград. держ. пед. ун-т

ім. В. Винниченка, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; [упоряд. Г.Г. Яковенко]. — Харків: ХНПУ, 2016. — Вип. 8. — С. 7—11.

6. Жабін С. Молоді науковці: соціальний стан та умови праці в Національній академії наук України / С. Жабін, О. Казьміна. — 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421>

7. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний. — 2017. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>

8. Жабін С. Міграційні наміри молодих учених НАН України: за даними соціологічного опитування 2017 року / С. Жабін, О. Казьміна, О. Василук. — 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/migracijni-namiri-molodih-uchenih/>

References:

1. Hryn'kevych, O.S. (2017), "Analysis and modeling of processes of internationalization of higher education in the context of innovation development", *Marketing i menedzhment innovatsij*, vol. 3, pp. 314—325.
 2. Karapetian, A.O. (2015), "Increase of academic mobility as a strategic task of the state policy in the field of education", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 1—2, pp. 48—55.
 3. Fedorova, I.I. (2012), "Academic mobility of Ukrainian students of modern educational space", *Visnyk NTUU "KPI". Filosofiia. Psykholohiia. Pedagogika: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2 (35), pp. 139—144.
 4. National Academy for Public Administration under the President of Ukraine (2018), "List of international programs (funds) that provide grants for research funding, participation in scientific conferences, study visits for teachers and post-graduate students", available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/36/files/4eba5150-579f-4ecd-bf2a-edbad7750f8a.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
 5. Berezhna, S.V. (2016), "Academic mobility of students as a condition for obtaining quality education (for example, the historical faculty of the National Technical University named after G. S. Skovoroda)", *Aktual'ni problemy metodyky navchannia istorii, pravoznavstva ta suspil'stvovnavchychk dystsyplin: materialy VIII Miznarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual problems of the methodology of teaching history, jurisprudence and social sciences disciplines: materials of the VIII International scientific and practical conference], *KhNPU, Kharkiv, Ukraine*, vol. 8, pp. 7—11.
 6. Zhabin, S. (2017), "Young Scientists: Social Status and Working Conditions at the National Academy of Sciences of Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421> (Accessed 20 Jan 2019).
 7. Stadnyj, Ye. (2017), "Ukrainian Students Abroad: Facts and Stereotypes", available at: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (Accessed 20 Jan 2019).
 8. Zhabin, S. (2017), "Migration intentions of young scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine: according to the 2017 poll", available at: <https://commons.com.ua/uk/migracijni-namiri-molodih-uchenih/> (Accessed 20 Jan 2019).
- Стаття надійшла до редакції 24.01.2019 р.*

УДК 338.43

В. П. Залізнюк,
к. е. н., докторант Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.123

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

V. Zalizniuk,
Candidate of Economic Sciences, Ph.D. student of Taurian National University named after V. I. Vernadsky

STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF THE COUNTRY AS A BASIS FOR PROTECTION OF FOOD SAFETY

Зазначено, що розвиток аграрного сектору займає важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки будь-якої держави. Досягнення продовольчої незалежності та необхідного рівня стабільності поставок продовольства неможливо без розвитку власного виробництва на території держави, насамперед, стратегічно важливої продовольчої продукції. Послідовно проведена державна політика стимулювання розвитку аграрного сектору є важливою умовою досягнення продовольчої безпеки.

Визначено, що причини необхідності державної підтримки аграрного сектору, які обумовлені його низькою економічною ефективністю в порівнянні з іншими галузями економіки. За державної підтримки аграрного сектору в центр уваги повинні ставитися національні інтереси країни для того щоб забезпечити продовольчу безпеку України.

Відмічено, що державна підтримка аграрного сектору — це комплекс соціально-економічних, законодавчо-правових та організаційних заходів, що здійснюються державою, спрямованих на сталий розвиток аграрного виробництва та сільських територій і забезпечують продовольчу незалежність, безпеку й покращення забезпечення населення продовольством, а харчову промисловість сировиною.

Розроблено методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки, яка включає в себе такі елементи: мета державної підтримки аграрного сектору; напрями державної підтримки; вимоги до здійснення та механізм державної підтримки аграрного сектору та є основою поведінки, вибору послідовності управлінських дій органів державного регулювання при прийнятті ними управлінських рішень щодо державної підтримки аграрного сектору з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

It is noted that the development of the agrarian sector occupies an important place in ensuring food security of any state. The achievement of food independence and the necessary level of stability of food supply is impossible without the development of own production in the state, first of all, strategically important food products. The consistent policy of stimulating the development of the agrarian sector is an important condition for achieving food security.

In our opinion, with the state support of the agrarian sector, the national interests of the country should be centered on ensuring the food security of Ukraine. Of the most important food products to the country, only products whose production Ukraine can not afford for one reason or another can be imported into the country. Food reserves at the state and regional levels should be created in order to maintain a balance between supply and demand and the price situation in the food market of Ukraine.

It is also necessary to take into account that Ukraine is an importer of food. Due to the technical and technological lag, the competitiveness of domestic agricultural producers is falling, compared with the straw put in the developed countries. Because of this, the necessary measures of state regulation for domestic producers from foreign competition.

In modern conditions, the market can not provide even a simple reproduction, not to mention the extended. Therefore, developed countries take into account this pattern and carry out state support of the industry.

Another reason for the need for state support to the industry is the imperfection of the agrarian market, which leads to limited information. The rural population is not able to fund basic and applied scientific research on its own.

It is determined that the reasons for the need of state support to the agrarian sector, which are due to its low economic efficiency in comparison with other branches of the economy. With the state support

of the agricultural sector, the national interests of the country should be centered on ensuring the food security of Ukraine.

It was noted that state support to the agrarian sector is a complex of socio-economic, legislative, legal and organizational measures implemented by the state aimed at the sustainable development of agrarian production and rural areas, and ensures food independence, security and improvement of food supply to the population, and the food industry raw materials.

It is noted that in our time the main conditions for creation and improvement of the system of state support of the agrarian sector of the economy are: ecologization of production; a high level of monopolization in the areas of resource supply and servicing of agribusiness and at the same time low in the agrarian sector itself; a variety of natural and climatic conditions that oblige the state to create a system of protection of agricultural producers, insurance; low investment attractiveness due to the specifics of the reproduction process; certain subtleties when creating social infrastructure in the countryside.

The methodical approaches to the formation of a model of state support of the agrarian sector of the country's economy as a basis for ensuring food security are developed, which includes the following elements: the purpose of state support to the agrarian sector; directions of state support; the requirements for implementation and the mechanism of state support to the agrarian sector are the basis for the behavior and the choice of a sequence of administrative actions of the state regulatory bodies when they make managerial decisions regarding state support to the agrarian sector in order to ensure the country's food security.

Ключові слова: аграрний сектор, державна підтримка, продовольча безпека, продовольча незалежність, механізми, стимулювання.

Key words: agrarian sector, state support, food safety, food independence, mechanisms, incentives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Взаємозв'язок продовольчої та економічної безпеки держави виражається через аграрний сектор та його роль в економіці країни. Розглядаючи роль аграрного сектору в економіці держави, відзначимо його тісний взаємозв'язок з іншими галузями національної економіки. Аграрний сектор взаємодіє з десятками галузей, тому його розвиток не тільки є необхідною умовою досягнення продовольчої незалежності держави, а й сприяє комплексному зростанню її економіки в цілому.

Таким чином, вирішення проблеми продовольчої безпеки, перш за все, пов'язане з ефективним розвитком аграрного сектору, зростанням виробництва аграрної продукції, підвищенням її якості, розвитком конкурентоспроможності аграрного сектора. Держава, усвідомлюючи необхідність вирішення цих проблем, здійснює підтримку аграрного сектора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Основні положення сучасних теорій державної підтримки та необхідності її здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних вчених, як-от: Васильєва Л.М., Даниленко А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. та інші. Разом з тим, недостатньо висвітленими залишаються окремі питання пов'язані із розробкою методичних підходів до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробити методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зазначимо, що необхідність державної підтримки аграрного сектору викликана таки причинами, які обу-

мовлені його низькою економічною ефективністю в порівняно з іншими галузями економіки, відносяться:

1) тривалий період окупності інвестицій, особливо спрямованих на основні засоби виробництва;

2) потреба в постійній підтримці необхідного рівня родючості ґрунтів;

3) специфіка аграрного виробництва;

4) фактори, що здійснюють сильний вплив на його функціонування і не залежать від людського втручання: природно-кліматичні умови, що пов'язано з великим ризиком некупності капіталу та неотримання прибутку; фізіологічні характеристики рослин та тварин, а також тісний взаємозв'язок на сільських територіях економічних й соціально-демографічних процесів;

5) швидкий знос виробничих засобів сільськогосподарського призначення внаслідок несприятливих умов виробництва;

6) низька швидкість впровадження в аграрний сектор науково-технічного прогресу в порівнянні з іншими галузями;

7) аграрний сектор досить консервативний та має низький рівень еластичності, повільно реагує на умови й вимоги ринку;

8) нерозвиненість ринкових механізмів регулювання аграрного сектору. Вільна конкуренція, яка веде до монополізації ринку, охоплює аграрну економіку в значно меншій мірі, ніж промисловість, що веде до диспаритету цін між вартістю сільськогосподарської продукції та вартістю ресурсів, необхідних для виробництва цієї продукції.

На нашу думку, при державній підтримці аграрного сектору в центр уваги повинні ставитися національні інтереси країни для того щоб забезпечити продовольчу безпеку України. З найбільш важливих продовольчих товарів в країну повинні ввозитися тільки ті товари, виробництво яких Україна з тих чи інших причин дозволити собі не може. Продовольчі резерви на державному та регіональному рівнях повинні створюватися для того

щоб підтримати баланс попиту й пропозиції та кон'юнктури цін на продовольчому ринку України.

Також необхідно враховувати, що Україна є імпортером продовольства. Через відставання в технічному та технологічному плані конкурентоспроможність вітчизняних аграрних виробників падає, в порівнянні з планкою, поставленою в розвинених країнах. Через це необхідні заходи державного регулювання для вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції. Проте деякі вчені, які дотримуються ліберальних принципів, не згодні з тією думкою, що продовольча безпека першочергова.

Деякі, визначальним фактором необхідності державної підтримки аграрного сектору, вважають обмеження зростання продуктивності праці фізичними можливостями землі; довгим процесом впровадження результатів науково-технічного прогресу в сільському господарстві. Все це негативно впливає на собівартість сільськогосподарської продукції, яка не знижується. Як підсумок, можна відзначити, що аграрний сектор, у порівнянні з іншими галузями, знаходиться в деякому невідгідному становищі.

У сучасних умовах ринок не може забезпечити навіть простого відтворення, не кажучи вже про розширене. Тому розвинені держави враховують таку закономірність та здійснюють державну підтримку галузі.

Ще однією причиною необхідності державної підтримки галузі є недосконалість ринку аграрної економіки, що веде до обмеженості інформації. Сільське населення не здатне самостійно фінансувати фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Ещенко П.С. й Палкін Ю.І. наголошують, що "державна підтримка є лише складовою частиною системи державного регулювання. Піднесення аграрного сектору в Україні залежить від державної підтримки. Це означає, що держава: бере на себе витрати на проведення наукових досліджень у галузі сільського господарства, а також на підготовку кадрів; за рахунок державних коштів здійснює охорону зовнішнього середовища, низку економічних заходів; надає сільськогосподарським підприємствам і фермерам фінансову допомогу переважно у вигляді кредитів; контролює ціни і забезпечує їхній паритет, який полягає в тому, що кожного року сільський виробник в обмін на певний обсяг сільськогосподарської продукції має отримувати відповідну кількість товарів і послуг" [3].

Безумовно, в період великих реформ в 90-х рр. діяльність державних органів призвела до того, що в аграрному секторі була пройдена точка біфуркації, що призвело до руйнування всієї системи аграрного сектору. Але така державна діяльність була проведена без дотримання законів саморегуляції системи. Не були враховані передумови, що склалися в розвитку існуючої системи господарювання, принципи її існування, її зв'язку та проблеми. Отже, державна підтримка аграрного сектору необхідна, але її механізм повинен враховувати особливості аграрного сектору як складної системи.

"Існуюча система державної підтримки аграрного сектору в Україні формувалася спонтанно, у міру необхідності, і тому не носить системного характеру", — зазначає Дацій Н.В. "Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонополь-

них, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). Неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання в умовах нееквівалентних міжгалузевих відносин, недосконалості організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері" [2].

На думку Васильєвої Л.М., принципами, на яких повинна базуватися державна підтримка аграрного сектору є "стійкість — зобов'язання держави забезпечувати стійкість механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників регіону; рівнодоступність — сільськогосподарські товаровиробники усіх форм власності мають рівні права на отримання державної підтримки з бюджету; обмеження розмірів державної підтримки; адресність — бюджетні кошти надаються безпосередньо сільськогосподарському товаровиробнику; гарантованість — зобов'язання держави з надання коштів за напрямками, затвердженими в державних програмах, повинні неухильно дотримуватися та інше" [1].

Отже, можна відзначити, що в наш час основними умовами для створення й вдосконалення системи державної підтримки аграрного сектору економіки є: екологізація виробництва; високий рівень монополізації в сферах забезпечення ресурсами та обслуговування АПК і водночас низький в самому аграрному секторі; різноманіття природно-кліматичних умов, які зобов'язують державу створювати систему захисту сільськогосподарських товаровиробників, страхування; низька інвестиційна привабливість через специфіку процесу відтворення; певні тонкощі при створенні соціальної інфраструктури на селі.

Аналізуючи вітчизняну наукову літературу, ми доходимо до висновку, що в нині система підтримки аграрного сектору все ще розвивається. На сьогодні немає єдиного підходу для того щоб визначити сутність державної підтримки галузей аграрного сектору. Всі науково-практичні дослідження у сфері відносин держави й аграрного сектору в країні спрямовані, в першу чергу, на конкретизацію цілей державної підтримки, створення механізму регулювання, який відповідав би ринковим реаліям, відбір кращих управлінських рівнів.

Відмітимо, що державна підтримка аграрного сектору — це комплекс соціально-економічних, законодавчо-правових та організаційних заходів, що здійснюються державою, спрямованих на сталий розвиток аграрного виробництва та сільських територій і забезпечують продовольчу незалежність, безпеку й покращення забезпечення населення продовольством, а харчову промисловість — сировиною.

Таким чином, державна підтримка аграрного сектору — це система організаційно-правових, кредитно-фінансових механізмів держави, спрямованих на задоволення внутрішнього попиту на продовольство, промисловості — на сировину, створення умов для стійкого соціального-економічного розвитку села.

Механізм державної підтримки аграрного сектору можна розглядати як сукупність етапів розробки та реалізації державної підтримки аграрного сектору, що включають вибір напрямів та форм впливу держави на діяльність суб'єктів в аграрній сфері при вирішенні певних завдань й досягнення цілей аграрної політики, а також способів оцінки ефективності державної підтримки.

Державна підтримка аграрних товаровиробників включає в себе:

- субсидії на розвиток основних галузей аграрного сектору (рослинництва й тваринництва);

- субсидії на відшкодування витрат на сплату відсотків за короткостроковими та інвестиційними кредитами;

- кошти, що виділяються за цільовими державними програмами вдосконалення напрямів аграрної політики в країні.

Метою державної підтримки аграрного сектору є забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва та на цій основі задоволення внутрішнього попиту на продовольство, а промисловості — на сировину, створення умов для соціального розвитку села.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання, що передбачають:

- підвищення прибутковості виробничої діяльності аграрних товаровиробників;

- здійснення структурних змін в аграрному секторі;

- стимулювання зростання обсягів виробництва та розширення збуту продукції;

- підвищення технологічного рівня аграрного виробництва;

- забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- розвиток соціальної сфери села.

На підставі вищевикладеного пропонуємо методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору. Використання моделі дозволить органам державного регулювання більш обґрунтовано приймати управлінські рішення щодо підтримки аграрного сектору, спрямовані на досягнення продовольчої безпеки. Вона забезпечує використання комплексного, системного підходу у розробці рішення щодо державної підтримки аграрного сектору, пов'язуючи в єдине ціле необхідні для цього елементи: мету, напрями, вимоги та механізм державної підтримки аграрного сектору (рис. 1).

Розробка моделі починається з визначення мети державної підтримки аграрного. Мета розвитку державної підтримки на середньостроковий період повинна бути узгоджена з короткостроковими завданнями антикризового регулювання аграрного сектору. У зв'язку з цим визначені часові періоди, в яких здійснюється державна підтримка:

- стабілізаційна (середньострокова) державна підтримка аграрного сектору. Охоплює період не менше 5 років. Вона є процесом державного впливу на структуру, пропорції та умови функціонування аграрного сектору для забезпечення продовольчої безпеки країни;

Рис. 1. Модель державної підтримки аграрного сектору економіки

- антикризова державна підтримка аграрного сектору. Це процес державного впливу на виникаючі негативні умови функціонування аграрного сектору в умовах нестабільності в короткостроковій перспективі.

У сучасній системі державного регулювання аграрного сектору особливе місце, на нашу думку, має належати стабілізаційній державній підтримці в середньостроковому періоді. Необхідно виділяти принципові відмінності стабілізаційного регулювання від антикризового.

По-перше, стабілізаційна державна підтримка проявляється в посиленні тих методів, які націлені на зміцнення економічних позицій аграрного сектору, стійкості його розвитку та підвищення ефективності. Завданнями антикризової державної підтримки є вивід галузі, окремих її виробництв, видів сільськогосподарської діяльності зі стану збитковості, відсталості, руйнування в результаті кризових ситуацій, що склалися.

По-друге, програми стабілізаційної державної підтримки аграрного сектору можуть реалізовуватися тільки при наявності наявної певної виробничої та технологічної бази в рамках працюючої інституційної структури. У той час, як антикризова державна підтримка може здійснюватися в умовах руйнування галузі, втрати її виробничої бази, врожаю та падіння худоби. Без опори на середньострокову державну підтримку неможливо здійснити антикризову державну підтримку.

У рамках сформованої моделі пропонуємо механізм державної підтримки аграрного сектору, що включає сукупність та взаємодію методів державної підтримки, їх спільну або послідовну реалізацію.

Основними елементами такого механізму є:

1) нормативно-правове регулювання державної підтримки, яке передбачає виконання таких основних заходів:

— формування системної законодавчої бази, яка регламентує аграрні відносини, в тому числі механізм державної підтримки аграрного сектору;

— усунення існуючих протиріч між різними законодавчими актами, що регламентують аграрну діяльність та послаблюють захищеність агровиробників від протиправних дій різних суб'єктів господарювання;

— вирішення проблеми реформування відносин власності на землю, чітке визначення повноважень та функцій власника для забезпечення його подальшої ефективної роботи на землі;

2) економічні методи державної підтримки орієнтовані на реалізацію таких основних напрямів:

— розвиток банківського сектора економіки для підтримки аграрного товаровиробника;

— зниження існуючих процентних ставок за довгостроковими кредитами;

— зниження тарифів для ввезення інноваційної сільськогосподарської техніки та інших інноваційних товарів, аналоги яких не виробляються в Україні;

— підвищення митних зборів на імпорту продовольчу продукцію, виробництво якої розвивається в Україні;

— чітке розмежування витрат щодо фінансової підтримки між бюджетами всіх рівнів. Дотації з вищих бюджетів повинні бути суворо цільовими і надходити тільки до відповідних розділів дохідної частини нижчого бюджету.

Зважаючи на відсутність нині чітких методик оцінки діяльності різних керуючих структур, ми пропонуємо ряд показників, які можуть бути базою для подальшої методичної роботи з оцінки діяльності державних органів управління, що здійснюють підтримку аграрного сектору. При цьому необхідно відзначити, що всі інші можливі джерела надходження грошових коштів повинні враховуватися та бути вилучені з розрахунку:

— відношення прибутку, отриманого аграрним товаровиробником, до суми наданої йому державної фінансової підтримки. Цей показник характеризує віддачу вкладень державних фінансових коштів;

— відношення приросту виробництва сільськогосподарської продукції до суми коштів, отриманих за рахунок держпідтримки. Цей показник характеризує частку приросту сільськогосподарської продукції за рахунок наданих державою фінансових коштів;

— відношення прибутку, отриманого в результаті державної допомоги, до загальних доходів аграрних товаровиробників. Відображає частку прибутку, отриманої в результаті державної підтримки, в загальних доходах від сільськогосподарської діяльності.

При проведенні оцінки за цими показниками доцільно аналізувати зміну коефіцієнтів в динаміці, проводити факторний аналіз зміни показників.

Механізм державної підтримки також передбачає здійснення державних контрольних заходів щодо по-

передження фінансових порушень: нецільове використання коштів, недотримання терміну їх надходження тощо. Переконані, що запропонована модель дозволить створити більш чіткі умови для прийняття відповідальних рішень щодо підтримки державою аграрного сектору економіки країни.

ВИСНОВКИ

Механізм державної підтримки аграрного сектору передбачає також формування нових організаційних форм регулювання. Це, перш за все, визначення складу органів державного регулювання, які приймають рішення з питань виділення коштів і підтримки аграрних товаровиробників. Специфіка управлінської праці, що проявляється в його результатах (управлінське рішення), зумовлює економічну відповідальність регулюючих органів. Вона визначається їхньою функціональною діяльністю й означає, що вони повинні відповідати за виконання покладених на них функцій управління. Ступінь виконання оцінюється за результатами діяльності, що відображаються в складі досягнутих фінансово-економічних показниках.

Розроблено методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки, яка включає в себе такі елементи: мета державної підтримки аграрного сектору; напрями державної підтримки; вимоги до здійснення та механізм державної підтримки аграрного сектору та є основою поведінки, вибору послідовності управлінських дій органів державного регулювання при прийнятті ними управлінських рішень щодо державної підтримки аграрного сектору з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Література:

1. Васільєва Л.М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектору економіки. Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 17. — С. 85—88.

2. Дацій Н.В. Інвестиційна безпека інноваційного розвитку економіки // Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: монографія / за наук. ред. М.А. Хвесика. — Київ: Наукова думка, 2013. — С. 177—236.

3. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.

References:

1. Vasileva, L.M. (2011), "State support as a component of the state regulation system of the agrarian sector of the economy", *Investments: practice and experience.*, vol. 17, pp. 85—88.

2. Datsii, N.V. (2013), *Investytsijna bezpeka innovatsijnoho rozvytku ekonomiky, Innovatsijno-investytsijna i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehional'nykh ekonomichnykh system* Investment security of innovative economic development, Innovative-investment and technological security of transformation of regional economic systems], *Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.*

3. Yeshchenko, P. S. and Yu. I. Palkin. (2005), *Suchasna ekonomika, Modern economy*, *Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.* *Стаття надійшла до редакції 27.01.2019 р.*

К. П. Чорна,
к. ю. н., доцент, професор кафедри господарського, трудового права
та цивільно-правових дисциплін, Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.128

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО УРЯДУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У 1917—1920 РР.

К. Chorna,
PhD. of Law, Associated Professor, Professor of the Department of Business law,
labour rights and civil-law disciplines, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

SOME FEATURES OF THE ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE BOLSHEVIK GOVERNANCE OF THE UKRAINIAN TERRITORY IN 1917—1920

У статті подано аналіз особливостей боротьби за владу, встановлення та здійснення більшовицького урядування в українських землях після повалення монархії в Російській імперії. Описано механізми формування Рад, досліджено курс на побудову соціалістичного суспільства, висвітлено зміст, принципи проведення та наслідки реформ; проаналізовано методи боротьби з класовими ворогами та із зовнішньою інтервенцією; подано висновки щодо причин поразки антибільшовицьких сил.

Особливу увагу приділено відносинам органів центральної (російської) та "місцевої" (української) влади. У дослідженні детально проаналізовано роль апарату примусу у планах державного будівництва: охарактеризовано суть політики "воєнного комунізму" та його масштабні наслідки, наведено приклади "червоного терору"; наголошено на вирішальній ролі ідеології у побудові радянської системи управління на українських теренах.

Problem setting. The October coup in Russia was perceived by the imperial outskirts as a chance to start a national construction, and Ukraine did not become an exception to these historical processes: the proclamation of the Ukrainian People's Republic was followed by revolutionary events in Petrograd.

Recent research and publications analysis. The rich source base is the works of prominent Ukrainian scholars, researchers of the Ukrainian revolution and its direct participants — the officials of D. Doroshenko, V. Vynnychenko; monographs of modern scholars, in particular, V. Verstyuk, collective work of Ukrainian scholars, works by S. Kulchytsky, relating to this period.

Paper objective:

- to explore the mechanisms of the revolutionary formation of local government bodies;
- to analyze the priority areas of activity of local committees;
- to define the main principles of building a socialist system, to prove the repressive nature of the Bolshevik governance.

Paper main body. The Bolsheviks came to power both in Russia and Ukraine in an armed way: after the overthrow of tsarism, they failed to gain influence either in the Provisional Government or in the Central Council (General Secretariat). That is why both power structures were declared counter-revolutionary and anti-people. Refusing to participate in government, as the proposed participation was in fact deliberative rather than dominant, Bolshevik ideologists focused on working with the masses and achieved massive successes in this area: failures at the front, the ruin of the peasantry, the industrial crisis, the Kornilovschina, and the ochlocracy in the outlying territories, — all this contributed to the popularization of the main ideas of equality, will, land, people's power, etc. Therefore, in the wake of the armed October coup, the Bolsheviks succeeded in seizing power in Petrograd.

Conclusions of the research. The national governments did not win the most important advantage, because the victory of their greatest opponents was not only promoted by the military force and the policy of "red terror", but also by massive popular support. Because immediately after the arrival of them were solved the most important issues of the time — the problem of peace and earth. Undoubtedly, the conditions of the Brest Peace were prepared not by them, but by governments of several countries; it is quite possible that the German government in those years was their latent ally: after suffering huge losses, Germany owed the Bolsheviks the acceleration of peace, and therefore did not want long military conflicts with them. It is also likely that the program of post-revolutionary redistribution of land and the

nationalization of large private property was compiled by Socialist-Revolutionaries and Borotbists, and not by Lenin's allies. But these great projects were implemented by the Bolsheviks, and this contributed most to the popularization of their course. In time, other democratic slogans, long anticipated not only by the proletarian and peasant societies, but also by a significant part of the national intelligentsia, which anticipated social changes and needed them, were heard.

Ключові слова: більшовики, Ради, УСРР, з'їзд, Рада Народних Комісарів, революційні комітети, комітети бідняків, надзвичайна комісія, комнезами, воєнний комунізм, продрозверстка, продовольча диктатура.

Key words: the Bolsheviks, Unions, USSR, Congress, Council of People's Commissars, Revolutionary committees, Committees of Poor Peasants, Extraordinary Commission, kombedy (kombeds), War communism (Military communism), Prodravvyorstka, produce dictatorship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ТЕЗОВІЙ ФОРМІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ.

Жовтневий переворот у Росії був сприйнятий імперськими країнами як шанс розпочати національне будівництво, і Україна не стала винятком у цих історичних процесах: проголошення Української Народної Республіки відбулося услід за революційними подіями в Петрограді.

У формуванні нових органів влади брали участь фактично усі сили, які прагли знищення абсолютизму, проте їх погляди на українське державне майбутнє суттєво відрізнялися, — від поміркованого консерватизму, який заперечував лише автократичне правління, до радикального соціалізму та анархізму, що закликали вщерть змінити або зламати державні устої. Радикальні соціалісти, як правило, були представниками "низів", ідеологами диктатури пролетаріату, який розпочав нову епоху класової боротьби, названу "червоним терором" — єдиним можливим способом, на їх думку, — утвердження нового урядування, адже "без страти визискувачів не обходиться жодний революційний уряд" [1]. Знесилений війною народ вірив у справедливість таких лозунгів, тому після Жовтневого перевороту, пам'ятаючи досвід революції 1905 року, не опирався створенню рад — нових органів влади, сформованих переважно із представників пролетаріату, селянства та нижніх армійських чинів. Таким чином, паралельно із урядом УНР та за підтримки петроградських революціонерів формувалися органи влади, яким через декілька років воєнних протистоянь вдасться поширити власні компетенції практично на усі колишні підросійські території, населені українством (окрім західних земель, розділених між колишніми провінціями імперії австрійських Габсбургів). Усі ці процеси, незважаючи на досить широке висвітлення у науковій літературі, потребують сьогодні додаткового вивчення, насамперед, з огляду на роль місцевих факторів у встановленні влади рад на українських теренах, а також на вирішальне значення ідеології, близької і зрозумілої для народних мас (що, безумовно, є актуальним на усіх історичних етапах національного державного будівництва).

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Статтю побудовано на аналізі офіційних документів та матеріалів [5; 9], тут використано декрети радянсь-

кої влади [2; 11], проаналізовано уривки з творів очільників більшовизму В. Леніна [1; 12], Л. Троцького [14] та мемуари керівника більшовицького війська В. Антонова-Овсієнка [10]. Багатою джерельною базою є і праці — видатних українських вчених, дослідників української революції та її безпосередніх учасників — урядовців — Д. Дорошенка [3; 8], В. Винниченка [6]; монографії сучасних науковців, зокрем В. Верстюка [7], колективні роботи українських вчених [4], праці С. Кульчицького [13], які стосуються вказаного періоду.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ:

— висвітлити основні етапи формування органів радянської влади в основний період української революції (до непу); розглянути особливості боротьби за владу, склад, компетенції, переваги та недоліки діяльності;

— охарактеризувати особливості взаємин РНК України і Росії, довести існування відносин панування і підлеглості;

— дослідити механізми революційного формування органів місцевого урядування;

— проаналізувати пріоритетні напрямки діяльності місцевих комітетів; визначити головні принципи побудови соціалістичної системи, довести репресивний характер більшовицького управління;

— вказати на визначальну роль ідеології у перемозі більшовизму на українських теренах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Прихід більшовиків до влади і у Росії, і в Україні відбувався збройним шляхом: після повалення царизму їм не вдалося здобути вплив ні у Тимчасовому уряді, ні у Центральній Раді (Генеральному Секретаріаті). Саме тому обидві владні структури були оголошені ними контрреволюційними та антинародними. Відмовившись від участі в урядуванні, оскільки запропонована їм участь була фактично дорадчою, а не домінуючою, ідеологи більшовизму зосередились на роботі з народними масами і досягли на цій царині масштабних успіхів: невдачі на фронті, розорення селянства, промислова криза, корніловщина, охлократія в окраїнних територіях, — усе це сприяло популяризації головних ідей про рівність, волю, землю, народну владу тощо, тому у результаті збройного Жовтневого перевороту більшовикам вдало-

ся захопити владу в Петрограді. Формально визнаючи за народами Російської імперії право на національне будівництво, вони, як відомо, не планували втрачати колишні імперські окраїни, отже, для цього необхідно було поширити власне урядування на місцях, — від імені трудящих, а не від імені нації, оскільки остання становила загрозу намірам більшовицької централізації.

Під егідою ідеологів більшовизму (В. Леніна, А. Богданова, А. Луначарського) в Україні у кінці жовтня 1917 року розпочався марш "Вся влада — Радам!", очолюваний Ф. Сергєєвим, В. Затонським, Г. Пятаковим, М. Скрипником. На той час у Петрограді уже існував більшовицький уряд — Рада Народних Комісарів, яка відразу ж після свого створення видала популярні серед народу декрети (закони) — "Про землю", "Про мир", а також "Декларацію прав народів Росії", що проголосила довгоочікуваний лозунг про право націй на вільний розвиток і на самовизначення, аж до відокремлення і побудови національних держав. "У період імперіалізму після лютневої революції, коли влада перейшла до рук кадетської буржуазії, неприхована політика цькування поступилась місцем політиці боягузливої недовіри до народів Росії, політиці прискіпань та провокацій, яка прикривається словесними заявами про "свободу" і "рівність" народів. Наслідки такої політики відомі: посилення національної ворожнечі, підрив взаємної довіри. Цій недостойній політиці брехні і недовіри, прискіпувань і провокацій має бути покладений кінець. Віднині вона має бути замінена відкритою і чесною політикою, яка веде до повної взаємної довіри народів Росії. Тільки у результаті такої довіри може скластися чесний і міцний союз народів Росії" [2].

Таким чином, було зроблено спробу здобути підтримку етносів, які проживали на території Російської імперії, і, звичайно, це слугувало зростанню популярності більшовицької пропаганди серед національних еліт. Втім, в Україні початок цього походу був невдалим, оскільки Центральна Рада, яка складалася переважно з представників українських політичних партій, у перші місяці свого існування захопили доволі міцні позиції, а очільник невеликої фракції більшовиків у ній, М. Лебедєв, був скоріш прихильником соціал-демократії, аніж більшовиків, оскільки останні доволі своєрідно трактували європейську соціалістичну ідею, включаючи сюди необхідність революційної диктатури і класової боротьби. В урядових же органах, у Генеральному секретаріаті та у Раді народних міністрів УНР, у місцевому урядуванні їх вплив був мінімальним [3]. Формування виконавчих структур в УНР провадилася за технократичними принципами, і політичні погляди лояльних до нової влади чиновників, які здійснювали урядування у найважливіших сферах народного господарства, не бралися до уваги. Тому практична відсутність представництва членів більшовицької партії (з липня 1918 — Комуністичної партії) в українських урядових структурах пояснюється ще і — дефіцитом досвідчених чиновників у її рядах, здатних підняти господарство у воєнних умовах або ж здійснювати достойне представництво країни на міжнародній арені.

Отже, з огляду на те, що Центральна Рада формувалася доволі демократично, провал більшовиків у Києві в перші місяці національної революції був очевидним;

самостійна ж спроба новоствореного Ревкому (київської філії РСДРП) — підняти збройне повстання теж провалилася, і лідери революційного комітету вдалися до допомоги уряду Росії — Ради Народних Комісарів. Варто зазначити, що національний уряд поділяв деякі більшовицькі лозунги. Проте, визнаючи за українським народом право на скликання рад — особливої демократичної форми втілення народної влади, — справедливо вбачав, що у їх організації мають взяти участь усі класи, стани, верстви, етноси усі суспільні страсти, а не виключно "трудящі та експлуатовані" маси. В Україні, починаючи з березня 1917 року, виникали Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, проте широко був представлений там лише пролетаріат, військових же обмаль, а селяни та інші верстви практично не брали участі в управлінні. Передбачаючи небезпеку, Генеральний Секретаріат вжив заходів, щоб на I Всеукраїнському з'їзді Рад у Києві, у якому взяло участь понад 2000 осіб, Центральна Рада та її уряд здобули абсолютну народну підтримку (оскільки серед учасників були представники усіх верств, а не лише пролетаріату). РНК Росії, невдоволена діяльністю українських рад, випустила звернення до учасників з'їзду. Його "Маніфест до українського народу" був втіленням традиційної політики подвійних стандартів, характерної для усіх метропольних урядів: з однієї сторони, популістська підтримка української самостійності та визнання української держави, з іншої — погрози та розпалювання внутрішньої ворожнечі з метою знищення існуючих національних органів правління і встановлення проросійського маріонеткового режиму [4].

До УНР були виставлені вимоги діяти разом з більшовицьким урядом Росії: припинити роззброєння червоногвардійських частин, дати доступ російським військам на українські території (з метою пересування до Південного фронту, де точилася боротьба з ворогами радянської влади, і, головне, утворити спільний спротив непримиренним ворогам соціалістичної революції, національно-патріотичним силам Росії, які згодом будуть названі "білим рухом") [5]. Усі ці положення були викладені у формі 48-годинного ультиматуму, не прийнятого урядом УНР: з огляду на заявлені вимоги та попередні безрезультатні переговори з РНК щодо реалізації принципів Декларації прав народів Росії навіть монархічні прагнення деяких ідеологів "білого руху" вважалися меншою загрозою українській незалежності (оскільки були утопічними), аніж більшовицькі плани: у Росії "розвивається анархія, економічна, політична та господарча руїна.... панує груба сваволя і потоптання усіх свобод, завойованих у царату революцією, і Генеральний секретаріат не знаходить потрібним повторити це на території українського народу" [6].

Отже, втручання Росії допомогло незначній частині делегатів Всеукраїнського з'їзду Рад, які підтримували політику РСДРП (127 осіб із 2000) за тиждень відновити засідання у Харкові і проголосити Україну республікою Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, із збереженням назви Українська Народна Республіка. Проголошення нової УНР, затвердження Центрального виконавчого комітету рад України та призначення її уряду — Народного секретаріату Української робітничо-селянської республіки відбувалося наспіх, без відпо-

відних програм, без необхідного кворуму, а секретаріат нового уряду країни складався переважно з партійців, у цей період і зародилися та міцно вкоренилися в радянському урядуванні ідеологічні, політичні принципи, витіснивши основи технократії, характерні для європейської — управлінської практики, для національних урядів УНР і ЗУНР.

Першочерговим завданням нового уряду, повноваження якого навіть не були законодавчо закріплені, вважалося повалення Центральної Ради та поширення радянської влади відповідно до розпоряджень уряду федерації, саме на федеративних засадах мала входити УНР до складу Росії. Генеральний секретаріат було оголошено недійсним урядом, Центральна Рада — ворожою буржуазною структурою, українські партії — захисниками інтересів експлуататорів. Місцеві ради (а їх уже існувало більше двох сотень, зокрема, у густонаселених та етнічно однорідних східних та південних регіонах) активно позбавлялися "ворожих" елементів — селян, ремісників, міщан, осіб, які служили у колишніх царських органах виконавчої влади, і поповнювалися комісарами — ідеологічно підготовленими робітниками, солдатами, матросами. На селі розпочалося створення комбідів — комітетів незаможників та оформлення земель колишніх власників — поміщиків та заможних селян — "столипінців (за рахунок фронтовиків, які були лояльно настроєні до радянської влади) [7].

З метою захисту революційних завоювань від класових ворогів повсюди зміцнювалися загони Червоної гвардії. Приклад "рішучої" класової боротьби місцевим активістам демонстрували російські більшовицькі війська під час обох пришеств: "Большевики ввійшли до міста з боку Печерська й Липок — багатших кварталів, де мешкали звичайно багатші військові й цивільні урядовці, взагалі заможні люди, і справили тут криваву баню... вривались в помешкання, витягали звідти генералів, офіцерів і просто дорослих мужчин і вбивали їх тут же, або вели до колишнього царського палацу і розстрілювали там або по дорозі" [8].

Втім, немає підстав стверджувати, що більшовики отримували рішучий опір місцевого населення: перші декрети нового російського уряду, що вважав себе правонаступником попередніх "всеросійських" урядів і, відповідно, поширював своє урядування і на колишні під російські території, стосувалися найбільш актуальних питань соціально-економічного життя. Тому вони здобули масштабну підтримку серед найбільш вразливих верств у 1917—1918 роках і в Україні. А проголошення Радянської України незалежною від Росії самостійною державою після Брестського миру додало прихильників з числа інтелігенції та вищих армійських чинів, частина яких вступила на службу до радянських козацьких загонів. Ще більше "співчуваючих" Ради здобули після вступу австро-німецьких військ на українські території: Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, який на час гетьманування П. Скоропадського знаходився в еміграції, після скасування гетьманату зміг за незначний проміжок часу поширити радянське урядування на майже усі території УНР.

Одним із перших декретів радянського уряду було проголошено УСРР — Українську соціалістичну радянську республіку; сам же уряд почав іменувати себе

Радою Народних Комісарів УСРР. Остаточне ж утвердження нового урядування відбулося зі створенням на III Всеукраїнському з'їзді Рад Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та постійно діючої Президії ВУЦВК на чолі з Г. Петровським, яка зосередила у своїх руках усі гілки влади; цей же з'їзд прийняв і першу радянську Конституцію, яка законодавчо закріпила новий державний і суспільний устрій і поклала початок формуванню місцевого урядування — губернських, повітових та волосних рад і їх виконавчих комітетів [9]. Поступово від участі у ньому були відсторонені (і переслідувані) усі колишні союзницькі сили (боротьбисти, есери, представники селянських спілок), які хоча б частково не поділяли політику більшовиків у сфері національного будівництва. Вже навесні 1919 року місцеві органи влади на 70—80 відсотків склалися з членів новоутвореної на російських теренах Комуністичної партії (більшовиків) України; решта ж була представниками незаможних селян; сільські ради були замінені комітетами бідняків повсюдно (пізніше на цій основі утворюються комнезами, до складу яких, на відміну від комбідів, входили і селяни-середняки, так втілювалася ленінська політика на селі щодо опору на середняцтво як на клас, покликаний забезпечити продовольчу політику, а також, з огляду на його вагомий чисельність, забезпечити підтримку радянської влади). Наразі ж розрахунки на всенародну підтримку не виправдалися: населення, яке на початку революції з ентузіазмом прийняло "народну" владу і яке уже за рік зіткнулося з її безсиллям управляти мирно, з накладанням контрибуцій, звинуваченнями у "куркульстві", з репресіями та з непримиримістю до інакомислячих, з військовим примусом, — це населення дедалі частіше почало повставати, брати участь в "отаманщині", в антибільшовицьких повстаннях. Вкупі з "білим рухом" та з військами Директорії а також завдяки постійному втручанням Антанти усе це спричинило хаос, охлократію, єврейські погроми, часті зміни нелегітимної влади в українських землях — війну, яка в мемуарах більшовицьких очільників згадуватиметься як громадянська [10].

Відповіддю радянської влади (уже після її вимушеної чергової еміграції та повторного повернення внаслідок втрати чинності рішень Брестського миру) на суперечливу позицію українського народу і, зокрема, його найвагомішої частини селянства, була тотальна мілітаризація органів управління — утворення Всеукраїнського революційного комітету та губернських і повітових ревкомів, які підпорядковувалися політвідділам військових частин. Ці структури були уже повністю більшовицькими, вони залежали від комісаріату внутрішніх справ і провадили власну політику винятково шляхом законодавчо обгрунтованого кількома радянськими декретами "червоного терору", суть якого полягала в арештах, фізичному знищенні, позбавленні роботи і майна, вилученні продовольства, ліквідації доріг, цінних об'єктів і споруд та інших насильницьких діях щодо класових та ідеологічних ворогів [11]. Для розправи із супротивниками був створений особливий орган — Всеукраїнська Надзвичайна комісія (з уповноваженими на місцях). Для захисту радянського режиму колишні революційні трибунали, у віданні яких знаходилися усі види злочинів, фактич-

но перекваліфікувалися на органи боротьби з ворогами радянської влади: обидві ці структури, які б мали підпорядковуватися галузевому міністерству або Верховному суду, звітували органам Всеросійської НК, яким управляв Центральний Комітет Російської комуністичної партії (більшовиків).

Контроль за українським урядуванням не обмежився сферами ідеології та політики: розуміючи стратегічне значення Києва, наркоми УСРР були лише уповноваженими народних комісарів РСФРР. Під спільним керівництвом знаходилася не лише армія та флот, але й фінанси, промисловість, залізниця, інші важливі сфери народного господарства. Більшовицький уряд України впроваджував у життя соціально-економічний курс цього військово-політичного союзу, названий пізніше "воєнним комунізмом".

На українських територіях ця політика полягала у централізації та мілітаризації управління господарством, вилученні продовольства, всезагальній націоналізації, забороні приватної торгівлі та підприємництва, введенні загальної трудової повинності, існуванні карткової системи.

Особливим тягарем заходи "воєнного комунізму" стали для українського села: воно потерпало від продрозверстки, яка була не податком, а примусовою додатковою реквізицією продуктів з метою нагодувати місто та армію. У 1919 році тут замість комбідів було організовано комнезами — комітети незаможників, до складу яких входили, окрім бідноти, і селяни — середняки, — по суті, заможні господарі, які не використовували найману працю, а обробляли землю самотужки. Ленінський лозунг "вміло досягати союзу з середняком, опираючись на бідноту і не припиняючи боротьби з куркулем" втілювався в практику села тими ж репресивними методами [12]. Повсюди створювалися нові господарства — комуні, як усупільнювали землю і майно селян, і метою яких було вирішення продовольчої проблеми. Розрахунок радянських властей знову не виправдався, селянство стало головним супротивником воєнізованим підрозділам наркомпроду, завданням яких було вилучення "лишків" продовольства. Проздрозкладка була однією із найбільших помилок радянської влади, частково визнаних центральним урядом і В. Леніном особисто: селянські антибільшовицькі виступи відгукнулися і в армії, оскільки вона була сформована переважно із селян, і особливо це стосувалося колишніх підрозділів гетьманату та УНР, які пізніше перейшли на сторону більшовиків, спокусившись довгоочікуваними традиційними обіцянками землі і волі. "Отаманщина" (так історики називають збройні повстання отамана Зеленого, бунти війська Григор'єва, антибільшовицькі виступи багатьох загонів Нестора Махна, повсюдне утворення інших повстанських загонів та дезертирство з Червоної армії) була небезпечним ворогом радянської влади, і врешті, вона стала суттєвим чинником, що призвів до встановлення денікінського режиму в Україні і частковим відновленням царського господарювання на Лівобережжі і Півдні [13].

В українській історичній науці побутує думка, що істотна роль у прикінцевому встановленні більшовицького режиму належить армії Нестора Махна: незважаючи на численні конфлікти з ними, відданість трудо-

вому народу, військова майстерність та особиста харизма очільника Революційно-повстанської армії України посприяли витісненню уряду "Півдня Росії" з території створеного ним українського генерал-губернаторства (Харківська, Київська, Новоросійська області), а недалекоглядна політика Директорії спричинила втрату Українською Народною Республікою таких потенційно можливих захисників, як махновські загони та УГА і призвела до краху уряд С. Петлюри та до відновлення комуністичних перетворень в українських землях.

Уже на початку 1920 року запрацював оновлений харківський більшовицький тимчасовий уряд, Всеукраїнський революційний комітет, (пізніше — Раднарком) на чолі з Х. Раковським та ВУЦВК (очільник — Г. Петровський), і активно керована Раднаркомом РСФРР політика "воєнного комунізму" була "удосконалена" новітніми механізмами управління — авторитарним створенням рад, організацією концтаборів, примусовими роботами, розгорнутими планами продрозверстки, остаточною заборонаю підприємництва і готівкових операцій, руйнуванням товарно-грошових відносин, іншими репресивними заходами. Втім, в аналогічному становищі перебували й усі території (у тому числі, і російські): ареал цього урядування нагадував фортецю, яка захищається від постійної інтервенції та внутрішніх ворогів, і для захисту якої важко було вигадати щось "ефективніше", аніж централізована репресивна система бюрократичного управління промисловістю і сільським господарством [14]. Усе це за рік призведе до загального колапсу військово-комуністичного радянського урядування та виникнення гострої потреби у його реформуванні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, радянській владі у кінці 1920 року вдалося встановити своє тривале урядування на українських теренах, перемігши численних супротивників, у першу чергу, завдяки неможливості створення широкої антибільшовицької коаліції, адже кожна сторона, яка так чи інакше була учасником подій, мала власні плани щодо державного будівництва. Ні Центральна Рада з її урядом, ні П. Скоропадський, ні Директорія з цілої низки об'єктивних та суб'єктивних причин не змогли здобути надійних і могутніх союзників у боротьбі з більшовизмом, якими потенційно б могли стати і колишні вороги Росії у Першій світовій війні, і найбільші селянські повстанські рухи (під проводом Н. Махна, М. Григор'єва, Д. Терпила), і війська ЗУНР, і армія А. Денікіна, і збройні сили уряду Півдня Росії, (зокрема, П. Врангель, у програмі будівництва якого були передбачені важливі для народу питання), і навіть червоне козацтво, розчароване політикою "воєнного комунізму".

Національні уряди не здобули найважливішої переваги, адже перемозі їх найбільших супротивників сприяла не лише військова сила та політика "червоного терору", але й масштабна народна підтримка. Тому що відразу ж з приходом ними було вирішено найважливіші тогочасні питання — проблема миру і землі. Безперечно, умови Брестського миру готували не вони, а уряди кількох країн; цілком можливо, що уряд Німеччини у ті роки був їх латентним союзником: зазнавши величез-

них втрат, Німеччина завдячувала більшовикам пришвидшенню миру, і тому не бажала тривалих воєнних конфліктів з ними. Так само вірогідним є і те, що програма післяреволюційного перерозподілу землі і націоналізації великої приватної власності була складена есерами та боротьбистами, а не ленінськими соратниками. Але втілили такі великі проекти саме більшовики, і це найбільше посприяло популяризації їх курсу. Вчасно пролунали й інші демократичні лозунги, давно очікувані не лише пролетарським і селянським соціумом, але й значною частиною національної інтелігенції, яка передчувала суспільні зміни і потребувала їх.

Окрім цього, варто внести деякі корективи і у висвітлення кадрових питань, наголосивши на тому, що сучасна наука, література, мистецтво надто маргіналізує образ типового більшовика. Насправді серед них було чимало політиків, громадських діячів, вчених, освітян, які розуміли роль ідеології та володіли технологіями її поширення серед народних мас. Незважаючи на репресії, у найвищих урядових структурах працювали не лише "підходящі за походженням", але й лояльні до нової влади ("співчуваючі") досвідчені царські чиновники; на військовій службі залишилося немало офіцерів-патріотів батьківщини, а серед пролетаріату, солдатів і селянства було безліч прихильників більшовизму, щиро відданих комуністичним ідеалам і насправді готових безкорисливо віддати життя заради трудового народу.

Таким чином, Україна, як і багато інших підросійських територій, не змогла скористатися правом побудови самостійної національної держави (це зуміли реалізувати лише Фінляндія та Польща). Для більшовиків же, безперечно, непосильним було здійснення світової революції і досягнення масштабного триумфу соціалізму, але завдяки поєднанню необхідних силових, утилітарних, ідеологічних факторів радянське урядування з часом поширилося практично на усі землі колишньої Російської імперії.

Література:

1. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. — Гос. изд-во полит. литературы, 1969. — Т. 34. — С. 174.
2. Декреты Советской власти. — Гос. изд-во полит. литературы. — М.: 1957. — Т. I. — С. 39—41.
3. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Доба Центральної Ради. — Ужгород, 1932. — Т. I. — С. 105.
4. Нариси історії української революції 1917—1921 років. — К., 2011. — С. 204.
5. Совнарком. "Маніфест к украинскому народу с ультимативными требованиями к Центральной раде". Газета "Правда" (5 (18) декабря 1917 г.) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.hist.msu.ru>
6. Відповідь на ультиматум сов наркому "Маніфест к украинскому народу с ультимативными требованиями к Центральной раде" [Електронний ресурс]. URL: <http://static.rada.gov>
7. Верстюк В.Ф. Комітети бідноти, комбіді // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2007. — Т. 4. — С. 485.
8. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле. — Київ: Темпора, 2007. — 159 с.

9. Конституція (Основний Закон) УРСР: [Електронний ресурс]. Офіційний портал Верховної Ради України. — 1919. — 20 квітня. — URL: <http://static.rada.gov>
10. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: в 4 т. Т.4. — М.-Л.: Госвоениздат, 1932. — 350 с.
11. Декрет "Социалистическое отечество в опасности!". Декреты — Советской — власти. — Гос. изд-во полит. литературы. — М.: 1957. — Т. I. — С. 123.
12. Ленин В.И. "Ценные признания Питирима Сорокина". Сочинения, изд. 3-е, т. XXIII, стр. 294.
13. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919—1928). — К., 1996. — С. 56.
14. Троцкий Л. История русской революции. — М.: Терра, 1997. — 246 с.

References:

1. Lenyn, V.Y. (1969), *Polnoe sobranie sochynenyj [Complete Works]*, vol. 34, Hos.yzd-vo polyt.lyteratury, Moscow, Russia.
2. Hos.yzd-vo polyt.lyteratury (1957), *Dekrety Sovetskoj vlasty [Decrees of Soviet power]*, vol. I, Hos.yzd-vo polyt.lyteratury, Moscow, Russia.
3. Doroshenko, D. (1932), *Istoriia Ukrainy 1917-1923. Doba Tsentral'noi Rady [History of Ukraine 1917-1923. Day of the Central Council]*, vol. I, Uzhhorod, Ukraine.
4. Instytut istorii Ukrainy (2011), *Narysy istorii ukrains'koi revoliutsii 1917—1921 rokiv [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917—1921]*, Kyiv, Ukraine.
5. Sovnarkom (1917), "Manifesto to the Ukrainian people with ultimatum requirements for the Central Rada", *Pravda*, available at: <http://www.hist.msu.ru> (Accessed 15 Jan 2019).
6. Central Council of Ukraine (1917), "Response to the ultimatum of the people's commissar "Manifesto to the Ukrainian people with ultimatum requirements to the Central Rada"", available at: <http://static.rada.gov> (Accessed 15 Jan 2019).
7. Verstiuk, V.F. (2007), "Committees of the poor, combs", *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian History]*, vol. 4, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Doroshenko, D. (2007), *Moi spohady pro nedavnie mynule [My memories of the recent past]*, Kyiv, Ukraine.
9. URSR (1919), "Constitution (Basic Law) of the USSR", available at: <http://static.rada.gov> (Accessed 15 Jan 2019).
10. Antonov-Ovseenko, V.A. (1932), *Zapysky o hrazhdanskoj vojne [Notes on the Civil War]*, vol. 4, Hosvoenyizdat, Moscow, Russia.
11. Hos. yzd-vo polyt. lyteratury (1957), "The socialist fatherland is in danger!", *Dekrety Sovetskoj vlasty [Decrees of Soviet power]*, vol. I, Hos. yzd-vo polyt. lyteratury, Moscow, Russia.
12. Lenyn, V.Y. (1932), "Valuable confessions of Pitirim Sorokin", *Sochyneniya [Writings]*, vol. XXIII, Moscow, Russia.
13. Kul'chyts'kyj, S. (1996), *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919-1928) [Communism in Ukraine: the first decade (1919-1928)]*, Kyiv, Ukraine.
14. Trotskyj, L. (1997), *Ystoryia russoj revoliutsyy [History of the Russian revolution]*, Terra, Moscow, Russia. *Стаття надійшла до редакції 27.01.2019 р.*

І. Я. Зима,
к. мед. н. аук, головний лікар комунального закладу,
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.134

СВІТОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНСТИТУТИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

I. Zyma,
PhD in Medical scienc, Chief Physician of the Municipal Institution "Rivne Regional Clinical Hospital", Rivne

WORLD AND NATIONAL INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті подано позицію автора, відповідно до якої необхідно визначати інституалізацію в сфері вищої освіти з точки зору двох складових — суспільні інститути-норми та інститути — організації вищої освіти. До суспільних інститутів-норм автором віднесено міжнародні законодавчі норми, діяльність вітчизняної вищої освіти в рамках Болонського процесу. Розглядаються інші системи оцінки якості освіти та міжнародні звичаї та традиції, частиною яких є вища освіта України. Відзначено, що вітчизняні формальні та неформальні інститути у формі звичаїв та традицій також значно впливають на сучасну систему вищої освіти.

Визначний вплив на трансформацію системи вищої освіти мають міжнародні організації, що працюють у сфері освіти. В статті розглянуто діяльність таких організацій, як ЮНЕСКО, ОЕСР, ERASMUS+, Європейська комісія, Європейська Рада, Європарламент.

У статті віднесено до суспільних інститутів-норм законодавчі норми і правила, що регламентують діяльність у сфері вищої освіти, зокрема Конституція України, Закон України "Про вищу освіту", Постанови Кабінету Міністрів, що стосуються вищої освіти, Міністерства охорони здоров'я, нормативні документи Міністерства освіти і науки України, НАЗЯВО, Статути ЗВО, внутрішні нормативні документи ЗВО. До морально-етичних норм, які є неформальними інститутами, але мають значний вплив на систему вищої освіти слід віднести кодекс поведінки викладача, правила поведінки студентів, системи об'єктивного оцінювання знань студентів, інші "неписані" правила відносин між викладачами та студентами та між іншими групами в колективі університету.

У статті до установ та закладів, що сприяють розвитку та модернізації системи освіти в Україні, віднесено корпорації та підприємства, які формують попит на фахівців та визначають основні вимоги до їх кваліфікації, організації роботодавців, що працюють практично в тій же сфері, але їх діяльність більшою мірою спрямована на задоволення потреб на рівні регіону, професійні спілки — для студентів та для викладачів, громадські організації та фонди суміжною із освітою діяльністю, молодіжні організації.

The author's position according to which it is necessary to determine the institutionalization of her in the field of higher education from the point of view of two components — social institutions-norms and institutes — organizations of higher education is presented in the article. The international normative norms, the activity of the national higher education within the framework of the Bologna Process. Are considered by the author to the public institute norms. Other systems of education quality assessment and international customs and traditions, part of which are higher education in Ukraine. It is noted that domestic formal and informal institutions in the form of customs and traditions also have a significant influence on the modern system of higher education.

The international organizations working in the field of education have a definite influence on the transformation of the higher education system. The article deals with the activities of such organizations as UNESCO, OECD, ERASMUS+.

The article refers to public institutions — the norms of the legislative norms and rules governing activities in the field of higher education, in particular the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Higher Education", the Decrees of the Cabinet of Ministers on Higher Education, the Ministry of Health, normative documents Ministry of Education and Science of Ukraine. To the moral and ethical norms that are informal institutions, but have a significant impact on the system of higher education should include the code of conduct of the teacher. rules of student behavior, systems of objective assessment of students' knowledge, other "unwritten" rules of relations between teachers and students and among other groups in the team of the university.

In the article institutions and institutions that promote the development and modernization of the education system in Ukraine include corporations and enterprises that form the demand for specialists and determine the basic requirements for their qualification, the organization of employers working in the same field, but their activities to a greater extent is aimed at satisfying needs at the regional level, professional unions — for students and teachers.

*Ключові слова: світові, національні, інститути, розвиток, вища освіта, Україна, ЮНЕСКО, ОЕСР.
Key words: world, national, institutions, development, higher, education, Ukraine, UNESCO, OECD.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вдосконалення системи підготовки кадрів базується перш за все на високому рівні якості вищої освіти. Сучасна державна система управління вищою освітою стрімко реформується за кращими європейськими та світовими зразками. Реформування системи освіти спирається на рекомендації, досвід, фінансування міжнародних організацій. Ці організації активно поширюють свою діяльність в Україні та стають окремою ланкою інституційної системи управління освітою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значна кількість публікацій вітчизняних вчених присвячена проблемам інституційного забезпечення якості вищої освіти. Серед відомих вчених ми можемо виділити таких як: Дем'янчук О.П., Куклів О.В., Гринькевич О.С., Левицька О.О., Сазонець І.Л. Однак багатогранність цієї тематики, її мультидисциплінарність та високий рівень інноваційності постійно змушує шукати додаткові напрями та форми інституційного вдосконалення вищої освіти.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявлення впливу світових та національних інститутів на стан та вдосконалення розвитку вищої освіти України

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проаналізуємо основні інституційні зміни, що проходять на теперішній час у системі вищої освіти в цілому. Дем'янчук О.П. у статті "Політичні та інституційні обмеження реформ в українській вищій школі" визначає наступні рівні інституційної структури системи освіти України:

Макрорівень — всі формальні, неформальні та освітні інституції, що так чи інакше вносять внесок в освітній розвиток особистості і суспільства.

Державний рівень — система навчальних закладів, об'єднаних єдиним керівництвом і єдиними жорсткими правилами і нормами, включаючи перелік спеціальностей з державною стандартизацією їх змісту.

Інституційний рівень — окремі навчальні заклади чи об'єднання не залежно від форми власності.

Фаховий рівень — факультети споріднених спеціальностей, наукові школи, що за академічною традицією мають право на остаточну істину [1, с. 47].

О.В. Куклів пропонує в статті "Інституційні засади трансформації вищої освіти" розглядати інститут вищої освіти в таких аспектах:

— як інститут суспільства, держави й економіки країни і регіону — активний чинник людського розвитку;

— як інституційний центр зосередження особистостей і колективів;

— як складну інтелектуальну сферу управління [2, с. 38].

Необхідно погодитися з позицією визначити інституціалізацію її в сфері вищої освіти з точки зору двох складових — суспільні інститути-норми та інститути — організації вищої освіти. До суспільних інститутів-норм ми можемо віднести міжнародні законодавчі норми — діяльність вітчизняної вищої освіти в рамках Болонського процесу, та інші системи оцінки якості освіти та міжнародні звичаї та традиції, частиною яких є вища освіта України. Вітчизняні формальні та неформальні інститути у формі звичаїв та традицій також значно впливають на сучасну систему вищої освіти. До таких звичаїв і традицій ми можемо віднести толерантні норми, що пов'язані з духовністю та релігією нашого народу, соціальні умови виховання дітей в сім'ях на принципах гендерної рівності, піклування. Взаємоповаги членів родини, політичні та управлінські інститути країни, що заохочують до набуття вищої освіти та стимулюють прагнення до глибоких знань.

Безумовно до суспільних інститутів-норм необхідно віднести законодавчі норми і правила, що регламентують діяльність у сфері вищої освіти, зокрема Конституція України, Закон України "Про вищу освіту", Постанови Кабінету Міністрів, що стосуються вищої освіти, Міністерства охорони здоров'я, нормативні документи Міністерства освіти і науки України, НАЗЯВО, Статуту ЗВО, внутрішні нормативні документи ЗВО. До морально-етичних норм, які є неформальними інститутами, але мають значний вплив на систему вищої освіти слід віднести кодекс поведінки викладача, правила поведінки студентів, системи об'єктивного оцінювання знань студентів, інші "неписані" правила відносин між викладачами та студентами та між іншими групами в колективі університету.

Ключовий вплив на забезпечення якісної підготовки фахівців мають інститути-організації, що працюють у сфері вищої освіти. До таких інститутів-організацій слід віднести органи управління в сфері вищої освіти, наприклад, МОН, НАЗЯВО, Управління освіти в регіональних та міських органах влади, власники ЗВО, представництва в Україні міжнародних організацій, що опікуються сферою освіти, неурядові організації, що працюють в сфері освіти, міжнародні організації, що забезпечують оцінку якості освіти та громадську акредитацію закладів освіти, громадські, студентські асоціації, організації при органах влади при університетах та ін. безумовно, навчальні заклади також є однією з головних форм інституційного забезпечення організації освіти. До таких навчальних закладах можна віднести університети, коледжі при університетах, академії, інститути, консерваторії, вищі училища спеціального спрямування, військові кафедри при університетах.

Спільно з ЗВО обслуговують процес вищої освіти такі установи: спортивні комплекси, заклади харчування. Бібліотеки, типографії, інформаційні центри, архіви.

До установ та закладів, що сприяють розвитку та модернізації системи освіти в Україні можна віднести корпорації та підприємства, які формують попит на фахівців та визначають основні вимоги до їх кваліфікації, організації роботодавців, що працюють практично в тій же сфері, але їх діяльність більшою мірою спрямована на задоволення потреб на рівні регіону, професійні спілки — для студентів та для викладачів, громадські організації та фонди суміжною із освітою діяльністю, молодіжні організації.

За останнє десятиліття інститут вищої освіти зазнав значну трансформацію. Сучасний стан вищої освіти визначається сформованою під впливом загальних інституційних змін суспільства, які потребували нових фахівців. До таких змін необхідно віднести:

- ринкові перетворення (розвиток приватної та корпоративної освіти, нові форми навчання, мобільності та отримання вищої освіти, комерціалізація освіти, збільшення попиту на освіту, диференціація трудових доходів);
- відкритість економіки (міжнародні навчальні корпорації, незатребуваність людського капіталу, вимивання робочих місць кваліфікованої праці, інтелектуальна міграція);
- науково-технічний прогрес (комп'ютеризація, інновації, інформатизація, телекомунікації, дистанційне навчання. Нові технології, попит на працівників високої кваліфікації);
- державне регулювання (демократизація в освіті, посилення податкового тиску, зменшення соціальних гарантій, скорочення державного фінансування освіти).

Світовим інститутом-організацією, що регулює систему освіти на самому вищому рівні є ЮНЕСКО. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, скорочено ЮНЕСКО (англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) — міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка при співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

У галузі освіти основні зусилля ЮНЕСКО спрямовані на:

- сприяння розширенню доступу до базової освіти та ліквідації неписьменності;
- розвиток екологічної та превентивної, безперервної, професійно-технічної та вищої освіти;
- сприяння проведенню аналізу та оцінки національних освітніх систем, розробці політики та здійсненню

Таблиця 1. Основні заходи і документи в освітній сфері ініційовані ЮНЕСКО

Рік	Подія
1953, 1956, 1959, 1976, 1979, 1997	Регіональні конвенції про визнання кваліфікації (оцінювання якості освіти), які ратифіковані понад 100 державами-членами і стали ядром Болонського процесу
2002, 2004,	Глобальний Форум з міжнародної якості, акредитації та визнання кваліфікації
2006	Пілотний проект із відкриття порталу провідних ЗВО з метою надання достовірної і повної інформації про авторитетні ЗВО світу
2007	Глобальна ініціатива (спільно зі Світовим банком) із забезпечення якості вищої освіти з метою створення міжнародних програм підтримання освіти у країнах, що розвиваються, Східній Європі та Середній Азії
2007	Глобальний Форум з міжнародної якості, акредитації та визнання кваліфікації
2011	Глобальний Форум (спільно з ОЕСР і Світовим банком) у Парижі «Рейтинг та оцінка якості вищої освіти – сильні та слабкі сторони» для вивчення проблем конкурентоспроможності вищої освіти, вироблення дієвої методології оцінювання роботи ЗВО, використання відповідних результатів в освітній політиці
2015	Світовий освітній Форум у м. Інчхон (Південна Корея), результатом якого стала Інчхонська декларація «Освіта 2030», що визначає стратегічні цілі і пріоритети розвитку освіти на всіх рівнях у довгостроковій перспективі

реформ у галузі освіти з метою покращання її якості та адаптації до потреб суспільства;

- підготовку освітянських кадрів;
- сприяння визнанню еквівалентності навчальних курсів, свідоцтв і дипломів у сфері освіти [3].

До складу ЮНЕСКО входять такі міжнародні підрозділи: Інститут ІТ-освіти, Міжнародний інститут вищої освіти в Латинський Америці і Карибському регіоні, Міжнародний центр технічної і професійної освіти та підготовки кадрів, Інститут статистики, Міжнародне бюро освіти, Міжнародний інститут планування, Міжнародний інститут розбудови потенціалу в Африці, Інститут навчання протягом всього життя. В таблиці 1 подано резонансні заходи, що було проведено ЮНЕСКО останніми роками в галузі вдосконалення систем освіти.

Світова інституційна система забезпечення якості вищої освіти координується ще одною потужною організацією — регіональним угрупованням — ОЕСР. Активно працює ця організація з Урядом України в сфері освіти. Зокрема 7. 10.2014 було підписано "Меморандум взаєморозуміння між урядом України і організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва". Основними положеннями цього меморандуму є такі:

- оцінювання ефективності системи освіти згідно з міжнародними критеріями (наприклад, PISA), надання порад щодо покращення політики в галузі освіти у пріоритетних сферах, доступ до відповідних міжнародних досліджень та моніторингу для гарантування проінформованих національних реформ, покращення національного діалогу у сфері освітньої політики;
- проведення семінарів для мобілізації стейкхолдерів, обмін досвідом, освітні стратегії та плани дій щодо організації реформ;
- забезпечення доступу громадян до якісної освіти (включаючи вищу), Якість викладання та навчання у школах, менеджмент персоналу та ресурсів, здатність до для попередження та виявлення зловживань у сфері освіти;
- виявлення слабких сторін освітньої політики, які ведуть до нерозуміння, або зловживання довірою, ство-

рення направлених рекомендації щодо усунення ризиків цілісності та покращення їх раннього виявлення і використання антикорупційних механізмів для зменшення рівня корупції, відновлення довіри громадян щодо можливості функціонування освіти на засадах таланту та заслуг, консолідація даних про освіту в Україні, які можуть у подальшому використовуватися у співпраці з ОЕСР, підтримка розповсюдження результатів та рекомендацій [4].

Основними міжнародними інструментами проведення політики ОЕСР в сфері освіти є такі її підрозділи як Комітет з питань освітньої політики, Центр з питань досліджень та інновацій в галузі освіти, Програми: IMHE, PISA, PIAAC. У таблиці 3 подано основні інформаційно-аналітичні видання ОЕСР з питань вищої освіти. До таких видань необхідно віднести наступні звіти та доповіді: "Стан вищої освіти", кварталні звіти, журнал "Управління вищою освітою та політика", новини ОЕСР, е-бюлетень та інформації про заходи програми IMHE, "Результати PISA-тестувань", "PISA та Focus" (короткі огляди роботи Програми), "Обстеження компетентностей дорослих", "Навички дорослих у фокусі", "Гендерна рівність в освіті: здібності, поведінка, впевненість", "Студенти, комп'ютери і навчання", "Огляд освіти", "Освітні індикатори у фокусі" [5, с. 87].

До організацій міжнародного рівня, що є інституційними регуляторами освітнього процесу слід віднести Світовий банк, що опікується системою транснаціоналізації освіти та фінансуванням освітніх проектів, Міжнародну асоціацію університетів, Міжнародну експертну групу з рейтингування та наглядову Раду цієї групи, Міжнародну мережу агентств забезпечення якості вищої освіти, міжнародні групи дослідників та експертів. До останніх міжнародних груп необхідно віднести Товариство з досліджень у галузі вищої освіти, Асоціація з вивчення вищої освіти, Консорціум дослідників вищої освіти, Центр дослідження політики в системі вищої освіти, Центр міжнародної вищої освіти [7].

Система вищої освіти України, її інституційна складова більшою мірою спираються на наукові традиції та сучасні новації, що є притаманними для Європейського освітнього простору. В Європейському Союзі крім головних інституцій-органів управління, таких як Європарламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Єврокомісія безпосередньо питання вдосконалення системи управління освітою та її вдосконаленням на регіональному рівні займаються такі інституції як Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти, Європейська навчальна фундація, Європейський офіс ERASMUS+ [6].

ВИСНОВКИ

Серед інституцій Європи слід визнати найвпливовішим такі: Європейська мережа забезпечення якості, Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація ЗВО, Європейський союз студентів, Європейська асоціація дослідників освіти.

В Україні головними інституційними структурами, що забезпечують діяльність системи освіти слід вважати такі: Верховна Рада України; Уряд країни; Державні структури (МОНУ, НАЗЯВО, акредитаційні комісії, навчально-методичні центри, інститути, що працюють у

сфері досліджень проблем освіти); громадські об'єднання (організації роботодавців, об'єднання ЗВО, аналітичні центри, благодійні фонди, освітні асоціації, спілка дослідників); заклади вищої освіти (розробка внутрішніх систем забезпечення якості); громадяни, що є причетними до системи освіти (викладачі, студенти, їх батьки).

Література:

1. Дем'янчук О.П. Політичні та інституційні обмеження реформ в українській вищій освіті / О.П. Дем'янчук // Наукові записки. Політичні науки. — 2002. — Т. 20. — С. 44—49.
2. Куклін О.В. Інституційні засади трансформації вищої освіти України / О.В. Куклін // Економіка та держава. — 2012. — № 9. — С. 35—38.
3. ЮНЕСКО, Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Юнеско>
4. Організація економічного співробітництва та розвитку, Електронний ресурс. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація економічного співробітництва та розвитку](https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_економічного_співробітництва_та_розвитку)
5. Гринькевич О.С. Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний та національний аспекти / О.С. Гринькович, О.О. Левицька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини і світове господарство. — 2017. — № 15. — Ч. 1. — С. 84—90.
6. ЕРАЗМУС+, Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Еразмус>
7. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я. — Рівне; Волин. обереги 2018. — 168 с.

References:

1. Dem'ianchuk, O.P. (2002), "Political and institutional constraints on reform in Ukrainian higher education", *Naukovi zapysky. Politychni nauky*, vol. 20, pp. 44—49.
 2. Kuklin, O.V. (2012), "Institutional Principles of the Transformation of Higher Education in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 35—38.
 3. wikipedia (2019), "UNESCO", available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/UNESCO> (Accessed 20 Jan 2019).
 4. wikipedia (2019), "OECD", available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/OECD> (Accessed 20 Jan 2019).
 5. Hryn'kevych, O.S. and Levyts'ka, O.O. (2017), "The institutional environment for ensuring the quality of the higher education system: international and national aspects", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny i svitove hospodarstvo*, vol. 15, no. 1, pp. 84—90.
 6. wikipedia (2019), "Erasmus Programme", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Erasmus_Programme (Accessed 20 Jan 2019).
 7. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), *Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia [Social Institutions in the Transformation of the Public Health Management System]*, Volyn. Oberehy, Rivne, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 30.01.2019 р.*

І. В. Ярмолинська,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.138

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЩОДО МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

I. Yarmolynska,
Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INSTITUTIONAL CARE AND HEALTH OF CHILDREN IN UKRAINE

У статті зазначено, що узагальнення теоретико-методологічних основ у сфері соціального захисту дітей-сирот і дітей, позбавлених батьківського піклування дало змогу виявити, що, попри наявність ґрунтовних досліджень у галузях педагогічних, психологічних наук, тематика наукових досліджень та розробок, які виконуються в рамках реформ державного управління та системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні, ще не була предметом окремого дослідження. Проаналізовано зарубіжний досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей та виявлено, що теорія і практика системи соціального захисту дітей в зарубіжних країнах мають значно вищий офіційний статус, ніж в Україні. Установлено, що кожна країна має власну модель реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, з огляду на політичні, соціальні, культурні, економічні та безпекові умови, спрямовану на забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, посилення захисту їх особистих і майнових прав та ефективності впровадження процесу деінституціалізації. У процесі дослідження визначено основні напрями вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Визначено організаційно-правові, соціально-економічні та психолого-педагогічні шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні та шляхи їх вирішення. Обґрунтовано науково-практичні підходи до впровадження розробленої автором Концепції громадського контролю за дотримання прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей.

The article states that the generalization of theoretical and methodological foundations in the field of social protection of orphans and children deprived of parental care made it possible to discover that, despite the existence of fundamental research in the fields of pedagogical and psychological sciences, the topics of research and development that are carried out within the framework of the reforms of public administration and the system of institutional care and upbringing of children in Ukraine, has not yet been the subject of a separate study. The author defines the terms "the system of institutional care and education of children in Ukraine", "the system of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine", "state administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine", "mechanisms of public administration in the field" institutional care and upbringing of children in Ukraine ". The foreign experience of reforming the system of institutional care and upbringing of children has been analyzed and the theory and practice of the system of social protection of children in foreign countries have considerably higher official status than in Ukraine. It has been established that each country has its own model for reforming the institutional care and upbringing of children, taking into account political, social, cultural, economic and security conditions aimed at ensuring the observance of the rights and lawful interests of orphans, children deprived of parental care, strengthening of protection their personal and property rights and the effectiveness of the implementation of the process of deinstitutionalisation. In the course of the research, the main directions of improvement of the mechanisms of public administration in the field of institutional care and upbringing of children in Ukraine are identified. The organizational-legal, socio-economic and psycho-pedagogical ways of improvement of mechanisms of public administration in the field of institutional care and upbringing of children in Ukraine

and ways of their solution are determined. The scientific and practical approaches to implementation of the concept of public control over the observance of the rights of the child in institutions of institutional care and upbringing of children developed by the author have been substantiated.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, система інституційного догляду та виховання дітей, соціальний захист дітей.

Key words: public administration, mechanisms of public administration, institutional care and childcare system, social protection of children.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом 28 років незалежності України спостерігається процес "відмирання" усталеної системи інституційного догляду та виховання дітей (ІдтаВД), як явища, що вичерпало себе та "застрягло в радянському минулому", залишивши по собі ряд недоліків у забезпеченні реалізації прав і законних інтересів дітей та негативні наслідки впливу на формування особистості вихованців закладів інституційного догляду. У ст. 52 Конституції України зазначено, що "...утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей".

Аналіз соціальних звітів Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України та Уповноваженого Президента України з прав дітей про кількість дітей які перебувають в інтернатних закладах за 2016—2018 рр. встановив, що їхня чисельність постійно зростає зі 105 783 до 106 700, із яких лише 8 174 діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, а 18 190 дітей в інтернатах мають інвалідність та водночас існує тенденція до збільшення дитячого населення — в інтернатах.

Важливість наукової публікації стосовно механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зумовлена тим, що це наукове завдання дотепер не має системного висвітлення у вітчизняній науковій літературі, не стало об'єктом уваги з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Також у зв'язку з реформами місцевого самоврядування та децентралізації влади процес реформування системи ІдтаВД постає особливо актуальним.

Актуальність комплексного дослідження механізмів державного управління у сфері ІдтаВД в Україні зумовлена також уведенням у дію указу Президента України від 12 січня 2018 р. № 5/2018 "Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа", де пріоритетними напрямками для підвищення ефективності забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, посилення захисту їх особистих і майнових прав є: підвищення фахового рівня працівників служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; своєчасного виявлення та обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, надання таким дітям статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування таких дітей, насамперед до сімейних форм виховання [1].

Отже, вищезазначені актуальні стратегічні орієнтири зазначеного наукового дослідження є результатом переоцінки ролі сімейного виховання у формуванні соціально-адаптованої особистості дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами, де на першому місці у процесі забезпечення законних прав та інтересів дітей, що потребують опіки держави мають стояти загальнолюдські та сімейні цінності. Оскільки вихованці закладів інституційного догляду та виховання дітей через закритість та відірваність системи ІдтаВД, здебільшого, є носіями комплексу споживача, що не дозволяє їм самостійно реалізовуватись у відкритому соціумі, та має великий ризик потрапляння учорашніх випускників до асоціальної категорії населення, а відсутність сімейного досвіду посилює явище соціального "манкуртизму", що призводить до поповнення закладів ІдтаВД їх нащадками. Розв'язання проблеми такого "замкненого кола" є одним з першочергових стратегічних завдань держави, що потребує додаткового залучення широкого спектра спеціалістів з питань місцевого самоврядування, науковців, незалежних експертів та громадськості.

Крім того, Україна має міжнародні зобов'язання у сфері соціального захисту дітей в рамках членства та співробітництва з ООН (дитячий фонд ООН, ЮНІСЕФ), СОР (міжнародна спільна мережа для захисту дітей у всьому світі від загроз в кіберпросторі) та ЄС, у яких визначено, що сім'я є найкращим середовищем для виховання дитини, її розвитку та становлення особистості, необхідності створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, забезпечення пріоритету сімейних форм влаштування дитини.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню розвитку теорії та практики державного управління і його механізмів присвячені праці сучасних українських учених, зокрема: В. Авер'янова, В. Бакуменка, О. Бандурки, І. Гасюка, Н. Глазунової, В. Корженка, О. Коротич, М. Круглова, В. Куйбіди, Н. Мельтюхової, В.Я. Малиновського, П. Надолішнього, І. Розпутенка, А. Сіцинського, М. Сіцинської, Ю. Тихомірова, О. Федорчак, Л. Юзькова та ін.

Розвитку теми інституційного догляду та виховання дітей, реалізації прав дітей із особливими потребами, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, дітей інвалідів у інституційних закладах присвячені праці сучасних українських учених, зокрема М. Черепань, А. Толкачова, Т. Харук, В. Резнік, О. Мордань, В. Покась, Ю. Кахіан, Л. Кривачук, О. Крестовська, О. Тем-

ченко, Я. Бордіяна, Т. Івлевої, О. Прокопенко, Т. Бавол, О. Бурлаки, Л. Кривачук, О. Крестовської, О. Темченко та ін.

Вивчення внутрішніх явищ та процесів, які мають місце в роботі закладів ІдтаВД, як педагогічної та соціально-педагогічної проблеми займалися В. Покась, В. Кушнір, А. Толкачова, М. Черепань, І. Веретенко, Ю. Поліщук, Л. Канішевська, А. Полянничко, О. Василенко, М. Бевзюк, І. Малишевська, Л. Чижова та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми надання соціальних послуг дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування у цілому та механізмів державного управління у сфері ІдтаВД в Україні, зокрема, практично немає.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку наукового знання щодо механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічні підходи до процесу реформування системи ІдтаВД закладені у Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2017 р. № 526-р, де визначено цілі та пріоритетні напрями проведення реформи у сфері ІдтаВД, що передбачає заходи щодо перетворення застарілої системи ІдтаВД на систему формування особистості дітей позбавлених батьківського піклування у сімейному середовищі та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами [2].

Зазначимо, що під час дослідження механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, уперше теоретично обґрунтовано інтегрований управлінський підхід у сфері інституційного догляду та виховання дітей, який включає систему заходів, серед яких: створення механізму координації та взаємодії між органами виконавчої влади всіх рівнів та місцевого самоврядування, до компетенції яких віднесено функції, пов'язані із управлінням закладами, у яких здійснюється інституційний догляд та виховання дітей в умовах загострення воєнно-політичної ситуації, погіршення економічного стану країни, зниження життєвого рівня, добробуту населення та зростання соціальної напруженості у суспільстві; розроблення системи аналізу викликів та ризиків для прав дітей сьогодні та завтра, пов'язаних із реформуванням системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні, з урахуванням положень Стратегії Ради Європи про права дитини (на 2016—2021 роки); визначено структурно-функціональний зміст механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, який полягає у цілеспрямованому, регулюючому впливі держави через органи державного управління, до компетенції яких належать питання забезпечення дотримання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатах, що передбачає впровадження ком-

плексних організаційних, правових, економічних, соціальних, мотиваційних та інших заходів, за допомогою яких уповноваженні органи державної влади та місцевого самоврядування послідовно розв'язують проблеми управління соціальними процесами щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з метою забезпечення надання якісних соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних послуг.

Також удосконалено систему принципів щодо реалізації державної політики у сфері охорони дитинства, що базується на таких принципах: безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики; сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя; державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство; реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думки та інтересів кожної дитини; залучення дітей до прийняття рішень, що стосуються їх життя та майбутнього, зокрема, цю систему доповнено такими принципами: відкритості й послідовності політики у сфері соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання; інтегрованого підходу владних рівнів щодо здійснення державної політики у сфері ІдтаВД; компетентності кадрів у сфері ІдтаВД; забезпечення захисту особистих і майнових прав дітей, що потребують опіки держави; забезпечення прав на освіту для дітей з особливими освітніми потребами шляхом запровадження інклюзивної форми навчання; забезпечення раннього превентивного втручання шляхом спостереження та надання підтримки матерям, що опинились у складних життєвих обставинах з метою збереження прав дітей на сімейне виховання; забезпечення прав у сфері надання соціальних послуг дітям, що потребують опіки держави у контексті реформи вітчизняної системи ІдтаВД; формування ціннісно-зорієнтованої особистості вихованців закладів ІдтаВД як повноцінних членів громадянського суспільства.

Доведено, що система ІдтаВД в Україні є комплексом закладів інституційного догляду та виховання дітей усіх типів, форм власності, що здійснюють соціально-педагогічну діяльність та знаходяться на повному державному утриманні, підпорядковуються органам управління різних рівнів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства соціальної політики України, з метою реалізації законних прав на соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей з особливими потребами, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; дітей, що потребують соціальної допомоги; дітей, що потребують тривалого лікування та реабілітації.

Аналіз змісту понятійно-категоріальної бази науки державного управління в сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні дозволив сформулювати зміст поняття "механізмами державного управління у сфері ІдтаВД" як комплекс організаційних, економічних, правових, соціальних та інших засобів за допомогою яких уповноваженні органи державної влади та місцевого самоврядування послідовно розв'язують про-

блеми управління соціально-педагогічними процесами щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами з метою забезпечення дотримання їх законних прав та інтересів.

Визначено та охарактеризовано механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, а саме: організаційний механізм передбачає реформування системи управління соціальними процесами з метою попередження вилучення дитини з сім'ї і потрапляння в заклад інституційного догляду та виховання дітей; правовий — зорієнтований на вдосконалення національної нормативно-правової бази регулювання в системі надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування та дітям з особливими потребами, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання дітей; соціальний — спрямований на формування суспільної свідомості громадян щодо формування якісно нової системи забезпечення та захисту прав дітей в закладах інституційного догляду та виховання дітей на рівні кожної громади із запровадженням дієвого механізму державного контролю за її функціонуванням, яка дасть змогу перейти від інституційного догляду та виховання дітей до забезпечення безпечного догляду і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі; фінансовий — передбачає створення належних фінансових умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави щодо фінансового забезпечення заходів для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, запровадження нових і вдосконалення існуючих механізмів розрахунку вартості утримання дітей в закладах інституційного догляду та виховання дітей різних типів за рахунок батьків, або осіб, які їх замінюють, та/або за рахунок коштів засновника закладу, а також відповідного місцевого бюджету органу опіки та піклування, який прийняв рішення про направлення або влаштування дитини до закладу інституційного догляду та виховання дітей; мотиваційний — спрямований на стимулювання працівників закладів інституційного догляду та виховання дітей (психологів, соціальних працівників/фахівців із соціальної роботи, педагогів-дефектологів, вчителів, вихователів, медичних працівників, обслуговуючого персоналу) до здійснення ефективної діяльності щодо забезпечення якості надання соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних послуг дітям, які виховуються в інтернатах тощо; інноваційний — передбачає вдосконалення системи професійного навчання та адаптації працівників закладів інституційного догляду та виховання дітей, поліпшення соціальних умов життя дітей в закладах інституційного догляду та виховання, формування умов для розвитку креативного мислення працівників закладів, вдосконалення процесів і систем управління соціальними інноваціями в закладах інституційного догляду та виховання дітей, залучення громадян до управління закладами, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей тощо.

Обґрунтовано, що під системою державного управління у сфері ІдтаВД в Україні можна розуміти комплекс теоретико-методологічних, нормативно-правових, організа-

ційно-управлінських, інформаційно-аналітичних, психолого-педагогічних, лікувально-реабілітаційних, медико-соціальних, ресурсних та інших заходів, що вживаються органами державної влади, які в межах своїх повноважень здійснюють управлінський організуючий вплив на діяльність закладів інституційного догляду та виховання дітей усіх типів, форм власності і підпорядкування з метою забезпечення реалізації державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання.

Визначено, що державне управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей — це цілеспрямованій, організуючий та регулюючий вплив держави через органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання управління соціально-педагогічними процесами в межах інституційних закладів, спрямований на забезпечення надання соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних послуг з метою реалізації законних прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами в усіх сферах суспільного життя.

Проведений аналіз законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають особливості системи ІдтаВД в Україні, регулюють організацію надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування та дітям з особливими потребами, свідчить, що наявний нормативно-правовий фундамент у більшості його правового змісту, який стосується цієї сфери носить декларативний характер, що не забезпечує чітку вертикаль відносин між центральними органами виконавчої влади Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством освіти і науки України, Уповноваженим Президента України з прав дитини та інститутами громадянського суспільства що ускладнює надання соціальної послуги для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні.

Очевидно, що через велику кількість нормативно-правових документів, які регулюють діяльність системи ІдтаВД, що не здатні забезпечити ефективне виконання своїх функцій через розпорошення соціальних послуг для реалізації законних прав дітей з особливими потребами в усіх сферах суспільного життя та управлінських зусиль, та в умовах проведення реформ державного управління і системи ІдтаВД в Україні виникає потреба уніфікації нормативних документів та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи ІдтаВД, спрямованих на надання якісних соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних послуг у сфері ІдтаВД.

Проаналізовано європейський досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, що дало змогу виявити характерну закономірність цього процесу, яка полягає в тому, що питання соціальної безпеки ЄС та політики у сфері соціального захисту дітей є одним з основних чинників інтеграції до ЄС. Ця амбітна мета має бути досягнута у форматі реалізації виконання комплексу завдань та заходів у рамках зобов'язань, взятих Україною відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Узагальнення європейського досвіду таких країн, як Італія, Іспанія, Сербія, Словачія, Норвегія, Великобританія,

Ісландія, Болгарія, Словенія та Молдова, зокрема, взаємобогачення ідеями різних домінуючих доктрин, концепцій, стратегій та апробованих моделей й специфічних форм соціально-педагогічної підтримки дітей в різних типах освітніх інституційних закладів і практичним досвідом реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, дає підстави свідчити про те, що сімейно-орієнтована модель є важливим проявом створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, забезпечення пріоритету сімейних форм влаштування дитини та є одним із пріоритетних напрямів соціального захисту дітей.

Запропоновано пріоритетні напрями та визначено шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема: реформування системи державного управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами; вдосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення інституційного догляду та виховання дітей в Україні; впровадження інноваційних форм надання соціальних послуг в закладах, у яких здійснюється інституційний догляд та виховання дітей; впровадження громадського контролю за закладами інституційного догляду та виховання дітей.

До шляхів вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, віднесено такі: організаційно-правові, соціально-економічні, психолого-педагогічні та інноваційні шляхи.

Організаційно-правові шляхи передбачають здійснення організаційно-правових заходів, спрямованих на зміну структури закладів інституційного догляду та виховання дітей, управління ними, організаційно-правових форм, які здатні сформувати якісно нову систему забезпечення та захисту прав дітей в закладах інституційного догляду та виховання дітей на рівні кожної громади, що упроваджується органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, до компетенції яких належать питання управління соціальними процесами, що відбуваються в межах інституційних закладів.

Соціально-економічні шляхи передбачають регулювання (упорядкування) з боку держави соціальних та економічних відносин у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами з метою реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема, щодо переходу від інституційного догляду та виховання дітей до забезпечення безпечного догляду і виховання дитини в сімейному, або наближеному до сімейного середовищі.

Психолого-педагогічні шляхи передбачають впровадження нестандартного інноваційного підходу до організації та проведення навчально-педагогічного процесу в інституційних закладах й постійне його вдосконалення, всебічний аналіз виховних заходів з точки зору сучасних альтернативних форм виховання дітей-сиріт та дітей з позбавлених батьківської опіки тощо.

Розроблено авторський проект Концепції громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей в Україні, у якому викладено систему поглядів на способи забезпе-

чення прав і законних інтересів дитини; дотримання законності у сфері державного управління щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатах; сприяння участі громадян в управлінні закладами, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження переконливо свідчать про нагальну потребу в інтеграції зусиль науковців у напрямі активного наукового пошуку нових ідей, політичних та державно-управлінських рішень у контексті осмислення сучасних поглядів на сутність, напрями, шляхи, засоби, способи, методи та форми управління забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання дітей.

Зазначено, що наукова праця є першим комплексним дослідженням механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, у якому виявлено проблеми в системі інституційного догляду та виховання дітей щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування для їх подальшого розв'язання шляхом удосконалення механізмів у цій сфері, а також розроблення науково-практичних рекомендацій органам державної влади, органам місцевого самоврядування та інститутам громадянського суспільства щодо підвищення якості надання дітям послуг (соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних), які виховуються в інтернатах.

Перспективою подальших розвідок такої проблематики, є на наш погляд посилення науково-методологічної складової формування і розробки соціальної політики в зазначеній галузі.

Література:

1. Указ Президента України від 12 січня 2018 р. № 5/2018 "Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/52018-23462>

2. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2017 р. № 526-р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170526.html

References:

1. President of Ukraine (2018), Decree "On priority measures for the protection of the rights of orphans, children deprived of parental care and persons from among them", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/52018-23462> (Accessed 14 January 2019).

2. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The National Strategy for the Reform of the Institutional Care and Upbringing of Children for 2017—2026", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170526.html (Accessed 14 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.01.2019 р.

УДК 35.1

І. П. Динник,
провідний фахівець відділу конкурсного відбору здобувачів вищої освіти Інституту
публічного управління та адміністрування, Національна академія державного управління
при Президенті України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.143

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ПРАКТИКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

I. Dymnyk,
Senior Specialist at the Department of Competitive Selection of Higher Education Institutes
at the Institute of Public Administration and Administration,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE EFFECTIVE INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY
AND ITS IMPLEMENTATION IN THE PRACTICE OF THE STATE ADMINISTRATION OF UKRAINE

У статті здійснено ґрунтовний аналіз взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах децентралізації. Обґрунтовано питання, що важливим чинником побудови нової держави, основаної на демократичних цінностях у період трансформаційних процесів, особливо при переході від тоталітарної форми правління до демократії, є вивчення та впровадження ефективних моделей зарубіжного досвіду.

Відповідно до поставленої дослідницької мети розкрито теоретико-методологічний зміст імплементації міжнародного досвіду щодо взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації в Україні. Заслугує на увагу сформульоване у статті бачення, що процес формування громадянського суспільства в Україні безпосередньо залежить від правового визначення статусу його інститутів і зокрема максимально ефективного законодавчого закріплення скоординованого порядку створення та діяльності громадських організацій. Законодавче регулювання має базуватися на достатньо виваженому, розумному балансі інтересів держави і громадянського суспільства. Ідентифіковано критерії ефективності механізмів державного управління у взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством. З'ясовано, що від масштабів державного втручання у діяльність об'єднань громадян залежить державний режим і напрями подальшого розвитку держави.

The article provides a thorough analysis of the interaction of state and civil society in the conditions of decentralization. The article argues that the study of effective models of foreign experience is an important factor in the construction of a new state based on democratic values during the period of transformational processes, especially in the transition from a totalitarian form of government to democracy.

According to the research goal, the theoretical and methodological content of the implementation of international experience concerning the interaction of the state and civil society in the conditions of decentralization in Ukraine is disclosed. The article formulated in the article that the process of forming a civil society in Ukraine directly depends on the legal definition of the status of its institutions and, in particular, on the maximum effective legislative consolidation of a coordinated procedure for the creation and operation of public organizations. Legislative regulation should be based on a sufficiently balanced, reasonable balance of interests of the state and civil society. The criteria of the effectiveness of public administration mechanisms in the interaction of public authorities with civil society have been identified. It was clarified that the state regime and directions of further development of the state depend on the extent of state interference in the activities of citizens' associations. It has been discovered that over the last decades the idea of civil society has been gradually evolving, changing the views of citizens and government officials on its role and added value. For many years, governments around the world have seen an obstacle in civil society organizations, which was more likely to interfere with the work of the authorities than to have any effect on its benefit. The gradual change of view towards the realization that CSOs in fact are indispensable and valuable partners of the authorities has led to the need to stop the decline of confidence in state institutions and overcome the widening gap between citizens and their authorities. The need for a constructive dialogue between citizens and institutions of governance and the

provision of a more transparent, open and accountable management that responsibly responds to the needs of its citizens has formed a contemporary global awareness of the role of public dialogue in the decision-making process. The core of this new concept was the need to develop participatory democracy and responsible governance, which would support and support each other.

Ключові слова: міжнародний досвід, взаємодія, держава, громадянське суспільство, прозорість, участь, підзвітність, децентралізація, імплементація, державне управління.

Key words: international experience, interaction, state, civil society, transparency, participation, accountability, decentralization, implementation, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для подальшої розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави надзвичайно важливою є взаємодія держави з інститутами громадянського суспільства в умовах децентралізації. Як показує європейський та світовий досвід, суспільний прогрес, демократичний розвиток та економічне зростання будь-якої держави неможливо реалізувати без активної участі з боку суспільства. Розвинене громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу. Основними з критеріїв життєдіяльності європейських країн є розвиток демократії, громадянського суспільства, соціальної та правової держави. Європейський вектор розвитку України зумовлює потребу руху у напрямку європейської цивілізаційної моделі, закріплення європейських критеріїв. Розвиток у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави можливий лише за умови функціонування та розвитку активного громадянського суспільства.

Такий контекст актуалізації даної проблематики зумовлює наукову розвідку в напрямі пошуку методології оцінки ефективності імплементації міжнародного досвіду щодо взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

В Україні наразі достатньо гостро стоїть потреба вироблення механізмів ефективної взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства. Ця проблематика порушується у працях багатьох українських науковців, а саме: Е. Афоніна, В. Бакуменка, В. Бондаренка, К. Гаджієва, В. Козакова, В. Корженка, А. Мацюка, В. Місюри, В. Нікітіна, О. Радченка, А. Халецького та інших учених. Однак попри значну увагу з боку науковців, громадськості та працівників органів влади різних рівнів, зазначені питання потребують подальшого розгляду та ґрунтового вивчення, що є метою цієї роботи.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є необхідність здійснення ґрунтового аналізу громадянського суспільства в сучасній Україні як структурної складової взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах децентралізації. Досягнення мети зумовлює вирішення таких дослідницьких завдань: розкрити теоретико-методологічний зміст імплементації міжнародного досвіду щодо взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації, іденти-

фікувати критерії ефективності механізмів державного управління у взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством, визначити та проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації в практиці державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Упродовж останніх десятиліть ідея громадянського суспільства поступово розвивається, змінюючи погляди громадян і урядовців на його роль і додаткову цінність. Багато років уряди усього світу вбачали в організаціях громадянського суспільства перешкоду, яка радше заважала діяльності органів влади, ніж чинила якийсь вплив на її користь. До поступової зміни поглядів у бік усвідомлення, що насправді організації громадянського суспільства (далі — ОГС) є незамінними й цінними партнерами влади, призвела необхідність зупинити спад довіри до державних інституцій і подолати дедалі ширший розрив між громадянами та їхніми органами влади. Необхідність започаткування конструктивного діалогу між громадянами та владними інститутами і забезпечення більш прозорого, відкритого й підзвітного управління, яке б чуйно реагувало на потреби своїх громадян, сформувала сучасне глобальне усвідомлення ролі громадського діалогу в процесі прийняття рішень. Серцевиною цієї нової концепції стала необхідність розвитку партиципаторної демократії та відповідального управління, які б підкріплювали та підтримували одне одного.

Багато з розвинених демократичних країн мають значний досвід щодо взаємодії органів державної влади з громадськістю на засадах побудови взаємної довіри з метою досягнення соціальної інтеграції, покращення умов життя і сталого розвитку суспільства, а саме: країни Європейського Союзу та США.

Ми вважаємо за необхідне взяти за основу провідного досвіду взаємодії як критерії ефективності механізмів державного управління взаємодією органів державної влади з громадянським суспільством три основні принципи належного державного управління: прозорість, участі й підзвітність.

Успіх демократичних перетворень потребує своєрідного підґрунтя у вигляді розвинених інститутів громадянського суспільства, що діють за принципами демократичного узгодження інтересів між групами, а також визнання й впровадження постулатів європейської ідентичності [4, с. 57]. В Україні головним завданням науково-практичної діяльності є вирішення проблеми ефективної реалізації взаємодії органів державної влади та гро-

мадських організацій в умовах децентралізації в практиці державного управління.

Для України цікавим є досвід Сполучених Штатів Америки.

У США набули розвитку різноманітні форми прямої участі населення у місцевих заходах:

- створення громадських рад (комітетів) і спеціалізованих комісій, в основу діяльності яких закладено добровільний принцип. Пропозиції, розглянуті й прийняті на рівні рад і комісій, є обов'язковими для розгляду міської ради;

- практика волонтерської діяльності; ініціювання форумів для обговорення стратегічних планів розвитку міст, які мають статус обов'язкових;

- особливої уваги заслуговує досвід функціонування такої форми, як наглядові ради, що складаються із рядових членів територіальних громад. Головне завдання наглядових рад — громадська діяльність і допомога владі під час надзвичайних криз;

- на всіх територіальних рівнях існує така форма діяльності, як громадські ради. Сутність роботи рад полягає в здійсненні оперативного контролю за рішеннями, які приймаються комісіями в межах міських рад. Громадські ради (громадські дорадчі комітети) у системі здійснення самоврядних функцій у США є альтернативним інструментом громадських слухань.

Взаємодія влади з громадськістю через інформаційні ресурси є важливим інструментом налагодження партнерських стосунків між ними, поліпшення діяльності самої влади. Це передбачає не тільки надання, а й обмін інформацією.

Для реалізації цього необхідно мати відповідний рівень інформаційних технологій та забезпечення ними усіх задіяних сторін, тобто як органів влади, так і широкого кола громадськості. Громадські об'єднання мають впливати на державу, органи публічної влади, посадових осіб, а кожен громадянин повинен усвідомити свою причетність у формуванні та здійсненні узгодженої державної комунікативної політики [9].

Розвиток громадянського суспільства та підвищення можливості впливати на процес формування політики громадяни європейських країн отримали з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а саме з розширенням доступу до Інтернету, розвитком соціальних мереж, створенням нових технологій та підтримкою з боку фондів ЄС та США.

Ефективною технологією для покращення громадянської участі та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення населення до прийняття рішень. Наприклад, платформа "eOpinio" у Німеччині використовує інструмент "спільного бюджету", за допомогою якого здійснюється громадське обговорення муніципального бюджету та частина коштів витрачається на ідеї, підтримані більшістю громади. На естонському порталі "osale.ee" можна дистанційно брати участь у громадських та слуханнях у муніципальних органах влади.

Уряд Македонії розробив три електронних платформи для залучення громадянського суспільства до процесу вироблення політики: e-Demokratija.mk., платформа ENER та Nvosorabotka.gov.mk. [13]. Загалом, у країнах ЄС поступово відмовляються від формату засідань консультативно-дорадчих органів на користь онлайн-консультацій з громадськістю.

Саме тому наша держава також може відмовитися від так званих "засідань у кабінетах" та перейти до консультування з громадськістю на Інтернет-ресурсах, що буде тим самим пришвидшувати вирішення різноманітних питань та доцільність використання часу на вирішення певних питань.

Традиційні практики встановлення діалогу громадськості та державних структур передбачають проведення громадського обговорення. Зокрема Кодекс практики консультацій Великобританії закріплює таку обов'язковість, наголошуючи, що просте оприлюднення урядом інформації чи переговори із зацікавленими сторонами виключно для збору фактичних даних з певної тематики не можуть вважатися реальними консультаціями з громадськістю. У Німеччині загальновідомою є практика збільшення шансів проходження законопроекту у парламенті через відображення результатів громадського обговорення у пояснювальній записці до нього.

Ми бачаємо за доцільне внести такі зміни і в наше українське законодавство, а саме відобразити, що прийняття законопроекту без результатів громадського обговорення у пояснювальній записці є неможливим. Тобто, якщо до законопроекту не будуть додаватися дані громадського обговорення чи їх буде не достатньо то і реєструвати у парламенті його буде неможливо. Це збільшить участь громадян у обговоренні певного законопроекту, а особливо якщо це буде стосуватися питань місцевого значення.

Для розвитку громадської участі через освіту та використання нових технологій в рамках реалізації стратегії Європейського Союзу "Партисипаторне громадянство" європейськими країнами здійснюється інкорпорація навчальних програм "активного громадянина" у систему середньої та вищої освіти. Прикладом таких програм є програма "Dream Citizen" ("Громадянин Мрії") в Угорщині [11].

Високу ефективність та результативність використання потенціалу за допомогою соціальних мереж громадянським суспільством можна спостерігати на прикладі громадянської ініціативи "Санітарний день" у Фінляндії. Зміст її полягає у можливості надання непотрібним речам другого життя, організовуючи протягом одного дня при підтримці місцевої влади продаж або обмін останніх. Ініціатива, озвучена за допомогою Facebook, мала значну підтримку, як з боку місцевих жителів, так і місцевої влади. Робоча група підрахувала, що кількість бажаючих прийняти участь у цій акції досягла 3 тис. продавців. Така ініціатива засвідчила ефективність партнерства громадянського суспільства та держави: здатність громади до мобілізації та готовність влади стати партнером у реалізації актуальних питань міста [12].

Ми вважаємо, що така ініціатива є досить актуальною для України, оскільки в нас теж є достатня кількість громадських організацій, які мають свої сторінки в соціальних мережах і можуть таким чином за допомогою та у взаємодії з державою проводити різні акції та ініціативи, насамперед для таких важливих питань, як збір коштів на допомогу хворим дітям, продаж старих речей чи проведення акції для прибирання території свого міста від сміття. Було б доцільним, щоб органи державної влади та органи місцевого самоврядування висували свою ініціативу і кожний місяць проводили таку роботу.

На сьогоднішній час багато з розвинених демократичних країн світу мають значний досвід щодо взаємодії

органів державної влади з громадськістю. Приклади діяльності із зазначеної проблеми органів влади тих країн, що визнані світовими лідерами щодо демократії та взаємодії влади з громадськістю, а саме: Великобританія, Франція, Канада, Німеччина, США.

Якщо брати до уваги досвід Великобританії, то громадські організації беруть активну участь у сферах освіти, культури, відпочинку та соціальних послуг [1, с. 12—13]. Тільки на освіту припадає 42% всіх витрат третього сектору. Це є свідченням довгої традиції британських "публічних шкіл" і незалежних університетів, а також трансформації урядових коледжів та політехнічних інститутів у приватні навчальні заклади, яка має місце в сьогоденній Великобританії.

Деякі аспекти досвіду Франції (укладання контрактів у сфері надання послуг). Франція визнана одним із світових лідерів демократії, яка має досить багато спільних рис з Україною та її системою державного управління. Перші реформи в незалежній Україні базувалися саме на досвіді цієї країни.

Реформа структури французької адміністрації, яка почалася 23 лютого 1989 року зі створення так званих "центрів відповідальності" розвивалась у двох напрямках: залучення та участь громадськості та "контрактування" як форма партнерства громадськості і влади. Законодавство передбачало, що керівники зазначених центрів повинні об'єднати політику на національному рівні з особливостями регіонів при постійній участі громадськості для того, щоб оптимізувати свою діяльність та здійснення реформи [10]. У 2001 р. Франція відзначала сторіччя Закону про асоціації 1901 р., його значення в історія цієї країни не може бути переоцінено. Оскільки цей закон показав реальні зміни у ставленні французького суспільства до практики створення асоціацій. Після введення в силу цього закону в країні почалося стрімке зростання кількості асоціацій та їх членів, а також сфер діяльності, в які ці асоціації було залучені.

Прийняття Закону 1901 р. є і на сьогоденній день важливим для розвитку громадських організацій Франції, його простота та відкритість були головними ознаками позитивного відношення до асоціацій, які характеризують сучасне суспільство.

Активне залучення громадськості до державних справ ми розглянемо на досвіді Канади, яке почало розвиватися наприкінці 1960-х — початку 1970 років.

Впродовж 1960—1970 років федеральний уряд Канади, через надання грантів, активно сприяв процесам розвитку демократії та широкому залученню громадськості до діяльності органів місцевого самоврядування так і громадським об'єднанням, які займалися питаннями розвитку громад. Процеси відкритості влади у той час у Канаді знайшли свій розвиток і на центральному рівні управління, що може слугувати прикладом для багатьох країн: вільний доступ громадян на засідання канадського Парламенту та можливість здійснювати громадську експертизу законопроектів, що там розглядаються.

Органам державної влади Канади належить основна роль в організації процесу залучення громадськості до спільної роботи, у розвитку інноваційних шляхів співпраці влади з населенням для вирішення питань суспільного розвитку. У сучасній практиці управління стає все більше різних проблемних питань, до розв'язання яких залучається громадськість. Це допомагає владі

краще зрозуміти як потреби населення, так і побачити саму проблему з точки зору громадськості і знайти взаємовигідне рішення, з урахуванням громадської думки. А населення у цьому зв'язку має можливість брати участь у процесі прийняття рішень з життєво важливих для нього питань, краще зрозуміти як проблеми, так і пов'язані з ними труднощі, а також через свою участь контролювати їх діяльність. На сьогоденній час процес участі громадськості Канади в роботі органів публічної влади продовжує розвиватись на місцевому рівні. Громадяни країни залучаються до таких сфер як економічний розвиток і політична реструктуризація [2].

Цікавим є досвід Німеччини. Однією з найважливіших визначальних особливостей соціальної системи Німеччини є "широка, все проникаюча суспільно корисна діяльність добродійних спілок. Повсякденну роботу з виявлення соціальної підтримки та допомоги різним верствам населення здійснюють сотні суспільно корисних громадських організацій. Вони мають багаторічний досвід роботи та відіграють важливу роль у рішенні задач побудови системи соціальної безпеки. Особливої уваги та вивчення заслугове державний підхід до створення і функціонування таких організацій. Держава у даному питанні реалізує принцип надання громадянам можливості допомогти собі та іншим, намагаючись при цьому звести до мінімуму контрольні функції, віддаючи перевагу механізмам розвитку ініціативи та творчості у сфері соціальної діяльності. Про діяльність таких організацій розповідають стислі рекламні листівки, які можна побачити і у відділі соціального забезпечення, і в лікарні, і у бібліотеці [7, с. 274]".

Розумна й доцільна практика реалізації в Німеччині права кожного громадянина на участь у вирішенні соціальних завдань. Вона ґрунтується не на створенні бюрократичних, закостенілих соціальних служб, а на гнучкому використанні суспільно корисних організацій, які займаються соціальними проектами.

Найбільш класична схема взаємодії громадянського суспільства з державою спрацювала в Америці. Тому досвід цієї країни є надзвичайно цікавим. Саме тут через діяльність громадян постало відповідне суспільство, а лише потім, з благословення громадянського суспільства, була утворена держава. Цей факт підтверджується текстом першої Конституції нової країни. "Ми, що підписалися нижче, зробивши це у славу Бога, для розповсюдження християнської віри і ухвалу нашої вітчизни, зробивши подорож з метою заснувати першу колонію на цих берегах, в цілковитій згоді між собою засвідчуємо, що вирішили об'єднатися в громадянський організм для кращого самоврядування... завдяки цій угоді ми вводимо закони, ордонанси та акти, а також створюємо адміністративні заклади, яким обіцяємо підкорятися" [8, с. 109].

На відміну від зарубіжних країн, за наявної системи державного управління в Україні, органи державної влади не розглядають суспільство надійним партнером у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації.

Не можна оминати увагою досвід Швейцарії, який є показовим прикладом для вирішення подібних питань та розв'язання наявних проблем у сфері суспільних відносин. Відмінною особливістю Швейцарії від інших держав світу є те, що населення цієї країни володіє правом без-

посередньо брати участь в законодавстві країни як на кантональному, так і на загальному федеральному рівні, що є свідченням наявності елементів прямої демократії. На вимогу 50 тис. громадян або 8 кантонів можуть бути організовані факультативні референдуми з питань внутрішнього життя країни. Народна ініціатива вважається схваленою у разі її підтримання як більшістю громадян, які взяли участь у голосуванні, так і більшістю кантонів. Цей механізм, що свідчить про наявність прямої демократії, є одним з головних надбань швейцарців, яким вони в жодному разі не згодні поступитися [3, с. 262; 5, с. 390].

На сучасному етапі розвитку, коли в Україні здійснюється політична, адміністративна та адміністративно-територіальна, судова реформа, а також реформа органів місцевого самоврядування, думки українських науковців знову повертаються до Швейцарії, досвід якої, на думку С. Рудича, хоча й не можна прямо перенести на український ґрунт, проте, він може стати у нагоді при визначенні стратегічного розвитку України [5, с. 395—396; 6, с. 199].

У цілому, ми погоджуємось з таким твердженням, варто зазначити, що мова не йде про сліпе перенесення прямого досвіду, або запозичення основних елементів системи державного управління Швейцарії, хоча треба визнати, що така модель найбільш оптимальна для України з багатьох ознак насамперед це стосується наявності сталих традицій в управлінні на рівні громад — основи громадянського суспільства.

Велику небезпеку для стабільного розвитку держави можуть становити спроби формування "квазігромадянського суспільства", залежно від влади або політичної опозиції, шляхом створення, наприклад, неурядових організацій під вибори для "розкрутки" певних політиків. Таке "квазігромадянське суспільство" через брак реальної комунікації між політичним та громадським секторами підриває довіру громадян і до держави, і до неурядових організацій, що веде до послаблення соціального порядку в країні, дестабілізації суспільних відносин та процесів.

Важливою складовою у оптимізації механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації може стати застосування референдумів як інституту прямої демократії, з урахуванням практики держав сталої та молоді демократії. Україні як державі молоді демократії необхідно уважно підходити до використання досвіду та практики країн ЦСЄ, які використовують у якості прямої демократії місцеві та загальнонаціональні референдуми.

Україні слід дотримуватися принципів прозорості та уніфікованості нормативно-правових вимог, якими регламентовано функціонування громадянського суспільства. Необхідно підвищувати роль різних інструментів прямої демократії як форми громадського контролю і реалізації народовладдя, зокрема через запровадження практики укладання двосторонніх договорів між владою та організаціями громадянського суспільства, забезпечувати можливу участь груп інтересів в обговоренні "політично чутливих рішень", які впливають на ці групи, зменшуючи таким чином напруженість та конфліктні ситуації в суспільстві; забезпечувати висвітлення результатів взаємодії з організаціями громадянського суспільства на веб-сайтах органів державної влади. Обов'язково запроваджувати публічні звіти про діяльність органів влади, включаючи створення реєстрів заходів взаємодії

з громадськими організаціями-партнерами влади. Підвищувати рівень компетентності, інституційної спроможності та кваліфікації як посадових осіб органів влади, так і представників організацій громадянського суспільства щодо використання інструментів участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

Всі ці заходи мають стати складовою частиною нової системи взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації, а також важливими чинниками формування відповідних ціннісних орієнтирів стосовно утвердження широкої демократії, де інтереси громадянина, суспільства й держави будуть взаємодіяти і гармонійно поєднуватися.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Провідний досвід зарубіжних країн свідчить про необхідність використання такої моделі ефективної інформаційної взаємодії органів державної влади з громадськістю в Україні, яка б відповідала сучасним демократичним вимогам і забезпечувала б права і свободи громадян, задоволення їх потреб та підвищення добробуту.

На основі наведеного аналізу ми пропонуємо виділити такі заходи, які будуть спрямовані на зміцнення довіри громадян до спроможності органів державної влади забезпечувати належне управління:

- Розробка спільної заяви ОГС та пріоритетів у сфері управління, завдань та механізмів роботи (можливі приклади: Суспільний договір у Великобританії або Концепція розвитку громадянського суспільства в Естонії). Головна мета: створення чіткої структури співробітництва між урядом і громадянським суспільством.

- Розробка мінімальних стандартів та/або керівних принципів проведення публічних консультацій; Підготовка проектів та підписання між інституційних угод та обов'язкових до виконання рекомендацій щодо призначення представників громадянського суспільства, методів організації та фінансування консультацій. Ці рекомендації повинні спільно розроблятися урядом і сектором громадянського суспільства.

- Відкриття консолідованого консультативного порталу як центрального пункту збору відгуків громадян на політичні пропозиції та проекти нормативних актів. Цей портал має стати платформою для двостороннього зв'язку між громадянами та державними інституціями (успішні приклади можна знайти в Естонії, Нідерландах та Великобританії).

- Впровадження законодавчого регулювання лобістської діяльності.

- Створення на національному рівні консультативного органу з розширеними дорадчими функціями (успішні приклади: Національна рада у Словенії, Економічна і соціальна рада в Болгарії);

- Нарощування потенціалу та здатності державних чиновників і представників ОГС активно та конструктивно спілкуватися і взаємодіяти;

- Сприяння змінам у культурі та кращому розумінню ролі ОГС у процесі прийняття рішень.

- Активізація застосування електронних технологій, які сприятимуть залученню громадськості та моніторингу.

Ініціатива з інтерактивної розробки політичного курсу (цей прикладний Інтернет-ресурс містить зручні й прості онлайн-анкети, полегшуючи респондентам участь у процесі, а політичним керівникам — аналіз отриманих результатів).

Література:

1. Войтков В. "Третий сектор" загнан в пятый угол / В. Войтков // Власть и политика. — 2003. — № 32—33. — С. 12—13.
2. Гостєва О.М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій [Електронний ресурс] / О.М. Гостєва // Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток". — 2017. — Вип. 9. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1124>
3. Государственная политика и управление. Учебник. В 2 ч. Часть II. Уровни, технологии, зарубежный опыт государственной политики и управления / Под ред. Л.В. Сморгунова. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. — 495 с.
4. Основні засади діяльності прес-служб органів державної влади та місцевого самоврядування: світовий та український досвід: наук.-метод. видання / Під наук. керівн. О.С. Поважного. — Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2011. — 107 с.
5. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: навч. посіб. / Ф.М. Рудич, Р.В. Балабан, Ю.С. Ганжуров та ін. — К.: Либідь, 2008. — 440 с.
6. Рудич С. Швейцарія: суспільно-політичний устрій / С. Рудич // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — 460 с. / Сер. "Політологія і етнологія". — Вип. 25. — С. 192-201.
7. Соціальне партнерство — механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави, громадянського суспільства: міжвідомчий наук. збірник / [наук.-досл. ін-т "Проблем людини"; за ред. А.І. Комарової та ін.]. — К., 2001. — Т. 24. — 778 с.
8. Токвіль А. Про демократію в Америці. — К.: Всесвіт, 1999. — 590 с.
9. Халецький А.В. Зарубіжний досвід сприяння розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / А.В. Халецький // Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток". — 2012. — Вип. 11. — Режим доступу до журн.: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=546>
10. Citizens and the New Governance. Beyond New Public Management / Edited by Luc Rouban. — IOS Press, Ohmsha, 1997. — 237 p.
11. DARE Network: "Dream Citizen" — an educational programme on active citizenship for schools [Електронний ресурс] // Democracy and Human Rights Education in Europe. — 2010. — 21.09. — Режим доступу: <http://dare-network.blogspot.com/2010/09/dream-citizen-educational-programme-on.html>
12. Horelli L. When Self-Organization and Urban Governance Intersect: Two Cases from Helsinki / Liisa Horelli, Joanna Saad-Sulonen, Sirkku Wallin, Andrea Botero. — Helsinki: Aalto University, 2012. — 18 p.
13. Necev Z. Mechanisms used by the executive authorities to ensure stakeholders' participation in policy-making — evaluation and recommendations [Електронний

ресурс] / Zoran Necev and Aleksandar Nikolov // Research in Social Sciences in Macedonia. — 2012. — Режим доступу: <http://www.rppp-westernbalkans.net/en/policy-dialogue/Macedonia/mainColu>

References:

1. Vojtkov, V. (2003), "The third sector" is driven into the fifth corner", *Vlast' i politika*, vol. 32—33, pp. 12—13.
2. Hostieva, O.M. (2017), "European experience of interaction between public authorities and non-governmental organizations", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 9, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1124>. (Accessed 20 Jan 2019).
3. Smorgunova, L.V. (2007), *Gosudarstvennaja politika i upravlenie [Government policy and management]*, *Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN)*, Moscow, Russia.
4. Povazhnyj, O.S. (2011), *Osnovni zasady diial'nosti pres-sluzhb orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia: svitovij ta ukrains'kyj dosvid [The main principles of the press service of the bodies of state power and local self-government: world and Ukrainian experience]*, *Donets'kyj derzh. un-t upravlinnia, Donets'k*, Ukraine.
5. Rudych, F.M. Balaban, R.V. and Hanzhurov, Yu.S. (2008), *Politychna systema ta instytuty hromadians'koho suspil'stva v suchasnij Ukraini [Political system and institutes of civil society in modern Ukraine]*, *Lybid'*, Kyiv, Ukraine.
6. Rudych, S. (2004), "Switzerland: social and political system", *Naukovi zapysky*, vol. 25, pp. 192—201.
7. Komarova, A.I. (2001), "Social partnership is a mechanism for realizing human rights, building a rule of law, and civil society", *mizhvidomchyj nauk. zbirnyk*, vol. 24, p. 778.
8. Tokvil', A. (1999), *Pro demokratiiu v Amerytsi [About democracy in America]*, *Vsesvit*, Kyiv, Ukraine.
9. Khalets'kyj, A.V. (2012), "Foreign experience in promoting the development of civil society", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 11, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=546> (Accessed 20 Jan 2019).
10. Rouban, L. (1997), *Citizens and the New Governance. Beyond New Public Management*, IOS Press, Ohmsha, Tokyo, Japan.
11. DARE Network: "Dream Citizen" — an educational programme on active citizenship for schools (2010), "Democracy and Human Rights Education in Europe", available at: <http://dare-network.blogspot.com/2010/09/dream-citizen-educational-programme-on.html> (Accessed 20 Jan 2019).
12. Horelli, L. Saad-Sulonen, J. Wallin, S. and Botero, A. (2012), *When Self-Organization and Urban Governance Intersect: Two Cases from Helsinki*, Aalto University, Helsinki, Finland.
13. Necev, Z. Nikolov, A. (2012), "Mechanisms used by the executive authorities to ensure stakeholders' participation in policy-making — evaluation and recommendations", available at: <http://www.rppp-westernbalkans.net/en/policy-dialogue/Macedonia/mainColu> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.